

KAMU MALİYESİ

METİN ARSLAN

Birecik - 2020

ÖNSÖZ

Maliye bilimi, insanların birlikte yaşamaları sonucu ortaya çıkan devletin, yerine getireceği hizmetler ve bu hizmetlere ayracağı kaynaklar arasındaki ilişki ve bu kaynakları elde edeceği ortamı inceler.

Kamu maliyesini yakından ilgilendiren ana akım iktisat literatürü, bugünkü haliyle iktisat bilimi, kapitalist sömürü düzeninin akademideki ayağı olarak, gerçeği yansıtmayan, toplum hayatına faydalı olmayan ideolojik bilgilerle doludur. Bu konuda gerçeğe rehberlik eden yoksa, bilimsel bilgi ile bilimsel gibi gözükten ideolojik bilgiyi birbirinden ayırt etmek zordur.

İnsanlığın ortak mirası olan bilgi ve teknikleri Avrupa'nın bazı bilim insanları ketum bir şekilde intihal ederek, kendi buluşları gibi kullanmış ve anlayışına uygun yazdığı tarihi Amerika kıtasına oradan da dünyaya yaymıştır. Bilim, "efradını cami, ağyarını mâni" olmalı ne bir eksik ne de bir fazla, meseleyi tam anlatmak ve onda olan tüm özellikleri toplayıp, olmayan tüm özellikleri dışarıda bırakmaktır. Bilgi nazariyesinde; akıl, duyu ve sağlam ve güvenilir haber ile doğru bilginin üretimi sağlanır. Önceki kuşakların birikimleri hâlihazır kuşaklarca daha da geliştirilerek sonraki nesillere aktarılır ve süreç mükemmele doğru ilerler. Bilimin, hür zeminlerde gelişip yeşerdiği, öğrenildiği ve zamanla, Mısır, Çin, Mezopotamya, Selçuklu, Endülüs ve Osmanlı Devleti arasında döndüğü görülür. Bilim, deneye dayalı ve teknoloji temelli, ilim ise teorik ve manevi yönlü olarak açıklanıyor olsa da birbirinin yerine kullanılmaktadır.

Öğretim ile eğitimin birbirini tamamladığı maarif sisteminde, insana bir şey vermek ve davranış değişikliğini kalıcı hale getirmek öğretim (talim) ve eğitim (terbiye) ile gerçekleşir. İnsana önce öğretim sürecinde belirli bilgiler verilerek öğretim ve sonrasında eğitim gerçekleşir. Öğretimde; "hiçbir balık uçmaya, hiçbir kuş yüzme zorlanamaz" ve 'eğitimde, babamdan ileri, oğlumdan geriyim' anlayışının hâkim olması gerekir. İnsanlar ve sistemler eleştiriye açık oldukları sürece kendilerini geliştirirler. Düşünme becerisi, eleştirel bakma ve tahlil edici yaklaşımlar geliştirme ile sosyal becerileri kazanma ilim tahsili ile gerçekleşir. İnsanlar sürekli gelişen ve değişen ortamda daha iyi statü elde etme ve iyi yaşamak için sürekli bir öğrenme ve kendini geliştirme ihtiyacı içindedir. Bilgi toplumunda insanın temel niteliği; zihnî yetenekleri ve sosyal becerileri, geleceğin dünyasında sahip olunması gereken önemli vasıflardır. Öğrenim, eğitimin temeli olarak; düşünme becerisi kazanma, mukayese, eleştirel bakmayı ve çözümleyici yaklaşımlar geliştirme ile sosyal beceriler kazandırmayı da esas almalıdır.

Bu çalışmanın temel gayesi, bu konuda bilgi sahibi olmak isteyenlere gelişen ve globalleşen dünyada klasik ve modern kamu maliyesinin kurallarını teorik ve uygulamalı olarak ülke ve dünya şartlarına uygun şekilde vermektir. Analitik bakış açısı kazandırılarak, toplumun kıt kaynaklarının verimli şekilde kullanılması yolları gösterilmektedir. Kamu maliyesi ve ülke ekonomisinin iyi yönetilmesine katkı vermek, kamu maliyesinin yerine getirdiği işlevleri, iç ve dış çevresinin tanınması, tahlil yapabilme, meselelere çözümler üretme ve sağlıklı kararlar almada yardımcı olmak hedeflenmektedir. Bu konularla ilgili gerekli bilgi, beceri, tavır ve tutumların geliştirilmesi yaygınlaşan iletişim teknolojileri ile internet üzerinden arama motorları marifetiyle daha kolay ve bilgiye ulaşmak da hızlı olmaktadır. Bu manada günümüzde önemli olan, ulaşılan bilgilerin hayata faydalı olacak şekilde kullanım becerisini kazandırmaktır.

Maliye, bir devletin kan damarı ve sinir sistemidir. Ülkenin, güçlü ve sürdürülebilir bir büyüme ortamını desteklemek üzere malî disiplinden taviz vermeyen, mali yüklerin seviyesi ve dağıtımında adalet içinde en uygun olanı gözeten, kamu kaynaklarının kullanımında toplumsal faydayı arttıran, saydamlığı ve hesap verilebilirliği sağlayan, proaktif (inisiyatif alan) ve örnek bir yapı oluşturma ve geliştirme maliye biliminin temel konularıdır. Bunun için öncelikle, devleti, demokratikleştirerek denetlenebilir hale getirip, milletin sistem üzerindeki kontrolünü artırmak gerekir.

Her ilim, disiplin ve düşünce kendi literatürüne has orijinal mefhumları, kelimeleri, üslûbuyla ifade edilir, anlaşılır, anlatılır, yaygınlaşır. Konuların kolay ve anlaşılabilir olması için sade ve açık anlatım tarzı izlendi. İlgili birçok kaynaktan faydalanılarak hazırlanandı.

Kitap, on bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, kamu maliyesinin tanımı ve konusu, ikinci bölüm; kamu ekonomik faaliyetleri, üçüncü bölüm; kamu harcamaları ve etkisi, dördüncü bölüm; kamu gelirleri ve genel vergi teorisi, beşinci bölümde, vergi yükü-vergi harcaması ve vergi yansıması, altıncı bölümde, devlet borçları, yedinci bölümde, mahalli idareler maliyesi, sekizinci bölümde, bütçenin işlev ve kuralları, dokuzuncu bölümde maliye politikası incelenmekte ve onuncu bölümde ise iş ahlâkı ve sosyal sorumluluklar incelenmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
KAMU MALİYESİNİN KONUSU VE DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİSİ	6
1. Kamu Maliyesinin Konusu	6
2. Mali Olayların Tarihi Gelişimi	9
3. Kamu Maliyesi Biliminin Ortaya Çıkışı ve Diğer Bilimlerle İlişkisi	10
4. Kamu Maliyesinin Tanımı ve Alt Dalları	11
5. Kamu Maliyesine İlişkin Temel Yaklaşımlar	12
5.1. Klasik Yaklaşımlar	13
5.2. Modern Yaklaşımlar	13
6. Yönetim Ahlakı	14
7. Kurumsal Sosyal Sorumluluklar	17
Birinci Bölüm Değerlendirme Soruları	18
İKİNCİ BÖLÜM	20
KAMU EKONOMİK FAALİYETLERİ	20
1. İhtiyaçlar ve Üretim Kaynakları	20
2. Ekonominin İşleyişi	20
3. Ekonomik Sistemler	24
4. Piyasa ve Türleri	30
5. Kamu Ekonomisi ve Özel Ekonomi Ayrımı	31
5. Kamu İktisadi Faaliyetlerinin Sebepleri	32
5.1. Kamusal Mal ve Hizmetlerin Üretimi	33
5.2. Dışsallıklar	35
5.3. Tabii Tekeller	36
5.4. Tam Rekabetten Sapmalar	36
6. Kamu İktisadi Faaliyetlerinin Amaçları	36
6.1. İktisadi Kalkınma ve Büyümenin Sağlanması	36
6.2. İktisadi İstikrarın Sağlanması	39
6.3. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması	39
6.4. Kaynakların Tahsisi ve Etkinlik Sağlanması	39
7. Kamu İktisadi Faaliyetleri Konusunda Temel Yaklaşımlar	39
8. Kamu Kesiminin Başarısızlık Sebepleri	40
9. Kamu Faaliyetlerinin Optimal Düzeyi	41
İkinci Bölüm Değerlendirme Soruları	42
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	43
KAMU HARCAMALARI VE ETKİLERİ	43
1. KAMU HARCAMALARI	43
1.1. Kamu Harcamalarının Tanımı ve Kapsamı	43
1.2. Kamu Harcamalarının Özellikleri	44
1.3. Kamu Harcamalarının Artış Sebepleri	45
1.3.1. Kamu Harcamalarının Görünürde Artış Sebepleri	45
1.3.2. Kamu Harcamalarının Gerçekte Artış Sebepleri	46
1.4. Kamu Harcamalarının Tasnifi	48
1.4.1. Kamu Harcamalarının Kurumsal Tasnifi	48
1.4.2. Kamu Harcamalarının İşlevsel Tasnifi	48
1.4.3. Kamu Harcamalarının Ekonomik Tasnifi	49
1.4.4. Finansman Tipi Tasnif	50
2. KAMU HARCAMALARININ ETKİLERİ	50
2.1. Kamu Harcamalarının Ekonomi Üzerine Genel Etkileri	50
2.2. Kamu Harcamalarının Çarpan ve Hızlandırıcı Etkisi	51
2.3. Kamu Harcamalarının Toplumsal Kontrolü	52
2.4. Kamu Harcamalarında Tasarruf	54
2.5. Kamuda e-Dönüşüm	55

2.6. Kamuda Siber Güvenlik.....	57
2.7. Sosyal ve Ekonomik Gelişimin Kamu Maliyesi Üzerine Etkileri	59
Üçüncü Bölüm Değerlendirme Soruları	62
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	63
KAMU GELİRLERİ VE GENEL VERGİ TEORİSİ.....	63
1. Kamu Gelirlerinin Mahiyeti.....	63
1.1. Kamu Gelirinin Tanımı.....	63
1.2. Piyasa Ekonomilerinde Kamu Finansmanının Mahiyeti	63
1.3. Sosyalist Ekonomilerde Kamu Finansmanın Mahiyeti.....	64
2. Kamu Gelir Türleri	64
2.1. Vergiler	65
2.2. Harçlar.....	65
2.3. Resimler	66
2.4. Şerefiyeler	66
2.5. Parafiskal Gelirler	66
2.6. Para ve Vergi Cezaları	66
2.7. Mülk ve Teşebbüs Gelirleri	67
2.8. Para Politikası ve Para Basmaktan Doğan Gelirler.....	67
2.9. Kamu Borçlanmaları	68
2.10. Fon Gelirleri.....	68
2.11. Sair Gelirler.....	69
3. Osmanlı Devleti'nde Mali Yapı	69
4. Genel Vergi Teorisi	73
4.1. Verginin Tanımı ve Tarihi Gelişimi	73
4.2. Verginin Temel Özellikleri	74
4.3. Vergi ile İlgili Görüşler.....	74
4.4. Verginin İşlevleri	75
4.5. Vergi Tekniği ve Vergilemeye İlişkin Temel Kavramlar	76
4.6. Vergilerin Tasnifi.....	81
4.7. Vergileme İlkeleri	84
Dördüncü Bölüm Değerlendirme Soruları.....	86
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	87
VERGİ YÜKÜ-VERGİ BASKISI-VERGİNİN YANSIMASI-VERGİNİN REDDİ	87
1. Vergi Yükü	87
1.1. Vergi Yönetimi	87
1.2. Vergi Yükü ve Türleri.....	87
2. Vergi Kapasitesi ve Vergi Gayreti.....	88
2.1. Vergi Kapasitesi.....	88
2.2. Vergi Gayreti	88
3. Vergi Baskısı ve Vergi Baskısına Tepkiler.....	88
3.1. Vergi Baskısı.....	88
3.2. Vergi Baskısına Karşı Tepkiler.....	89
3.2.1. Vergiden Kaçınma	89
3.2.2. Vergi Kaçakçılığı	89
3.2.3. Verginin Telafisi	89
3.2.4. Vergi Planlaması.....	90
3.2.5. Vergi Arbitrajı.....	90
3.2.6. Verginin Grevi	90
3.2.7. Verginin Reddi.....	90
3.2.8. Vergi Borcunu Zamanında Ödememe	90
4. Verginin Yansıması ve Yansıma Türleri	90
5. Vergi Harcamaları.....	91
5.1. Vergi Harcaması	91
5.2. Vergi Erozyonu.....	92

6. Verginin Amortismanı ve Kapitalizasyonu	92
6.1. Verginin Amortismanı	92
6.2. Verginin Kapitalizasyonu	92
7. Vergi Suç ve Cezaları	92
7.1. İdari Vergi Suç ve Cezaları	92
7.2. Adli Suç ve Cezaları	92
Beşinci Bölüm Değerlendirme Soruları	92
ALTINCI BÖLÜM	94
DEVLET BORÇLARI	94
1. Kamu Borçlanması	94
2. Devletin Borçlanma Sebepleri	94
3. Devlet Borçlarının Sınıflandırılması	95
3.1. Sağlandığı Kaynağa Göre Devlet Borçları	96
3.2. Gönüllü ve Zorunlu Borçlar	98
3.3. Vadesine Göre Devlet Borçları	98
4. Devlet Borçlarının Yönetimi	98
4.1. Borcun Anapara ve Faizlerinin Geri Ödenmesi	99
4.2. Borçların Tahkimi (Konsolidasyon)	99
4.3. Borçların Değiştirilmesi (Konversiyon)	99
4.4. Moratoryum	100
Altıncı Bölüm Değerlendirme Soruları	100
YEDİNCİ BÖLÜM	101
MAHALLİ İDARELER MALİYESİ	101
1. TÜRKİYE’NİN YÖNETİM YAPISI	101
1.1. Merkezi Yönetim	101
1.2. Yerinden Yönetim	101
1.2.1. Siyasi Yönden Yerinden Yönetim	101
1.2.2. İdari Yönden Yerinden Yönetim	102
1.3. İdari Vesayet	103
1.4. Mali Tevzin	103
2. TÜRKİYE’DE MAHALLİ İDARELER	103
2.1. İl Özel İdareleri	103
2.1.1. İl Özel İdarelerinin Organları	105
2.1.2. İl Özel İdare Bütçesi	106
2.2. Belediyeler	106
2.2.1. Belediyenin Organları	106
2.2.2. Belediyelerin Görevleri	107
2.2.3. Belediyelerin Gelirleri	108
2.3. Köyler	109
Yedinci Bölüm Değerlendirme Soruları	110
SEKİZİNCİ BÖLÜM	111
DEVLET BÜTÇESİ	111
1. BÜTÇE VE BÜTÇENİN TARİHİ GELİŞİMİ	111
1.1. Bütçe ve Bütçenin Tarihi Gelişimi	111
1.2. Bütçe İlkeleri	112
1.3.1. Genellik İlkesi	112
1.3.2. Birlik İlkesi	112
1.3.3. Ön İzin İlkesi	113
1.3.4. Yıllık Olma İlkesi	113
1.3.5. Açıklık İlkesi	113
1.3.6. Doğruluk ve Samimilik İlkesi	113
1.3.7. Denklik İlkesi	113
1.3.8. Bütçenin Aleniliği İlkesi	113
1.3.9. Bütçedeki Giderlerin Bölümler İtibarıyla Onaylanması İlkesi	114

2. BÜTÇENİN İŞLEVLERİ	114
2.1. Klasik Bütçe İşlevleri.....	114
2.2. Modern Bütçe İşlevleri	115
3. BÜTÇE SİSTEMLERİ.....	116
3.1. Klasik Bütçe Sistemi.....	116
3.2. Modern Bütçe Sistemi	116
4. TÜRKİYE'NİN BÜTÇE SİSTEMİNDE YER ALAN TEMEL BÜTÇELER.....	117
4.1. Genel Bütçe.....	117
4.2. Özel Bütçe.....	117
4.3. Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar Bütçesi	117
4.4. Sosyal Güvenlik Kurumları Bütçesi	117
4.5. Mahalli İdare Bütçesi.....	117
5. BÜTÇE SÜRECİ	117
5.1. Bütçenin Hazırlanması.....	119
5.2. Bütçenin Kanunlaşması	121
5.3. Bütçenin Uygulanması.....	122
5.4. Bütçenin Denetimi	127
Sekizinci Bölüm Değerlendirme Soruları	128
DOKUZUNCU BÖLÜM.....	130
MALİYE POLİTİKASI.....	130
1. Maliye Politikasının Gelişimi ve Tanımı.....	130
2. Maliye Politikasının Konusu ve Amaçları	130
3. Maliye Politikasının Araçları.....	131
4. Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılandırma	132
5. İş Başarısı.....	134
Dokuzuncu Bölüm Değerlendirme Soruları	141
İŞ AHLAKI VE SOSYAL SORUMLULUKLAR	142
1. İŞ AHLÂKI	142
1.1. Toplum Hayatını Düzenleyen Kurallar.....	142
1.2. Ahlâk Kavramı ve Kaynağı	142
1.3. Ahlâkın Temel Kaynakları.....	143
1.4. Evrensel Ahlâk İlkeleri ve Gelişimi.....	145
1.5. Kişi Ahlâkı ve Gelişimi	146
1.6. Toplumsal Yozlaşma	147
1.7. Güzel Ahlâk	148
1.8. İş Ahlâkı.....	149
1.9. İş Ahlâkının Temel İlkeleri.....	150
1.10. Meslekî Yozlaşma.....	152
1.11. Yönetim Ahlâkı.....	154
1.12. Ahi Ahlâkı.....	158
1.13. Global Ahlâkî Sorumluluklar.....	158
2. SOSYAL SORUMLULUK	162
2.1. Sosyal Sorumluluk Kavramı	162
2.2. Kurumların Sosyal Sorumlulukları	163
2.3. Global Sosyal Sorumluluk	165
Onuncu Bölüm Değerlendirme Soruları	167
FAYDALANILAN KAYNAKLAR.....	169

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU MALİYESİNİN KONUSU VE DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİSİ

Bu bölümde, kamu maliyesinin konusu, mali olayların gelişimi, kamu maliyesi biliminin diğer bilimlerle ilişkisi, kamu maliyesinin tanımı ve alt dalları ile kamu maliyesine ilişkin yaklaşımlar incelenmektedir.

1. Kamu Maliyesinin Konusu

İktisadi faaliyetlerin temel gayesi insan ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetlerin üretilmesidir.

İnsan ihtiyaçlarını karşılayan ürünler özel kesim veya kamu ekonomik kesimi tarafından üretilir. Özel ekonomik kesim ferdi ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmet üretirken, kamu kesiminde ise yine insanlar için “**kamu hizmetleri**” diye ifade edilen başta savunma ve adalet hizmetleri olarak toplumsal nitelikteki ihtiyaçları karşılayan ürünler üretir.

Kamu; halk hizmeti gören, toplumunun yönetim merkezi olan hükümet ile birlikte mahalli idareler, düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar, sosyal güvenlik kuruluşlarının bütünü ifade eder.

Kamu hizmeti; kamu tüzel kişilerinin veya bu tüzel kişilerin gözetiminde bulunan özel hukuk kişilerinin kamu menfaatleri doğrultusunda toplumun ortak ve süreklilik arz eden ihtiyaçlarını karşılamak için topluma arz edilen devamlı ve muntazam faaliyetlerdir.

Kamu hizmeti, kamu idaresinin görevini yerine getirmek üzere üstlendiği kamu faydasına yönelik faaliyetler olarak, kamu yönetimi ve kamu görevlileri aracılığı ile sunulur.

Kamu yönetimi; devletin yönetim faaliyetlerinin faydalı ve verimli bir şekilde düzenlenmesiyle uğraşan bilim dalı, kamu idaresi, amme idaresidir.

Kamu görevlisi; devlet hizmetinde çalışan kişiyi, kamu personelini ifade eder.

Kamu hizmetleri ve bunun sunumu tarihî olarak devletin işlev ve organizasyon olarak büyümesine sebep oldu. Fakat 1980’lerden sonra gelişen çağdaş devlet anlayışı gereği ‘**devletin küçülmesi**’ gündeme geldi. Bu gayeyle geleneksel olarak devletin yüklendiği bazı işlevler özel sektör ve sivil toplum organizasyonları ile paylaşılmaya başlandı. Devletin anlamı ve alanı ile ilgili bu gelişim kamu yönetimi anlayışını da yeniden şekillendirdi. Özel sektörün kamusal hizmet sunumuna katılmasına ‘**yeni kamu yönetimi anlayışı**’, sivil toplum kuruluşlarının da üçüncü bir aktör olarak katılması ve birlikte yönetme anlayışına da ‘**yönetişim**’ denilmektedir. Bu sebeple artık her türlü hizmet sadece devletten değil, biraz da özel sektörden ve sivil toplum kuruluşlarından istemek durumu hâsıl oldu. Böylece devletin yükü hafiflemiş olacak ve dolayısıyla devlet küçülmüş olacaktır.

Maliye; kamu ile ilgili işlerin yürütülebilmesi için gereken gelir ve giderleri düzenleyen kurallar ve bunu yöneten yapı.

Devlet, kamu ihtiyaçlarını karşılamak için iktisadi değer elde etme ve bunu kamu hizmetleri için harcamaya dönük mali olayları mali disiplin içerisinde yürütür.

Mali olay; kamu ihtiyaçlarını karşılamak için devlet ve diğer kamu kuruluşlarının iktisadi değerler elde etmesi ve bunları kamu hizmetleri için harcamasını ifade eder.

Mali disiplin; bir devletin bir mali yıl içinde kamu maliyesi kapsamında kamu gelir ve giderlerinin birbirine denkliliğini ifade eder.

Kamu ihtiyaçlarından doğan kamu hizmetlerini yerine getirmek üzere gelir elde etmek ve bunları kamu hizmetlerine harcayan, toplumun siyasi kuruluşu olan devlet ve diğer kamu kuruluşlarının ekonomik faaliyetlerini maliye bilimi kendine inceleme alanı olarak seçmektedir.

Kamu maliyesinin konusu; devletin kamu hizmetlerini yerine getirmek için vergi ve benzeri kamu gelirlerini toplaması ve toplanan bu kamu gelirlerini muhtelif kamu hizmetlerine tahsis etmek için bütçe hazırlaması ile kamu hizmetleri için harcama yapması ve kamu mallarının yetimine ilişkin olayları inceler.

Millet için kurulan ve millete kuracağı kurumlar vasıtası ile hizmet edecek olan devletin karşılamak durumunda olduğu ve zamana bağlı olarak gelişen ve artan toplumsal nitelikli ihtiyaçlara “**Kamusal ihtiyaçlar**” denir.

Devlet; organize olmuş belirli bir insan topluluğunun, belirli bir toprak parçası üzerinde egemenlik sağlanmasıyla oluşan, hukukî ve siyasi tüzel kişiliğe sahip devamlı bir teşkilât olarak tanımlanır.

Devlet, bir ülke üzerinde yaşayan, toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasi bakımdan organize olmuş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu bir yapı ve bir kurum veya tüzel varlıktır. Devlet, insanların dağınık ve iptidai halden kurtulup, teşkilatlı ve medeni bir toplum hayatına geçmeleriyle, insan, toprak ve egemenlik unsurlarını bir araya getiren hukuki bir şahs-ı mânevîdir.

Devleti oluşturan temel unsurlar:

1. İnsan

2. Toprak

3. Egemenlik

Ülke denilen bir toprak parçasının olması, toprak parçası üzerinde yaşayan bir insan topluluğunun olması ve o toprak parçası üzerinde egemenliğinin olması devletin varlığını gösterir. Bir tüzel kişilik olarak soyut bir varlık olmakla birlikte devletin sayılan üç unsura ilave; resmî dil ve bayrak gibi somut sembolleri de vardır. Gelişmiş toplumlarda devlet, siyasi kurumların en iyi organize olmuş ve üst otorite ile güçlendirilmiş en önemli bir kurumdur.

Toplumun organize olmuş şekli olan devlet, toplumu temsil eden bir tüzel kişilik ve siyasi yapı olarak, kuruluşu ve büyümesi tedrici olarak gerçekleşir. Devlet, ülkede yaşayan tüm vatandaşların kimliğine saygı duyan ve faaliyetlerini toplumun istekleri çerçevesinde yürüterek başarıya ulaşır. Devlet, teşkilat yapısının zamana bağlı olarak değişebileceği ve ülkeden ülkeye farklılık göstermesine rağmen temelde değişmeyen toplumsal ihtiyaçları karşılama ve yasama, yürütme ve yargı gibi, temel işlevleri yürütür.

Devleti oluşturan üç unsurun (toprak, insan ve egemenlik) niteliğine, ölçüsüne ve kaynağına göre siyasî ve organik yapı bakımından farklı devlet şekilleri ortaya çıkabilir.

Devlet, teşekkül tarzı, takip ettiği siyaset, temsil ettiği hâkimiyet ve iktidarın mahiyeti bakımından; egemenliğin kaynağına göre ve organik yapı bakımından temel iki çeşide ayrılır. Bunlar:

a. Egemenliğin kaynağına göre devlet şekilleri:

1. Kapitalist Devlet: İktisadî siyasete, şahsî mülkiyet, şahsî teşebbüs ve serbest rekabete dayanan, iktidar ve hâkimiyetin kapitalist sınıfın elinde bulunduğu devlet şeklidir.

2. Sosyalist ve Komünist Devlet: Şahsî mülkiyeti ortadan kaldıran, yerine işçi sınıfı namına devlet mülkiyetini ikame eden, işçi sınıfı hâkimiyeti ile komünist partisi diktatörlüğünü getiren devlet şeklidir.

3. Faşist Devlet: Menfi milliyet ve unsuriyet fikrini siyasete hâkim kılan, şahsî teşebbüse müsaade eden; fakat devletin vesayeti ve hâkimiyeti altına alan, meslek zümreleri adına iktidar ve hâkimiyeti tek parti ve onun lideri eline veren devlet şeklidir.

4. Teokratik Devlet: Hâkimiyet ve iktidarın, ruhban sınıfının elinde bulunduğu bir devlet şeklidir. Daha çok Hristiyan âleminde uzun zaman bu devlet şekli cemiyet ve milletlere hükmetmiştir.

5. Demokratik Devlet: Tüm vatandaşların devlet karşısında eşit haklara sahip olduğu, yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri ayrılığı ilkesine bağlı, halka dayanan ve yönetim yetkisi halkta olan, yöneticileri halkın oyla seçtiği, değiştirebildiği devlet modelidir. Bu devlet için hukuk devleti ve sosyal devlet kavramları da kullanılır.

Demokratik (hukuk ve sosyal) devletin temel özellikleri:

1. Seçimlerin yapılması, genel ve eşit oy hakkının tanınması,
2. Çoğunluğun yönetim hakkının tanınması ve azınlığın korunması,
3. Çok partili siyasi hayatın varlığı,
4. İnsan haklarının tanınması,
5. Din ve vicdan hürriyetini sağlaması,
6. Vatandaşlarına eşit mesafede durması,
7. Resmi bir devlet dininin bulunmaması ve din kurumları ile devlet kurumlarının ayrılmış olması,
8. Herkese insana yakışır asgari bir hayat düzeyi sağlamaya yönelik tedbir alması,
9. Vergide adaleti sağlaması,
10. Hukukun üstünlüğüne ve genel ilkelerine bağlılık,

b. Organik yapı bakımından devlet şekilleri:

1. Üniter Devlet: Merkezi idarenin üstünlüğüne dayalı ve idarî birimlerin sadece merkezi yönetimin devretmeyi uygun gördüğü yetkileri kullanabildiği, tek bir birim olarak yönetilen devlet demektir. Üniter devlet, bölünmez bir bütündür; bölge, il ve ilçe gibi idarî bölümler ve mahalli yönetimler bulunabilir, ancak bunların sadece idarî yetkileri var, yasama ve yargı yetkileri yoktur. Her yerde aynı anayasa ve aynı kanunlar uygulanır. Mahalli yönetimler iç işlerinde sosyal hayatı düzenleyen basit düzenlemelere gidebilir, fakat bağımsız hukukî düzenlemeler yapamazlar.

2. Federal Devlet (Federasyon): Coğrafi yapılarına göre oluşmuş birden fazla devletin kendi istekleriyle bir araya gelerek dışarıya karşı tek bir siyasî güç olarak görülmeleri ve bu gayeyle kurdukları yapının, kendisini oluşturan devletlerin üzerinde olması, iç işlerinde ise, yine aralarındaki anlaşmaya göre geniş veya dar ölçüde özerk olmaları ile oluşan devlet sistemidir. Federal devletin içyapıları itibariyle özerk olan devletlerin (federe devlet) oluşturduğu siyasî bir birliktir. Federe devletlerin her biri kendi ülkesine ve anayasasına sahip iken diğer devletlerle olan ilişkilerin düzenlenmesinde yetki federal devlete aittir. Bununla birlikte federe devletlerin

içinde kendi yasama, yürütme ve yargı organları da vardır. Fakat kanunlar üst devlet (federal devlet) kimliğine ait anayasaya aykırı olamazlar.

Devlet, siyasî, ekonomik ve teknolojik işlevler gibi farklı işlevler de yüklenip daha çok alana müdahale ederek veya daha çok hizmet sunarak büyüdü. Devletin teşkilat ve işlev anlamında büyümesi sağlıklı bir büyüme değildir. Her şeyi devletten isteme ve bekleme devletin şişmesi, hantallaşması, ağırlaşması, hareket edemez ve bir nevi hizmet veremez hale gelmesi demektir.

Devletin büyümesine etki eden faktörler:

1. Sanayileşme sonucu toplumun ihtiyaçlarında nitelik ve nicelik yönünden önemli değişikliklerin olması.
2. Devletin ekonomiye müdahale etmek istemesi sonucu yeni ekonomik işlevler üslenmesi.
3. Devletin toplum üzerinde siyasî gücünü artırma isteğiyle daha çok siyasî ve bürokratik işlem yapması.
4. Nüfusun artışı ve buna bağlı bazı toplum kesimlerinin ortaya çıkmasıyla demografik yapının değişimi.
5. Şehirleşme sonucu kamu hizmetlerine olan talebin nitelik ve nicelik olarak artması.
6. Kişi başına düşen gelirin artışına bağlı taleplerinin artmasıyla devlet harcamalarının artması.
7. Eğitim, sağlık ve ev ihtiyacı gibi toplum refahını ilgilendiren konularda belirlenen politikaların uygulanmasıyla daha çok kaynak aktarma eğiliminden dolayı devletin harcamalarının artması.
8. Televizyon, radyo, tiyatro gibi sanat faaliyetlerine devletin giderek daha çok yatırım yapması eğilimi.
9. Kamu hizmetlerinin 'ucuz' olduğu inancına bağlı olarak kamu hizmetlerinin daha da çoğalması.
10. Siyasetçilerin seçimde seçmen taleplerini karşılamak için bazı alanlara daha çok hizmet götürme çabası.
11. Bürokratların bazı durumlarda kurum içinde imkânlarını artırmak ve kişisel bazı duygularını tatmin edebilmek gayesiyle ellerindeki bütçeleri artırmak yoluyla kamu harcamalarında artışa sebep olması.
12. Kamu sektöründeki verimsizlik sebebiyle her geçen gün kamu hizmetlerine daha çok personel alma ve daha çok birim açma eğilimi.
13. Devletin belli sektörlerde denetleme ve düzenleme işlevini etkin bir şekilde yapmaya çalışması sonucu, bağımsız idari otoritelerin kurulması.

Kamu hizmetlerinin yerine getirilebilmesi için bu hizmeti yerine getirecek **personelin yanı sıra taşınır ve taşınmaz mallara** da ihtiyaç duyulmaktadır. Kamu hizmetlerini yerine getirmede önemli bir yeri olan bu mallar günümüzde önemli miktarlara ulaşmış durumdadır.

Kamu malı; yapısı ve niteliği itibariyle devlete ait olan ve kamunun faydalandığı, kullandığı veya kanuni bir düzenleme ile kamunun faydalanmasına ve kullanılmasına ayrılan mallardır.

Bu mal ve hizmetlerin önemli bir kısmı halktan toplanan vergilerle veya bağışlarla tedarik edilir.

Kamu malları birbirinden farklı işlevleri olan **birçok mal çeşidini** içinde barındırır. Bu malların edinilmesi, elden çıkarılması ve bunlardan faydalanılması farklı hükümlere tabidir ve görevlerinin gerekli kıldığı veya malın özelliğinden kaynaklanan farklı düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç göstermektedir.

Nelerin kamu malı olacağı ve bunlara hangi hükümler uygulanacağıyla ilgili kanuni bir tanımı yoktur. Anayasa'da, Medeni Kanun'da ve bazı özel kanunlarda hükümler bulunmakla beraber, bu hükümler kamu mallarının tümünü kapsayan ve düzenleyen nitelikte değildir.

Kamu mallarını **sahipsiz** mallar, **orta** malları ve **hizmet** malları olarak üçe ayrılarak incelenebilir.

Kamu mallarının türleri:

1. Sahipsiz Mallar: Bu mallar, herkesin doğrudan doğruya ortak faydalanmasına niteliği gereği açık olan mallardır. Bunlar, özel mülkiyete geçirilmeye elverişli olmayan ve kimsenin hâkimiyetine bırakılmayacak nitelikteki, kamu hukukunun düzenleme alanına giren mallardır. Ziraata elverişli olmayan yerler, dağlar, tepeler, kayalar ve onlardan çıkan kaynaklar, akarsular ve yatakları, kıyıları, genel sular, ormanlar, tabii servet kaynakları, tarih kültür ve tabiat varlıkları.

2. Orta Malları: Orta malları, devlet veya bir kamu tüzel kişisi tarafından herkesin veya bir toplumun bir kesiminin doğrudan doğruya faydalanmasına tahsis edilen yerlerdir. Bunların bir kısmı tahsis, bir kısmı da geleneksel bir şekilde başlangıcı bilinmeyen bir zamandan beri kamunun faydasına sunulmuş, tapuya tesciline gerek olmayan mallardır. Bunlar, özel mülkiyete konu olmayan, alınıp satılamayan; yollar, köprüler, Pazar, panayır yerleri ve meydanlar.

3. Hizmet Malları: Hizmet malları, kamu hizmetlerinin aracı olarak bir kamu hizmetine o hizmetin ayrılmaz bir parçasını oluşturacak şekilde bağlanmış kamu kurumlarının özel mülkiyetinde olan taşınmazlardır. Bunlar, hizmeti gören kamu tüzel kişisi namına tapuya tescillenir. Bu mallar, başka bir kamu tüzel kişiliğine tahsisi ile de o mal hizmet malına dönüştürülebilir. Kamu hizmetinin görülmesiyle ilişkili olduğu sürece diğer kamu malları gibi alınıp satılamaz ve özel mülkiyete konu olamazlar. Bunlar, okullar, hastaneler, adliye sarayları, hükümet konakları, belediye sarayları, kütüphaneler, cezaevleri hizmet malları gibi.

Kamu mallarının temel özellikleri:

1. Özel Mülkiyete konu olmazlar
2. Tapuya tescil edilmezler
3. Kamulaştırılamazlar
4. Ayrıcalıklı korumaya tabidirler
5. Faydalanmak genel anlamda ücretsizdir

Kamu kaynakları, tüm milletin sahip olduğu değerler olması sebebiyle bu kesimde görev alanlar bu kaynakları kullanmada azami dikkati göstermesi ve faaliyetleri hakkında halkı sürekli ve doğru bilgilendirmeleri ahlâkî bir sorumluluktur. Bunun için öncelikle, devleti, demokratikleştirerek denetlenebilir hale getirip, milletin sistem üzerindeki kontrolünü artırmak gerekir.

2. Mali Olayların Tarihi Gelişimi

Mali olayların tarihi gelişimi devletin mali yapısında ve görevlerinde zaman içerisinde ve farklı ülkelerde farklı şekilde gelişmektedir.

Dünya coğrafyasındaki ekonomik değeri olan kaynaklar tüm insanlığın müşterek servetidir. İnsanlar hayatlarını devam ettirebilmek için birbirlerine ihtiyaç duydukları gibi devletler ve kıtalarda birbirine muhtaçtırlar. Aralarında sürekli maddi ve manevi değerler alış-verişi söz konusudur. Bugün insanlığın ortak meselesi olan; cehalet, zaruret ve ihtilafların ilacı ise marifet, sanat ve ittihattır. Dil, ırk, coğrafya ve din gibi insanlar arasındaki farklılıklar birbirini yakından tanımak, sulh içinde dünya kaynaklarını verimli ve adil kullanmaya bir fırsattır. Bu noktada; yaşanılan bölge, ülke ve dünya gerçekleri iyi anlaşıldığında olaylarla ilgili doğru değerlendirmeler yapılabilir. Bu değerlendirmeler ışığında zamanımızda artık ülkeler arası ilişkilerde her konuda ittifak mümkün olmayabilir, ancak belirli konularda ittifak kurulabilecek ülkeler olduğu kabul edilmelidir. Çok taraflı dünya düzeni, çok taraflı ticari ilişkileri de beraberinde getirmektedir. Globalleşme bu anlayış çerçevesinde sürdürülmelidir.

Toplumun organize şekli olan devlet, birlikte yaşamaktan kaynaklanan birtakım hizmetlerin görülebilmesi ve ihtiyaçların karşılanması için mali nitelikli işlemler yürütmektedir. İnsanların bir şekilde birlikte yaşamaya başlamalarıyla birlikte mali olayların tarihi de başlamış oluyor.

Kamu ihtiyaçlarını karşılamak için devlet ve diğer kamu kuruluşlarının iktisadi değerler elde etmesi ve bunları kamu hizmetleri için harcaması olan **mali olaylara** ilişkin konular tarihi gelişim içinde önceleri iktisat bilimi içerisinde incelendiği görülür. İnsan ihtiyaçları ve en iyi şekilde nasıl karşılanacağını kendine mesele eden iktisat bilimi, ihtiyaçların çoğu karşısında kaynakların nispi sınırlı oluşu, kıt kaynakların en iyi şekilde nasıl kullanılacağı belirlemesi dolayısıyla mali olayların iktisadi ciheti itibarıyla iktisat bilimi içerisinde inceleniyor. Ayrıca, mali olayların niteliği gereği, devlet ve vatandaşlar veya devletin kendi kurumları arasındaki ilişkileri düzenleyen **kamu hukuku** açısından da incelendiği görülür.

İlk ve Orta Çağ'lar da ekonomiler daha ziyade tarıma dayalı "**ev ekonomisi**" niteliğinde ve devletin temel görevi adalet ve savunma hizmetleri ile sınırlı idi. Orta Çağ sonlarında Avrupa ülkelerinde ferdi hak ve hürriyetler gündeme gelmeye başladı. İngiltere'de 1215 senesinde Kral John'a kabul ettirilen Manga Carta Libertatum (Büyük Özgürlük) Fermanı ile birçok hürriyet yanında kralın vergilendirme yetkisi sınırlandırılarak bu yetki bir meclise aktarılmış. Yine 14. asırda İbn-i Haldun'un görüşleri ve Adam Smith gibi, klasik iktisatçıların kamu kesiminin düzenlenmesi ve görev tanımlarında devletin ekonomiye müdahalesi uygun görülmemekte, fazla vergi tahsil etmemesi yönünde görüşleri vardır. Devletin en önemli varlık sebebi, temsil ettiği toplumda adaleti sağlamaktır. Günümüzde bu niteliğe hukuk devleti denilmektedir. Sonraki süreçlerde bilhassa 1929 Büyük İktisadi Buhranı sonrası Keynes devletin ekonomiye müdahale etmesi gereğini dile getiriyor ve bu manada devletin görevleri ve dolayısıyla mali yükü artıyor.

İbn-i Haldun (Tunus,1332-1406) 14. asırda tarih felsefecisi, sosyoloji ve kanaat ekonomisinin kurucularından ve liberal ekonomiye katkılar sunan biri olarak "**Mukaddime**" isimli eseri ile tarihi ve sosyal olaylara yön veren etkenleri inceleyerek siyasi, iktisadi ve mali konularda fikirler ileri sürmüştür. Devletin asıl görevi insanlar arasında sulh ve ahengi sağlamaktır. Devletin ekonomik ve ticari faaliyetlere girmesinin ekonomik muvazeneyi (denge) bozacağını ve serbest rekabet ortamının gelişmesini önleyeceğini ifade ederek, devletin görev kapsam ve alanını belirlemiştir. İlerleyen zamanda; yeni coğrafi keşifler, toplumun yaşama ve düşünce şeklindeki gelişmeler meydana gelmiş ve ayrıca bu dönemlerde deniz ticareti ile birlikte ekonomide yeni gelişmeler olmuştur. Batı'da Rönesans ve Reform hareketlerinin başlattığı uyanışın, siyasi ve ekonomik alandaki yansıması olarak ifade edilen merkantilizm dönemi başlamış ve bu dönemde ekonomideki hâkimiyet feodal derebeyi, soylulardan burjuvalara el değiştirmiştir.

Merkantilizm, 17. asırda deniz aşırı ticaret yapan ülkelerce benimsenen, ülkenin refahını sahip olduğu altın, gümüş vb. değerli madenlere bağlayan, ülkedeki değerli maden yataklarının işletilmesine önem veren ve ihracatı artırıp ithalatı azaltmaya çalışan iktisadi bir görüşü ifade eder. Müdahaleci bir sistem olan merkantilizm, ekonomik gelişmeler karşısında geçerliliğini kaybetmiş ve yeni dönemde ortaya atılan iktisadi düşüncelerin sahipleri klasik iktisatçılar olarak Adam Smith (1723-1790), David Ricardo (1772-1823), Jean Babbtist Say (1767-1832) ve Yohn Stuart Mill devletin görevlerini sınırlandırarak fazla mali olaya müdahalesini uygun görmüyorlar. Başta Adam Smith, ekonomik dengelerin kendiliğinden ve otomatik olarak oluştuğu bu tabii düzenin işleyişine devletin müdahale etmemesini savunmuşlar.

Adama Smith, devletin görevi; iç ve dış güvenliği sağlamak, altyapı hizmetlerini yerine getirmek, eğitim ve sağlık hizmetlerini desteklemekle sınırlı olmasını istiyor. Yine Smith, devletin gelirlerini özel gelirler; devlete ait toprak ve diğer varlıkların işletilmesinden veya kiralanmasından sağlanan gelirler ve vergiler; toprak rantından, sermaye gelirinden ve ücretlerden alınır şeklinde iki tür görev belirlemektedir. Klasik iktisatçılar, devletin, vergileri bir iktisat politikası vasıtası olarak kullanmasına karşı çıkararak; kamu harcamaları artarsa, vergilerinde artırılması gerektiğini belirtirler. Bundan dolayı kamu harcamaları, hacimce dar ve devlet bütçesine denk olmalıdır. Genel ekonomik dengeleri bozacağı gerekçesi ile devletin borçlanmasına ve para basmasına şiddetler karşı çıkarlar.

Ancak, **John Maynard Keynes** (1883-1946) klasik iktisatçıların görüşlerini eleştirerek, onların ileri sürdükleri gibi, her zaman kendiliğinden oluşan tabii bir muvazenenin mevcut olmadığını savunmuştur. 1929 senesinde meydana gelen **Büyük İktisat Buhanında** ekonomilerin içine girdiği durgunluğun uzun sürmesi, klasiklerin savundukları tabii nizam (düzen) görüşlerinin sarsılmasına ve sonuçta devletin ekonomik anlayışındaki değişime sebep olmuş, Keynes, devletin müdahalesi olmadan ekonomik durgunluk sürecinden çıkmayacağını 1936 senesinde yayınladığı **“Genel Teori”** isimli eseriyle ispatlamaya çalışmıştır. Böylece, **“1929 Dünya İktisadi Buhanı”** ile birlikte koruyucu, jandarma devlet anlayışından müdahaleci, modern devlet geçiş başlıyor. Bu duruma paralel olarak da mali olaylara modern yaklaşım hâkim olmaya başlıyor. Bu meyanda **Keynes'e göre**, ekonominin durgunluk döneminde vergilerin artırılması mümkün olmayacağından; kamu harcamaları, borçlanma ve para basımı yolu ile karşılanabilir.

Kamu ihtiyaçları toplumun ekonomik ve sosyal gelişimine bağlı olarak gittikçe artmıştır. Fiskal görevler denen (adalet, savunma, asayiş ve eğitim gibi) görevler yanında fiskal olmayan (ekonomide dengenin sağlanması, ekonomik kalkınmanın sağlanması, tam istihdamın sağlanması gibi) görevler ortaya çıkmıştır. Bilhassa 1929-1930 ekonomik krizi devletin fiskal olmayan görevlerinin önem kazanmasına sebep olmuştur.

Kamu kesiminin faaliyetlerinin büyüklüğünü, kamu kesimi faaliyetlerinden kaynaklanan **kamu harcamaları** belirlemektedir. Devletin sosyal, ekonomik, tarihi ve kültürel hayattaki faaliyetleri, kamu kesiminin yoğunluğunu ve kapsamını değiştirmektedir. Klasik okul temsilcilerinin **“Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler”** ifadesi liberal ekonomi ve jandarma devlet anlayışı ile devlet faaliyetleri en alt düzeyde tahmin edilmiştir. Buna mukabil kapitalizmin kabul edilmesi ile birlikte müdahaleci devlet anlayışının hâkimiyetiyle, devlet faaliyetlerinin alanını genişletmiş ve şekli de değişikliğe uğramıştır. Günümüzdeki ekonomik yapılarında, devletin görevlerinin, dış işleri hizmetlerinden, tüketim ürünleri üretimine kadar uzanan geniş bir alanda yer aldığı görülür.

Hulasa devlet, iktisadi, sosyal, kültürel hayatta çok etkili olduğu için bu alanlara dolaylı veya dolaysız olarak müdahale etmektedir. Ekonomilerde devletin işlevlerinin artması, konjonktürel gelişmeler, kamu kesiminin boyutlarının genişlemesi mali olayların da miktarının büyümesi sonuçlarını doğurmaktadır.

3. Kamu Maliyesi Biliminin Ortaya Çıkışı ve Diğer Bilimlerle İlişkisi

Sosyal ilimler içinde yer alan kamu maliyesi iktisadın bir kolu olarak bir cihetiyle kamu hukuk ile de ilişkisi vardır. İlk ortaya çıktığında ekonomi bilimi içinde yer alan ve ancak 19. Asırda müstakil bir alan (disiplin) olmuştur. Kamu maliyesi, Fransız ekolünün benimsediği hukuki yaklaşım sebebiyle 1950 senelerine kadar daha ziyade kamu hukuku (klasik yaklaşım) etkisinde iken, J.M. KEYNES'in ekonomiye kattığı yeni anlayışla kamu maliyesine ekonomik anlayış (modern yaklaşım) hâkim olmuş ve “Kamu Ekonomisi” başlığı ile ifade edilmiştir.

Kamu maliyesi bilimi; devletin faaliyetlerini iktisadi, sosyal, hukuki ve mali açıdan inceleyen, devlet faaliyetlerinin sınırlarının ne olması gerektiğini araştıran, devlet faaliyetlerinin yürütülebilmesi için yapılan harcamalar ile bu harcamaların finansmanında kullanılacak kaynaklara dair meseleleri inceleyen ve tahlil eden bir bilim dalıdır.

Kamu maliyesi bilimi; devletin kamu hizmetlerini yerine getirebilmesi için ihtiyaç duyulan ekonomik kaynakların bulunması ve bunların harcanmasına dair kurallar koyan bir bilim dalıdır.

Mali olayların ve bununla ilgilenen maliyenin diğer bilimlerle yakın ilişkisi vardır.

Kamu maliyesi biliminin diğer bilimlerle ilişkisi:

1. İktisat Bilimi ile İlişkisi: Vergi ve benzeri yollarla fonların toplanması sırasında ekonomik birimler ve genel ekonomik yapı üzerinde önemli etkiler ortaya koyabilmektedir.

2. Hukuk ile İlişkisi: Mali olaylar her şeyden önce hukuki yapı ve hukuk düzeni içerisinde ortaya çıkarlar ve hukuki tasarruflarla gerçekleşirler. Mesela gelirlerin toplanması giderlerin yapılması konusunda izin ve yetki bütçe kanunları ile verilmektedir.

3. Yönetim Bilimi ile İlişkisi: Kamu maliyesinin yönetimi kamu yönetimini ilgilendirmekte, görevlerin ve görevlilerin belirlenmesi, yetki verilmesi ve işleyiş süreci, bu alan dâhilinde belirlenmektedir.

4. İşletme Bilimi ile İlişkisi: Devlet gelir elde ederken de bunları harcarken de genel ekonomik yapı üzerinde etkili olur. Devletin kamu kuruluşları aracılığıyla piyasa malı üretmesi veya diğer işletmelerle birlikte ekonomide faaliyet göstermesi, işletmelerin üretim, pazarlama, finansman ve personel politikaları üzerinde etkili olur.

5. Muhasebe Bilimi ile İlişkisi: Kamu harcamalarının sistemli bir hesap düzeni içerisinde gerçekleştirilmesi bakımından; maliye ve muhasebe ile ilgili yaklaşımlar ve bilimsel çalışmaların giderek artan önem içerisinde olduğu gözlemlenmektedir.

6. Sosyoloji Bilimi ile İlişkisi: Kamu hizmetleri ve kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin planlanmasında ve bunların uygulamaya dönüştürülmesinde, toplumsal davranış özelliklerinin dikkate alınması gerekir. Aksi takdirde, toplum tavır ve davranışlarını göz önünde tutmayan uygulamalar, mali gayelere ulaşılması bakımından önemli meselelere yol açar.

7. İstatistik Bilimi ile İlişkisi: Gelir ve gider tahminlerinin yapılmasından, borç yükünün sağlıklı bir dağılımının sağlanmasına, uygulanacak bütçe, maliye ve borç yönetimi politikalarının başarılı şekilde yürütülmesine kadar tüm mali olaylar açısından istatistik büyük bir önem taşır.

8. Siyaset Bilimi ile İlişkisi: Siyasi karar alma mekanizması aracılığıyla belirlenen siyasi tercihlerin, kamu maliyesi açısından önem taşıyan kamusal malların üretimi ile tüketiminin belirlenmesine ilişkin kararlara da egemen olması, kamu maliyesi ile siyaset bilimi arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır.

4. Kamu Maliyesinin Tanımı ve Alt Dalları

Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak artan bilinçlenme ile toplumun geniş kesimlerinde yönetimlere, sistemlere ve düzenlere eleştirel yaklaşımlar artmaktadır. Kişilerdeki memnuniyetsizliğin dünya ölçeğinde yaygınlaşmasına bağlı olarak güç otoriteleri yeni arayışlara yönelmektedirler. Bu açıdan kamu maliyesi konularına daha geniş perspektiften bakıp doğru değerlendirmeler ortaya koyabilmek için eleştirel yaklaşan görüş ve değerlendirmelere yer verilmelidir.

Toplum halinde yaşayan insanların kendi aralarındaki ilişkilerden doğan olayların mali olan kısmı maliye biliminin konusunu teşkil eder. Maliye, bir devletin kan damarı ve sinir sistemidir. Ülkenin, güçlü ve sürdürülebilir bir büyümesini sağlayacak malî disiplinden taviz vermeyen, mali yüklerin dağıtımında adaleti gözetken, kamu kaynaklarının kullanımında toplumsal faydayı arttıran, saydamlığı ve hesap verilebilirliği sağlayan, proaktif (inisiyatif alan) ve örnek bir yapı kurma ve kamu faydasını esas alma maliye biliminin temel konularıdır.

Günümüz ülkeleri, vatandaşlarının artan beklentilerini karşılayabilmek için daha etkin çalışmak, yeni beklenti ve talebe dönüşen istekleri karşılayabilmek için yeniden organize olmaktadırlar. Kimya ve fizik kanunlarında olduğu gibi, iktisadi ve sosyal konularda da kurallar icat edilmiyor, aslında sadece keşfediliyor ve yönlendiriliyor. Dolayısıyla insanların ortaya koydukları sistemler dünya da geçerli kuralları doğru uygulandığında başarıya ulaşılarak toplumun hayat seviyesi yükseltilebiliyor.

Modern toplumlarda, bütün kurum yönetimleri için de yönetim ile yönetilenler veya organizasyonlar ile hedef kitleleri arasındaki ilişkilerde de karşılıklı güven, anlayış, görüş alışverişi ve müşterek değerlerin paylaşımı söz konusu olmalıdır. Özellikle kamu yönetiminde ve siyasette uzmanlarla istişarenin yanı sıra halkın güven ve desteğini almak suretiyle millete danışma ve hizmete katılımını sağlamanın da rolü büyüktür. Yöneticilerin millete danışması ve yönetime katılmasını sağlama kamununun adil bir şekilde yönetilmesini sağlar. Devleti, demokratikleştirerek denetlenebilir hale getirmek, milletin sistem üzerinde kontrolünü kuvvetlendirir.

Kamu ve özel yönetimlerde, karar vermede önemli iki husus; karar verme sürecinde uzmanların ve ilgili olabilecek diğer kişilerin görüşlerinin alınması ve alınan karar ile ilgili olarak yöneticinin sorumluluğudur. Karar vermeden önce konunun uzmanı olan birçok kişinin görüşü alınmış olabilir, kararın alınmasında bu kişilerin önemli katkıları bulunabilir, fakat karar alındıktan sonra, bunun sorumlusu kararı alan yöneticidir. Bir

hususun doğru, iyi ve isabetli olup olmadığını anlamak için uygun görülen bir kişi veya kişilerle fikir alışverişi olan **danışma** (istişare), kamu kurumlarında daha fazla önem arz eden bir konudur.

Belli bir ülkede, bir hükümete ve ortak kanunlara bağlı şekilde yaşayan bir topluluğun meydana getirdiği siyasî teşkilât olan devletin sahip olduğu kurumların yönetimi kamu yönetimi dâhilinde değerlendirilir. Devleti oluşturan ve seçmen denilen vatandaşlar yöneticiyi seçer, seçilen yöneticinin görevi; vatandaşı yönetmek değil, vatandaşın hizmetini görmek üzere kurulan ve yürütme organı denilen teşkilatın çalışanlarını yönetmektir. Dolayısıyla, devlet yöneticileri devlet aygıtını vatandaşlar adına yönetir ve burada yöneten ve yönetilen ilişkisi aile veya patronun işyerindeki benzemez, vatandaş burada yönetilen değil, tersine yöneten konumundadır. Millet, kamu kurumlarını yönetecek olan vekilleri seçer, denetler ve icabında değiştirir.

Maliye kelimesinin kökü maldan gelir. **Mal**, insan ihtiyaçlarını karşılayan gelir ve gidere konu olan her türlü eşyadır. Maliye kavramının Avrupa dillerinde karşılığı “**Finans**”tır. Dilimize de giren finans kavramı, kamu veya özel sektöre ait birimlerin, para ve kredi konularıyla ilgili işlemleri ifade eder. Özel sektörde finans kelimesi kullanılırken devletin para temini ve bunun kullanımına ilişkin faaliyetlerini ifade için “**Kamu Maliyesi (Public Finance)**” kavramı kullanılmaktadır. Bu alanı maliye bilimi kendine bir çalışma alanı olarak seçmektedir.

Kamu kesiminde meydana gelen olayları ekonomik, sosyal ve hukuki açıdan kamu maliyesi bilimi inceler. Maliye bilimi, kamu kesiminin istikrarı için, kamu gelirler ve giderlerinin birbirine denk olması; bütçe gelir ve giderlerinin birbirine denk olması yanında sosyal güvenlik kuruluşları, mahalli idareler, düzenleyici ve denetleyici kurumlar bütçelerini de içine alan tüm kamu gelir ve giderlerinin denkliliğini ifade eden **mali disiplini** önemser.

Kamu maliyesi değişik alt bölümlerden oluşur.

Kamu maliyesinin alt dalları:

1. Kamu Harcamaları Teorisi
2. Vergi Teorisi ve Politikası
3. Maliye Politikası veya Mali İktisat
4. Bütçe Uygulamaları ve Teorisi
5. Vergi Hukuku
6. Devlet Borçları
7. Mahalli İdareler Maliyesi

Kamu maliyesi, devletin görevlerini mübalağasız yerine getirebilmesi için gerekli olan mali kaynakların elde edilmesi ve kullanılması meselesi olarak görülür ve yukarıda sıralanan kamu maliyesinin bölümlerini kendine uğraşı alanı olarak görür.

5. Kamu Maliyesine İlişkin Temel Yaklaşımlar

Kamu maliyesi konusuna, zamanın ihtiyaçlarına binaen farklı zamanlarda farklı yaklaşımlar olmuştur. Kamu maliyesine yaklaşımların farklılaşması devlet anlayışındaki gelişim sürecine paralel olmaktadır.

Mali olaylar ilk ortaya çıktığında iktisat bilimi içerisinde incelenmiştir. İktisat biliminin temel konusu, insan ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların en iyi şekilde nasıl karşılanacağıdır. İlk ortaya çıktığında iktisat bilimi içinde yer alan kamu maliyesi 19. Asırda müstakil bir alan (disiplin) olmuştur. Kamu maliyesi, Fransız ekolünün benimsediği hukuki yaklaşım sebebiyle 1950 senelerine kadar daha ziyade kamu hukuku (klasik yaklaşım) etkisinde iken, J.M. KEYNES'in ekonomiye kattığı yeni anlayışla kamu maliyesine ekonomik anlayış (modern yaklaşım) hâkim olmuş ve “Kamu Ekonomisi” başlığı ile ifade edilmiştir.

Devlet anlayışındaki gelişmelere bağlı olarak maliye ilmine yaklaşım temelde klasik ve modern anlayış ve yaklaşımlar şeklinde yansımıştır. Klasik yaklaşım, teknik seviyede hukuki bir yaklaşım olarak olaya, kamu gelirinin elde edilmesi açısından bakılırken modern anlayışı temsil eden iktisadi yaklaşım işlevsel seviyede, devlet faaliyetlerinin kamu hukuku ile olan ilişkisi tamamen bir yana bırakılmakta sadece iktisadi cihetiyle meşgul olunmaktadır. Her iki yaklaşımda da aynı yöntemlerden faydalanılmakta fakat hedeflerde farklılıklar var ve her iki yaklaşımında incelenmesi gerekir.

Her iki yaklaşımda da aynı yöntemlerden faydalanılmakta fakat hedeflerde farklılıklar bulunmaktadır. Bu anlamda klasik yaklaşım demode olan bir yaklaşım değil, aksine incelenmesi gereken, gelirin toplanması ve giderlerin yapılması ile ilgili yöntemleri klasikler gerçekleştirmiştir.

Kamu maliyesine ilişkin temel iki yaklaşım olan, klasik ve modern yaklaşımların kendi içerisinde farklı görüşleri bulunmaktadır.

5.1. Klasik Yaklaşımlar

Klasik ekolün ekonomideki kurucusu Adam SMITH “Milletlerin Zenginliği” (1776) eseriyle devletin ekonomik anlayışına uygun Maliyede de klasik/liberal yaklaşım hâkim olmuştur.

Klasik yaklaşımda mil olay, teknik açıdan ele alınmakta ve kamu gelirinin elde edilmesi açısından bakılmaktadır.

Klasik yaklaşımın temel görüşleri:

1. Devlet ekonomiye müdahale etmemeli (illa edecekse para politikası uygulamalı)
2. Ekonomide tam rekabet şartları geçerli
3. Devlet Jandarma Devlet olmalı (savunma ve adalet)
4. Fiyatlar, faizler, ücretler esnektir.
5. Görünmez el teorisi geçerli (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler)
6. Denk bütçe ilkesi geçerli.
7. Borçlanma fevkalade gelirdir. Borçlanma yapılacaksa sermaye piyasasından, uzun vadeli, yatırımların finansmanı için borçlanılmalıdır.
8. Dolaylı vergiyi savunurlar. Dolaysız vergi, geliri direkt olarak etkilediği için ekonomide ikame etkisine yol açarak tam istihdamda sapmalara sebep olur.

Kamu maliyesi ile ilgili klasik yaklaşımlar zamanımızda işlevini büyük oranda kaybetmesine rağmen beş ayrı yaklaşıma ayrılmaktadır.

Kamu maliyesine klasik yaklaşım türleri:

1. Kurumsal Yaklaşım: Devlet faaliyetlerini hukuki ve idari açıdan ele alarak vergilerin salınması, tahsili ve kamu fonlarının kullanımı ile ilgilenir.

2. Yapısal Yaklaşım: Kamu maliyesinin konularını ekonomik yönden ele alarak, kaynak kullanımı ve piyasa ekonomisi ile olan ilişkilerini inceler.

3. Refah Yaklaşımı: Devlet faaliyetleri ile toplum refahını nasıl en üst düzeye ulaştırabileceğini öngörmekte olup, kişilerin refahını azaltmadan toplumun refahını artırmayı hedeflemektedir.

4. Değişim Yaklaşımı: Mübadele yaklaşımında, devlete verilen vergiler devletin sunduğu hizmetlerin karşılığı olarak görülür.

5. Gelir Yaklaşımı: Fonksiyonel maliye yaklaşımı olarak da ifade edilen bu görüşte, devlet faaliyetlerinin Milli Geliri artırıcı/azaltıcı etkileri ile ilgilenilir.

5.2. Modern Yaklaşımlar

Devletin ekonomik anlayışındaki değişim, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile koruyucu, jandarma devlet anlayışından, müdahaleci modern devlete geçiş başlıyor. J.M. KEYNES'in 1936'da yayınladığı “Genel Teori” isimli eseriyle süreç tamamlanıyor ve bu duruma paralel olarak mali olaylara modern yaklaşım hâkim oluyor. Modern anlayışta, devlet faaliyetlerinin kamu hukuku ile olan ilişkisi tamamen bir yana bırakılmakta sadece iktisadi cihetiyle meşgul olunmaktadır.

Modern yaklaşımın temel görüşleri:

1. Devlet ekonomiye müdahale etmeli (müdahaleci, sosyal devlet), çünkü ekonomi her zaman tam istihdamda değildir.

2. Süzgeç devlet teorisi geçerli. Hazine bir anlamda süzgeç görevini de yürütür. Devlet hazinesine modern anlamda; paranın istikrarını, sağlama ve harcama fonksiyonu, ekonomiyi düzeltme işlevi ve gelir sağlama işlevleri gibi, işlevler yüklenmiştir.

3. Maliye politikası araçlarından kamu harcamaları ve kamu gelirlerini kullanarak ekonomiyi dengeye getirmeli (fonksiyonel maliyeyi savunur).

4. Fiyat, faiz, ücretler esnek değildir.

5. Önemli olan bütçe dengesi değil, ekonomik dengedir.

6. Borçlanma normal bir kamu geliridir.

7. Ekonomide çarpan etkisi vardır.

Modern yaklaşımda kamu ihtiyaçları devletin yeni işlevleri de dikkate alınarak ekonomik, sosyal, siyasi tercihler doğrultusunda tayin ve tespiti ve bunlar için gerekli harcama ve finans siyasetinin kararlaştırılması birinci plandadır. Teknik seviyedeki klasik yaklaşım yerini işlevsel (modern) yaklaşım gereği “Kamu Ekonomisi” başlığına bırakmıştır. Bu yaklaşımın dört alt yaklaşımı mevcuttur.

Kamu maliyesine modern yaklaşım türleri:

1. Hukuki Yaklaşım: Bu yaklaşımda devlet faaliyetleri gerçekleştirilirken sunulan kamu hizmeti finansmanı nasıl sağlanacak, finansman sağlanırken hangi kaynaktan faydalanılacak, sunulan kamu hizmetinin topluma hangi mali yükleri yükleyeceğini tarihi, hukuki ve teorik düzenlemelerle ilgilenir.

2. İktisadi Yaklaşım: Devlet faaliyetlerinin ekonomi üzerindeki etkilerini analiz ederek kamu faaliyetlerinin gelir dağılımındaki etkileri, ekonomik büyüme ve kalkınma ve kaynakların kullanımında etkinliğin nasıl sağlanacağını araştırır.

3. Siyasi Yaklaşım: Kamu kesiminin işleyişini belirleyen mekanizmanın siyasi karar verme süreci olduğu esasına dayalı olduğu esasıyla; vergiler ve kamu harcamaları ile bunlara bağlı üretilen kamu hizmetlerinin seviyesini siyasi tercihler belirler.

4. Psikolojik ve Sosyolojik Yaklaşım: Mali olaylar ekonomik olduğu kadar, bir insan davranışının dışarı aksetmesi olarak, sosyolojik ve psikolojik açıdan da ele alınmasını ifade eder.

Ayrıca kamu maliyesine ilişkin; (1) Arz Yönlü Yaklaşım, (2) Klasik Yaklaşım, (3) Monetarist Yaklaşım, (4) Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı ve (5) Keynesyen Yaklaşım gibi, farklı yaklaşımlarda sıralanmaktadır.

6. Yönetim Ahlâkı

İlerlemek isteyen bir toplum, kendi tarihi, sosyal ve kültürel değerlerinden hareketle, kendi “ideal” ahlâkını oluşturmaya çalışmalıdır.

Yöneticiler kurumda; planlama, organizasyon, sevk ve idare, koordinasyon ve kontrol olarak yönetimin işlevlerini uygularlar. Bunlar yönetimin temel işlevi olarak yöneticinin varlık sebebidir. Yönetici, sınırsız yetki sahibi değil, yetkileri; bu yetkiyi veren güç tarafından denge ve denetim mekanizmasına bağlı olarak sınırlandırılır ve kontrol edilir. Yönetici, demokratik yapı içerisinde her eylem ve işlemi sonrası hesap vermek zorundadır. Kamu yönetiminde de anayasa hükmü gereği idarenin her tür işlem ve eylemi yargı denetimine açıktır.

Demokrasi; siyasi denetimin doğrudan halkın veya hür iradesiyle seçtiği temsilcileri elinde bulunduğu, organizasyon veya devletin politikasını şekillendirmede tüm vatandaşların eşit sayıldığı yönetim şeklidir.

Demokrasi; halk hâkimiyetine dayanan, temel hak ve hürriyetleri ve eşitliği sağlayan yönetim şeklidir.

Hürriyet; her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi ve ne kendine ne başkasına zararı dokunmamaktır.

İnsanın en temel haklarından birisi yaşama hakkı diğeri ise hürriyet hakkıdır. Hürriyet, hürce düşünebilme, fikrini beyan edebilme ve başkasına zarar vermeden istediği gibi hareket edebilme hakkıdır.

İnsan haklarının, devletin, vatandaşına sunduğu bir lütuf değil, insanların doğuştan sahip olduğu kabul edilen haklarıdır. İnsanlar hukuk çerçevesinde meşru dairede kaldıkça, rahatça fikrini beyan edebilmeli, istemediği bir şeye zorlanmamalıdır. Bu hürriyet insanın kabiliyetlerini inkişaf ettirir, bu da gelişme ve kalkınmayı hızlandırır. İnsanların gönül ve fikir dünyalarına zorla değil; ilimle, irşatla, tatmin edici açıklamayla ve ikna ile girilir.

Yöneticileri seçme ve yönetim işleri birer emanettir; en ehil ve adil kişilere verilmesi gerekir. Kurnaz, otoriter yönetimler yeni teknolojileri kullanarak internet üzerinde binlerce kişilik hiyerarşik trol orduları kurarak muhalif düşünceleri susturabiliyor. Bu durum demokrasi içinde adil bir yönetime büyü zarar veriyor. Oysa; muhalefet meşru ve samimi bir muvazene-i adalet unsurudur. Fikirlerin karşılıklı çarpışması ve farklı akıllardan parlak hakikat ortaya çıkar. Muhalif görüşler yönetimde bir hizmet aracı ve adalet terazisidir. Yönetici mevcut hukuk düzeni kuralları içinde kalacak, keyfi hareket etmeyecek ki yönetilenler ona uyması gereksin. Demokrasi ile yönetilen insanlar daha çok fikir ve keşif çıkardıkları için daha hızlı gelişiyorlar.

Güvenlik hürriyet için feda edilirse kaosa, hürriyet güvenlik için feda edilirse otoriter anlayış hâkim olur. Buna meydan vermemek için hürriyet ve güvenliğin mutlaka dengede tutulması gerekir. Toplumun bütün kesinlerini eşit anayasal vatandaşlıkta buluşturan, etnik köken, din-mezhep, cinsiyet, siyasi görüş ayrımı gözetmeden herkesi kucaklayan, ayrıştırıcı ve ötekileştiren söyleme prim vermeyen anlayış benimsenmelidir.

Yönetici, demokrasiyi kurumunda uygulayan, hak ve hukuku esas alan, keyfi uygulama, zulüm, tahakküm, istibdat ve kibirden uzak, fikirlere değer veren, farklı ortamlara uyum sağlayan bir vizyona sahip olmalıdır. Yöneticiler insan olarak hata yapabilir, hatadan dönmek bir fazilettir. Demokrasilerde, vatandaş devletin sahibidir ve devletin mülkiyetine ortaktır. Kuruluş yöneticilerinin iş ahlâkını oluşturmada isteksiz davranmaları veya yönetilenlere karşı ahlâkî olmayan davranışlar sergiledikleri görülebilmektedir.

Yönetimde ahlâkî olmayan davranışlar:

1. Ayrımcılık: Ön yargılı tutumlarla davranarak bir grup insana karşı, adaletsiz ve zarar verecek şekilde her türlü davranıştır.

2. Kayırma: Aile, akrabalık bağları gibi maddi olmayan etkileme araçlarını kullanarak, kamu görevlilerinin, bazı kişilere kamu işlemlerinde ayrıcalık (torpil) tanınmasıdır.

3. Rüşvet, yolsuzluk ve zimmete para geçirmek: Rüşvet; kamu görevlilerinin maddi menfaat karşılığı bunu sağlayana ayrıcalıklı bir kamu işlemi ile menfaat sağlamasıdır. Yolsuzluk; maddi veya başka bir değer karşılığında, kamudan kaynaklanan yetkileri kanun dışı kullanımı ile menfaat sağlamadır.

4. Mobbing (şiddet, baskı, saldırganlık): Yıldırma ve korkutma gibi sosyal kabadayılık ve korkmaz, yılmaz görünerek çevresine meydan okuma davranışı ile astlarını yıldırmaya çalışma ve taciz etmedir.

5. Sömürü (istismar): İnsan veya nesnelere menfaat sağlamak için adaletsiz kullanımıdır.

6. İhmal: Hangi sebeple olursa olsun görevin savsaklanması ve geciktirilmesi veya üstü tarafından verilen emirlerin geçerli bir sebep olmadan yapılmamasıdır.

7. Bencillik: Bencillik, yöneticinin başkalarının faydasını düşünmeden; kimi zaman onlara zarar vererek, davranışlarını yalnız kendi ihtiyaçlarını karşılayacak, kendine menfaat sağlayacak şekilde yönlendirmesidir.

8. İşkence (eziyet): Bir insana maddi-manevi olarak yapılan fizikî ve psikolojik acı yaşatan eziyettir.

9. Yaranma-dalkavukluk: Rahatsız edici ve sahtekârlık olmasına rağmen yöneticiye yaranma ve dalkavukluk yapmanın, başarı için ödenmesi gereken bir bedel olarak görülmesi yaygın bir davranış şeklidir.

10. Kötü alışkanlıklar, dedikodu ve yobazlık (bağnazlık): Bu türden davranışlar da yönetimde ahlâkî olmayan ve sıkça görülen davranışlardır.

Toplum hizmetinde olan kamu kurumlarının hizmetlerinde uyması gereken ahlâkî ilkeler belirlenmiştir.

Kamuda ahlaki davranış ilkeleri:

1. Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci
2. Halka hizmet bilinci
3. Hizmet standartlarına uyma
4. Gaye ve misyona bağlılık
5. Dürüstlük ve tarafsızlık
6. Saygınlık ve güven
7. Nezaket ve saygı
8. Yetkili makamlara bildirim
9. Çıkar çatışmasından kaçınma
10. Görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması

Kamu Etik Kurulu tarafından yönetmelikle belirlenen bu ahlâkî ilkelerin, büyük bir kısmı halen yürürlükte olan 657 sayılı DMK'nda hükme bağlanan devlet memurlarının görev ve sorumlulukları ile paraleldir. Bunlar:

Kamu hizmetinin her türlü özel çıkarın üzerinde olduğu ve kamu görevlisinin halkın hizmetinde bulunduğu bilinç ve anlayışıyla;

1.Halkın günlük hayatın kolaylaştırmak, ihtiyaçlarını en etkin, hızlı ve verimli şekilde karşılamak, hizmet kalitesini yükseltmek ve toplumun memnuniyetini artırmak için çalışmayı,

2.Görevimi insan haklarına saygı, saydamlık, katılımcılık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu faydasını gözetme ve hukukun üstünlüğü ilkeleri doğrultusunda yerine getirmeyi,

3.Dil, din, felsefi inanç, siyasi düşünce, ırk, yaş, bedeni engelli ve cinsiyet ayrımı yapmadan, fırsat eşitliğini engelleyici davranış ve uygulamalara meydan vermeden tarafsızlık içerisinde hizmet gereklerine uygun davranmayı,

4.Görevimi, görevle ilişkisi bulunan hiçbir gerçek veya tüzel kişiden hediye almadan, maddi ve manevi fayda veya bu nitelikte herhangi bir çıkar sağlamadan, herhangi bir özel menfaat beklentisi içinde olmadan yerine getirmeyi,

5.Kamu malları ve kaynaklarını kamusal gayeler ve hizmet gerekleri dışında kullanmamayı ve kullandırmamayı, bu mal ve kaynakları israf etmemeyi,

6.Kişilerin dilekçe, bilgi edinme, şikâyet ve dava açma haklarına saygılı davranmayı, hizmetten faydalananlara, çalışma arkadaşlarıma ve diğer muhataplarıma karşı ilgili, nazik, ölçülü ve saygılı hareket etmeyi,

7.Kamu Görevlileri Etik Kurulunca hazırlanan yönetmeliklerle belirlenen etik davranış ilke ve değerlerine bağlı olarak görev yapmayı ve hizmet sunmayı taahhüt ederim. (Resmî Gazete 13.04.2005 sayı: 25785).

Herkesin hakkının eşitlik prensibine göre gözetilmesi ve adaletin yaygınlaşması olan sosyal adaleti sağlamada ahlâkî prensiplerin büyük katkısı vardır.

Sosyal adalet; herkese kabiliyetine uygun yükselme imkânı tanınması, insanın doğuştan olan yeteneklerinin gelişmesine fırsat hazırlama, herkesin ürettiği hizmet ve yaptığı görev karşılığı hak ettiği maddi ve manevi mükâfata kavuşturulması, nimet ve külfetin hakkaniyete uygun dağıtılmasını ifade eder.

Devlet ahlaki ve hukuki açıdan; güçlüünün haklı olduğu değil, haklının güçlü olduğu bir ahlak ve hukuk anlayışını vatandaşına eğitimle kazandırmalı ve böyle bir düzeni kurulmalıdır.

Devletin temel görevleri:

1. Adaleti sağlamak
2. Temel hak ve hürriyetleri güvence altına almak
3. Güvenliği sağlamak
4. Sağlık ve eğitim hakkı sağlamak
5. İnsan haklarını güvence altına almak
6. Sosyal ve kültürel gelişimi sağlamak
7. Ekonomik gelişmeyi sağlamak
8. Refah düzeyini yükseltmek

Anayasa hükmü gereği kamu idaresinin her tür işlem ve eylemi yargı denetimine açıktır. Eleştiri hakkı, ifade hürriyetinin ayrılmaz bir parçasıdır. Hakkını kullanana ne cezaî ne idarî ne de tazminat yaptırımı uygulanamaz. Kamu idaresini, harcamaları dahil tüm işlem ve eylemleri bakımından sorgulamak ve eleştiride bulunmak vatandaşın temel hakkıdır. Bu eleştiriler ceza hukukunun konusu olamaz. Vatandaş bu eleştirileri sebebiyle soruşturmaya tâbi tutmak hukuka aykırıdır, lekelenmeme hakkını da ihlal eder.

Hizmet sunumunda kamu idaresinin uyması gereken temel ilkeler:

1. Şeffaflık ilkesi
2. Sosyal devlet ilkesi
3. Adalet ilkesi
4. İfade hürriyeti ilkesi
5. Eleştiri hakkı ilkesi
6. Muhalefet hakkı ilkesi

Körü körüne taklit ve itaat hataları göstermez ve sorgulatmaz. Ahlaki ve hukuki açıdan, devlet kendine yönelik işlenen suçları affedebilir, kişilere karşı işlenen suçlar ancak onun muhatabı olan kişiler affedebilir. Bu noktada devletin dini adalet olmalıdır.

İbn-i Haldun (Tunus,1332-1406): İslam bilimlerinin temel dallarından, tabii ve sosyal bilimlere kadar, birçok konuda önemli tahliller yapmış. Tarih Felsefesi ve İktisat Bilim'inin kurucusu ve insanlık tarihinin ilk toplum bilimcisi ve sosyoloğudur. Sosyolojinin birçok temel prensiplerini Batılı bilim insanlarından yüzlerce sene önce ortaya koydu. Tarih, siyaset ve sosyal psikoloji alanlarında İtalyan Makyavelli'ye; sosyal düzenin genel esaslarında Montesqu'ya; tarih felsefesinde Rosseu ve Ouguste Comte'ye; devletlerin çöküşü ilkesinde İngiliz Tarihçi Gibban'a; pedagojide William James ve Spencer'e ışık tutan metotlar geliştirdi.

İbni Haldun, siyasi bir hâkimiyetin kurulma, gelişme ve çözülme sürecinde siyasi liderden ziyade grubunun önemli olduğuna inanır. Siyasi liderin özellikleri ne kadar gelişmiş olursa olsun ekibini oluşturamadığı sürece kesin olarak başarıya ulaşamaz. Aynı şekilde, devletlerin çözülme sebeplerini yönetenlerin kusurlarında aramak da yanlıştır. İbni Haldun'a göre Devlet siyasi bir Hanedan niteliğindedir. Bir devletin ortaya çıkması, gelişme ve zirveye ulaştıktan sonra çözülmesi bir siyasi hanedanın çıkış, gelişim, yükseliş ve çözülmesi arasında paralellik kurar. Her devlete ortalama; 120-130 yıllık bir ömür tanır ve her devletin 5 aşamadan geçtiğini savunur:

1. Kuruluş Devresi: Her türlü karşı koymanın bastırıldığı, daha önce onu elinde tutan hanedandan zorla alınması devresidir. Ele geçiren grupta canlılık ve etkinlik en üst düzeydedir. Siyasi lider henüz geleneksel alışkanlıklarını kaybetmemiş, mütevazı ve kanaatkâr ve kendisini vatandaşlarından ayrı tutmaz.

2. Otorite Devresi: İktidarı elinde tutan lider kendi grubu üzerinde otoritesini tesis eder, mülkü ve nimetleri kendisi için istemeye başlar ve rakip olacak ileri gelenleri yönetimden uzaklaştırır, itaatkârları yönetime getirir.

3. Rahatlık Devresi: İktidarın meyveleri toplanır, servet genişletilir, şan ve şöhrat ön plana geçer, kendini ebedileştirecek eserler meydana getirilir. Siyasi liderin hem kendi grubunu hem de diğer grupları egemenliği altına aldığı dönemdir. Güçlü ordu, iyi çalışan sivil bürokrasi ve düzenli toplanan vergiler vardır.

4. Taklit Devresi: Siyasi iktidar, atalarının bıraktığını yeterli görmeye başlar. En doğru yolun kendisine miras bırakılan yolu takip etmek olduğuna inanır. Taklitçilik ve gelenekçilik, yenileşmenin önünü kapatır.

5. İsrâf Devresi: Siyasi iktidar, atalarından kalan mirası arzu ve hevesine göre israf etmeye başlar. Devlet yönetimine ehliyetsiz kişiler geçirilir. Böylece devletin çözülme ve yıkılma süreci başlar. Ordusunu, memurunu besleyemez ve giderlerini karşılayamaz hale gelir ve yıkılır.

İbni Haldun, devletin çözülmesinde dış faktörlerden ziyade iç sebeplerin öncelik taşıdığı, ortadan kalkışı bir dış saldırıyla olacağını ve yıkılışında; lider, ekonomi ve ahlâk olarak 3 temel sebep bulunduğunu ifade eder.

Devletin yıkılışının temel sebepleri:

1. Lider sebebi; devletin kurulma safhasında grubuyla ahlâkî bir otorite ilişkisi içindedir. Zamanla otoritesini paylaşmak istemez. Liderin kibir, bencillik ve başkalarına hâkim olma duygusu öne geçer ve ona göre siyasetin kendisi de Tek Bir Hâkim olmayı gerektirir.

2. Ekonomik sebep; asker ve para olarak güç iki temele dayanır. Devletin kuruluş safhasında fazla paraya ihtiyaç olmaz ancak zamanla devlet büyüyüp geliştikçe paraya olan ihtiyacı da ortaya çıkarır. Yönetimin tek para kaynağı vergilerdir. Vergilerin devamlılığı içinse sağlam ve gelişen bir ekonomik yapı gerekir. İbni Haldun, ekonominin kendine has kanunları olduğunu belirtir ve herhangi bir zorlama ekonomik hayatı alt-üst eder der. Ekonomik gelişmenin bir üst sınırı vardır ve ondan sonra duraklama ve gerileme başlar. Tahrik edilen insani ihtiyaçların artma hızı, bunları karşılayacak kazanç ve gelirlerin artış hızından fazla olduğu için bir noktada yetersizlik başlar. Bu noktada Devlet, ya giderlerini kısmak veya gelirlerini arttırmak şeklinde iki yoldan birini seçme durumundadır. Rahatlığa alışmış olanlar kemer sıkamayacakları için bu noktadan sonra bu iki yol da başarıya ulaşamaz. Devlet gelirleri arttırmak için ya var olan vergileri artırır veya yeni vergiler koyar. Oysa vergi ile kazanç arasındaki sınır aşılsa teşebbüs arzusu zayıflar. Vergi ile gelir sağlayamayan devlet, bu defa ekonomik hayata girmek ister; üreticiden ürünü değerinin altında alıp tüketiciye fahiş kârla satmaya çalışır. Bunun sonucu üretici üretimden, tüccar ticaretten vazgeçer. Devlet bunun da fayda etmediğini görünce, önce yakınındaki varlıklı kişilerden başlayarak herkesin mal ve mülküne el koyar. Bu da vatandaşların yönetimden yüz çevirmesine, dış güçlerle ittifaka, ekonomik hayatın durma ve devletin ortadan kalkmasına yol açar.

3. Ahlakî sebep; ahlak ilkesinin medeniyetin (ilim, sanat, şehir hayatı, zenginlik ve konfor gibi) gelişmesine paralel olarak bozulup bozulmadığı tarih boyunca tartışma konusu olmuştur. Eski Atina'dan başlayarak Rönesans'a kadar pek çok düşünür, ahlâkî yozlaşmanın bir devletin çöküşünde önemli bir etken olduğunu savunur. Berkeley; "Büyük Britanya'nın çöküşünü önlemek üzerine yazdığı düşüncelerinde, İngiliz halkının maddi heveslerinin artışından ve ahlâkî niteliklerini kaybedişinden önemle bahseder. Kurtulmak için Hristiyan ahlâkının ilkelerinin yeniden saygınlığa kavuşturulması gerektiğini belirtir. Aynı şekilde Fransa'da J.J. Rousseau; "Medeniyetin gelişmesinin ahlâkın bozulmasına yol açtığını" savunur. Spengler; Batının çöküşünü incelediği eserinde gelişmeyle birlikte ahlâkî değer ve kurumların yozlaşmasından söz eder. Mesela; saygı ve gelenek yerine, soğuk olgusallık; halk yerine, kitlesellik; gerçek değerler yerine, para ve soyut değerler; devlet ve toplum yerine, milletlerarası toplum değerleri hâkim olur. İnsanlar; kanaatkâr, dayanıklı, kendine güvenen, cesur, yardım sever, namuslu, dindar olmak yerine, haris, mağrur, korkak, tembel, bencil, müsrif, rahatına düşkün, dini değerlere lakayt hale gelirler. Doymak bilmeyen ihtiyaçlarını meşru yollardan tatmin edemeyenler, gayri meşru yolları zorlar ve ahlâkî değerleri yıkarlar. Devletin sunduğu konfora alışan idareciler bunu kaybetmemek için işi saltanata dönüştürebilir. Hürriyetçi ve demokratik bir hukuk sisteminin inşası yerine içine kapanan, komplolara sarılan ve fevkaladelik psikolojisi ile lider kültüne teslim olan yapılar çökmeye maruzdur.

Çözülme sürecinde; Devlet bütün vatandaşlarına karşı adil değildir. Halk bireyselleşir, gayri meşru ilişkiler yaygınlaşır, din ve ahlâk duyguları zayıflar. Bilim üretenler, bilim gücünü emperyalizmin emrine vermiş veya emperyalizm bilim camiasını elde ederek kendisine hizmet ettirir. Kapitalist anlayış ticarileştiremeyeceği ilmi bir araştırma ve ilerlemeyi desteklemez. Bunlar sihirli kelime "değişim" ile toplumları ahlâkî değer yargılarından uzaklaştırıp onları yönetir. Emevîler, İslâm Dinini, İspanya'dan Avrupa'ya taşıyarak Fas, Kurtuba ve Gırnata'da kurdukları üniversiteler ilim ve fen ışıkları ile Hristiyanlık âlemini uyandırmış. Avrupa, İslam medeniyetinden istifade ile bugünkü gelişmişliklerine ulaşmıştır.

Kamu kaynakları, tüm milletin sahip olduğu değerlerdir. Kamuda görev alanlar kaynak kullanımında azami dikkatli olmalı, faaliyetleri hakkında halkı sürekli ve doğru bilgilendirmeleri ahlâkî sorumluluktur. Bunun için devleti, demokratikleştirerek denetlenebilir hale getirip, milletin sistem üzerindeki kontrolünü arttırmak gerekir.

7. Kurumsal Sosyal Sorumluluklar

Yöneticilerin uzmanlaşması, işletmelerin büyümesi, çok ortaklı hale gelmeleri, rekabet ve çevre meselelerinin artışı, iyi imaj oluşturma istekleri ile meslek kuruluşlarının, işçi sendikalarının ve tüketici organizasyonlarının güçlenmesi ve baskıları, ülkenin sınırlı kaynaklarının verimli kullanılması hususunda alınan tedbirler gibi sebepler kurumsal sosyal sorumluluk bilincinin artmasında etkili olmuştur.

Kurumsal sosyal sorumluluk; kuruluşların bir kurum vatandaşı olarak işlerini, paydaş ve çalışanları ile sosyal, ekonomik, kültür ve çevre konularında hassas, ahlâkî sorumluluk sahibi kendi istekleri ile gönüllük anlayışla gerçekleştirmeleri ve toplumun ihtiyacı olan konulara yatırım yapma sorumluluğudur.

Kurumsal sosyal sorumluluk, kurumun kanunlara uymayı değil, kendi istekleri ile gönüllü olarak gerçekleştirdikleri uygulamaları ihtiva eder. Sorumluluk sahibi olmayan ve görevlerini zamanında yerine getirmeyip ihmal eden kişi ve toplumlar ağır bedeller öderler. Kurumsal sosyal sorumluluk, kurumsal vatandaşlık anlayışı üzerine bina edilir. Verimliliğe odaklı, riskleri önceden tespit ederek tedbir alan, sınırlı kaynakları

basiretli değerlendirerek etkin kullanma ve sürdürülebilirlik yaklaşımı ile kalıcı değerler üretebilmeyi hedefleyen insan unsuruna ihtiyaç vardır. Kurumsal sosyal sorumluluğun gereği, toplumun değerlerine katkı vermek, onları geliştirmek, sivil toplum kuruluşları ile iş birliğine giderek belirli gönüllülük projelerine destek (sponsor) olmaktır. Çalışanların beklentileri, toplumun kuruluştan beklentileri birbiriyle uyumlaştırılarak; çalışanların mutluluğu ve toplumun da huzuru sağlanmış olur.

İş hayatı ve ticari faaliyetlerde Türkçe kelimeler yerine uydurukça veya yabancı kelimeleri Türkçe gibi kullanma lisanı olan plaza dili bir toplumsal yozlaşmadır. Kurum çalışanlarının kendi aralarındaki sohbetlerde, e-posta mesajlarında kullanılan dilin her geçen gün değişerek yeni uyduruk bir lisan olan **plaza** (beyaz yakalı) dilini ortaya çıkarmaktadır. Meslekî, sosyal ve toplumsal yozlaşmayı getiren bu durumun bertaraf edilmesi kurumsal sosyal sorumluluk anlayışı çerçevesinde bir görev olarak görülmesi gerekir.

Kurumsal sosyal sorumluluğun organizasyonlara sağladığı birçok fayda yanında bazı görüşlere göre de birtakım mahzurları da barındırmaktadır.

Kurumsal sosyal sorumluluğun organizasyona faydaları:

1. İtibar ve risk yönetimi,
2. Çalışanların tatmini,
3. Yenilik ve öğrenme,
4. Sermayeye rahat ulaşım,
5. Mali performans artışı,

Kurumsal sosyal sorumluluğun organizasyona olabilecek bazı mahzurları:

1. Organizasyon kârının düşüşü,
2. Organizasyon maliyetlerinin artması,
3. Organizasyon gayesinden uzaklaşma,

Sosyal sorumluluk çerçevesinde kuruluşlar birçok alanda topluma hizmet sunmaya yönelirler. Sosyal ve kültürel hizmetler prestij kazandıran faaliyetler olduğu için iş insanları kendi isimlerini taşıyan okul binaları, üniversiteler, vakıf ve dernekler gibi gönüllü teşekküllerle erozyonu önleme, sosyal problemlere çareler bulma gibi faaliyetleri yürütüyorlar. Müşterisine, çevreye, çalışanlarına ve topluma saygılı kuruluş görüntüsü oluşturulmakta ve bu faaliyetler için yapılan harcamalar da itibar kapitali olarak değerlendirilmektedir.

İşletmeler, sosyal sorumluluklarını yerine getirmede; toplumun ihtiyaçlarını tespit eder, üretir ve tüketime arz ederek ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi gelişimine katkı sağlar. Devlete karşı mali yükümlülüklerini yerine getirerek vergi ve sosyal adaletin gerçekleşmesi, demokrasinin gelişmesi ve toplumun müşterek değerlerini gözeterek daha etkin ve uzun ömürlü olmasına katkı sunar. Tasarrufları verimli alanlara yatırarak sürdürülebilir kalkınma anlayışıyla ekolojik dengeye duyarlı, çevreye saygılı, sosyal ve kültürel faaliyetlere katkılarla toplumun gelişimini ve refahını sağlar.

Sosyal sorumluluk çerçevesinde; devletin sosyal barışı ve adaleti sağlamak gayesiyle sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini gerekli ve meşru gören, ekonomik ve sosyal alanlarda fertlere sosyal güvenlik, adalet sağlayıcı politikalar üreten devlet modeli olan **sosyal** (refah) **devlet** anlayışı ülke kalkınması için özel sektöre de yer verir. Kurumlar, karşılıklı kazanma ve tanınmaya veya kalıcı ilişki ağlarına sahip olmaya bağlı mevcut ve potansiyel kaynakların toplamı olan **sosyal sermayeye** büyük katkılar sağlarlar.

Birinci Bölüm Değerlendirme Soruları

1. Kamu maliyesi ile ilgili aşağıdaki kavramları açıklayınız: (1) Kamu: (2) Kamu Hizmeti: (3) Kamu görevlisi: (4) Kamu yönetimi: (5) Maliye: (6) Mali olay: (7) Mali disiplin:
2. Devlet nedir? Açıklayarak devleti oluşturan temel unsurları yazınız.
3. Kamu maliyesinin konusunu nedir?
4. Egemenliğin kaynağına göre devlet şekillerini sıralayarak açıklayınız.
5. Demokratik devletin temel özellikleri nelerdir?
6. Devletin büyümesine etki eden faktörler nelerdir?
7. Kamu malı nedir? Kamu malı türleri nelerdir?
8. Kamu mallarının temel özellikleri nelerdir?
9. Mali olayların tarihi gelişim seyrini açıklayınız.
10. Kamu maliyesi biliminin ortaya çıkışı ve diğer bilimlerle olan ilişkisini açıklayınız.
11. Kamu maliyesinin tanımını yaparak alt dallarını sıralayınız.
12. Kamu maliyesine ilişkin klasik yaklaşım nedir? Klasik yaklaşımın temel görüşleri nelerdir?
13. Kamu maliyesine modern yaklaşım nedir? Modern yaklaşımın temel görüşleri nelerdir?
14. Yönetimde ahlâk dışı davranışlar nelerdir? Açıklayınız.

- 15.** Global ahlâkî sorumluluklar nelerdir?
- 16.** Sosyal sorumluluk ve kurumsal sosyal sorumluluk kavramları ne ifade etmektedir?
- 17.** Kurumsal sosyal sorumluluğun kuruluşlara sağladığı fayda ve mahzurlar nelerdir?

İKİNCİ BÖLÜM

İkinci bölümde kamu ekonomik faaliyetleri incelenecektir.

KAMU EKONOMİK FAALİYETLERİ

1. İhtiyaçlar ve Üretim Kaynakları

Geçmişten günümüze kişi ve toplum temelinde kamusal ihtiyaçların karşılanması meselesi bulunmakta ve bu mesele üretim, dolaşım, bölüşüm ve tüketim gibi, bazı ekonomik olayları ortaya çıkarmaktadır.

İhtiyaç; organizmanın duyduğu bir eksiklik olarak karşılanmadığı zaman acı ve üzüntü; karşılandığı zaman mutluluk, zevk ve haz veren bir duygudur.

İhtiyaçlar kişiden kişiye, zamandan zamana farklılık gösterir, dinamiktir ve devamlı değişir. İhtiyaçların ortaya çıkış süreci tüm insanlarda aynı olmasına rağmen, ihtiyacın şekli ve şiddeti kişiden kişiye ve kişinin sosyal hayatına, yaşadığı coğrafi bölgeye ve zamana göre farklılık gösterir. Sürekli tekrarlanan, nicelik ve nitelik değiştiren ihtiyaçların tatmini insan faaliyet ve davranışlarının itici gücünü oluşturur ve bu güçlerin her birine ihtiyaç denir. İnsan hayatını devam ettirmek için bazı mal ve hizmetleri tüketmeye veya kullanmaya muhtaçtır ve bu ihtiyaçlarını karşılamak için farklı uğraşı alanlarında farklı insanlarla iş birliğine yönelir. Dolayısıyla insanların meyilleri, yönelimleri ihtiyaçlarına göre yön bulur.

İnsan hayatına ehemmiyet verilen bir anlayışta; malzemenin ve teknolojinin en yenisi ve en kalitelisi kamu hizmetlerinde kullanılmalıdır.

İnsanoğlunun ihtiyaçlarının nispi olarak sınırsız olmasına mukabil, bu ihtiyaçları karşılayacak mal ve hizmetlerin üretildiği kaynakların (emek, tabiat, sermaye) kıtlığı, ekonomi biliminin çözüm aradığı evrensel (cihanşümul) bir meseledir. Bu mesele devlet ekonomisinin (kamu maliyesi) incelediği konuların hareket noktasını teşkil eder. İhtiyaçların miktar ve çeşidi karşısında, üretim kaynaklarının bu nispi kıtlığı, insanoğlunu bir seçim meselesi ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durum ekonomik kıymet kavramını ortaya çıkarır. Bu nispi kıymetler sebebiyle insanoğlu ekonomik seçim yapmak zorunda kalır. Mevcut kıt kaynakların, onları kullanarak mal ve hizmet üreten sektörler arasındaki dağılımını da değiştirir. Kaynaklar, her ülkede sayı ve nitelik yönünden sınırlılık ve farklılık gösterir. Yeryüzünde mevcut yeraltı ve yer üstü kaynakları ile denizleri, gölleri, akarsuları, içlerindeki tüm canlı ve cansız varlıkları kapsayan 'tabiat' bilgilerimiz dâhilinde sınırlıdır.

İnsanların ihtiyaçları, mal ve hizmetlerin tüketimi ile karşılandığına göre, bir anlamda, refah tatmin duygusunun artmasıdır. İnsanın, ihtiyaçlarını karşılayarak bu tatmin duygusunu duyması ise, mal ve hizmet üretiminin azami bolluk düzeyinde olmasını ve kişilerin bu bolluktan eşit olarak pay almasını gerekli kılar. Bundan dolayı günümüz ekonomilerinde ulaşılması zorunlu bazı hedefler tahmin edilmektedir.

Modern ekonomilerin temel hedefleri:

1. Üretim kaynakları ile bu kaynaklardan sağlanan üretim faktörlerinin kullanımı hür olmalıdır.
2. Üretimde en uygun şekle sokma veya etkinlik.
3. Toplumda her sene, bir önceki seneye göre kişi başına düşen gelirin artış hızının sağlanması olarak ifade edilen büyümenin sağlanması.
4. Üretilen mal ve hizmetlerin toplumun kişileri arasında adil olarak bölüşümü, gelir dağılımında adalet.
5. Ekonomik istikrar.

Milli ekonomi bünyesinde yer alan kamu ekonomisi kesimi ve özel ekonomi kesimi sayılan bu beş temel hedefi gerçekleştirmeye birlikte yönelmektedirler. Çünkü modern toplumun ekonomik hedeflerine serbest piyasa ekonomisi yalnız başına ulaşmakta yetersiz kalmasından devletin ekonomiye, piyasa kuralları haricinde kendine özgü kurallarla müdahalesi bir zaruret olmaktadır.

2. Ekonominin İşleyişi

İnsan ihtiyaçları, ekonomik bir faaliyet sonucu üretilen ürünlerle karşılanması ekonominin varlık sebebidir. Ekonomi; Yunanca 'ev yönetimi', dilimize Arapçadan geçen iktisat kelimesi de kullanılmaktadır.

Ekonomi; üretim, bölüşüm, dağıtım ve tüketim ile ilgili sistemi inceleyen ve sınırsız insan ihtiyaçlarını, sınırlı kaynaklarla en az çaba ile en çok tatmini sağlamanın yöntemlerini gösteren sosyal bir bilim dalıdır.

Ekonomi bilimi; bir ülkenin sahip olduğu kaynakları kişiler, kurumlar arasında üretim, bölüşüm ve dağıtım ile ilgili sistemi inceleyen, sınırsız ihtiyaçları, nispeten sınırlı kaynaklarla en az çaba ile en çok tatmini sağlayacak teori ve yöntemleri gösteren sosyal bir bilimdir.

Siyaset, coğrafya, tarih ve din ile iç içe olan ekonomi; insanların hayatını devam ettirebilmeleri için üretme ve ürettiklerini bölüşme şekilleri ve bu faaliyetlerinden doğan ilişkileri inceleyen bilimdir.

1. Ekonomi; servet temini için yapılan tüm çalışmalar ekonomi biliminin inceleme alanıdır. Adam Smith.
2. Ekonomi; sınırsız insan ihtiyaçlarını mevcut kıt kaynaklarla karşılamasına ilişkin konuları kapsayan bilimdir. Alfred Marshall.

3. Ekonomi; kişi ve topluma en az çabayla en çok tatmini sağlamayı gösteren yöntemler teorisidir. H. Gossen.

4. Ekonomi; insanların çeşitli ürünler üretmek ve bunları tüketilmek üzere toplumun çeşitli üyelerine dağıtmak için kıt ve sınırlı üretim kaynaklarını ne şekilde kullandıklarını inceleyen bilimdir. Paul Samuelson.

Ekonomi, toplumların nasıl zenginleşeceği ve refah seviyelerinin artacağı sorusuna cevap bulma sürecinde; izlenecek siyasetler, işsizlik, enflasyon, üretim düzeyi, tasarruf ve yatırım gibi kavramları inceler. Üretim, bölüşüm, dağıtım, tüketim, ithalat ve ihracattan oluşan insan aktivitesi olan iktisat; teknoloji, tarih ve sosyal organizasyon ile coğrafya, tabii kaynaklar, gelir ve ekoloji gibi ana faktörlerden oluşur.

Ekonomi biliminin temel gayesi; insan ve toplum düzeyindeki iktisadi olayları izah etmek, iktisadi kanunları tespit etmek ve gerekli durumlarda uygulamaya ilişkin tavsiyelerde bulunmaktır. İnsanın parayla karşılanabilen veya ölçü birimi para olan ihtiyaçları için yapılan faaliyetler **iktisadi olay** olarak ve israf etmeden her türlü insan ihtiyacının karşılanmasını sağlamaktır. İnsan, iktisadın hem öznesi hem de hedefidir. İktisadi olayları açıklamada; çok sayıda değişkeni dikkate alıp karşılıklı ilişkiler kurarak, teorik çalışmaların deneylerle doğrulanmasını sağlayan matematiksel çözümleme yöntemi olan **ekonometriden** faydalanılır.

Avrupa patentli iktisadın ifadesiyle "kıt kaynaklarla, sınırsız ihtiyaçları karşılamak" ifadeleri problemlidir. Ekonomik sektörler temelde; dinamik, gerçek beşerî faaliyetler olan '**ticaret, sanayi ve ziraat**'tır. Geleneksel iktisat, geçimlik ziraatı ve aile ekonomisi gibi birçok ekonomik faaliyeti aşağılayarak ve ziraatı ve belirli bazı geçim alanlarını ileri aşamada tamamen ticarileştirerek kıtlığa sebep oldu.

Thomas Robert Malthus: (1766-1834 İngiliz nüfusbilimci ve ekonomi politik teorisyeni), nüfusun geometrik bir dizi, üretimin ise aritmetik bir dizi ile artacağını ve gelecekte insanlığın açlıktan öleceğini ileri sürmüştü. İki asırdan beri ekonomi kitaplarında karamsar bir düşüncenin mahsulü bu teori, bugün geçerliliğini kaybetmiştir. Hızla artan dünya nüfusuyla doğru orantılı olarak toplam ihtiyaçlar artmış, her insanın ihtiyaç listesindeki tüketim maddeleri türü de gelişme göstererek, yeni ihtiyaçlar dâhil olmasına rağmen, gıda maddelerinin nüfus artışından daha hızlı arttığı ortadadır. Foton Kuşağı teorisine göre 1960'lardan itibaren güneş sistemi yüksek enerjili bir foton kuşağına girmesiyle, dünya bol enerji, bol hammadde, bol gıda maddesi dönemine doğru yol almaktadır. Güneş, rüzgâr, nükleer enerji, yeraltı ısı kaynakları, yenilenebilir enerji kaynaklarının devreye girmesiyle yakın gelecekte ucuz, havayı kirletmeyen ve sınırlı olmayan enerji sağlanacaktır. Yeni teknolojiler, Kâinata, sınırsız kaynakları elde etmek için sunduğu inkişafı kıtlığın olacağı söylenemez. Kötü yönetim, adil olmayan paylaşım ve kaynakları israfı suni bir kıtlık oluşturabilir.

Ekonomi, incelediği konulara ve kapsamlarına göre dallara ayrılır. Bunlar:

1. Normatif Ekonomi: Ekonomik düzenin nasıl olmasına dair fikirler üreten; sosyal adalet, refahın yükselişi ve belirli ekonomik hedefler için yapılması gerekenleri araştıran ekonomi dalıdır.

2. Pozitif Ekonomi: Sadece ekonomik düzeni sebep-sonuç ilişkisi dâhilinde inceleyen, ekonomi içinde sürekli geçerli kanunları tespiti çalışan ve "Talep artışı enflasyonu nasıl etkiler?", "Enflasyon hangi düzeyde tutulmalı?" gibi soruları inceleyen bir iktisat dalıdır.

3. Mikroekonomi: Tüketicilerin ve işletmelerin ekonomik davranışlarını; ihtiyaç, fayda, değer, fiyat kavramları ile araştıran; piyasa türlerini, piyasaların işleyiş mekanizmasını ve farklı piyasa durumlarında işletme dengesinin nasıl oluştuğunu araştıran olayları kurmağa bakışı inceleyen iktisadın bir dalıdır.

4. Makroekonomi: Makro büyüklükler, toplam üretim, toplam istihdam, toplam işsizlik, genel fiyat düzeyinin değişme oranı, ekonominin büyüme hızı gibi konuları ülke ve dünya ekonomisi düzeyinde kuş bakışı inceleyen iktisadın bir dalıdır. Keynes'in, 'Kişi için doğru olan, toplum için doğru olmayabilir ve toplum için doğru olan da kişi için doğru olmayabilir' görüşünden ortaya atılan mikro ekonomi karşıtıdır.

Şekil 2-1: Tabii İktisat Döngüsü

Ekonominin genel olarak işleyiş dengesi; para döngüsü ile mal ve hizmetler döngüsü değerleri birbirine eşit olduğu durumu gösterir. Mizan ve ölçünün bozulmadığı bu dengeye tabii iktisat dengesi denir.

İlk ve Orta Çağ'lar da ekonomiler ziraata dayalı “**ev ekonomisi**” niteliğinde ve devletin temel görevi adalet ve savunma hizmetleri ile sınırlı idi. Hak ve hürriyetlerde gelişme ve İngiltere’de 1215’ de Kral John’a kabul ettirilen **Magna Carta Libertatum** (Büyük Hürriyet Fermanı) birçok hürriyetle birlikte kralın vergilendirme yetkisi sınırlanarak meclise aktarılıyor. Asya’da farklı gelişmeler olmuştur.

İbn-i Haldun (Tunus,1332-1406) 14. asırda tarih felsefecisi, sosyoloji ve kanaat ekonomisi ve liberal ekonomiye katkılar sunan biri olarak “**Mukaddime**” isimli eseri ile tarihi ve sosyal olaylara yön veren etkenleri inceleyerek siyasi, iktisadi ve mali konularda fikirler ileri sürmüştür. Devletin asıl görevi insanlar arasında sulh ve ahengi sağlamalı, ekonomik ve ticari faaliyetlere girmesi ekonomik dengeyi bozar ve serbest rekabetin gelişmesini önler diyerek devletin görev kapsam ve alanını belirlemiştir.

İlerleyen zaman (15.,16. yy); yeni coğrafi keşifler, deniz ticareti, toplumun hayat ve düşünce şeklindeki gelişmeler ekonomiye yenilikler getirmiş. Rönesans ve Reform hareketlerinin başlattığı uyanışın, siyasi ve ekonomik yansıması; değerli madenlerin ülkenin ekonomik gücünün kaynağı gören aşırı devlet müdahalesini savunan **merkantilizm** dönemini başlatmıştır.

Merkantilizm; 16. yüzyılda Batı Avrupa’da başlamış ekonomik bir teoridir. Merkantilizme göre bir milletin refahı anaparanın miktarına bağlıdır ve ekonomik servet veya anapara devletin elinde tuttuğu, altın, gümüş miktarı veya ticari değer ile temsil edilir. Devlet, ekonomide korumacı bir rol oynamalı, ihracatı desteklemeli ve ithalatı sınırlandırmalı fikrinde olan ekonomik bir sistemdir. Bu dönemde yürütülen üçgen ticareti ile Avrupa iyice zenginleşmiştir.

Üç köşeli ticaret veya **üçgen ticaret**; bir bölgeden veya bir limandan ihraç edilebilen mallar için ikinci bir bölgede ithal için talep olmadığı, ama aynı zamanda bu ikinci bölgenin ihraç edebileceği mallar için birinci bölgede ithal talebi olduğu hallerde ortaya çıkar. En bariz örnek 16. yüzyıllar sonlarından 19. yüzyıl başlarına kadar olan dönemde Avrupa, Batı-Afrika, Kuzey Amerika üçgeni üzerinde olan ve Batı Afrika-Kuzey Amerika "orta pasajı"nda ticari malın "Afrikalı köleler" olduğu ticaret sistemidir.

Üç köşeli ticaret veya **üçgen ticaret** bir bölgeden veya bir limandan ihraç edilebilen mallar için ikinci bir bölgede ithal için talep olmadığı, ama aynı zamanda bu ikinci bölgenin ihraç edebileceği mallar için birinci bölgede ithal talebi olduğu hallerde ortaya çıkar. En bariz örnek 16. yüzyıllar sonlarından 19. yüzyıl başlarına kadar olan dönemde Avrupa, Batı-Afrika, Kuzey Amerika üçgeni üzerinde olan ve Batı Afrika-Kuzey Amerika "orta pasajı"nda ticari malın "Afrikalı köleler" olduğu ticaret sistemidir.

Merkantilizmle ekonomideki egemenlik feodal derebeyi, soylulardan burjuvalara el değiştirmiş. Bu gelişmelerle merkantilizm geçerliliğini kaybetmiş, yeni dönem geliştirilen liberal iktisadi düşüncelerin sahipleri klasik iktisatçılar; Adam Smith (1723-1790), David Ricardo (1772-1823), Jean Babtist Say (1767-1832) ve Yohn Stuart Mill olarak yerlerini almışlardır. Bunlar, ekonomik dengenin kendiliğinden ve otomatik olduğu bu tabii düzenin işleyişine devletin müdahale etmemesini savunmuşlar.

Kapitalist ekonomi; arzı talep belirler, herkes kendi çıkarını maximize etmeye çalışırken, toplum menfaatine de hizmet etmiş olur ve dolayısıyla fert menfaatleri ile toplum menfaatleri arasında çatışma olmaz der. Ancak, **John M. KEYNES** (1883-1946) klasik iktisatçıların fikirlerini eleştirerek; ileri sürdükleri gibi her zaman kendiliğinden oluşan tabii bir dengenin mevcut olmadığını savunmuş, 1929’da yaşanan büyük iktisadi buhranda ekonomilerin içine düştüğü durgunluğun uzun sürmesi, klasiklerin savundukları tabii düzen görüşleri sarsılmış ve devletin ekonomik anlayışındaki değişimine sebep olmuştur. KEYNES, devletin müdahalesi olmadan ekonomik durgunluktan çıkılamayacağını 1936’da yayınladığı “**Genel Teori**” isimli eseriyle ispatlamaya çalışmış. Böylece, “**1929 Dünya İktisadi Buhranı**” ile koruyucu, jandarma devlet anlayışından müdahaleci, modern devlete geçilmiş ve mali olaylara modern yaklaşım hâkim olmuştur.

Bilhassa 1980 sonrası birçok ülke dışa açık serbest piyasa ekonomisine geçiş ve buna uygun siyasi ve hukuki değişimlere gitti. Bu anlamda 21. asır liberal değerlerin yükseldiği bir dönem olarak; ferdi beklentiler hayat standartlarının artması ile yükseliyor ve bu süreçte, ekonomik ilişkilerde değişimleri gündeme getiriyor ve ulus egemenliği, yerini sermaye egemenliğine bırakıyor. **Sermayenin globalleşmesi** olarak ifade edilen bu durum, siyasi güç ile iktisadi güç arasındaki ilişkileri tersine çevirmeye başlamış ve önceleri global sermaye ulus devletlerin gücüne tabi iken, şimdi ulus devletlerin manevra kabiliyeti bu sermaye tarafından şekillendirilmektedir. Artık devletin ekonomide rolü, devlet müdahalesini negatif dışsallıkları önleyici, pozitif dışsallıkları da artırıcı ve rekabetçi serbest piyasa kurallarına göre yeniden şekillenmektedir.

Pazarı ve işletmeleri yeniden tasarlayan teknolojik gelişmeler, globalleşme, pazar üzerinde devlet kontrolünün azalması, özelleştirme ve yeni pazar fırsatları gibi konulardaki gelişmeler ilgiyi, “**eski ve yeni ekonomi**” kavramı

üzerine çekmiştir. Araştırma sonucu ortaya çıkan bulguları ekonomik, siyasi ve sosyal düzeylerin bir veya birkaçında uygulayarak topluma fayda sağlayan **inovasyon** (yenilik) ekonomik dönüşümü hızlandırdı. Mevcut bir değer yeniden şekillendirilmesi veya yeni bir mal, hizmet, üretim yöntemi geliştirme süreci ekonomiye yeni bir bakış açış getirdi. Bundan ekonomi ve iş dünyasını etkiledi, iş modellerini geliştirdi, geleneksel yapı ve faaliyetler büyük oranda yenilendi. 1950'lerden başlayan ve 1990'larda olgunluk dönemine ulaşan '**elektronik çağı**' yerini, yeni medya, dijital ağlar ve yeni teknolojilerin ürün ve üretim sürecinde esaslı bir role sahip olduğu '**yeni ekonomi**' dönemine geçildi. Peter Drucker tarafından 1969'da "**Enformasyon Ekonomisi**" olarak isimlendirilen bu süreç, ağ ekonomisi, bilgi ekonomisi, inovasyon ekonomisi, dijital ekonomi ve yeni ekonomi gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Temeli bilgiye dayanan bu süreç, yeni bir ekonomik ve siyasi yönetim tarzını zorunlu hale getirdiği söylene de aslında kapitalizmin revize edilmiş halini yansıtır.

Yeni ekonomi anlayışı, sosyal bilimlerde disiplinler arası çalışmanın önemini ortaya çıkardığı gibi ekonominin sosyal içeriğinden ayırıp, salt teknik bir disiplin gibi uygulama eğilimlerini sorgular. Deneye dayalı araştırmaların ekonomik kararlarda rasyonellikten ziyade duygusallığın ağır bastığını göstermektedir. Oysa ekonominin temel varsayımı olan "homo economicus" kavramı kişilerin ekonomi ile ilgili konularda rasyonel davrandıklarını vurgulamakta ve piyasanın doğru çözümü bulduğu inancı da bu ön kabule dayanmaktadır. Bu sebeple, yeni ekonomi, kişilerin ekonomik faaliyetlerini incelerken yalnızca ekonomik değişkenlerden oluşan modellerin yetersiz kalacağını savunur ve çok sayıda gözleme dayanarak ekonomik aktörlerin davranışlarını incelemek ve ekonomik verilere teknolojik, sosyolojik ve psikolojik unsurları da katarak teori kurar. Kişiler; bilgisizlik, boş zaman tercihi, riskten uzak durma, meslekî gösteriş, statü, sosyal ve siyasi belirsizlikler ve kişisel ilişkileri bozmama gibi sebeplerle ekonomik menfaatlerini de maksimize etmek gayesiyle davranmayabilirler. Çok sayıda ve iç içe olan bu faktörler matematiğe dayalı bir modele dâhil edilebilecek faktörler olduğu gibi sayı olarak ifade edilemeyecek (sosyal) faktörlerde olabilmektedir.

Yeni ekonomi anlayışı, devletin ekonomideki düzenlemelere son vermesi, gelişen bilgi teknolojileri, piyasaların, işletmelerin ve ferdi çalışmanın faaliyet tarzlarını değiştirmesi, yeni iş, üretim ve pazarlama stratejileri ile yeni organizasyon şekillerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Dijital ve bilgi sektörünün yönetimini temel alan yeni ekonomiyle emek yoğun işlerin düşük gelir gruptaki ülkelere kaydırılması, sanayileşmiş ülkeler bilgi temeline değer ekleyen bilgi yoğun ürünlere geçmeye yönelir. Yeni ekonomi, ağlar (Network) üzerinde yer alır ve güçlü ağ içinde yer alan işletmeler rekabet üstünlüğü sağlar. Klasik ekonomi, üretimi kurumun büyüklüğü ve iş hacmiyle elde ettiği maliyet avantajına ulaşma yönünde yönetme fikrinde iken (ölçek ekonomisi), yeni ekonomi, tüm sektörlerde beşerî, fizikî ve entelektüel sermayeyi güçlü bir şekilde tamamlayan bir rol üstlenmektedir. Bilgi teknolojilerinin üretim ve kullanımı, nitelikli emek talebini artırarak beşerî sermaye yatırımlarını harekete geçirir.

Geleneksel ekonomide kıt olan kaynaklar değerli ve ekonominin temel çalışma alanı da kıt kaynaklardır. Ekonomi bu kıt kaynakları etkin ve verimli kılmak üzerinde yoğunlaşırken, yeni ekonomide kıt olan değil, bol olan değerlidir. Geleneksel ekonomide herhangi bir bilginin rakiplerden saklanması için sıkı tedbirler alınırken, yeni ekonomide ise bilgi işletme içi, çevresi, kamu kuruluşları ve hatta rakiplerle paylaşılması; bilginin üretilmesi, paylaşılması ve bu yolla çoğaltılması esastır. Yeni ekonomi, bilginin elde edilmesi, işlenmesi ve dönüştürülmesi ile birlikte pazarlanması ve dağıtımını bilgisayar sisteminin fizikî araçları ve insan yardımı ile bütün süreci kontrol eden yazılım sistemi sayesinde işler.

Yeni ekonominin temel özellikleri:

1. Bilgi temel üretim kaynağıdır.
2. Dijitalleşme, sanallık ve haberleşme ağlarına dayanır.
3. Şebeke organizasyonlara geçilir.
4. Aracılar azaltılır.
5. Üretici ve müşteri bütünleşmesi sağlanır.
6. Yenilik ve hız esastır.
7. Globalleşme ve toplum meselelerinde farklılaşma yaşanır.

Yeni ekonomi anlayışı ile aynı üründen kitle halinde üretip toplu reklam, tanıtım ve satma dönemini geride bırakarak, azınlıkta kalan tüketicilerin hesaba katılması gereği anlaşıldı. Web kavramının işletme alanına girmesiyle geleneksel satış işlevleri ve faaliyetleri de değişti. Geleneksel satış gücünün etkisi sürekli azalması ve yerine ilişkisel (birebir) pazarlama gibi yeni pazarlama uygulamaları yerleşmektedir. Burada yeni olan pazarlama değil, pazarlamaya bakış açısı ve felsefesidir.

Dijitalleşen Yenedünya da geleceği inşa edecek, bilişim sektörünün ana kollarından olan yazılım ve kodlama geliyor. Ülkeler, katma değeri yüksek kalemler arasında yazılım ve bilişim alt yapılarını sürekli geliştirmeye çalışıyorlar. Sürücüsüz hizmet verebilen otonom otomobilleri, otobüsleri, karada, havada ve denizde otonom

hareket edebilen dronları, robotlar hızla hayata giriyor. Yapay zekâ ve makine öğrenmesi alanlarında gerçekleşen ilerlemeler birçok sektörün iş yapma şeklini dönüştürüyor. İnternete bağlanacak nesnelere artışına bağlı olarak Blockchain teknolojisi ile yeni iş alanları ve imkânları ortaya çıkacak.

Blockchain (blok zinciri); her bilginin blok halinde, gelişmiş şifreleme algoritmasıyla, birbirine bağlanarak kaydedildiği, dağınık ve bir merkeze bağlanmadan işlem imkânı veren veri tabanı teknolojisidir.

Günümüz bilgi toplumunda ekonomi; bütünleşmiş global ekonomi ve kaynaklar ise insanın kendisi ve onun yetenekleri, organize olan küçük girişimcilerin çıkarları korunur, aileye önem verilir, sosyal değerlerde eşitlik, eğitimde süreklilik önem kazanır, evrensel değerler etrafında organize olma ve kurumlaşma artar.

3. Ekonomik Sistemler

Kuruluş veya ülkelerin yönetimi, ekonomik sistem ve şartların gelişiminden birebir etkilenmektedir.

Ekonomik sistem, toplumun sahip olduğu kaynakları, ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde dağıtımını yapan temel kuralları kapsar. Ekonomi bilimi, siyaset, coğrafya, tarih ve din ile iç içedir; insanların hayatının devamı için üretme ve ürettiklerini bölüşme şekilleri ve bu faaliyetlerinden doğan ilişkileri inceler. Ekonomik olay ve ekonomik faaliyetler, iktisatçılar tarafından geliştirilen doktrinler yardımıyla daha iyi anlaşılır ve açıklanabilir.

Ekonomi; üretim, bölüşüm, dağıtım ve tüketim ile ilgili sistemi inceleyen ve sınırsız insan ihtiyaçlarını, sınırlı kaynaklarla en az çaba ile en çok tatmini sağlamanın yöntemlerini gösteren sosyal bir bilimdir.

Doktrin; bir bütünlük ve tutarlılık içerisinde geliştirilmiş olan düşüncelerdir.

Ekonomi bilimi; bir ülkenin sahip olduğu kaynakları kişiler, kurumlar arasında üretim, bölüşüm ve dağıtım ile ilgili sistemi inceleyen, sınırsız ihtiyaçları, nispeten sınırlı kaynaklarla en az çaba ile en çok tatmini sağlayacak teori ve yöntemleri gösteren sosyal bir bilimdir.

Ekonomik sistem; bir toplumda ürünlerin üretimi, ticareti, dağıtım ve kaynakların üretime tahsisi, üretimi kimlerin yapacağını düzenleyen sosyal, siyasi, hukuki kurum ve kuralları ile birlikte iktisadi hedeflerin emrinde bir koordinasyon düzenidir.

Ekonomik sistemler, hangi ürünler, nasıl ve kimler için üretilecek gibi temel ekonomik meselelere farklı yollarla cevap arar. Ekonomi ile toplum arasındaki ilişkiyi ülkedeki siyasi ve toplum değerleri etkiler. Siyasî yapılanma ekonomik sistemi belirler. Üretici, tüketici ve kurumların sistem içinde ortaya koydukları arz ve talep, mikro, makro düzeyde iktisadi sistemi düzenleyen denge kuralları gelişir.

Dünyada uygulama imkânı bulan birçok iktisadi sistem içinde; kapitalist ekonomik sistem, sosyalist ekonomik sistem, karma ekonomi sistemi ve kanaat ekonomisi sistemleri incelenecektir.

1. Kapitalist Ekonomik Sistem: Her türlü iktisadi faaliyetin kişilerin serbest teşebbüsüne ve aralarındaki serbest sözleşmelere bırakıldığı üretim, tüketim, bölüşüm ve mübadeleyi ayarlama ve düzenleme işini serbest piyasalardaki fiyat mekanizmasına bırakıldığı iktisadi sistemdir. Bu sistem; kapitalizm, serbest piyasa sistemi/ekonomisi, liberal kapitalist sistem (liberalizm) veya pazar ekonomisi isimleri de alır.

Liberal düşünce akımının belirlediği ekonomik düzeni yansıtan kapitalizm, toplumda tabii bir dengenin varlığını ileri sürer. Benimsediği insan modeli '**homo-economicus**'; tam bilgiye sahip, çoğu aza tercih eden, seçici ve tutarlı olma özelliğine sahip olduğunu kabul eder. Her insan kendi menfaatini maximize etmeye çalışan, akılcı, bilinçli, haz, elem, hesabı yapar. Arzı, talebin belirlediği sistemde, kişi kendi menfaatini maksimize etmeye çalışırken, toplum menfaatine de hizmet eder ve kişi ile toplum menfaatleri arasında çatışma olmadığını iddia eder. "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" felsefesi temel alır. Sistem; özel mülkiyet, kâr elde etmek, seçme hürriyeti ve rekabet etme hakkı gibi dört hakkı kabul eder. Çok sayıda alıcı ve satıcı, piyasa giriş-çıkışı serbest, tekel hâkim değil, piyasa açık ve şeffaf ise bu piyasa serbest rekabet piyasasıdır. Kapitalizmde, tüketici hâkimiyeti ve üreticilerin kâr motiflerine göre tespit edilen arz, talep ve fiyat mekanizması yardımıyla kararlar alınır.

Kapitalist ekonomik sistemin temel özellikleri:

1. Özel mülkiyet esastır.
2. Ekonomi serbest piyasa şartları altında işler.
3. Üretim araçları özel kişilerin elindedir.
4. Devlet ekonomiye müdahale etmez, kontrolünü sağlar.
5. Ekonomide kişi kendi çıkarı peşinde koşar.
6. Üretimde belirleyici olan kârdır.
7. Temel ihtiyaçlar dışında başka sürekli tüketim alışkanlıkları oluşturur.

Kapitalist sistemde; para, borsa ve faiz gibi üçkâğıt üzerinden sapmalarla rekabet şartlarının giderek bozulması veya ekonomik yapının bu sistemi savunanların düşündüklerinden farklılaşması gibi sebeplerle devletler ekonomik işleyişe müdahale etmişler. İlk müdahale 1929'da Dünya Büyük Ekonomik Buhranı ile ikinci büyük

kriz veya müdahale ise 2008’de ABD’ de başlayan ve yayılan krize ülkeler değişik şekillerde müdahale etmişlerdir. Müdahalelere açık olan bu sisteme çok temel eleştiriler bulunmaktadır.

Global kapitalizmin olumsuz etkilerini en aza indirme ve insanlığın ondan faydalanması noktasında ahlâk önemli bir rehber niteliğindedir. Sistemleri kuran ve kullanan insan, onları faydalı kılmak yine onun elindedir. Sosyal medya ve kamuoyu demokrasinin gelişimiyle global diktatörlük olan kapitalizmin yanlış uygulamaları ile oluşan global ekonomik huzursuzluklara tepkiler artmakta ve krizler ekonomik sistemler üzerinden sorgulanmaktadır. Gelişmeler, sermaye ve kapitalin önemini kaybetmeye başladığını ve mülkiyetin tabana yayılacağı, serbestlik ve rekabetin sermayeden daha önemli olacağı tezlerine kuvvet veriyor. Sürekli derinleşen krizin bir dünya ekonomik krizi değil, bir sistem krizi olduğu algısı artmaktadır. Tüm bunlara rağmen sistem sürekli kendini yenileyerek, yeni isim ve algılarla yola devam etmektedir. Liberalizmin tohumunu Adam Smith, neoliberalizmin tohumunu Friedrich Hayek ve Milton Friedman atmıştır. 1970’ler sonrası farklı coğrafyalarda politik hegemonyayı ele geçiren neoliberal ideoloji globalleşmeyi hızlandırıp devletleri özelleştirerek millet iradesinden kaçırma ve sosyal devlet anlayışını çöktürmeye çalışmıştır.

Neoliberalizm; temelde serbest piyasa ekonomisini tanımlamak için kullanılır ve serbest piyasalar, özelleştirme, devletin küçültülmesi, esnek iş gücü piyasalarıyla ilgili politikaları kapsar. Bu kavram IMF ve diğer kurumların serbest piyasa yaklaşımı olan Washington Konsensüsüyle yakından ilişkilidir.

Washington Konsensüsü: IMF, Dünya Bankası, AB ve ABD gibi uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenen bir dizi genel serbest piyasa ekonomi düşüncesidir. Bu anlamda neoliberalizm, ekonomik faktörlerin kontrolünü kamu sektöründen özel sektöre devreden bir sosyal ve ekonomik politika modelidir.

Karl Marx 19. asır kapitalizminin gayriahlâkî olduğu; (1) işçinin emeğini sömürüyor, (2) insanları yabancılaştırıyor ve (3) azınlığın menfaatlerini korumayan, çoğunluğun adil, iyi yaşayan bir toplum olmasına engel olduğunu üç noktada eleştirerek kapitalizmin sonrasının sosyalizm olacağını söylemiş. Lâkin tekeli bir devlet kapitalizmini yansıtan sosyalizmin çöküşüyle bunun olmayacağı ortaya çıkmıştır.

Kapitalizm, rekabet, kalite isteyen, düşünen, sorgulayan, eğitilmiş kesimi istemez, “üreten yönetir” anlayışını esas alır, tüketenleri yönetmeye çalışır. Kişi, toplum ve devletlerin zaafalarını kullanarak onları köklerinden uzaklaştırıp asimile eder. Coğrafi keşifleri izleyerek Sanayi Devrimi ve sömürgecilikle devam eden Avrupa merkezli kapitalizmin kuruluş ve işleyişi devamında Amerika’yı dünya ekonomisinin merkezi yaparken, faaliyetleriyle de adaletsiz ve kendine bağımlı birçok global sorunu beraberinde getirmiştir.

Kapitalizme yöneltilen eleştiriler:

1. Emek sömürsüne dayanır: Kapitalizm çıkış ve işleyişi insan emeğini sömürü üzerine kurulan bir sermaye rejimidir. Köle ticareti ve bunları zor işlerde istihdamı kapitalizmin emek üzerine inşa ettiği sömürü, kölelik maliyetlerinin bir işçi maliyetinden daha yüksek olmasıyla sömürünün yönünü emekçiler üzerine değiştirmiştir. İnsan emeğini sömüren bu sistem ile her insan ve her organizasyonun mücadele etmesi ahlâkî bir sorumluluktur.

2. Gelir dağılımında adaleti bozar: Kapitalizm, fakirden zengine servet aktaran ekonomik bir rejim ve fakiri daha fakir, zengini de daha zengin yapmaktadır. Sistem, aç gözlü, her şeyi şiddetli arzulayan, aza kanaat etmeyen bencil bir seçkinler sınıfı oluşturur. Oxfam’ın, “Küresel Servetin Dağılımı ve Gelir Adaletsizliği” araştırmasında, küresel servetin gün geçtikçe daha küçük ve varlıklı elit grubun elinde toplandığı, zengin ve fakir uçurumu büyüdüğü belirtiliyor. Gelir eşitsizliği artışı; vergi kaçırma, emek sömürsü, patron ve üst düzey yöneticileri zengin etme çabalarının olduğu belirtiliyor. Adaleti esas almayan sistem ilânihaye devam etmez. “Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar.” “Herkesin faydalanabileceği şeyden bazıları mahrum edilirse büyük kavga çıkar”

3. Ahlâkî olmayan yayılmacıdır: Kapitalizm, kendine uygun olmayan üretim, tüketim sistemleri ve farklı inanç ve kültürlerin kendine uymayan taraflarını çeşitli projelerle değiştirerek asimile ederek hayatın her alanını kontrol etmektedir. Krizler sonrası kendini devam ettirme dinamiklerini, insanları ahlâk ve maneviyattan tecrit edip birbirine düşürerek çıkardığı iç ve dış savaşlarla, silahlanmayı ve aşırı tüketimle israfı teşvik eder, emeği sömürür, işgalci ve istilacıdır. Sistemi devam ettirmek için neoliberalizm ve globalizm gibi yeni farklı kavramları kullanarak hayatini devam ettirmeye çalışır.

4. Paraya hükmederek reel ekonomiyi bankalara boğdurur: Ekonominin sıcak para ile döndüğü ve ülkelerin etkinliğinin dünya sermayesi ile entegrasyondan geçtiği bir süreçte; paranın madde olarak ucuz, bol ve ayrıca sanal olması ile dünyadaki paranın mislinden daha fazlası dolaşıma girmesi ve kontrol edilemeyişi peşinden krizleri getirmektedir. Doların rezerv (sadece kendine endeksli) para olması ile mübadele özelliği ve senyoraj (paranın üretim maliyeti ile yazılı değeri arasındaki fark) hakkı sorgulanmaktadır. Konvertibilite olan dolar; diğer paralara veya altına hiçbir kısıtlama olmadan çevrilebilmekte ve petro dolar (petrol alım-satım kontratlarında sadece doların kullanımı) olarak da kullanılmaktadır. Bazı ülkeleri kendilerine maskeleyen para baronları; başkalarının paralarını kullanarak kendilerini dünyanın patronları olarak görüp, reel olmayan sanal

karşılıksız paraya hükmediyorlar. FED (Federal Reserve Sistemi 1913'te kurulan banka dolar basım ve dağıtımıyla yetkili) dolarda tek otorite olarak reel ekonomileri kontrol ediyor.

5. Sermaye kazancını sürekli artırma isteğindedir: Kapitalist sistem yürütücüleri akışkan olan sermayenin dünyanın her yerinde büyük kârlar getirmesi için **'paranın dini ve rengi olmaz'** sözleri ve ekonominin her türlü değerden bağımsız kendi kuralları olduğu tezini ileri sürerler. Oysa, paranın her türlü değerden bağımsız olmadığı, sermayenin tabiatında kazancı sürekli ve yüksek tutmak için her tür stratejik hesap ve ideolojik endişeyi değerlendirerek bulunduğu yerde hâkimiyet kurmaya, ideolojisini yerleştirmeye çalışır. Kapitalizmde, banka ekonominin kanı olarak bilinen para kaynağını elinde tuttuğu için ziraat, sanayi ve ticaret sektörlerine hâkimdir. Gerçek değer oluşturmayan bankacılık sektörü sadece para ticareti yaparak toplumdaki sağladığı kaynakları kullanırken toplum menfaatinin gözetmez. Sermaye akışkandır.

6. Altına dayalı iktisadi yapıdan kâğıt paraya geçiş ile sanal değerler oluşturur: Kapitalizm, altına dayalı iktisadi hayatı ve reel varlık yerine sanal varlığı getirerek finans aracını "aracı araç" olmaktan çıkarıp hedef yapmış, parayı bir ürün haline getirerek çeşitlendirmiştir. 1944'te Birleşmiş Milletler Para ve Finans konferansında kabul edilen **Bretton Woods Sistemi**; sadece kendine endeksli ve altına dönüştürülebilir tek para birimi ABD doları olmuş, diğer para birimleri de dolara göre ayarlanmasına karar verilmişti. Anlaşmayı imzalayan, parasını altına dönüştürülebilir ve sisteme giren ülkeler para değerini dolara göre belirlemişlerdi. Tüm para birimlerinin dolara endeksten kaynaklanan piyasa gerilimleri sebebiyle 1971'de ABD doları altına endekslemekten vazgeçerek BWS'i çökertmiş ve karşılıksız para basmaya başlamıştır. Dünyayı tek pazarlı kapitalizme dönüştüren globalleşmeye "banka-medya-hükümetten" müteşekkil "ekonomik-siyasi sistem", gerçek değerinin 8-10 katı spekülasyon finans yapısı ile sanal değerler oluşturmaktadır. Geleneksel bankaların kredi vererek ürettikleri fizikî olmayan paralar gibi modern sistemler de yeni sanal paraları gerçek kullanıma sunuyorlar. Para sistemi; fizikî para global toplam paranın sadece yüzde 10'u, geri kalan yüzde 90'ı bankalarca kredi vererek üretilen sanal paralardan ibarettir. Para yönetiminde; "az olan kıymetli, bol olan değersizleşir", anlayışıyla arz ve talep dengesine göre sanal para bu duruma uygun değer artış ve azalışları olur. Kabul gören para birimleri bir girişim sonrası ortaya çıkışıyla; müteşebbisin dijital olması sonucu dijital kripto (şifreli) para birimini çıkarmıştır. Dolara endeksli global ekonomik sistem ABD için çok hayati, devamı için her an yeni stratejiler geliştirmektedir.

7. Dünya ekonomisini tek merkezden yürütmek ister: Kapitalist sistem, kendini inşa ederken karşısına çıkan engelleri de tasfiye etmekte ve dünya ekonomileri üzerindeki hâkimiyetini sürekli artırmaktadır. New York'u dünyanın para merkezi ve başkenti, buradan yürütülen faaliyetler, alınan siyasi ve ekonomik kararlar dünyayı etkiliyor. Sanayileşmiş ülkelerin türev piyasalarında yapılan spekülasyon işlemleri haksız kazanç kabul edilmekte ve bu toplumlara rahatsız etmektedir. Global güçler bilgisayar marifeti ile bankalar üzerinden sanal (kripto) paralar ve nakitsiz para sistemiyle nakitsiz bir toplum tasarlıyorlar. Böylece milli paraları ortadan kaldırarak, millilik duygularını da köreltip kendilerine amade bir dünya düzeni tasarlıyorlar. Avrupa medeniyetini oluşturan Roma hukuku ve Yunan felsefesine dayanan kapitalizm; gücü esas alır, menfaate dayanır, zayıf olanı yutar ve insanlarda suni ihtiyaçlar oluşturarak onları kontrol altına almaya çalışır.

8. İnsanı ve Toplumunu Dönüştürür: Kapitalist anlayış, toplumun fitri yapısı içinde gelişen her yeni bilim, buluş ve anlayışa sızarak onu kendi lehine kullanır. İşin başında, bilimi, kuruluşu ve araştırmayı destekler, ona sponsor olur ve kendi aleyhine gelişmeyi engeller. Fakirden zengine servet aktararak oluşan ekonomik eşitsizlikle biyolojik eşitsizliğe sebep olur. Böylece hayata zenginler devam eder, fakirler ise bertaraf olur. Bu anlayışa sahip emperyalist devlet, kurum ve kişiler güçleri nispetinde etraflarını sömürürler. Kendine hizmet etmeyen, ortak akli esas alan demokratik gelişimleri engeller. Yenilik, gelişim gibi kavramları kullanarak, insanları, kurum ve devletleri dönüştürür kendine hizmet ettirir. Aslında, her yenilik ve gelişimi kapitalizmin tuzağı görmek, göstermek kolaycılığı, ona psikolojik üstünlük ve fizikî bir güç verir. Bu yapılara karşı kendini zayıf göstermek, onların saldırılarını daha da artırır. Bu sebeple, toplumu istediği yönde dönüştürmeye çalışan, onu sömüren kapitalist anlayış ile akli başında, vicdanı bozulmamış her insanın mücadele etmesi ahlâkî bir sorumluluktur.

9. Dünyayı hızla tüketerek ekolojik dengeyi bozmaktadır: Ana akım iktisat literatürü, bugünkü haliyle iktisat bilimi, kapitalist sömürü düzeninin akademideki ayağı olarak gerçeği yansıtmayan ve toplumda karşılığı olmayan ideolojik bilgilerdir. Kapitalizm, şaşalı bir hayat tarzı sunar ve oluşturduğu mutlu bir azınlığın yaşadığı imrenilen hayatı toplumun diğer kesimlerine örnek pazarlar. Sürekli büyüme, aşırı rekabet ve sorumsuz tüketim anlayışıyla tüm insanlığın kaynaklarını fütursuzca kullanarak yaşlı dünyanın ekolojik dengesini alt-üst etmektedir. İnsanların ilgisizliğini ve bilgisizliğini de kullanarak varlığını sürdürmektedir.

2. Sosyalist Ekonomik Sistem: Kapitalizme karşı bir antitez olarak onun eksiklerinden hareketle fert ve toplum refahını gerçekleştirmek için kurulan Totaliter Müdahaleci ve Kolektivist iktisadi bir sistemdir. Teoride; tabiat, sermaye ve emek gibi üretim kaynakları toplum adına devletin mülkiyetinde, devlet tarafından kullanılır ve

üretimde kâr değil, toplum faydası ön plandadır. Fiyat mekanizmasının anonim ve objektif yol göstericiliği yerine merkezi planlamanın sübjektif otoriter, esnek olmayan kararları yer alır.

Sosyalist ekonomik sisteminin temel özellikleri:

1. Üretim araçları devletin kontrolindedir.
2. Temel iktisadi faaliyetler devlet tarafından yürütülür.
3. Üretim kâra göre değil, temel ihtiyaçlar merkezi planlamaya göre belirlenir.
4. Üretilenlerin kimlere ne miktarda ve nasıl dağıtılacağı merkezi planlama ile karar verilir.
5. Toplumun çıkarları kişi çıkarlarından önce gelir.
6. Özel mülkiyet sınırlıdır.
7. Özel teşebbüs yoktur.

Emek ve sermaye çatışmasını esas alan Marksist veya enternasyonal sosyalistlerin 1870 Paris hareketinden 1917 St. Petersburg ihtilâline kadar olayların arkasında sermayenin varlığı görülür. Sistemin kurucu ve yürütücüsü Sovyet Rusya 1990'lardan sonra liberalizme geçiş sürecini başlatmış ve hızlı bir şekilde tamamlamıştır. Antikapitalist ve antiemperyalist olduğu iddiasındaki Çin, 1978 Washington Kapitalizm Konsensüsü (mutabakat/anlaşma) ile ABD ve diğer G-8 ülkeleri tarafından kabul edilen; IMF, Dünya Bankası ve WTO tarafından dayatılan neo-liberal ekonomi politikaları sonrası ABD ile ilişkilerini geliştirmeyi tercih etmiştir. Halen Küba ve Kuzey Kore sosyalist ekonomik sistemi değişik şekillerde uygulamaktadır.

Sosyalist ekonomik sisteme yöneltilen eleştiriler:

1. Kapitalist sistem gibi sosyalist ekonomik sistem de insanı "rasyonel bir varlık" olarak görür.
2. Sosyalist ekonomik sistem de kapitalist sistem gibi materyalisttir.
3. Sosyalist ekonomik sistem devlet kapitalizmini yansıtır.
4. Emegi devletin sömürüsüne bırakır.
5. Sosyalizm kapitalist tezlere muhalif olarak sergilediği yaklaşımlarla insanları devlet baskısı altına aldı.
6. Dine karşı savaş açarak kitlelerin ölümüne sebep oldu onları buhrana soktu.
7. Baskıcı ve antidemokratik uygulamalara müsaittir.
8. İçe kapalı bir ekonomi olması sebebiyle bilim ve teknolojinin gelişimini engellemiştir

Kapitalist rejimlere muhalif olmak adına ortaya çıkan faşizm ve sosyalizm (komünizm), sınıf savaşları, soğuk savaşlar, din savaşları ve ahlak savaşlarına sebep olmalarıyla insanlığa büyük zararlar verdi.

3. Karma Ekonomik Sistemi: Eklektik ekonomi denilen bu yapı, özel sektörü ve devletin ekonomiyi yönlendirmesini içeren, piyasa ekonomileri ve planlı ekonomiler arasında her ikisinin de özelliklerini yansıtan bir ekonomik sistemdir. Kapitalist ve sosyalist sistemlerin aksayan yanlarını bırakıp, iyi işleyen taraflarını alarak daha iyi bir iktisadi sistem kurma düşüncesine dayanır. Bir ihtiyaç sonu ortaya çıkan ve her yerde geçerli, kabul görmüş, standart kuralları olmayan, diğer iki sistemin aksine doktriner çerçevesi belirsiz, uygulamada çok değişik görünümler alan ve temelde ilmi değil, siyasi bir sistemdir. Hükümetin bazı iktisadi etkinliklerde bulunduğu veya bu etkinliklerin işleyişine müdahale ettiği, kapitalist ekonomi ile sosyalist ekonominin bir arada bulunduğu iktisadi sistemdir. Milli ekonomi içinde devletin sahip olduğu üretim faktörlerinin temel önem taşımaya mukabil, özel ekonominin gelişimine yol gösterici olduğu; ferdi mülkiyet, hürriyet ve demokrasinin vazgeçilmez bulunduğu ülkelerdeki devletin ekonomik müdahaleciliğini ifade eder.

Karma ekonomik sistemin temel özellikleri:

1. Devlet ve özel teşebbüs birlikte yer alır.
2. Kapitalizm ve sosyalizm arasında yer alır fakat özü itibarıyla kapitalizme yakın bir sistemdir.
3. Devlet ekonomiyi kısmi olarak müdahale eder.
4. Kamu faydası ile kişisel çıkarlar bağdaştırılmaya çalışılır
5. Devlet, toplum tercihlerine uygun üretimi sağlamak için piyasa mekanizmasını düzeltici tedbirler alır.
6. Özel girişimin yatırımı kârlı bulmadığı alana toplum ihtiyaçlarını karşılamak için devlet yatırım yapar.

Kapitalist ve sosyalist ekonomik sistem gibi karma ekonomik sistem de materyalist bir anlayışa dayanır. Bu sistem Türkiye'de 1929 Büyük Ekonomik Buhran'dan sonra 1950'lerde çok partili demokratik sisteme geçene kadar uygulanmış, 1950-80 arası serbest piyasa sistemine geçiş ve 1980 sonrası bu süreç hızlanmıştır. Çin 1990'lardan sonra uyguladığı ekonomik sistemle bu yapıya çok yakındır.

4. Kanaat Ekonomisi Sistemi: Sermaye rejimi olan ve insan emeğini sömürüye dayanan, insanın insana üstünlüğünü maddi temellere göre belirleyen kapitalizm ve devlet kapitalizmini yansıtan sosyalizm aksine Kanaat ekonomisi, insana değer veren ve insanı bir bütün olarak çevresiyle ele alan bir ekonomik sistemdir. Arayışlar insan merkezli, adalet ve merhameti esas alan, sağlam, adil, paylaşımcı ve sürdürülebilir bir ekonomik anlayışı benimseyen ve sıfır faizle işleyen bir sistem olan kanaat ekonomisi dünya ekonomisini düzlüğe çıkarabilir. Diğer

ekonomik sistemlerin zehrine bir panzehir olabilir. Homo-İslamicus (İslami-insan) modeline dayanan kanaat ekonomisi sisteminin ekonomik ve sosyal alana dair temel özellikleri vardır.

Kanaat ekonomisi sisteminin temel özellikleri:

1. Hür teşebbüs esastır, devlet hakem rolü üstlenir.
2. Mülkiyet hakkı ve faaliyet hürriyeti tanır, piyasayı açık ve şeffaf kabul eder.
3. Bol kaynaklar ve sınırlı ihtiyaçlar esas alınarak tüketicinin zaruri ihtiyaçlara kolay ulaşımı sağlar.
4. Ürün fiyatları arz ve talebe göre piyasa şartlarında spekülasyona meydan vermeden belirlenir.
5. Faizsiz ilkesi esastır ve faiz haramdır.
6. Bütün kararlarda akıl ve kalp dengesi esas alınır.
7. Belirsizlik içeren ve haram sayılan faaliyetler yasaktır.
8. Toplum menfaati, iş birliği ve yardımlaşma esastır.
9. Faaliyetlerinde diğer insanları ve çevreyi gözetir.
10. Kamu faydasına olan gayrimenkul mülkiyeti kamuda olmak üzere kiralanır.
11. Tüm kaynakları insanlığın ortak değeri ve emanet görür, kimseyi mahrum etmeyerek üretime dahil eder.
12. Değer ölçü birimi mal para (altın veya gümüş) esastır.

Kanaat ekonomisinin kabul ettiği insan tipi olan Homo-İslamicus'un belirgin değişmeyen temel özellikleri vardır. Homo-İslamicus, inancına göre hayatına yön verir ve ekonomik faaliyetteki davranış şeklini de inançları çerçevesinde belirler. İslam, insanı İslami prensiplerle, Allah'ın emir, nehiy ve nasihatleriyle öğretilip eğitildikten sonra, iktisadi hayatta serbest bırakır.

Homo-İslamicus (İslami insan)'ın temel özellikleri:

1. İnançlarına göre hayatına yöne verir.
2. Spekülasyon (vurgunculuk) yapmaz.
3. Faiz alıp-vermez, kumar oynamaz, içki içmez ve helal olanı tercih eder.
4. Her faaliyetinde; başka insanları gözetir ve çevreyi korur.
5. Hayatı bir bütün olarak kabul eder.
6. Tüm kararlarında akıl ve kalp dengesini kurmaya çalışır.

Temel kaidelerini İslam Dini esaslarından alan **Kanaat Ekonomisi** emeğe dayanır ve adaletle yürütülür.

İbn-i Haldun, "**Mukaddime**" isimli eseri ile kanaat ekonomisine temel teorik katkılar sunmuştur. Tarihi ve sosyal olaylara yön veren siyasi, iktisadi ve mali konuları inceleyerek, devletin asıl görevinin insanlar arasında sulh ve adaleti sağlamak olduğunu söyler. Kanaat ekonomisinin temel kurallarından olan; devletin ekonomik ve ticari faaliyetlere girmesinin ekonomik dengeyi bozacağı ve serbest rekabet ortamının gelişmesini önleyeceğini belirterek, devletin görev kapsam ve alanını belirlemiştir.

Kanaat ekonomisi; hayatı bir bütün gören, emeğe önem vererek her faaliyetinde insanı merkeze alan, faizin olmadığı, kâr-zarar ortaklığına dayalı, çevre ve tabii kaynakları emanet gören, kâr hadlerine spekülasyon dışında müdahale etmeyen, aldatma ve haksız kazanca yol vermeyen, her alanda israfı engelleyecek ve tasarrufu esas alan, diğer toplumlarla adil ticaret yürüten, her türlü sömürü, hamaset, istismar, spekülasyon (vurgunculuk) ve iddihara (saklama) müsaade etmeyen adil bir iktisadi hayatın kurulmasını öngören teorik ve patik kurallar belirten ekonomik bir sistemdir.

Kanaat ekonomisi, insani değerleri öncelmesi, toplumun mutluluğunu esas alması ve paylaşımcı ve imece yaklaşımı sebebiyle paylaşım ekonomisi, dayanışmacı ekonomi, insani değerler ekonomisi veya mutluluk ekonomisi isimleri de verilmektedir. Kanaat ekonomisi, insanı ve insani değerleri önceleyen, büyüme odaklı politikalar yerine yardımlaşmayı öne alan, aile dostu, çevre odaklı politikalar ile vatandaşın beden ve ruh sağlığını önceleyen gayri safi yurtiçi hasıla ile toplumun sadece ne kadar zengin olduğuna değil daha çok sosyal göstergeleri dikkate alan, mevcut ve gelecek neslin mutluluğuna odaklanan ekonomik bir modeldir.

Paylaşım ekonomisi; sahibinin seyrek ihtiyaç duyduğu bir aracı veya hizmeti kullanılmadığı zamanlarda ihtiyacı olan başka kullanıcılara karşılık beklemeden veya uzmanlaşmış bir pazarlayıcı tarafından sunulması ve kullanıcının ödediği kullanım ücretinden pazarlayıcının bir pay alması temelli alışveriş düzenidir.

Paylaşım ekonomisi yeniden keşfedilip kullanılan bir yöntemdir. Bu sistemde bedel istenilmeden kullanıma arz edilmesi temel de bir imece usulüdür. İmece, toplumu yükselten ve ekonomiyi canlandıran bir aktivitedir.

İmece; birçok kimsenin toplanıp el birliğiyle bir kişinin veya bir topluluğun yardımlaşarak işini görmesi ve böylece işlerin sıra ile bitirilmesi.

İslam'da sosyal güvenliği sağlayan ve uyulması mecburi olan; nafaka, zekât, sadaka-ı fitır, adak (nezir), fidyeye ve kefarete ve kurban gibi ve uyulması ihtiyari olan; nafile hayır ve sadakalar, vakıflar, vasiyetler, ziyafetler,

eşyaların âriyeti, îsar (başkasını nefesine tercih), hediye-hibe, komşu hakkı ve karz-ı hâsen (faizsiz ödünç) gibi sosyal dayanışma müesseseleriyle fakirlerin zaruri ihtiyaçları karşılanır.

Sürekli büyüme, çok üretip ve çok tüketme yerine; çevre ile uyumlu, insanın mutluluğunu esas alan, ahlâkî ve ekosistemi gözeten anlayışa ihtiyaç vardır. Öncelikle tüketim kalıplarının yeniden tasarlanması gerekir. “Bütün ağaçların kesildiğinde, bütün hayvanlar avlandığında, bütün sular kirlendiğinde, işte o zaman paranın yenilebilir bir şey olmadığını anlayacaksınız” (Kızılderili Sözü). Bunun yolu, kaynakların adil dağıtımını sağlamak ve tüketimde israfı önlemekten geçer. İnsanı yaşatan medeniyetimizin değerlerini yeniden inşa ile buna uygun üretim ve tüketimi olan kanaat ekonomisi anlayışını yeniden canlandırmaktır. Kanaat ekonomisinin işleyişi ahlâktan geçer. Materyalist ekonomik anlayışların getirdiği krizden ve isterik madde bağımlılığından insanı kurtaracak, ‘kanaat’ anlayışına sahip kanaat ekonomisi modelidir.

Kanaat; ancak ihtiyacı kadar bir şeyi üreten ve tüketen, dünyadaki her nesne üzerinde diğer insanların hakkı olduğunu düşünerek onu sahiplenen bir hak ve manevi anlayıştır.

Kanaat, eşya ve insan ilişkilerinde, davranışta, üzüntü ve sevinçte ölçülü olmayı gerektiren bir hayat sisteminin; maddeye ve tüketime ait yanıdır. Kanaat anlayış ve kültürü, hayatın birçok yönünü tehlike ve felaketlerden koruyarak; şuurulu, ölçülü ve sade bir hayatın getireceği mutlu bir dünyanın kurulmasını sağlar. Materyalist anlayışlar; israfa dayalı, kandıran, sömürücü, acımasız, insanın ruh dünyasını bozan abartılı, gösteriş ve sınırsız üretim-tüketim anlayışı ile insanları takat getiremeyecekleri bir tüketime yönlendirmekte ve diğer insanların ve toplumun menfaatine olan alanlarda ferdi hürriyet sınırlamaları getirebilmektedir.

Kanaat ekonomisi, modern ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesinde finansal yeni seçenekler geliştirip sunmaktadır. Arapça “sak” kökünden gelen ve sertifika veya vesika olan sukuk tahvilin İslami muadili görülen ve “İslam tahvili” ismini alan faizsiz İslami esaslara uygun bir menkul kıymet olarak kabul edilir.

Sukuk; bir varlık sepetinde yer alan varlıklar üzerindeki müşterek mülkiyeti temsil eden, ondan faydalanma hakkına dayanak teşkil eden eşit değerdeki sertifikalardır.

Geleneksel tahviller faiz taşıyan menkul kıymetlerden oluşurken, sukuklar, varlık sepetinde mülkiyet hakkından oluşan ticari bir varlığın menkul kıymet olarak sertifikalar aracılığıyla satımıdır. Bu sertifika sahipleri ellerindeki sertifikalar oranında ortak olur ve geliri de onlara ait olur. Sukuk, farklı sözleşmeler ile emek-sermaye, kâr-zarar ortaklığı ve kira finansmanı gibi farklı usullü çeşitli finans metotları vardır.

Sukuk çeşitleri:

1. Mudaraba (Emek-sermaye ortaklığı): Biri sermaye diğeri know-how (emek, bilgi ve tecrübe) sahibi müteşebbis iki tarafın (emek ve sermaye) bir araya gelerek bir projeyi gerçekleştirmelerini ifade eder.

2. Müşaraka (Kâr-zarar ortaklığı): Tarafların emek ve sermayelerini bir araya getirerek belirli bir yatırımın finansmanını sağlamak için, taraflardan biri banka olmak şartıyla iki veya daha fazla tarafın, sözleşme hükümlerine göre kâr ve zararın katılma payları oranında paylaşıldığı bir faaliyettir.

3. Murabaha (Maliyet artı kâr marjlı satış): Peşin ürün alıp vadeli satmak suretiyle finansman kullandırma yoludur. Faizsiz katılım bankası, müşterinin istediği ürünü satın almakta ve satın alma fiyatına birtakım maliyetleri ve kârı ekleyerek müşteriye satıp teslim etmesi şeklindedir. Banka mülkiyetin üzerinde bulunduğu süre içerisinde gerçekleşebilecek ürüne ilişkin riskleri üzerine almaktadır.

4. İcara (Leasing, Kira finansmanı): Faizsiz katılım bankasının bir ekipmanı veya bir gayrimenkulü müşterilerinden birisine sabit bir tutar üzerinden ve sabit bir dönem için kiraya vermesi olarak ifade edilen orta vadeli bir kredi işlemidir. Leasing şirketi satın aldığı bu sabit kıymeti kiracının kullanımına tahsis eder.

5. Karz-ı hasen (Faizsiz Ödünç): Faizsiz verilen borç olan karz-ı hasen (güzel borç) daha çok fakirlere zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için verilmekte olup, bu sebeple boyutları küçük ve etkisi sınırlıdır.

6. Selem (İleriye dönük, siparişe dayalı satın alma): Ödemenin nakit olarak sözleşme anında yapıldığı, fakat satın alınan ürünün teslimatının önceden belirlenmiş tarihe kadar ertelendiği bir alım-satım işlemidir. Burada finans kurumu ileri vadede belli bir tarihte teslimatı yapılacak belli miktardaki ürün bedelinin tamamını peşin ödemekte ve riskini bertaraf etmek için bu pozisyon paralel selem sözleşmesine girmektedir.

7. Tekâfül: Arapça bir kelime olan kefaletten türemiş; paylaşılmış sorumluluk veya paylaşılmış garanti prensibine dayanan katılım sigortacılığıdır. İslam dünyasında farklı yorumlarla uygulanmakta ve en az iki ilkeye uyması gerekir: 1. Kâr gayesi olmayan sigortalıların bir araya geldiği kooperatif sigortacılığı. 2. Sigorta şirketinin biriktirdiği fonları faizsiz yatırım araçlarında değerlendirilmesi. Katılım sigortacılığının İslam fikhındaki meşruiyet temeli karşılıklı bağış, vekâlet ve mudarabe ortaklığıdır.

Emperyalizm şefleri, asıl gayelerini işletmelerle perdeleyip bunları suiistimal ederek menhus emellerine ulaşmaya çalışırlar. Kültür emperyalizmi ile tarihine ve kültürüne yabancı nesiller yetiştirerek, sömürü için de milletlerarası organizasyonları kullanırlar. Hile, desise ve sihirbazlıkla ellerindeki sermayeleri çalınan ve

sömürülen ülkeler; yerli bir duruşla kendi kültür kodlarında yerini bulan, toplumun ortak aklını yansıtan yerli fikirlere yönelmeleri gerekir. Ekonomiye hâkim yapılar toplumun diğer alanlarına da hâkim olur.

Dünyadaki çarpık ekonomiyi düzeltmede Asya'nın kadim kültüründe mevcut adalet ve merhameti esas alan Homo-İslamicus insani temelli kanaat ekonomisi bir alternatiftir. Materyalist olan kapitalizm ve sosyalizmin ilacı olacak kanaat ekonomisi; iyi ahlâk, adalet, kardeşlik, paylaşım ve yardımseverlik gibi meziyetleri barındıran mesleki dayanışma teşkilatı Ahilik ve Ortasandık müesseseleri ile yeniden canlandırılması mümkündür.

Kanaat ekonomisi ve kısmen sosyalist ekonomi sade bir fert ve toplum düzeni öngörürken kapitalizm, şaşalı bir hayat tarzı sunar ve oluşturduğu mutlu bir azınlığın yaşadığı imrenilen hayatı toplumun diğer kesimlerine örnek pazarlar. Siyasi otoritesini kaybetmiş düzensiz topluluk olan anarşiyi ve toplumların hak davaları üzerine inşa ettikleri fedailik kültürünü manipüle ederek toplumlar üzerindeki sömürü düzenini sürdürmektedir.

İşletmeler, içinde buldukları ekonomik sistemde üretim, pazarlama ve tüketim faaliyetlerini yürütmeleri sebebiyle ekonomi siyasetini takiple etkin yönetimlerini sağlayarak varlıklarını sürdürürler.

4. Piyasa ve Türleri

Tüm dünyada bilhassa 1980 sonrası birçok ülke dışa açık serbest piyasa ekonomisine geçiş ve buna uygun siyasi ve hukuki değişimlere gidildi.

Liberal değerlerin yükselişte olduğu 21., yüz yılda kişisel beklentiler hayat standartlarının artması ile yükseliyor ve bu süreçte, ekonomik ilişkilerde değişimleri gündeme getirmekte ve ulus egemenliği yerini sermaye egemenliğine bırakmaktadır. **Sermayenin küreselleşmesi** olarak ifade edilen bu durum, siyasi güç ile iktisadi güç arasındaki ilişkileri tersine çevirmeye başlamış ve önceleri global sermaye ulus devletlerin gücüne tabi iken, şimdi ulus devletlerin manevra kabiliyeti bu sermaye tarafından şekillendirilmektedir. Artık devletin ekonomide rolü, devlet müdahalesini negatif dışsallıkları önleyici, pozitif dışsallıkları da artırıcı ve rekabetçi serbest piyasa kurallarına göre yeniden şekillenmektedir.

Piyasa; talep ettikleri ürün karşılığı para vermek isteyen alıcılarla, para karşılığı ürün sunmak isteyen satıcıların buldukları ve karşılıklı iletişim ve mübadelenin sağlandığı organizeli bir birim, yer ve pazardır.

Piyasa, çoğu zaman bir insan ihtiyacı, ürün tipi, demografik grup, coğrafi yerleşim yeri, milli ve global pazar anlamlarında kullanılır. Piyasanın oluşması için satıcı ile alıcının belirli bir yerde buluşması gerekli değil, çünkü piyasa bir yer olabileceği gibi teknoloji sayesinde sahip olunan telefon, internet, faks, televizyon gibi iletişim ve ulaşım kanalları ile de oluşturulabilir.

Spot pazar (market, piyasa); ödemelerin peşin yapıldığı ve çoğu kez yüzergezer mekânı olan pazarlar.

Borsa; menkul değerler veya çeşitli ürünlerin değerlerini belirlemek ve/veya bu değer ve ürünlerle ilgili işlemleri yapmak üzere ilgililerin belirli zamanlarda bir araya gelmeleri veya bir araya geldikleri yerdir.

Piyasalar hızla globalleşen piyasalar varlığı ve şekli alım-satımına konu ürünlerin şekline göre değişebiliyor. Bazı piyasalar herkes tarafından bilinirken, bazıları ise ürün tedariki, korunması veya alıcı ve satıcının az olması gibi sebeplerle tanınmayabilir.

Piyasa türleri; (1) tekel piyasalar, (2) oligopol (eşit olmayanlar arasında eksik rekabet), (3) teknelci rekabet (monopol) ve (4) tam rekabet piyasası olarak 4 ayrı şekilde sınıflandırılmasına rağmen tam rekabet piyasası dışında kalan diğer eksik piyasaların tamamı eksik rekabet piyasası olarak isimlendirilmektedir.

Piyasa, alıcılar ve satıcılar açısından teknelci ve serbest rekabet piyasası olarak ikiye ayrılır:

1. Teknelci Rekabet Piyasaları: Arz ve talep kanunu kurallarının işlemediği, rekabetin hiç olmadığı, satıcı teknelci piyasaları ve alıcı teknelcinin hâkim olduğu fiyat ve arz miktarının taraflardan (satıcı-alıcı) güçlü olanın isteğine göre belirlendiği piyasaları ifade eder. Bir ürünün alıcılarının çok, satıcılarının az olduğu piyasalara **oligopol**, tek bir satıcısının bulunduğu piyasalara da **monopol** piyasalar denir.

2. Serbest Rekabet Piyasası: Piyasada çok sayıda satıcı ve alıcının yer aldığı ve bunların hiç birisinin tek başına veya gruplaşarak fiyatı etkileyemediği ve ürün fiyatının piyasada anonim olarak arz ve talebine göre belirlendiği piyasadır. Bir piyasanın serbest rekabet piyasası olması için bazı temel şartlar vardır.

Serbest rekabet piyasasının temel şartları:

- 1. Çok sayıda alıcı ve satıcı:** Piyasada çok sayıda alıcı ve satıcı var, hiçbiri tek başına fiyatı etkileyemez.
- 2. Piyasaya giriş-çıkış serbestisi:** Alıcı ve satıcı piyasada yer almak ve ayrılmak serbesttir.
- 3. Ürünlerin homojen olması:** Bir ürün piyasanın her yerinde aynı kalite özelliğinde ve farklılık yoktur.
- 4. Piyasanın açık ve şeffaflığı:** Tüm alıcı ve satıcılar, piyasa şartları ve olayları konusunda tam bilgi sahibidirler ve piyasalarda gizli anlaşmalar yoktur.
- 5. Üretim faktörleri hareketinin tam olması:** Emek, sermaye ve müteşebbis gibi üretim faktörleri serbestçe yer değiştirir ve hangi dal daha kârlı ise oraya yönelebilirler.

5. Kamu Ekonomisi ve Özel Ekonomi Ayrımı

Kaynakların kullanımı ve toplumun üretim sistemi çerçevesinde iktisadi faaliyetlerin temelini insan ihtiyaçları oluşturur. Bu ihtiyaçlar geneli itibarı ile özel ihtiyaçlar ve toplumsal ihtiyaçlar olarak belirir.

Kaynakların nispi olarak sınırlılığı buna mukabil ihtiyaçların sınırsızlığı tahsis ve dağılım düzeyini önemli kılmaktadır. Önce, kıt üretim kaynaklarının mal ve hizmet çeşitleri arasında tahsisi, sonra da üretilen ürünlerin ihtiyaç sahibi fertler arasında özel ihtiyaçlar ve toplumsal ihtiyaçlar için dağılım kararını toplumların iradesine ilişkin kurumsal yapıyı (ekonomik sistemi), şekillendirecektir. Böylece, üretim ve tüketim faaliyetlerinin yapıldığı ekonomik nizam (düzen), üretim ve dağıtım yapmaya kabiliyetli, mevcut kaynakları tayin etmeye yardım eden bir unsur olarak belirir.

Tüm ülkelerde ekonomik faaliyetler ve bu konudaki kararların alındığı; “piyasa” denilen “özel kesim” ve “devlet” diye ifade edilen “kamu kesimi” olarak iki ekonomik kesim (sektör) vardır. Bu kamu sektörü ile özel sektör ekonominin tümünü oluşturur. Kamu ekonomisinin temel hedefi topluma hizmet iken özel sektör işletmeciliğinin temel amacı kâr sağlamaktır.

Kamu ekonomisi kesimi; devletin ve bütün kamu kuruluşlarının ekonomik faaliyetlerinin yer aldığı ekonomik kesim olarak ifade edilir.

Kamu ekonomisi; kamusal mal ve hizmet üretenlerin üretim için yaptıkları harcamalar, transfer harcamaları, yatırım harcamaları ve bununla birlikte gönüllü veya mecburi elde edilen gelirler arasındaki ilişkiyi ele alan iktisadın bir yardımcı dalıdır.

Özel ekonomi kesimi; prensip olarak devletin müdahale etmediği, mülkiyetinin ve yönetiminin özel kişilere ait olduğu ekonomik kesimdir.

Özel ekonomi; ekonominin, özel kişi ve kuruluşların mülkiyetinde veya denetiminde bulunan bölümdür.

Serbest piyasa şartlarında faaliyet gösteren özel ekonomi, “refah” sözcüğü ile toptan ifade edilen, modern toplumun ekonomik hedeflerine tek başına ulaşmada yetersiz kalmaktadır. Çünkü piyasanın işleyişi bazı sebeplerle serbest piyasa sisteminin öngördüğü kuralları aksatmakta veya geçersiz kılması dolayısıyla devletin ekonomiye kendine özgü kurallarla müdahalesi zorunlu olmaktadır. Serbest piyasa sisteminde zaten ekonomik etkinlik düşüncesi ile bazı faaliyetleri sınırlı şekilde devlete bırakmak gerekli olmuştur.

Kamu ekonomisi milli ekonomi içinde, temel kaynak dağılımı ile ilgili görevleri, ticari görevleri, gelir dağılımı ile ilgili görevleri mevcuttur. Ayrıca iktisadi dengenin de sağlanması kamu ekonomisinin üzerine aldığı temel görevlerdendir. Gerçekte, kamu ekonomisinin varlık sebebi de mali, ekonomik, sosyal ve siyasi sebeplere dayanmaktadır.

Tahsis ve dağılım düzeyi meselesine özel kesim “serbest piyasada” çözüm ararken, kamu kesimi “müdahaleci” ve/veya “totaliter müdahaleci” güce dayanarak çözümü ileri sürer. Bu iki kesimin işleyişi temelde ve en uçta iki ayrı sistemi oluşturur. Birisi “Serbest Piyasa Sistemi” diğeri ise “Totaliter Müdahaleci Sistem” dir. Bu iki uç sistemin arasında devletin piyasa ekonomisine totaliter olmayan düzenleyici müdahalelerde bulunduğu “Karma Ekonomik Sistem” ismiyle anılan bir üçüncü sistem oluşmuştur.

Kamu sektörü dar anlamda, merkezi yönetim kuruluşlarını; geniş anlamda ise merkezi yönetim ve mahalli idare kuruluşları ile parafiskal kuruluşları ve kamu girişimlerini kapsamaktadır.

Kamu sektörünün temel bölümleri:

1. Merkezi Yönetim: Merkezi yönetim, yasama organının direkt kontrolü altında ve yürütme organının organizasyonu içinde, yerel organizasyonlar ve hizmet birimleri ile geniş bir faaliyet alanında hizmet görmektedir. Faaliyetleri ile ilgili harcamalar ve finansmanı genel bütçe sistemi dâhilinde gerçekleştirilmektedir.

2. Mahalli İdareler: Ülkelerin benimsemiş oldukları yönetim sisteminin niteliğine bağlı olarak mahalli idarelerin kamu sektörü içerisindeki fonksiyonları değişmektedir. Ülkede geçerli siyasi ve idari organizasyon şekline göre mahalli idare kuruluşları kamu sektörü içerisinde etkili ve kapsamlı bir role sahiptir. Türkiye’de İl özel idareleri, belediyeler ve köyler birer mahalli idare birimidirler ve kamu hukuku tüzel kişisi niteliğindedirler.

3. Parafiskal Kurumlar: Topluma sunulması gereken ve aslında devletin anayasal görevleri arasında yer alan bazı hizmetler, devlet bütçesi içerisinde gerçekleştirilmesinin olumsuzlukları sebebiyle özel finansman yöntemlerinden faydalanılarak sunulmaya çalışılmaktadır. Bu hizmetler sosyal güvenlik kuruluşları, meslekî kuruluşlar ile ekonomik nitelikteki bazı kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu kuruluşlar; kamu veya yarı kamu kuruluşu niteliğinde ve devlet bütçesi dışında genel anlamda kamu faydası işlevi görmekte olup, kendi üye ve mensuplarına yönelik fayda oluşturmaktadır. Sosyal, meslekî veya ekonomik parafiskal kurumlar

olmak üzere üç gruba ayrılan bu kurumlar, faaliyetlerini kendi üye ve mensuplarından sağladıkları prim, aidat vb. gelirlerle finanse etmektedirler.

4. Kamu Girişimleri: Kamu girişimleri veya kamu iktisadi teşebbüsleri; devletin bazı kuruluşları aracılığıyla bir özel sektör kuruluşu gibi, ekonomide faaliyet göstermesidir. Altyapı tesislerinin kurulması, istihdam meselelerinin çözülmesi, kamu faydası, verimlilik gibi, gayelerle devletin ekonomik ve sosyal görevlerini gerçekleştirmek için faydalandığı bu araçlar mali alanda mühim bir paya sahiptir.

5. Kamu İktisadi Faaliyetlerinin Sebepleri

Bir ülkede, özel ve kamu ekonomik kesimin yürüttü ekonomik faaliyetler milli ekonomi olarak isimlendirilir.

Toplumun tüm ihtiyaçlarının karşılanması için, özel ekonomik kesim özel ihtiyaçları üretip arz ederken, bu kesimin üretmediği veya üretmediği toplumsal mal ve hizmetler de kamu kesimi tarafından üretilir. Devletin ve dolayısıyla bu mekanizmayı yöneten hükümetin anlayışına bağlı olarak kamu hizmetlerinin mahiyeti değişebilmektedir. Hükümet, bir ülkede devletin görevlerini yerine getirmesini sağlayan yetkili (yürütme organı veya bakanlar kurulu) organdır.

Hükümet sistemi çeşitleri:

1. Meşrûti Monarşi: Yasama ve yürütme yetkisinin sadece yürütme organında toplandığı bir sistem olarak devletin tek otoritesi, kral veya padişah gibi isimler alan hükümdardır.

2. Meclis Hükümeti: Kuvvetler birliği ve meclisin üstünlüğü ilkesine dayanan bir hükümet sistemidir.

3. Diktatörlük: Yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin tek bir kişide toplandığı hükümet sistemidir.

4. Başkanlık Sistemi: Sert kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanan bu sistemde yasama ve yürütme birbirinden ayrılmış, yürütme yetkisi halkın seçtiği başkana, yasama yetkisi ise parlamentoya aittir.

5. Parlamenter Sistemi: Yasama ve yürütme organları birbirinden bağımsız olmakla beraber aralarında iş birliğinin olduğu yumuşak kuvvetler ayrılığı prensibine dayanan bir hükümet sistemidir.

6. Yarı Başkanlık Sistemi: Devlet başkanının doğrudan halk tarafından seçildiği ve önemli siyasî yetkiler kullandığı, Bakanlar Kurulunun da parlamento önünde sorumlu olduğu hükümet sistemidir.

7. Karma Hükümet Sistemi: Meclis hükümeti sistemi ve parlamenter sistemin birleşmesi veya karmasından oluşan bir hükümet sistemidir.

Devletin iktisadi faaliyette bulunmasını zorunlu kılan bazı sebepler vardır. Hak ve hürriyetlerin baskılandığı, siyasi gücün tek elde toplandığı totaliter devlet anlayışının önemsemediği iktisadi ve sosyal hayat, sosyal devlet (refah devleti) anlayışının benimsenmesiyle önemli hale gelmiştir.

Sosyal devlet; vatandaşın toplumsal ve ekonomik varlıklarını iyileştirme, hayat düzeylerini yükseltme, toplumsal eşitsizlikleri gidermek için tedbirler alan ve sosyal güvenliklerini sağlayan bir yönetim şeklidir.

Devletin, kalkınma, sosyal barış ve sosyal adaleti sağlamak için sosyal ve iktisadi hayata aktif müdahalesini gerekli ve meşru gören, vatandaşlık temel geliri sağlama, istihdam imkânı, sosyal güvenlik ve adalet sağlayıcı siyaset geliştiren **sosyal devlet** (refah devleti) modeli, anlayışı toplum hayatında önemli bir yer tutmaktadır.

Vatandaşlık temel geliri; bir toplumda yaşayan bütün insanlara, çalışma hayatındaki konumlarından bağımsız olarak, sadece toplumun bir ferdi oldukları için şartsız olarak temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri miktarda bir paranın ömür boyu düzenli olarak ödenmesidir.

Vatandaşlık gelir hakkı; toplumdaki herkesin ortak üretimden potansiyel olarak pay alması hakkının kabulü; işsizlik, yoksulluk, toplumsal refah, sosyal adalet ve gelir dağılımı eşitsizliği, kişisel ve organize suçlar, terör, eğitim, sağlık gibi konulardaki, meselelerin çözümüne önemli katkı sağlayacak niteliktedir.

Vatandaşlık geliri, bir ülke vatandaşı olması sebebiyle asgari bir gelire sahip olmayı hak olarak sunar. Kavramı ilk 1792'de Thomas Paine kullanmış Charles Fourirer, J. Stuart Mill, Bertnard Russell desteklemiştir.

Vatandaşlık geliri kişilere sunduğu "temel güvence" hissi kişinin toplumda rasyonel kararlar vermeye yetecek ölçüde olmasıdır. Bu gelir kişiyi tembelliği sevk etmemeli, kişisel ve eşit olmalı engelli ve muhtaç olanlara ilaveler de sağlamalıdır. Teknolojik gelişmeler, otomasyon, robotlar ve özerk sistemlerin her geçen gün devreye girmesiyle meslekler kaybolmakta ve işsizlik artması sebebiyle vatandaşlık temel geliri modeli kabul görmektedir. İşsiz ve aç kalan, ama hürriyetini kötüye kullanma kapasitesine sahip insanlar kurulu düzene verecekleri zarar tüm topluma yüklenir. Devlet sahip olduğu yetki ve imkana bağlı alacağı tedbirlerle kişileri (hane halkı) korumaya alır. Hukuk tanımayan kuruluşların elde ettikleri haksız kazanç ile de mücadele eder.

Devletin iktisadi faaliyette bulunmasının temel sebepleri:

1. Kamusal mal ve hizmetlerin üretimi
2. Dışsalıklar
3. Tabii tekeller

4. Tam rekabetten sapmalar

Devletler sayılan bu sebeplerden dolayı kamu faydasına olacak şekilde faaliyette bulunur.

5.1. Kamusal Mal ve Hizmetlerin Üretimi

Devletin iktisadi faaliyette bulunmasını zorunlu hale getiren temel sebeplerden ilki kamusal (toplumsal, sosyal) mal ve hizmetlere olan ihtiyaçtır.

İhtiyaçları çeşitli kriterlere göre sınıflandırmak mümkündür. Maliye teorisinde ihtiyaçlar özel (kişisel) ve toplumsal (kollektif, sosyal veya kamusal) ihtiyaçlar şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Kamusal mal ve hizmetlerin tasnifinde bu mal ve hizmetleri belirleyen temel özellikler bulunmaktadır.

Kamusal mal ve hizmetlerin temel özellikleri:

1. Kamusal mal ve hizmetlerin arzını siyasi talep düzenler.
2. Kamusal mal ve hizmetler bölünemez özelliğe sahiptir.
3. Kamusal mal ve hizmetler pazarlanamaz.
4. Üretim hacminin büyüklüğünden dolayı bu mal ve hizmetleri kamu kesimi üretir.
5. Fertler istese dahi kamusal mal ve hizmetlerin faydasından mahrum bırakılamazlar.

Sayılan bu özellikler ve talebi ve fiyatı oluşmayan mal ve hizmeti, özel kesim üretmeyeceği için, bu tür mal ve hizmetler kamu kesimi tarafından üretilir.

Devletin veya geçirmiş olduğu yetkilere sahip kamu tüzel kişilerinin veya bunlara bağlı teşebbüslerin kamu menfaatleri doğrultusunda toplumsal ihtiyaçları karşılamak için topluma arz edilmiş devamlı ve muntazam faaliyetleri olan **kamu hizmetinin** sınıflandırılarak incelenmesi gerekir.

Kamusal mal ve hizmetlerin sınıflandırılması; kamu kesiminin üretip topluma sunduğu bu mal ve hizmetlere genel olarak bakmakta ve bunları sınıflandırmada fayda vardır. Modern ekonomilerde kamu kesimi tarafından üretilip topluma sunulan mal ve hizmet türleri sekiz alt başlıkta tasnif etmek mümkündür.

Kamusal mal ve hizmet türleri:

1. Serbest mal ve hizmetler
2. Tam kamusal mal ve hizmetler
3. Yarı kamusal mal ve hizmetler
4. Erdemli mal ve hizmetler
5. Erdemsiz mal ve hizmetler
6. Kulüp mal ve hizmetler
7. Özel mal ve hizmetler
8. Global kamusal mal ve hizmetler

5.1.1. Serbest Mal ve Hizmetler

Tabiatta hazır olarak bulunan ve üretimi için bir ekonomik faaliyet gerekmeyen mal ve hizmetler. Akarsular, ormanlar, mera ve otlaklar gibi serbest mal ve hizmetlerin kullanımında kişiler temel bazı kurallara uymaları gerekmektedir. Kişilerin bu ürünleri aşırı kullanmalarından doğan meseleye **ortakların trajedisi** denir. Bu durumda devlet birtakım kurallar koyarak serbest ürünlerin zarar görmemesini sağlamaya çalışır. Ancak kişiler birbirlerine güvenmediklerinden dolayı **mahkûm açmazı** problemi ortaya çıkabilmektedir.

5.1.2. Tam Kamusal Mal ve Hizmetler

Tam/mutlak kamusal mal ve hizmetler, toplum fertlerinden bazılarının, o mal ve hizmeti tüketiminin, diğer kişilerinde aynı mal ve hizmeti tüketiminde hiçbir azalmaya sebep olmayan ve birlikte tüketilen mal ve hizmetlerdir.

Tam kamusal mal ve hizmetler; (1) savunma ve (2) adalet hizmetleridir. Bu mal ve hizmetlerin bir kişi tarafından tüketimi ile toplumun bütün fertleri tarafından tüketimi eşittir. Talebi ve fiyatı piyasada oluşmayan bu gibi, mal ve hizmetleri özel kesim üretmediğinden kamu kesimi tarafından üretilmesi söz konusudur. Bir noktada tam kamusal mal ve hizmetlerin varlığı ve bunun karşılama ihtiyacı piyasa ekonomisinin yetersizliğini ortaya çıkarmakta dolayısıyla bu mal ve hizmetlerin devlet tarafından üretimi zorunlu olmaktadır.

Tam kamusal mal ve hizmetlerin temel özellikleri:

1. Toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir.
2. Tüketim ve faydasından kimse mahrum bırakılamaz ve engellenemez
3. Faydası birimlere bölünerek pazarlanamadığı için piyasanın konusu olamaz
4. Tüketiminde rekabet yoktur.
5. Gelir dağılımına etkileri nötrdür.
6. Tam kamusal mal ve hizmetleri siyasi olarak fiyatlandırılır.
7. Finansmanı zorunlu vergilerle karşılanır.

Tam kamusal mal ve hizmetler faydası bütün topluma ait olan mal ve hizmetler olarak bu mal ve hizmetlerin; faydası birimlere bölünemez, faydasından kimse mahrum edilemez, tüketicileri arasında rekabeti yoktur ve tüm bu özelliklerinden dolayı devlet tarafından üretilir. Küçük kısımlara bölünemeyen ve talebi belli olmayan bu mal ve hizmetler, toplumu oluşturan fertlerin tamamını ilgilendirmektedir.

5.1.3. Yarı Kamusal Mal ve Hizmetler

Yarı kamusal mal ve hizmetler bir cihetiyle toplumsal mal ve hizmetlere, diğer bir cihetiyle özel kesim mal ve hizmetlerinin özelliğini taşırlar; (1) eğitim ve (2) sağlık hizmetleri gibi.

Yarı kamusal mal ve hizmetler, çoğu ülkelerde kamu kesimi tarafından sunulmakta ve bedelinin altında verilmektedir. Bu işin devlet tarafından yapılmasının temel sosyal, siyasi ve hukuki sebepleri vardır. Bir kere, eğitim ve sağlık hizmetleri fayda cihetinden, bu hizmetlerden direkt faydalanma ciheti ile kişiye özel bir fayda sağlarken, dolaylı olarak da topluma faydası söz konusudur. Bedelinin altında belirli bir harç karşılığında verilen bu hizmetlerin kişiye verdiği fayda ölçülebilirken, topluma sağladığı fayda ölçülemez.

Özel sektörün güçlü olduğu ve piyasa ekonomilerini uygulamaya yönelik devletlerde yarı kamusal mal ve hizmetleri özel sektöre bırakılmaktadır. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin pozitif ve negatif dışsallıklara (dışsal ekonomiler) sebep olması, bu mal ve hizmetlerin çoğunlukla kamu ekonomisi üretici birimleri eliyle gerçekleştirmesini zorunlu kılmıştır.

Kamusal mal ve hizmetler ile özel mal ve hizmetleri birbirinden ayırmak kolay iken, bazı mal ve hizmet türlerini ayırmak zor olmaktadır. Yarı toplumsal mal ve hizmetler, nitelikleri itibariyle piyasa tarafından üretilebilir yapıdadırlar. Yarı toplumsal mal ve hizmetlerin toplum açısından taşıdığı önem; toplumsal faydası veya yeterince üretilmediğinde oluşturacakları toplumsal maliyetler, piyasa (özel sektör) yanında devletin de üretimde bulunmasına sebep olmuştur.

Yarı kamusal mal ve hizmetlerin temel özellikleri:

1. Yarı kamusal mal ve hizmetler kişilere özgü tüketim ve faydaya ek topluma da (dışsallık) fayda sağlar.
2. Yarı kamusal mal ve hizmetler yarı siyasi kararlarla fiyatlandırma yapılır.
3. Yarı kamusal mal ve hizmetlerin bölünebilen kısmı resim, harç ve şerefiye gibi, gelirlerle, bölünemeyen kısmı ise vergilerle finanse edilir.
4. Yarı kamusal mal ve hizmetlerin tüketiminde rekabet bulunmaktadır.
5. Yarı kamusal mal ve hizmetlerin tüketiminde dışsallık söz konusudur.

Yarı kamusal mal ve hizmetlerin, doğrudan sunulduğu kişilere sağladığı özel fayda ile toplumun diğer fertlerine sağladığı dış faydanın toplamı, bu çeşit mal ve hizmetlerin sosyal faydasını oluşturur.

5.1.4. Erdemli Mal ve Hizmetler

Erdemli (faziletli, merit) mal ve hizmetler, bazı kişi veya grupların ekonomik durumlarını düzeltmek için bedelsiz (karşılıksız) veya çok az bir bedel karşılığı devlet tarafından sunulan; yeşil kart ve halk ekmek gibi, mal ve hizmetlerdir. Bu mal ve hizmetler gerek toplum ve gerekse kişi açısından; özellikli, öncelikli veya üstünlüğü olan, vazgeçilmez nitelikteki mal ve hizmetler olarak ifade edilebilir. Yaşlılara bakım, yeşil kart, halk ekmek, kültür ve sanat hizmetleri, sosyal konutlar ve herkese açık spor tesisleri gibi, erdemli mal ve hizmetler değerlendirilmiş mal ve hizmetler olarak da ifade edilir.

Erdemli ürünler özel ürün niteliğinde olmakla birlikte, tamamen piyasaya bırakıldığında yeterli kadar üretilmediği için devletin toplumsal refahı artırma ve yaygınlaştırmak gayesine dönük olarak devlet tarafından üretilen mal ve hizmetler olarak görülür. Bunlar ya doğrudan devlet tarafından bedelsiz olarak topluma sunulmakta ve finansmanı vergilerle sağlanmakta veya piyasa fiyatının altında pazarlanmaktadır. Sağlık hizmetleri, zirai yardımlar ve ev imkânlarının sağlanması erdemli mallara örnektir.

Erdemli mal ve hizmetlerin özellikleri ise toplumsal refahı artırmaya dönük özel sektör yanında devletinde ürettiği mal ve hizmetlerdir. Toplumsal açıdan önem taşıyan ve piyasa mekanizması dâhilinde karşılanmasına imkânı bulunmayan erdemli (özellikli) mal ve hizmetlerin üretimi de vazgeçilmez bir mecburiyet olup, aksi takdirde sosyal meselelerle karşı karşıya kalınır.

5.1.5. Erdemsiz (Demerit) Mal ve Hizmetler

Kişiye özgü tüketime konu olan ve ancak toplumsal anlamda zararlı olan; uyuşturucu, alkol, sigara ve kumar ve şiddet gibi, toplum sağlığını ve genel ahlâkı bozan mal ve hizmetlerdir. Bu mal ve hizmetler, erdemli mal ve hizmetlerin tam tersi niteliktedirler. Bu tür topluma zararlı mal ve hizmetlerden toplum fertlerini caydırmak için devlet üretim ve tüketimine himaye anlayışına uygun olarak müdahale eder ve onları koruma gayesiyle zararlı alışkanlık ve faaliyetlerden alıkoymak.

5.1.6. Kulüp Mal ve Hizmetler

Kulüp mal ve hizmetler, kulüp olarak ifade edilen ve benzer zevklere sahip kişilerden oluşan bir organizasyonun, sadece kendi üyelerinin faydalanması için sunulan mal ve hizmetlerdir. Bir kişinin tek başına sağlanmasının imkânsız olduğu veya çok masraflı olduğu durumlarda belirli sayıda kişiler bir araya gelerek bazı mal ve hizmetleri üretmek için bir kulüp kurarak bu ürünleri daha uygun şartlarda sağlayabilirler. Bu tür mal ve hizmetlerden kulüp üyesi dışındaki insanlar faydalanamaz. Tenis sahası ve tenis oynama imkânlarının sağlanması ve birçok kişiye sosyal faydasının bulunmasından dolayı kulüp mal ve hizmetlerinin üretimi devlet tarafından desteklenir veya teşvik edilir.

5.1.7. Özel Mal ve Hizmetler

Özel mal ve hizmetler, kişisel tüketime konu olan ve piyasa (özel kesim) tarafından üretilen ve fiyat sürecine giren mal ve hizmetlerdir. Bu mal ve hizmetlerden bedeli ödenerek faydalanılır.

Pazarlanabilen dolayısıyla bölünebilen özel mal ve hizmetlerin faydası kişiseldir. Devlet bazı zamanlarda piyasayı düzenlemek, ekonomide etkinlik sağlamak ve tekel durumlarında özel mal ve hizmetleri kamu iktisadi teşekkülleri vasıtasıyla üreterek millete sunmayı tercih eder. Bu müdahalenin hedef sosyal dengeyi sağlamaktır. Fakat günümüz modern ekonomilerinde toplum için faydalı özel mal ve hizmetlerin üretimi özel sektöre bırakılmaktadır.

Özel mal ve hizmetlerin temel özellikleri:

1. Özel mal ve hizmetler sadece satın alıp kullanana fayda sağlar.
2. Tüketiminde ve faydalanılmasında bedelinin ödemesi gereken mal ve hizmetlerdir.
3. Özel sektörün gücünün yetmemesinden dolayı devletin ürettiği mal ve hizmetlerdir.
4. Devlet istihdam oluşturmak için de özel mal ve hizmet üretebilmektedir.

Devletin bu tür mal ve hizmet üreten müesseseleri bütçeye yük olması eğiliminden dolayı özelleştirmeye yönelmektedir. Bu anlayışı izleyen ülkeler ekonomik sistemde liberalizme yöneldiklerini göstermektedir.

5.1.8. Global Kamusal Mal ve Hizmetler

Dünya ölçeğinde sulh ve huzurun sağlanması, milli bağımsızlığa bağlı ve saygılı, global güvenliğin sağlanması ve AIDS gibi, bulaşıcı hastalıklarla mücadele faaliyetlerinin yürütülmesi global kamusal mal ve hizmet üretimini zorunlu kılmaktadır. Bu mal ve hizmetlerin faydası tüm insanlığadır.

5.2. Dışsallıklar

Devletin iktisadi faaliyette bulunmasını zorunlu hale getiren temel sebeplerden ikincisi dışsallıklardır.

Dışsallık; bir ürünün üretiminin ve tüketiminin o ürünü satanların ve alanların dışındaki üçüncü kişilere bir maliyet yüklemesi veya bir fayda sağlanmasını ifade eder.

Dışsallık; bir kişinin yaptığı tüketimin bir başka kişinin tüketimi üzerinde refah azaltıcı veya artırıcı etki teşkil etmesidir.

Yayılan dışsallık fayda ise dışsal fayda (dış fayda), zarar ise dışsal zarar (dış zarar veya dışsal maliyet) ismini almaktadır. Bu şekilde üretilen faydalar veya zararlardan etkilenen birimleri mahrum bırakmak imkânsız veya çok maliyetlidir. Bu sebeple ortaya çıkan dışsal faydalar ve maliyetler fiyat sisteminin haricinde ortaya çıkmaktadır. Dışsallık sebebiyle ortaya çıkan dış fayda veya maliyet, üretilen veya tüketilen ürünün piyasa fiyatına girmez.

Günlük hayatta hem ürünün üretimi hem tüketimi üçüncü kişilere bir maliyet yükleyebilir veya fayda sağlayabilir ve üretim ve tüketimdeki dışsallıklar olumlu dışsallık veya olumsuz dışsallık şeklinde olabilir. Bu açıdan dışsal faydayı artırmak ve dışsal zararları azaltmak için devlet ekonomik faaliyetlerde bulunmak zorunda kalmaktadır.

Dışsallığın olumlu veya olumsuz etkileri olduğundan toplum kesimlerinin birbirleriyle olan ilişkileri temelinde türleri dört ayrı grupta toplanır.

Dışsallık türleri:

1. Üreticiden üreticiye olan dışsallık: Herhangi bir üreticinin üretim faaliyetlerinin diğer üreticilere olumlu veya olumsuz etkilemesiyle ortaya çıkan dışsallık türüdür. Telefon haberleşmesini kolaylaştırmak için yapılan faaliyetlerin, internet hizmetinin maliyetlerini düşürmesi gibi.

2. Üreticiden tüketiciye olan dışsallık: Herhangi bir üretim faaliyetinden, bazı tüketicilerin olumlu veya olumsuz etkilenmesi, üreticiden tüketiciye olan dışsallıktır. Bir üretim tesisinin yol açtığı çevre kirliliğinin kişiler üzerindeki olumsuz etkisi gibi.

3. Tüketiciden üreticiye olan dışsallık: Herhangi bir tüketicinin, tüketim faaliyeti esnasında üreticilere sağladığı olumlu veya olumsuz etkilere tüketiciden üreticiye olan dışsallık denir. Bir tüketici bir işletmeye ait ürünler hakkında olumlu görüşünü etrafa yaymak suretiyle işletmenin ürünlerini daha fazla satması gibi.

4. Tüketiciden tüketiciye olan dışsallık: Herhangi bir tüketicinin faaliyeti sebebiyle başka tüketicilere olan olumlu veya olumsuz etkisine tüketiciden tüketiciye olan dışsallık denir. Bir kişinin kendi özel gayesi için topladığı bilgileri, kurduğu bir web sitesinde diğer tüm tüketicilere açık tutması gibi.

5.3. Tabii Tekeller

Devletin iktisadi faaliyette bulunmasını zorunlu hale getiren temel sebeplerden üçüncüsü olan tabii tekellerdir.

Tabii tekel; bir işletmenin bir piyasadaki satışların tümüne veya çoğuna sahip olması anlamına gelir.

Tabii tekel; bir ürünün üretiminde kullanılan girdilerin tek üreticisi ve sahibi olma; üretim teknolojisini tek başına geliştirip gizli tutma ve taşımacılık, elektrik, iletişim gibi, teknolojik olarak büyük üretim ölçeği gerektiren alanlarda kamu faydası gözetilmesi gibi, sebeplerle piyasada tek bir işletmenin olmasıdır.

Dışarıda tutulabilme ve rakipsizlik özelliğine sahip ne tam kamu ne de tam özel mal ve hizmet niteliğindeki karma özelliğe sahip kablolu tv, paralı köprü ve otoyol gibi, mal veya hizmetleri üreten işletmeler tabii tekel durumundadırlar.

Devlet tüm bu durumlardan dolayı ekonomiye müdahale eder, bazı alanlarda tabii olarak oluşan tekellerin önüne geçerek kendisi üretime yönelebilir.

5.4. Tam Rekabetten Sapmalar

Devletin iktisadi faaliyette bulunmasını zorunlu hale getiren temel sebeplerden dördüncüsü ise tam rekabetten sapmalardır.

Tam rekabet piyasası; piyasada çok sayıda satıcı ve çok sayıda alıcının yer aldığı, bunların hiç birisinin tek başına veya gruplaşarak fiyatı etkileyemediği, ürün fiyatının piyasada arz ve talebe göre belirlendiği piyasadır.

Bir piyasanın serbest (tam) rekabet piyasası olması için gerekli şartlar/özellikler:

1. Çok sayıda alıcı ve satıcı: Piyasada çok sayıda üretici ve tüketici var ve hiçbiri tek başına fiyatı etkileyemez.

2. Piyasaya giriş-çıkış serbestisi: Alıcı ve satıcı piyasada yer almak ve ayrılmak serbesttir.

3. Ürünlerin homojen olması: Bir ürün, piyasanın her yerinde aynı kalite özelliklerinde ve farklılık yoktur.

4. Piyasanın açık ve şeffaflığı: Tüm alıcı ve satıcılar, piyasa şartları ve olayları konusunda tam bilgi sahibidirler ve piyasalarda gizli anlaşmalar yoktur.

5. Üretim faktörleri hareketinin tam olması: Emek, sermaye ve müteşebbis gibi, üretim faktörleri serbestçe yer değiştirir ve hangi dal daha kârlı ise oraya yönelebilirler.

Sayılan bu şartların oluşmadığı ve bu şartlardan sapma olduğunda devlet ekonomiye müdahalede bulunur.

6. Kamu İktisadi Faaliyetlerinin Amaçları

Kamu iktisadi faaliyetlerinin işlevleri veya etkileri olarak da ifade edilebilen gayelerinin temeli toplumun refahının yükseltilmesi şeklinde özetlenebilir.

Refahın yükseltilmesi, gayrisafi milli hâsılanın artırılması ve bunun toplumun fertleri arasında adil dağıtılması ile gerçekleşir. Bunun sağlanabilmesi için devlet kamu sektörü aracılığı ile ülkenin sosyal, ekonomik ve siyasi şartlarına bağlı olarak nitelik ve kapsamı değişen temel işlevleri/gayeleri; istikrara, yönetime, üretime ve bölüşüme yönelik faaliyetleri yerine getirmesi gerekir.

Zamanımızda global ölçekli ilişkilerde ülkeler, milli menfaatler ve uluslararası hesaplar konusunda ellerinde bulunan farklı imkânları kullanarak karşı tarafa mesaj vermektedirler. Ülkeler arası diplomatik ilişkilerde kullanılan **mütekabiliyet** (mukabele-i bilmisil; kendine yapılanın aynıyla karşılık vermek) esası artık günümüzde özellikle sosyal ve ekonomik ilişkilerde de uygulanmaktadır. Siyasi bağımsızlıklarını pekiştirecek ekonomik bağımsızlıkları açısından daha yerel kaynaklara yönelim ve stratejik ürünlerde tedarik alanlarını çeşitlendirmeye gitmektedirler.

Kamu iktisadi faaliyetlerinin temel amaçları:

6.1. İktisadi Kalkınma ve Büyümenin Sağlanması

Kalkınma, gelişme ve büyümeyi içine alan bir kavram olarak, bir ülkede belirli bir dönemde üretimdeki artışı ifade eden fizikî büyüme ile birlikte, ekonomideki yetenek, bilgi ve anlayışın gelişmesi ve üretilen ürünlerin kalitesinin de yükselmesini ifade eder. Kalkınma, geri kalmış ülkelerin sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan düzenlemeler yaparak gelişmiş ülkeler standardını yakalama çabasıdır.

Kalkınma, belirli bir getiri sağlamak için, bir işletmenin alternatif maliyetleri ve risk faktörlerini de göze alarak belli vadelerde birikimlerini yatırım araçlarına bağlaması olan yatırımla gerçekleşir. Kalkınma, ekonomide üretim ve kişi başına gelirin arttırılmasına ilave, sosyal ve kültür yapısının da geliştirilmesini içerir. Nüfus başına düşen reel gelirdeki senelik artış oranı kalkınma hızı olarak ifade edilse de uzun sürede milli gelirdeki artışla birlikte, ekonomik yapıda sanayi ve hizmetler sektörü lehine değişim, sosyal ve kültürel

alanlardaki gelişmeleri ifade eder. **Sürdürülebilir kalkınma** ise insan ve tabiat arasında denge kurarak, tabii kaynaklara zarar vermeden, bunların bilinçli kullanımını sağlayarak ihtiyaçların karşılanması ve kalkınmaya imkân verecek şekilde mevcut ve gelecek kuşakların hayatlarının planlanmasıdır.

Büyüme; sermaye, emek, tabii kaynaklar, teçhizat ve teknoloji gibi ekonominin temel verilerinde, kişi başına bir seneden diğer seneye daha yüksek bir reel gelir sağlayacak şekilde devamlı artışları ifade eder.

Bu verilerdeki artışlar ülkede kişi başına reel gelirden sürekli bir yükselmeye sebep oluyorsa ülke ekonomisinin büyüdüğü söylenir. Nüfus artışı, tabii kaynakların artışı, teknik gelişmeler büyüme hızlandıran faktörlerdir.

Gelişme; belirli bir dönemde üretimdeki artışı ifade eden fizikî büyüme ile birlikte, kuruluşun yetenek, bilgi ve anlayışının gelişmesi ve üretilen ürünlerin kalitesinin yükselmesini ifade eder.

Kalkınmanın temel unsurları; (1) kişi başına düşen milli gelirin artması, (2) üretim faktörlerinin etkinliği, (3) üretim faktörlerinin miktarlarının değişmesi ve (4) sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi yapı özelliklerindeki değişiklikler olarak sıralanır.

Kalkınma kriterlerine göre dünyadaki ülkeler üç gruba ayrılmaktadır:

1. Yüksek derecede gelişmiş ülkeler: Bu grupta yer alan ülkelerde Fert Başına Milli Gelir 15.000-40.000 ABD Doları civarındaki; Batı Avrupa, Kuzey Amerika Ülkeleri ve Japonya örnek verilebilir.

2. Orta derecede gelişmiş ülkeler: Bu grupta yer alan ülkelerde Fert Başına Milli Gelir düzeyi 5.000.-15.000 ABD Doları dolayındaki İsrail, Türkiye ve Rusya örnek verilebilir.

3. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler: Bu grupta yer alan ülkelerde Fert Başına Milli Gelir Düzeyi 5000 ABD doları altındaki; Pakistan, Hindistan, Nijerya örnek verilebilir.

Kişi başı milli gelirin gelişmişlik seviyesini açıklamada yetersizliğini düşünen Pakistanlı ekonomist Mahbub ul Haq ve Nobel ödüllü Amartya Sen 1990'da ilk İnsani Gelişme Raporu diğer bilim insanları ile birlikte geliştirilmiş ve Birleşmiş Milletler tarafından İnsani Kalkınma Endeksi (Human Development Index-HDI) olarak yayınlanmıştır.

İnsani Gelişme Endeksi (İGE) bir ülkenin ortalama kazanımlarını; sağlık, eğitim ve gelir olarak insani gelişmenin üç temel alanında ölçen özet bir karma endekstir. İGE bir ülkenin kalkınmasının değerlendirilmesinde esas ölçütün kişiler ve onların kapasiteleri olduğunu vurgulamak ve seçilen milli siyasetlerin sorgulanmasında, Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) düzeyi aynı olan iki ülkenin farklı insani gelişme sonuçlarına sahip olabileceklerini göstermek için geliştirilmiştir. Gelir seviyesi ve gelişmişlik arasındaki fark günlük hayatta pek fark edilmezken iktisadi açıdan aralarında büyük farklar vardır. Gelir, sahip olunan para ve para ile ifade edilen değerler iken gelişmişlik, insanın hayat kalitesini, ulaşabildiği imkânları ve sahip olduğu hakları ifade eder. Sosyal gelişmenin temelinde toplumların ekonomik, siyasi ve sosyal yönlerden geliştikleri düşüncesi yatar.

Eğitim, sağlık ve gelir göstergelerine dayanarak hazırlanan HDI, en çok kullanılan gelişmişlik göstergelerinden biri olmakla beraber zamanla farklı metodolojiler kullanan; Sosyal Gelişme Endeksi (Social Progress Index-SPI) ve İslamîlik endeksi gibi yeni endeksler ortaya konmuştur. İslamîlik endeksi; ülkelerin değerlerinin İslamî kriterlere ne derece uyduğunun ölçümünü ifade eder. George Washington Üniversitesi'nden iki akademisyen Scheherazade Rehman ve Hossein Askari 2010 senesinde yayınladıkları "How Islamic are Islamic Countries?" isimli makalelerinde İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye olan ülkelerin İslami öğretilerle temellenen politikalar izleyip izlemedikleri sorusunu cevaplamaya çalışılan bir harekettir.

Devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlama gayesiyle sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini gerekli ve meşru gören ve bu noktada ekonomik ve sosyal alanlarda fertlere sosyal güvenlik ve adalet sağlayıcı politikalar üreten devlet modeli olan sosyal devlet (refah devleti) anlayışı ile ülke kalkınmasında özel sektöre de yer verilmektedir. Ancak çoğu zaman devletin müdahalesi olmadan ekonomik büyüme ve gelişme (kalkınma) sağlanamamaktadır.

Bir ekonomi, dışarıdan sermaye girişi ile büyüyor ise borca dayalı bir büyüme modeli uygulanıyor demektir. İhracatının yüksek bir kısmı ara malı, hammadde gibi ithal girdilerden oluşan ekonomide ihracat yapabilmek için ithalat yapılması kaçınılmazdır. İhracat geliri ithalatını karşılamayan ve yatırımları dış borçla yapan bir ekonomi, sürekli dış açık vereceği için cari açık artacaktır. İhracata dayalı büyüme modelinde ihracat ithalatı karşılamadığında büyüme borca dayalı bir modele dönüşmektedir.

İktisadi büyüme, üretim odaklı; sanayi, ziraat ve hizmet gibi, reel sektörlerle gerçekleşirse daha gerçekçi olur. Bu noktada; iktisadi büyüme, kişi mutluluğu ve sosyal barışın sağlanması, gelir dağılımında adalet ve refahın tabana yayılması, alt gelir gruplarının büyümeden pay alabilmelerini sağlayacak iyi bir ekonomi siyaseti ile gerçekleşebilir. Türkiye, kalkınmada geleneksel sektörü olan ziraatı güçlendirme yanında, potansiyel taşıdığı

yeni sektörlere de yönelmelidir. Kendi kendine yeterli kalma ve dışarıya bağımlılıktan kurtulmanın yolu ziraatta kendini sürekli yenilemelidir. Katma değeri yüksek olan; “Şanlıurfa’nın Biberi, Rize’nin Çayı, Malatya’nın Kaysısı, Kars’ın Peyniri ve Ordu’nun Fındığı” gibi Türkiye’ye özgü ürünlerin ihracatı döviz girdisini artıracaktır. Yabancı firmalar Türkiye’den aldıkları marka değeri olan özel ürünleri katma değerli hale getirip global pazarlarda yüksek fiyatlarla satıyorlar.

Coğrafi yapının sağladığı arazi avantajı sebebiyle kalkınması ziraata bağlı toplumlarda zirai üretimi yönetmek önemlidir. Özellikle gıda güvenliği ve Helal Gıda Sertifikası gibi uygulamalara sürekli yenileri eklenmektedir. Aile tarafından ziraat ile bağlantılı faaliyetleri Birleşmiş Milletler “**Aile Çiftçiliği**” olarak tanımlamaktadır. Kalkınmakta olan ülkelerin çoğunda zirai üretimin %80’i aile çiftçiliğiyle gerçekleşiyor. BM Gıda ve Ziraat Organizasyonu (FAO)’nun desteklediği aile çiftçiliği aynı zamanda kırsal kalkınmaya katkı ile “insanın doğduğu yerde doyması” nı sağlayan bir projedir.

Aile çiftçileri ve küçük çiftçiler global gıda güvenliği açısından; geleneksel gıda ürünlerinin korunması ve dengeli beslenmede önemlidir. Aile çiftçiliği, global ölçekte zirai biyo çeşitliliğin korunması ve kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanılmasında önemli rol oynuyor. Desteklendiği takdirde aile çiftçiliği, yerel ekonomilerin büyümesi için de bir fırsattır. Gıda üretiminde; daha küçük ölçeklerde ve münavebeli (nöbetleşe) üretilmesi ve piyasa istikrarı için küçük işletmelerin teşvik edilmesi gerekir. Şehir tarımcılığı ve dikey tarım; apartmanın bütün duvarına uygulanabildiği gibi ferdi olarak evlere ve evin bölümlerine de yapılabiliyor. Balkon, teras, apartman duvarı, mutfak duvarı gibi alanlarda dikey tarım için özel üretilen aparatlar (tower farm) veya isteğe bağlı dekoratif aksesuarla bu üretim gerçekleştirilebilir. Tarla ile raf fiyatları arasında büyük uçurumlar ancak üretici ile tüketicinin pazarda buluşması ile aşılabilir.

Bulduğu coğrafyaya adapte olmuş tohum ve bitkiler hacimli üretimleri ucuza elde etmek için yerel popülasyonu azaltma, mono kültüre indirme ve bozma girişimleri görülmektedir. Ucuz çözümlerin pahalı sonuçları olacağı için, yerel bitki ve tohum soylarının korunması gıda güvenliği açısından önemlidir. GDO lobisi tarafından genleri ile oynanan gıda ürünlerinin insan beslenmesinde ileride ne gibi sonuçlar ortaya çıkaracağı meçhuldür. Bu tür bir büyüme ülke için sağlıklı bir büyüme değildir.

Ürünlerde yapılan hile ve tağşiş ürün güvenliği ve sağlıklı büyümeyi ortadan kaldırmakta ve tüketiciye telafisi mümkün olmayan zararlar vermektedir. Birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen **hile** olurken; bir ürünün tabiliğinin, içine başka bir şey karıştırarak bozmak ise **tağşiş** olmaktadır. Etiketinde beyan edilen maddelerden farklı maddelerin gıdaya katılmasını tanımlayan bir hile olan tağşiş gıda güvenliğini ortadan kaldırmakta ve toplum sağlığına büyük zararlar vermektedir.

Ekonomiler büyüme ve enflasyonla ilişkilerine göre dörde ayrılır:

1. Bir ekonomi sıfır enflasyonla büyüyorsa burada enflasyonsuz büyüme geçerlidir.
2. Bir ekonomide hem reel büyüme hem de enflasyon varsa enflasyonlu büyüme halidir.
3. Bir ekonomide reel büyüme sıfır veya sıfıra yakın iken enflasyon varsa stagflasyon durumu vardır.
4. Bir ekonomide GSYH reel olarak küçülürken enflasyon da ortaya çıkıyorsa slumpflasyon vardır.

Enflasyon; fiyatlar genel düzeyinin devamlı olarak yükselmesi sebebiyle paranın sürekli değer kaybetmesi veya tüketicilerin satın alma gücünü kaybetmesidir.

Enflasyon, nominal millî gelirin, bu gelirle satın alınan ürün miktarına (gerçek millî gelire) nazaran artması (şişmesi, deflasyonun zıddı), talepteki artışların yeterli ürünle karşılanamayışından kaynaklanan fiyat artışları ve hayat pahalılığını ifade eder. Kamu harcamalarının vergilerle değil de para basarak finanse edilmesi enflasyona ve kişilerin satın alma gücünün azalmasına yol açar.

Enflasyon vergisi; bütçe açıklarının para basımı ile finanse etmesinin enflasyona yol açması sebebiyle kişilerin ellerindeki paranın satın alma gücünün devlete vergi vermeleri durumundaki gibi azalmayı gösteren bir dolaylı harcama vergisidir.

Deflasyon; piyasada fiyatların belirli bir zaman aralığında sürekli düşüş göstermesi durumudur.

Devalüasyon (kur ayarlaması); ise sabit kur sistemlerinde ödemeler dengesi açık veren ülkenin milli parasının dış satın alma değerinin hükümet tarafından alınan kararlarla düşürülmesidir.

Resesyon (durgunluk); bir ülkenin ekonomik faaliyetlerinde en az iki çeyrek dönem olan altı ay süreyle gerilemesi (negatif büyüme) sebebiyle reel gayri safi yurt içi hâsılanın düşmesi, ekonomik faaliyetlerde duraklama, reel ekonomik faaliyet düzeyinde ılımlı daralma aşamasıdır.

Depresyon; ekonomideki daralmanın ılımlı değil şiddetli olmasına denir.

Ekonomik çöküş; ekonomide uzun bir durgunluk (resesyon) halidir.

Stagflasyon; yüksek enflasyonun ve düşük büyümenin aynı anda yaşanmasını ifade eder.

Slumplasyon; bir ekonomide enflasyon yaşanırken aynı zamanda ekonomi küçülmesini ifade eder.

Yani büyüme durmuştur ama buna rağmen yine de enflasyon vardır.

Marshall Hodgson'ın 16. yüzyılda kritik ettiği geri kalmışlık paradigması günümüzde çökmüştür. Eğitim sisteminde çocuklara daha ilkokuldan itibaren 'geri kaldık' diye aşağılık duygusu değil fikri bir bağımsızlık düşüncesi verilmelidir. Kalkınma için insan ve toplum bilimlerinde kendi düşüncelerimizi üretmeliyiz.

Sosyal sorumluluk gereği, toplam ve ferdi faydacılık ilkeleri çerçevesinde toplumsal maliyeti en aza indirip bu faydayı artıran yatırımlara öncelik verilmesi gerekir. Bu, ülke kalkınması için bir görevdir.

6.2. İktisadi İstikrarın Sağlanması

İktisadi istikrar, bir ekonomide temel değişkenlerin; fiyatlar genel seviyesi, istihdam seviyesi ve dış ticaretin dengede olmasını ifade eder.

Devlet, kamu giderleri ve kamu gelirleri gibi, araçlardan faydalanarak ekonomik istikrar açısından önemli etkiler oluşturabilmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasi şartlar, bu araçların kullanılması ve yönlendirilmesi bakımından önemli ölçüde belirleyici olmaktadır.

Ülkelerin dış borçları ve döviz durumu göstergeleri iktisadi istikrar açısından önemlidir. Ekonominin konjonktürel döviz gelir gider trafiği; Ödemeler Bilançosundan izlenir. 'Cari İşlemler Dengesi' (döviz geliri ile gideri arasındaki fark) açık veriyor ise milli gelire oranına bakılarak cari açık büyük veya küçük olduğu belirlenir. Bu dengenin dışında ülkelerin döviz durumunun bir başka göstergesi de "Uluslararası Yatırım Pozisyonu" (UYP). Yurtdışı varlıkları ile yurtdışına olan yükümlülüklerinin farkı olan UYP açıklarının milli gelire oranı yüksek ise ülkeleri istikrarsızlığa sürükler. Piyasa başarısızlıklarının en iyi bilinen örnekleri ise mal ve hizmet piyasalarındaki arz/talep dengesizliğinden kaynaklanan enflasyon, deflasyon, işgücü piyasalarında ortaya çıkan işsizlik, ithalat/ihracat arasındaki dengesizliğin sonucu cari işlemler açık veya fazlaları gibi, makroekonomik konulardır.

Piyasaların kendiliğinden dengeleyemediği bu tür meselelerde devletin görev üstlenmesi gerektiği söylenmektedir. Devlet para ve maliye politikası araçlarını kullanarak piyasaları dengelemeye çalışacaktır. Ancak devletin piyasalardaki dengesizlikleri ortadan kaldırma görevinin gereksiz olduğunu, hatta devletin ekonomideki yerinin fazla olmasıyla piyasa başarısızlıklarının ortaya çıktığını iddia eden bazı iktisadi düşünceler de bulunmaktadır. Diğer taraftan piyasa dengesizliklerinin giderilmesine ek olarak makroekonomik bir hedef olarak, devlet, uzun dönem yeterli büyüme ve kalkınmayı sağlayacak şartları da oluşturmak zorundadır.

6.3. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması

Gelir dağılımı, bir ülkede, milli gelirin muhtelif gelir grupları arasındaki dağılımını ifade eder. Çoğu zaman devletin müdahalesi olmadan gelir dağılımında adalet sağlanamamaktadır.

Fertler, hane halkları ve çeşitli kesimler arasında servet ve gelir dağılımındaki adaletsizlikleri ortadan kaldırma görevi devlete verilmektedir. Belirli bir zamandaki gelir servet veya refahın dağılımı toplumların istedikleri ile uyumlu olmayabilir ve buna bağlı olarak huzursuzluklar baş gösterebilir.

Gelir ve servet dağılımının başlangıçta bozuk olmasının temel sebebi miras yoluyla elde edilmiş olan servet ve ferdi yeteneklerdir. Gelir ve servet başlangıçta adil bir şekilde dağılmış olsa bile zaman içerisinde ferdi yetenekler ve fiyatlarının farklılaşması, alınan eğitim düzeyinin farklılaşması sebebiyle gelir dağılımı daha da bozulacaktır. Ayrıca rekabetçi piyasalar işleyişleri itibarıyla genellikle gelir dağılımını bozucu etkiler yaparlar.

6.4. Kaynakların Tahsisi ve Etkinlik Sağlanması

Rekabetçi piyasaların tanıdığı servet hakkı; bir ferde herhangi bir mal veya mülke sahip olma ve bunların faydasından veya kullanımından diğer fertleri mahrum bırakma hakkı vermektedir.

Fertler mal ve hizmet alıp sattığında, aslında servet haklarını değiştirmektedirler. Servet hakları, hava ve deniz gibi, bazı ürünlerde hiçbir ferde veya gruba verilemeyebilir. Ortak (serbest) mallar olarak isimlendirilen bu tür malların faydasından tüm fertler sınırlamadan faydalanmaktadırlar. Ürünün faydasının tüm kişilere açık olması sebebiyle, tek bir kişi kendi hakkını satma imkânına sahip değildir. Bu tür mallarda devletin kaynak tahsisi ile ilgili bir görevi aslında servetin kullanımı tamamen serbest olduğu ve kısıtlanmadığı için, fertler ortak malı aşırı kullanmakta ve bunun tabii sonucu ise ortak mal kaynağının zarar görmesidir.

Ekonomideki kaynakların paylaşılmasında, kıt kamu kaynaklarının optimum dağılım ve kullanımını gerekli kılar. Kamu kaynaklarının kamu ihtiyaçları doğrultusunda ve kaynak kullanımında etkinlik sağlanması gayesi ile kullanılması büyük bir önem taşır. Piyasa ekonomisi, her halükârda kalkınmayı ve kaynak kullanımını sağlamayabilir.

7. Kamu İktisadi Faaliyetleri Konusunda Temel Yaklaşımlar

Kamu iktisadi faaliyetleri konusunda zaman içerisinde farklı birbirine zıt yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Bunlardan en çok tartışılan ve öne çıkan temel görüş/yaklaşımlar üç başlıkta özetlenmektedir.

1. Klasik- Liberal Yaklaşım: Liberal görüş piyasa sisteminin üstünlüğünü savunur ve devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkar. Adam Smith ve David Ricardo gibi, klasik iktisatçılar, ekonomik hayatta düzeni sağlayan ve adeta otomatik olarak işleyen fiyat mekanizmasının oluşturduğu “görünmez el” var ve devlet bu dengeye müdahale etmemesi gerekir derler.

2. Sosyalist Yaklaşım: Bu görüş liberal ekonomik görüşe bir tepki olarak doğmuş; liberal ekonomik düzende, insanların toplum menfaatlerine aykırı olarak özel menfaatler peşinde koştuklarını ve bu suretle bazı insanların, diğer bazı insanları sömürdüğü görüşüne dayanır. Bundan dolayı ekonomik faaliyetlerin tamamen devletin kontrolünde olmasını istemişlerdir. Sosyalist ekonomik düzende, üretim ve değişim araçlarının tamamının devlet kontrolü altına alınması esastır ve bu sistemde, düzende özel mülkiyet ve serbest ticaretin yeri yok ve yasaktır.

3. Keynesyen Yaklaşım: 1929 Büyük İktisat Buhranına kadar geçerli olan klasik-liberal görüşün dediği gibi, ekonomi sürekli ve tam istihdam denge halinin mevcut olmadığı görülünce Keynes, ekonominin eksik istihdamda dahi denge halinde olabileceğini belirtmiştir. Keynes’e göre, milli gelir ve istihdam düzeyini belirleyen, toplam harcamalardır ve ekonomideki bu toplam harcamalar, ‘efektif talep’ olarak ifade edilir. Tüketim, yatırım ve kamu harcamalarından ibarete olan toplam harcamalardaki yetersizlik, talebin düşmesine sebep olarak, üretim ve istihdamı geriletir. Bu dengesizliğin giderilmesi için kamu harcamalarının artırılması gerekir. Keynes ekonomide istikrarın sağlanması işini devlete yükler ve klasiklerin denk bütçe anlayışı yerine gerekirse açık bütçe politikası uygulanmasını savunur.

8. Kamu Kesiminin Başarısızlık Sebepleri

Devletin önceleri ekonomik alandaki ağırlığının artırılması görüşü, kamu için gerekli mal ve hizmetlerin üretiminde, dışsal ekonomilerde, ölçek ekonomilerinde ve tam rekabette saptalarda piyasa ekonomisinin başarısızlığı teorisine dayandırılmıştır. Fakat 1960’lı senelerden sonra ortaya çıkan **kamu tercihi** iktisatçıları “**piyasa ekonomisi başarısızlığı**” teorisine mukabil “**kamu ekonomisinin başarısızlığı**” teorisini geliştirmişlerdir.

Kamu tercihi teorisi; genel iktisat teorisinde yapılan analizlerde geçerli olan yöntemlerin kamu kesimi için de geçerli olduğu tezine dayanmaktadır.

Buna göre “kamu tercihi”, kamu kesiminden alınan kararların ve yapılan uygulamaların iktisat teorisindeki kural ve yöntemlerle analiz edilmesidir. Burada, kamu görevlilerinin de aynı özel kesimdeki kişiler gibi, ferdi menfaatleri doğrultusunda hareket ettikleri varsayılmaktadır. Mesela, milletvekillerinin kendi seçim alanlarında seçmenleri memnun edecek kararları almak suretiyle tekrar seçilmeyi garantilemeye çalışır.

Etik kurallara bağlı hizmet sunumundaki eksiklikler, kamu alanındaki başarısızlığın temelini teşkil etmektedir. Ayrıca, toplumu oluşturan kişilerin karşılıksız olarak sunulan kamu hizmetlerinden dolayı gayet memnun olurlar, ancak bu sunumun finansmanına ilişkin meselelerin farkında olmazlar. Devlet bu kamu hizmet sunumlarının finansmanını karşılamak için para basımı ve borçlanma yoluyla karşılanması önemli meseleler çıkarmaktadır.

Refah devleti anlayışı, devletin faaliyet alanını olabildiğince genişletmiş ve sonuçta ortaya gelir kaynakları kendisine yetmeyen aşırı büyümüş devlet tehlikesini gündeme getirmiştir. Devletin aşırı büyüklüğünün tehlike olarak görülmesinin sebebi, aşırı büyümüş olan devletin temel görevlerini dahi yerine getirmekte zorlanacağı tezine dayanmaktadır. Bu görüş, kamu girişimciliğinin genelde başarısız olduğu tezine, görüşüne dayanmaktadır.

Kamu yönetimi alanında en büyük meselelerden biri de küçük ve ayrıcalıklı bir grubun iktidarda olduğu yönetim şekli olan **oligarşidir**. Oligarşik yönetim himayesinde gelişen servetinin kaynağı karanlık işadamları grubu olan **oligarklar** ile oligarşi çoğu zaman güç birliği ile kurumları istedikleri şekilde yönlendirmektedirler. Yine, üretim araçlarını ellerinde bulunduranların oluşturduğu kentsoylu toplum sınıfı olan burjuvaziye hizmet eden, diğer toplumları Oryantalist bakış açısıyla değerlendiren kehanet (bir olayın gerçekleşeceğini önceden bilme) ve Kabbala gibi ezoterik (gizemli) bir öğretisi ve sembollerle mesaj veren bu anlayışların kurum içlerine sızma çabaları kamu yönetimlerini olumsuz etkilemektedir.

Kamu kesiminin başarısız olmasının temel sebepleri:

1. Piyasada tam rekabetin geçerli olmaması ve ekonomik istikrarsızlık, risk ve belirsizlikler.
2. Üretim faktörlerinin coğrafi ve sektör temelinde kaynakların dağılımında dengesizlikler.
3. Özel gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlik ve kayıt dışı ekonomi.
4. Siyasette patronaj ilişkileri, yandaşlık ve partizanlık, rant sağlama ve dağıtma faaliyetleri, türemiş dışsal ekonomiler, siyasi miyopluk ve negatif ölçek ekonomilerinin varlığı.
5. Lobicilik, hizmet kayırmacılığı ve merkezîyetçilik.

6. Devlet harcamalarında israf, mali yanılma ve bütçe açıkları.
7. Seçmenlerin bilgisizliği ve ilgisizliği.
8. Kararların oy çokluğu esasına dayanması ve ahlâkî kurallara uymayan hizmet sunumları.
9. Bürokrasinin sürekli büyümesi.
10. Kamu otoriteleri faaliyetleri hakkında halka sürekli ve doğru bilgi vermemeleri.

Piyasaların etkin çalışmasını sağlayan şartların ya hiç ortaya çıkmamasını veya bir şekilde ters yönde çalışmasını ifade eden **piyasa başarısızlığı** günümüz piyasalarının çok mühim bir özelliğidir. Serbest piyasaların aslında başarması gereken, kendi başına bırakıldığında etkin çalışması iken, uygulamada durum bu değildir. Bir başka ifade ile piyasalar kendi başlarına bırakıldığında etkin çalışmamaktadır. Bazı malların çok fazla, bazılarının ise yetersiz üretilmesi söz konusu olabilir. Piyasa başarısızlığının en uç noktasında, izleyen bölümlerde de açıklanacağı üzere, bazı mal ve hizmetler için piyasaların hiç oluşmaması vardır. Bu sebeple, bu tür mal ve hizmetler piyasalar tarafından üretilmemektedir.

Piyasa başarısızlıkları veri iken; devlete yüklenen bir görev piyasaların kaynak tahsisi işlevine karışma ve piyasa başarısızlıklarını düzeltme veya piyasa başarısızlığının etkilerini azaltacak tedbirler almasıdır.

Bu devletin "**kaynak tahsisi**" görevi olarak bilinmektedir. Piyasa aksaklığına dayalı olarak devlete yüklenen görevlerden bir diğeri ekonomik etkinlik açısından değil, ancak gelir ve servet dağılımındaki eşitlik ve sosyal adalet açısından önemlidir. Piyasalar toplum refahının dağılımında adaleti sağlayamadıkları ölçüde, devlet piyasa mekanizmasına karışarak gelir dağılımını adil olarak kabul edilen bir noktaya getirmeye çalışır. Bu ise devletin "**gelir dağılımı**" görevini ifade etmektedir.

Günümüz modern devletlerine klasik görevlere ilaveten iki görev daha yüklenmiştir. **Bunlar:**

1. Ekonomik istikrar. Günümüz ekonomileri zaman zaman ve bazen sürekli olarak enflasyon, işsizlik, yetersiz büyüme ve ödemeler dengesi meseleleri ile karşılaşmaktadır. Piyasaların kendi başına bu tür meselelerle baş edememesi sebebiyle, devletler para ve maliye politikalarını kullanarak, mesela enflasyonu ve işsizliği azaltarak toplum refahını arttırmayı hedeflemektedir.

2. Düzenleyici görevi. Kaynak tahsisi görevinin bir parçası olarak, devlet kanun koyup bunları uygulamaktadır. **Düzenleyici görev ticaretin ve insan ilişkilerinin düzenli olmasını sağlamaktadır.** Söz konusu görev ticaretin ve insan ilişkilerinin düzenlenmesine ilave çok daha geniş bir alanda kanun koyma ve adalet sistemini yönetmektedir. Devletin düzenleyici görevlerindeki önemli artışların ferdi hürriyet ve serbestiyi azalttığı gerekçesi ile son senelerde oldukça fazla eleştirilmektedir.

9. Kamu Faaliyetlerinin Optimal Düzeyi

Bir iktisadi sistem, özel ve kamu sektörü arasındaki kaynak dağılımı bileşimini belirlemek zorundadır. Ekonomik sistemi belirleyen devlet, dolayısıyla bu dağılım görevini de yerine getirir. Bu sebeple devlet, elindeki araçlarla gerek kamu kesiminde gerekse özel kesimde kaynakların rasyonel ve etkin bir şekilde kullanılmasına çalışmalıdır.

Sosyal denge olarak bilinen optimal (en uygun) dağılım bileşimi kavramını genişletmek gerekir. Gerçek ve optimal dağılım noktaları aynı nokta olabilir veya olmayabilir. Eğer bu noktalar farklı ise, optimal altı kaynak dağılımından, sosyal dengesizlikten veya sektörler arası dağılımdan söz edilir. Bir toplumda iktisat politikası araçlarının temel hedefi olan tam istihdamın sağlanması ve kalkınmanın devam ettirilmesi kaynakların optimal dağılımına bağlıdır.

İktisadi, sosyal, hukuki ve çevre faktörleri kaynakların optimal dağılımını zorlaştırmaktadır. Optimal kaynak dağılımında az gelişmiş ülkeler büyük problemlerle karşı karşıyadırlar. Demokratik hakların ve hürriyetlerin tümüyle baskı altında tutulduğu, siyasi gücün bir elde toplandığı, baskıya dayalı devlet yönetimini ifade eden **totaliter** anlayışta çok önemli olmayan optimal kaynak dağılımı **refah devleti** anlayışının ortaya çıkması ve dolayısıyla kamu hizmet alanını genişletmesi ile daha da önemli hale getirmiştir. Devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak gayesiyle sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini gerekli ve meşru gören ve bu noktada ekonomik ve sosyal alanlarda fertlere sosyal güvenlik ve adalet sağlayıcı politikalar üreten devlet modeli olan **sosyal devlet** (refah devleti) anlayışı kamu faaliyetlerin de önemli bir yer tutmaktadır.

Kamu kesiminde kaynakların optimal dağılımını engelleyen ve kaynakların verimli kullanımını zorlaştıran konulardan biri de kamuda uygulanan aşırı personel istihdamı ve bunun dayandığı Parkinson önemsizlik kanunudur.

Parkinson önemsizlik kanunu; kamu yönetiminde aşırı bürokrasi ve aşırı personel istihdamı dolayısıyla, verimin giderek düşeceğini belirten bir kuraldır.

Teknolojik ilerleme, kamu yönetiminde personele olan ihtiyaçları azaltmakta, fakat uygulanan istihdam politikaları dolayısıyla çalışanlara yol verilememekte, bunlara yeni görevler bulunmaya çalışılmaktadır. Diğer bir

ifade ile her yeni bürokratik görev yeni personele ihtiyaç doğurur ve personel alımı ise kırtasiyeciliği artırır, verimi düşürür. “Bir iş, daima, bitirilmesi için kendisine ayrılan sürenin hepsini kapsayacak şekilde uzar” ilkesi kanunun temelini oluşturur. Bu kanuna göre, çalışanlar bir işi; ancak onun için belirlenen zaman dâhilinde veya o zamanı aşacak şekilde yapmaya eğilimler. Eğer iş için belirli bir zaman belirlenmemişse, bu takdirde işin bitirilmesi oldukça geniş bir zaman yayılabilir. Bürokratik personel sayısı ile yapılacak iş ters orantılıdır, iş azaldıkça personel artar.

Neticede; toplum refahını sağlama bakımından kaynaklar iki kesim arasında öyle bir şekilde dağıtılmış olmalıdır ki; bir faktörün bir kesimden diğerine aktarılması, toplam üretimde artık bir artışın sağlayamadığı nokta kaynakların optimum dağıldığını gösterir.

İkinci Bölüm Değerlendirme Soruları

1. İhtiyaç nedir? İhtiyaçları karşılayan kaynakların durumunu değerlendiriniz.
2. Modern ekonomilerin temel hedefleri neler olmalıdır?
3. Ekonominin işleyişini ana hatları ile izah ediniz.
4. Ekonominin incelediği konu ve kapsamlarına göre dallarını sıralayarak, açıklayınız.
5. Yeni ekonomi nedir? Yeni ekonominin temel özellikleri nelerdir?
6. Ekonomik sistem nedir? Açıklayınız
7. Kapitalist ekonomik sistemi açıklayarak, temel özelliklerini sıralayınız.
8. Kapitalizme yöneltilen eleştiriler nelerdir? Yazınız.
9. Kapitalizmden kurtulmanın panzehiri nedir? Kanaat ekonomisi bağlamında tartışınız.
10. Sosyalist ekonomik sistemi açıklayarak, sisteme yöneltilen eleştirileri sıralayınız.
11. Karma ekonomik sistemi açıklayarak, temel özelliklerini sıralayınız
12. Kanaat ekonomik sistemi açıklayarak, temel özelliklerini sıralayınız.
13. Piyasa ve tekelleri rekabet piyasası nedir?
14. Serbest rekabet piyasasının temel dayanakları nelerdir?
15. Kamu Ekonomisi ve Özel Ekonomi kavramlarını açıklayarak ayırmasını yapınız.
16. Kamu sektörünün temel bölümlerini yazınız.
17. Hükümet sistemi çeşitleri nelerdir?
18. Devletin iktisadi faaliyette bulunmasının temel sebepler nelerdir? Yazarak, bunun gerekliliğini tartışınız.
19. Kamusal mal ve hizmetlerin temel özellikleri nedir?
20. Kamusal mal ve hizmet türlerini sıralayarak örneklendiriniz?
21. Tam kamusal mal ve hizmetler nedir? Temel özellikleri nelerdir?
22. Yarı kamusal mal ve hizmetler nedir? Temel özellikleri nelerdir?
23. Erdemli ve erdemsiz mal ve hizmetler nedir?
24. Dışsallık kavramını tarif ederek, türlerini sıralayarak açıklayınız.
25. Kamu iktisadi faaliyetlerinin amaçlarını sıralayarak, açıklayınız.
26. Kamu iktisadi faaliyetleri ile ilgili Klasik-Liberal Yaklaşımı açıklayınız.
27. Kamu iktisadi faaliyetleri ile ilgili Sosyalist Yaklaşımı açıklayınız.
28. Kamu iktisadi faaliyetleri ile ilgili Keynes Yaklaşımı açıklayınız.
29. Kamu tercihi teorisini açıklayarak, kamu kesiminin başarısız olma sebeplerini yazınız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI VE ETKİLERİ

1. KAMU HARCAMALARI

1.1. Kamu Harcamalarının Tanımı ve Kapsamı

Tatmin edilmesi halinde toplumun tümüne fayda sağlayan ihtiyaçlara **sosyal ihtiyaç** denilmekte olup, bu ihtiyaçlar toplumsal mal ve hizmet üretimi ile tatmin edilir.

Günümüzde devlet, ekonomi içerisinde önemli bir işleve sahip olarak, milli gelirin önemli bir bölümünü vergi vb. uygulamalarla ekonomiden çekerek, kamu hizmetlerini yürütebilmek için bu kaynağı tekrar ekonomiye katmaktadır. Bu sebeple kamu faaliyetlerinin etkin ve hakkaniyetli bir şekilde yürütülmesi için genel ahlâk kurulları önemli bir yer tutmaktadır. Yöneticiler kamu mülkünü yönetmede gerekli ahlaki ve kanuni özeni göstermeleri gerekir.

Kamu hizmeti; kamu tüzel kişilerinin veya bu tüzel kişilerin gözetiminde bulunan özel hukuk kişilerinin kamu menfaatleri doğrultusunda toplumun ortak ve süreklilik arz eden ihtiyaçlarını karşılamak için topluma arz edilen devamlı ve muntazam faaliyetlerdir.

Kamu harcaması, genel olarak devletin kamusal mal ve hizmet üretimi için yaptığı harcamalardır.

Modern devlet; adalet, güvenlik, asayiş, eğitim, sağlık hizmetleri yanında, ekonomik ve sosyal görevlerinden doğan hizmetler de görmektedir. Bu müşterek hizmetleri, prensip itibariyle merkezi ve mahalli idare birimleri aracılığıyla gerçekleştirir.

Kamu hizmetleri, kamu faydası ve verimlilik kurallarına göre yürütülmesi gerekir. Bu mal ve hizmetler birlikte tüketilmekte olup, bunların kullanımından kimse mahrum bırakılmadığı gibi, bir kişinin elde edeceği fayda diğer ferdin elde edeceği faydayı azaltıcı etki de oluşturmaz.

İktisat ve maliyeciler 1950'lere kadar esas olarak kamu gelirleri üzerinde yoğunlaştıkları görülür, oysa kamu gelirleri yanında temel bir konu olan kamu harcamaları üzerine eğilme ve yoğunlaşmaları 1950 sonrasına rastlar. Maliyede klasik anlayışın hâkim olduğu dönemde kamu harcamalarının ikinci sırada kaldığı görülmektedir. Klasik anlayışta, kamu harcamaları sınırlı tutulur ve kamu gelirlerinin ekonomik tarafsızlığı söz konusu olmasından harcamalar veri kabul edilir. Devlet önce harcar sonra finansmanını düşünür ve bu olaya hukuki yaklaşır. Kamu harcamalarının finansman kaynağı vergidir, ancak bu yetmediğinde borçlanmaya gidilir ve bu en son tercih olarak kabul edilir. Mali gayeyi hedef alan bu anlayışta kamu harcamaları güvenlik ve adalet hizmetlerinden oluşan cari tüketim harcamaları olarak görülür, ekonomik nitelik arzeden yatırım harcamaları kabul görmez.

Devlet anlayışında ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak maliye ilminde ikinci bir yaklaşım olan modern maliye yaklaşımı 19. (1800-1900) asır liberalist devlet anlayışından 20. (1900-2000) asır müdahaleci devlet anlayışına geçiş teşkil etmektedir. Bu anlayışta temel gaye ekonomik, sosyal ve siyasi tercihler öne çıkmaktadır. Klasik anlayışın mali denge esası yerine ekonomik denge esas alınır, mali denge ekonomik dengenin bir vasıtası olarak kabul edilir. Bu iki yaklaşımın hedefi olan ekonomik kalkınmayı sağlamada bir fark yok. Ancak kullandığı araçlar farklıdır. Modern maliye görüşü mali olaylara klasiklerin teknik açıdan yaklaşımları yerine işlevsel bir yaklaşım sergilemektedir.

1950'lere kadar ihmal edilen kamu harcamaları, devletin görevlerinin giderek artması sonucu, dikkatleri üzerine çekmeye başlamıştır. Refah devleti anlayışı kamu hizmetlerinin ve dolayısıyla kamu harcamalarını artırmaktadır. Gelir artışı, nüfus artışı, savaşlar, teknolojik gelişmeler, devletin görevleri içinde olan ekonomik kalkınmayı sağlama, tam istihdam, adil gelir dağılımı ve benzeri sebepler, devleti toplam kaynakları gittikçe artan oranlarda kullanma zorunluluğunda bırakmıştır. Sayılan bu gelişme ve görevler kamu harcamalarının ekonomik ve sosyal hayat üzerinde büyük etkileri olduğunu göstermekte ve önemli bir ekonomik faaliyet olarak ele alınması gerekmektedir.

Kamu harcamalarının asıl finansman kaynağı vergiler olmasından, devlet ne kadar çok kamu harcaması yaparsa, netice olarak o kadar çok vergi alacaktır. Ancak kamu harcamalarının tamamen olmaması mümkün değildir, çünkü toplumda zorunlu olarak yerine getirilmesi gereken savunma ve adalet gibi, hizmetler vardır. Dolayısıyla "kamu harcamaları vardır ve bunların mutlaka karşılanması gerekir" görüşü hâkimdir.

Kamu harcamalarının tarihi seyrine bakıldığında bilhassa 19. asrın ikinci yarısından itibaren hızlı bir artma eğilimine girdiği ve bu artış 20. asrın, ilk çeyreğinden sonra refah devleti anlayışına bağlı olarak daha da hız kazandığı görülmektedir. Çünkü toplumsal hizmetlerin yerine getirilmesi yanında modern devletin yüklendiği ekonomik görevler de giderek önemli harcamaları gerekli kılmaktadır. Ekonomik kalkınmayı sağlama, gelir dağılımını düzeltme, tam istihdamı gerçekleştirme gibi, hedeflerin devleti sürekli olarak mal ve hizmet alımına

yöneltmektedir. Devletin yapmış olduğu bu harcamalar, belirli hedeflere ulaşmak için kullanmış olduğu araçlardır.

Tüketicilerin mal ve hizmet alımları için yaptıkları sarfiyata **tüketici harcamaları** ismi verilir.

Harcama; bir mal veya hizmet satın almak için paranın elden çıkarılması, gelirin bir gaye için kullanılmasıdır.

Harcama; bir iktisadi karar biriminin mal ve hizmet üretmek veya tüketmek için sarf ettiği paranın tamamını ifade eder.

Toplam harcama; tüketim harcamaları, yatırım harcamaları, devlet (kamu) harcamaları, ihracat ve ithalat harcamalarının toplamını ifade eden makro ekonomik bir kavramdır.

Kamu harcamaları, devlet (amme) masrafları veya kamu giderleri ile aynı manaya gelmektedir.

Kamu harcaması; devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin (belediye, il özel idareleri, köyler ve kamu iktisadi teşebbüsleri) kamu ihtiyaçlarını karşılamak için yaptıkları giderler ile vergilerde istisna ve muaflik sebebiyle alınmayan vergiler, sosyal güvenlik katkı payı, dış borç ve faiz ödemeleri ile sosyal transferler ve bağışlar için yapılan harcamalardır.

Devletin organize olma şekline uygun olarak, üniter devlet sisteminde kamu harcamalarının büyük bir kısmı merkezi devlet organizasyonunca, bir kısmı mahalli idarelerce ve bir kısmı da diğer kamu kuruluşlarınca gerçekleştirilir.

Kamu harcamalarının kapsamı, kamu harcamaları ile ilgili çalışmalarda kamu harcamalarının sınırı ve hangi kamu kuruluşlarının yaptığı harcamaların kamu harcamaları kapsamına gireceği konusu tartışılmıştır. Merkezi devlet organizasyonunun ve mahalli idarelerin yaptığı harcamaların kamu harcaması olduğunda bileşilmekte, asıl tartışma, diğer kamu kuruluşlarının harcamaları konusunda olmaktadır. Bu tartışma kamu iktisadi kuruluşlarının ve benzer kurumlarca yürütülen sosyal güvenlik hizmetleri için yapılan harcamalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu tartışma dar ve geniş anlamda kamu harcamasını gündeme gelmektedir.

Dar anlamda kamu harcaması; merkezi idare tarafından gerçekleştirilen hizmetler dolayısıyla yapılan harcamaları ifade eder.

Geniş anlamda kamu harcaması; merkezi devlet organizasyonu (idaresi) ve mahalli idareler yanında, sosyal güvenlik harcamaları, devletin ve mahalli idarelerin iktisadi girişimlerinin harcamalarını ifade eder.

Kamu harcamalarıyla ilgili yapılan çalışmalarda dar anlamda olanı ele alınmakta, merkezi devlet organizasyonu ve mahalli idarelerin dışındaki kuruluşların harcamalarındaki sistem ve uygulama zorlukları bu harcamaların hesaplanmasını zorlaştırmasından bu yola gidilmektedir.

1.2. Kamu Harcamalarının Özellikleri

Kamu ihtiyaçlarını karşılamak gayesiyle yapılan ödemeler olan bütün kamu harcamaları için ortak ölçüler bulma ve bunları tanımlama çabaları her zaman kesin ve verimli sonuçlar vermemektedir.

Türkiye’de kamu harcamalarının yüksek olması ve bunu finanse edecek kaynaklardan ilki olan vergi ve dolayısıyla vergi oranlarının ve dolaylı vergilerin yüksek olmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca ülke içerisinde kayıt dışı ekonominin varlığı ve büyüklüğü vergi oranlarının ve dolaylı vergilerin yüksek olmasını sağlamaktadır. Bu açmazı ortadan kaldırmak için, kamunun kontrolü dışındaki ekonomik faaliyetler olarak ifade edilen **kayıt dışı ekonominin** kayıt altına alınması gerekir. Avrupa ülkelerinde, kayıt dışı ekonomi daha çok uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi, kanun dışı faaliyetler öne çıkmakta; gelişmekte olan ülkelere ise bunlara ilave daha çok eşya ve hizmet alımlarının belgelendirilememesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Sanayileşmiş ülkeler, kendi pazarını korumak, ürününü ihraç etmek, işsizine iş bulmak, ürün kalitesini artırmak, üretim ve tüketim etkinliğini sağlama, tüketicinin alım gücünü artırmak, tüketici bilinci ve yerli ürün kullanım bilincini artırmak ve diğer ülkelere karşı güçlü bir konuma gelebilmek için tüm taraflarla bir araya gelip uzlaşma sağlamaya çalışmaktadır.

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin, küreselleşme olgusundan en az zararla çıkabilmesinin temel dayanağı tüketici bilinci oluşturmaktır. Zira liberal ekonomilerde tüketim ile ilgili tutum ve davranışların bizzat tüketiciden gelmesi, tüketim faaliyetinin dikte edilemeyeceği gerçeği karşısında, milli ekonomiye olumlu katkıları olabilecek bir hareketin başarısı ancak tüketicinin bilinçlendirilmesiyle mümkündür.

Yukarıda açıklanan hususlarla birlikte başta bilişim teknolojileri katkısıyla insanlarda tüketici bilincinin artmasıyla; ülke içerisinde israfı önleyerek topyekûn kalkınma, adil paylaşım, refahın yayılması, yerli ürünler ve kaliteli ürünler tercih edilerek milli ekonominin korunması gibi, birçok alanda önemli faydalar sağlanacak ve böylece kamu harcamaları bir disipline kavuşturulacaktır.

Kamu harcamalarının kendine münhasır birtakım hususiyetleri bulunmaktadır.

Kamu harcamalarının temel özellikleri:

1. Kamu harcamalarının ödenmesi günümüzde para ile yapılmaktadır. Geçmişte bazı görevlilere aylık verilmesi yerine, ev verilmesi; aynı (mal ile) ödemeler yapılması yanında ücretsiz seyahat imkânı sağlanması gibi, ödemelerin yapıldığı görülmektedir.

2. Kamu harcamaları, harcama yapmaya yetkili organlar tarafından yapılabilir. Kanunlarla kendilerine yetki verilmiş kişilerce kanuni süreç dâhilinde harcamaların yapılması gerekir.

3. Kamu hizmetinin görülmesinde prensip olarak maliyet ve kârlılık unsurları dikkate alınmaz. İç ve dış güvenliğin sağlanmasında, adalet, eğitim ve sağlık hizmetlerinde bu unsurlar dikkate alınmadığı gibi.

4. Kamu harcamalarının finansmanı, mükelleflerin vergi olarak yaptıkları zora dayanan ödemelerle karşılanır. Özel giderler ise, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere, kendi rızalarıyla ödedikleri paralarla finanse edilir.

5. Özel harcamalarda harcamalar gelirlere göre belirlendiği halde, kamu harcamalarında kamu gelirleri harcamalara göre ayarlanır. Devlet kaynaklarını giderlerine göre sağlar. Bunun da bir sınırı vardır, ancak yine de devletin imkânları fertlere göre daha esneklerdir.

6. Kamu harcamaları özel harcamalara göre çok büyük miktarlara ulaşmıştır. Genelde devlet bütçeleri, milli gelirin %20 ile %30'u arasında değişen oranlara varmıştır.

Hangi hizmetin kamu hizmeti olarak nitelendirilmesi gerektiği, ülkelerin rejim ve sosyal durumlarına göre değiştiği gibi, zaman içerisinde de değişmektedir.

1.3. Kamu Harcamalarının Artış Sebepleri

Devletin işlevlerine, gelişen teknolojik ve sosyal şartlara bağlı olarak kamu harcamalarının tarihi seyrine bakıldığında, her ekonomik sistemde ve ülkede sürekli bir artış eğilimi gösterdiği izlenebilir.

Kamu harcamaları seneler itibarıyla sürekli artış göstermekle birlikte bu artışı etkileyen değişik faktörler mevcuttur. Kamu harcamaları, görünürde veya gerçek anlamda artış gösterebilmektedir. Topluma sunulan mal ve hizmetin kalitesinde veya miktarında bir artış meydana gelmemesine rağmen, kamu harcamalarının tutarında meydana gelen artışa “**görünürde artış**” denilmektedir. Bu tür artışlar genelde sosyal ve ekonomik açıdan güçlü olamayan ülkelerde görülür.

Topluma sunulan mal ve hizmetin kalitesinde veya miktarındaki artış yanında, kamu harcamalarının tutarının da artmasına ise “**gerçek artış**” denilmektedir. Sosyal ve ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerde görülen artışlar genel olarak gerçek artış sebebidir.

Türkiye’de de kamu harcamaları seneler itibarıyla hem mutlak değer (tutar) olarak, hem de GSMH’ ya oran olarak arttığı bilinmektedir. Bu konuda güncel verilere TUIK’ resmî sitesi olan; <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> ulaşılabilir.

Kamu harcamalarında ortaya çıkan büyüme ve artışlar; kısmen görünüşte, kısmen de gerçek artış sebeplerinden kaynaklanmaktadır. Bunlar:

1.3.1. Kamu Harcamalarının Görünürde Artış Sebepleri

Kamu harcamalarının görünüşte artışı, ihtiyaçlarda köklü bir değişiklik olmamasına ve topluma sunulan hizmetlerde değişiklik bulunmamasına rağmen, harcama rakamlarının yükselmesini ifade eder. Kamu harcamalarının görünüşte büyümesinde etkili olan faktörler şunlardır:

1. Paranın Satın Alma Gücündeki Azalma: Bütçe rakamlarının nominal artış göstermesinde, para değerindeki düşmelerin önemli etkisi vardır. Paranın satın alma gücünde ortaya çıkan azalışlar, kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi için katlanılması gereken harcamaların da görünüşte (nominal) olarak artmasına yol açmaktadır. Kamu harcamalarının görünürde artışının en önemli sebebi budur. Genel fiyat düzeyindeki yükselme sebebiyle, topluma ulaştırılan o mal veya hizmetin, belki de niteliğinde veya miktarında bir artma olmadığı halde, yapılan harcama tutarı yükselmiş olmaktadır. Mesela, bir köprü yapımı için bir senede 10.000 TL harcanırken sonraki sene 12.000 TL’ye aynı köprü yapılabiliriyorsa bu artış görünüşte artış sebebidir. Bunun sebebi genelde enflasyon ve devalüasyondur. Ülke içerisindeki paranın dolaşımı ve miktarı hükümetlerin yürüttüğü para politikası ile belirlenir. **Enflasyon;** fiyatlar genel düzeyinin sürekli ve hissedilir artışını ifade eden bir durumdur. Yani, nominal millî gelirin, bu gelirle satın alınan mal miktarına (gerçek millî gelire) nazaran artması, şişmesi (deflasyonun tersi) demektir. **Deflasyon,** genel olarak piyasada fiyatların belirli bir zaman aralığında sürekli düşüş göstermesi durumudur. **Devalüasyon,** sabit kur sistemlerinde ödemeler dengesi açık veren ülkenin milli parasının dış satın alma gücünün, hükümet tarafından alınan bir kararla düşürülmesidir. Diğer bir tanımla **devalüasyon,** bir devletin resmi para biriminin diğer ülke dövizleri karşısında değer kaybettirilmesini ifade eder. Bu yolla ithal ürünler pahalılaştırırken yerli ürünlerin fiyatı da aşağı çekilmiş olur.

2. Para Ekonomisinin Yaygınlaşması: Ödemelerin aynı (mal ile) şekilde yapılmasından nakdi şekilde yapılmasına geçilmesi sonucunda topluma sunulan hizmetlerin boyutlarında değişme olmamasına rağmen, bütçede para olarak ifadesinin yükselmesine sebep olmuştur.

3. Bütçe Yöntem ve Tekniğindeki Değişme: XX. asrın başına kadar, devlet bütçesi gayrisafi yöntem ile değil, safi bütçe yöntemine göre hazırlanmaktaydı. Kamu gelirlerinin tahsili için yapılan masraflar, elde edilen gelirden düşülüyor ve kalan tutar bütçede yer alıyordu. Muhtelif sebeplerle gelir ve gider kalemlerinin birbirlerine mahsubu yapılmaksızın gösterilmesi, bütçe rakamlarının kabarmasına, yükselmesine sebep olmuştur. Yapılan hizmet aynı olsa bile, **gayrisafi yöntemde** bütçe rakamları daha yüksek gözükmemektedir. Eski bir binanın yerine yeni bir bina yapımında, eski binanın enkazının satışından sağlanan gelirin toplam harcamadan düşülmesi sonrasında bütçeye kaydı yerine gelir ve yapılan giderin ayrı ayrı gösterilmesi halinde olduğu gibi, bütçede bir artış söz konusu olmaktadır.

4. Ülke Sınırlarının Genişlemesi ve Nüfusun Değişmesi: Kamu harcamalarının görünüşte artış sebeplerinden birisi de ülke sınırlarının büyümesidir. Bilhassa savaşlar sonrasında ülke sınırlarının değişmesi (büyümesi), sunulan kamu hizmetlerinin miktar ve kalitesinde herhangi bir artma olmamasına rağmen yapılan harcamaların artmasına sebep olur. Hizmet götürülmesi ve yönetilmesi gereken alanların büyümesi sonucu, yapılan kamu harcamalarında da toplam olarak artış olur. Ortalama hayat süresinin uzaması, eğitim standartlarının yükselmesi, sosyal devlet anlayışının uzantısı olarak devletten beklentilerin ve devletin işlevlerinin değişmesi bu bakımdan önemlidir. Hizmetin kalite ve standardında herhangi bir artma söz konusu olmasa dahi nüfus artışı sonuçta kamu harcamalarının yükselen bir seyir göstermesine sebep olmaktadır. Nüfus artışlarının kamu harcamaları açısından gerçekte artış ciheti de vardır.

1.3.2. Kamu Harcamalarının Gerçekte Artış Sebepleri

Kamu harcamalarının artışında görünürde artış sebepleri yanında, bütçe rakamlarının büyümesinde gerçek artış sebepleri de etkili olmaktadır.

Kamu harcamalarının gerçekte artışı, kamu harcamalarının artan milli gelire nazaran daha fazla bir oranda artmasını ifade eder. Topluma sunulması gereken yeni mal ve hizmet türlerinin ortaya çıkması, ekonomik, sosyal ve teknolojik şartlardaki değişiklikler sonucu toplumun devletten beklentilerine bağlı olarak devletin yüklendiği görevlerde de gelişmeler olmaktadır. Bu noktada kamu harcamalarını gerçekte artıran pek çok sebep bulunmaktadır. Bu sebepleri:

1. İktisadi Sebepler: Ferdi ihtiyaçlar gibi, kamu ihtiyaçları da hem miktar hem de nitelik olarak artma göstermektedir. Devletin yüklenmiş olduğu klasik görevlerinin yanında ekstra fonksiyonları da yapar hale gelmesi, hizmet ve harcama kalemlerinin gittikçe yükselmesine sebep olmuştur. Devlet anlayışında meydana gelen değişimle sosyal refah devleti haline gelen devlete daha fazla görevler yüklemiştir. Ekonomik dengesizlik ve krizler, yeni devlet fonksiyonlarının ve hizmet alanlarının ortaya çıkmasına sebep olabilir. Bilhassa krizler dolayısıyla toplumun refah düzeyini sürdürebilmesi bakımından yapılan katkı ve ödemeler bu manada büyük önem taşır.

2. Teknolojik Sebepler: Yeni teknik buluş ve ilerlemeler, yeni ihtiyaçların doğmasına sebep olmuş hem ferdi hem de toplumsal boyutta önemli ihtiyaçların karşılanması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Teknolojik alandaki buluş ve gelişmeler, ihtiyaç düzeyinin ve bunlarla ilgili hizmetlerin artmasına yol açmıştır. Sağlık, enerji, ulaşım ve iletişim gibi, alanlardaki teknik gelişme ve buluşlar, bunlardan vatandaşları faydalandırmak için kamuyu daha da fazla harcama yapmaya itmektedir. Nükleer enerji, uzay, iletişim ve silah konusundaki araştırma ve yenilikler bunun en basit numuneleridir.

3. Sosyal Sebepler: Toplumun yapısında meydana gelen değişimler sebebiyle devletin gerçekleştirmek zorunda kaldığı uygulamalar bütçe rakamlarının yükselmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Yeni harcama çeşitlerinin ortaya çıkması, nüfus artışı, toplumun hayat standardının yükselmesi, devletten beklenen hizmetlerin hem miktarının hem de kalitesinin artması sonucunu doğurmuştur. Bilhassa hızlı nüfus artışı devlet bütçesi üzerindeki yükü daha da ağırlaştırır.

4. Askeri Sebepler: Bilhassa 19. ve 20. asırlarda, askeri sebeplerle yapılan harcamalar önemli boyutlara ulaşmıştır. Savunma araç ve gereçlerinin sürekli gelişmesi ve maliyetinin yüksekliği bütçe rakamlarının sürekli yükselmesine sebep olmaktadır. Günümüzde milli müdafaa (savunma) için ayrılan bölüm, devlet bütçeleri içerisinde yüksek bir yer tutmaktadır. Dünyada silahlanmayı azaltmanın yolu ülkeler arası iletişim, diyalog, barışçı diplomasiyi artırmak ve silah sanayilerini kamulaştırmakla mümkündür.

Teknoloji ile yaygınlaşan, bir devletin, başka bir devletin bilgisayar sistem ve ağlarına hasar vererek gerçekleştirdiği **siber savaş** kamu harcamalarını artırmaktadır. Diğer yandan, çeşitli tekniklerin kullanımı ile elektromanyetik spektrum (tayfin) düşman güçlerince kullanımını tamamen engellerken bir taraftan dost

güçlerce kullanımını askeri gayelere en uygun şekilde, azami faydayı sağlayacak hale getirmeyi hedefleyen **elektronik harpler** de kamu harcamalarını artırmaktadır. Bu saldırıların bertaraf edilmesi için de **siber savunma** için yatırım harcamaları yapılması gereği kamu giderlerini artırmaktadır. Ülkeler, siber saldırıları gerçekleşmeden tespit eden siber füzyon merkezleri kurarak, önemli oranda savunma harcamalarına yönelmektedirler.

Savaşlar artık bilgi temelli ve dijital platformlarda gerçekleşiyor. Gelişmiş ülkelerin istihbarat birimleri İHA; (insansız hava aracı-drone) ile bilgi hafiyeliği (casusluğu) yapılabilmektedir. Televizyon üzerinden internete bağlanmaya ve özel geliştirilmiş uygulamaların çalıştırılmasına imkân sağlayan işletim sistemine sahip olan smart televizyonlar ile de bilgi hafiyeliği yapılabilmektedir. Bilgiyi üreten, elinde bulunduran bunu bir silah gibi kullanmaktadır. Siber saldırılarla; uçaklar ve helikopterler düşürülebilir, belirli marka ve model otomobiller uzaktan erişim yoluyla sistemini kilitleyerek kaza yaptırılabilir. Dünyada herkes siber tehdit altında, siber ortamda tehdit büyük; hackerlerin (bilgisayar korsanı) siber ataklarla ve elektromanyetik dalgalarla insanların kullandığı tüm akıllı (android-akıllı cihaz işletim) sistemler kontrol edilebilir ve casusluk yapılabiliyor. Yapay ve arttırılmış gerçeklik sistemi bilgisayarın 4. devresini oluşturmakta, bu gelişim ile ülke ve işletmelerin kozmik odalarda saklanan bilgilere ulaşılarak, bunlar farklı işletme ve ülke istihbaratlarına servis edilerek haksız kazanç veya siyasi ve ekonomik üstünlük sağlanabilmektedir. Siber saldırılar dijital ekonomi üzerinde de potansiyel bir tehlike oluşturmaktadır.

Devletler, halkını ve sistemini siber saldırılardan korumak için defansif (savunmaya dayalı) siber ordular kurarak caydırıcılıklarını artırmaya çalışıyorlar. Bazı ülkeler bunu daha da ileri taşıyarak bazı özel kuruluşlarla maskelenmiş ofansif (hücumaya dayalı) illegal (kanun dışı-meşru olmayan) siber ordularda kurabilmektedirler. Çünkü klasik savaşla birlikte siber savaşlarda da büyük artışlar görülmektedir. Siber saldırılar ile işletmeler ve ülkelerin kurulu nizamları üzerinden kaoslar çıkarabilmektedirler.

Bir ülkenin bütün siber alt yapı tesisleri ile ayakta durmasını sağlayan temel bir unsur da **siber güçtür**. Siber ortamda yürütülen sosyal ve ekonomik birçok faaliyet bulunmasından dolayı bu bilişim sektörü ile ilgili siber güvenlik ve bilişim dilini siyasetçilere tercüme edebilecek ana ve ara internet teknolojisi uzmanlarına ihtiyaç bulunmaktadır. Bir bilgisayar ve bilgisayar ağı kullanılarak işlenen **siber suçlar** sürekli artmakta ve büyük bir mesele haline gelmektedir. **Siber suç**; kişilere, gruplara veya kurumlara yönelik, mağdurun onurunu zedelemeye veya mağdura fizikî veya zihni olarak doğrudan veya dolaylı olarak zarar verme suçu kastı ile İnternet (görüşme odaları, epostalar, ilan sayfaları ve gruplar) ve cep telefonu (SMS/MMS) gibi modern iletişim araçları kullanarak zarar verme hedefli saldırılardır.

Siber fiillerin siber sistemlere ve bunların kullanıcılarına zarar verebilir hale gelmesiyle kanunlarda da düzenlemeye gidilmiştir. Türkiye’de Türk Ceza Kanunu ve İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun ile düzenlemeler yapılmış, siber suçun ne olduğu ve hangi fiillerin cezalandırılacağı belirlenmiştir. Global ölçekte, devlet ve uluslararası kuruluşlar, istihbarat, malî hırsızlık gibi konularda siber suçlarla ve diğer sınır ötesi suçlarla meşgul olur. Uluslararası hukuk düzeni siber suçları ve bunu işleyenleri uluslararası suç mahkemesinde hesap verebilir kılmaya çalışır. Dünyada siber suç belirten diğer ifadeler ise Bilişim Suçu, Elektronik Suç, Dijital Suç, Bilgisayar Suçları ve Teknoloji Suçu isimleriyle ifade edilmektedir.

Gelişmiş ülkeler, milli güvenlikleri gerekçesi ile ülkelerinde üretilen; ileri teknoloji tüm cihaz, donanım ve yazılım sistemlerine uzaktan erişimi sağlayacak bir açık kapı (bilinçli olarak arka kısımdan açık bırakılan bir kapı) bırakılmasını kanuni şart olarak koymaktadır. İhracatı yapılan bu tür ürünlerin ülkeye karşı kullanımını önlemek ve satılan ülkelere bilgi casusluğunu da sağlaması düşünülür. Bu cihazları kullanan devlet ve işletmelerin bilgileri güven altında değildir. Güvenlik açısından stratejik bilgilerin mekanik sessiz tuşlu daktilolarda yazılarak klasik saklama metotlarının kullanılması tavsiye ediliyor.

Kurumlar, siber saldırılardan korunmak, güvenliklerini sağlamak için ileri teknolojilere yatırım yapmaları gerekmektedir. Siber saldırıya maruz kalan ülke veya işletmelerin kendilerini savunma hakkına bağlı olarak karşılık verme hakları doğuyor. Siber saldırılara ‘terlik fırlatarak karşılık verilemez’ sistemler kendine siber kalkanlar oluşturmak mecburiyetindedir. Kendi yerli yazılım, donanım ve cihazlarını geliştirerek; dışarıdan erişimi, çevirim içi siber saldırıları engellemek ve caydırıcılıklarını artırmak durumundadırlar.

Siber ortamda, kişi ve kurum bilgilerinin bilişim teknolojilerinin yoğun kullanımına bağlı olarak yüzde doksan yedisi basılmamış dijital ortamda saklanmaktadır. Teknolojik ürünlerin sosyal bir statü haline gelme eğilimi ile birlikte her kişi ve kurumun siber savunmada daha mahir olması bir zorunluluk haline gelmiştir.

Gelinen noktada, güvenlik kameraları ile kişi ve nesne bazlı arama yapılarak elde edilen görsel kayıtlar teknoloji ile anlam kazandırılarak toplum güvenliğini sağlamada önemli bir gelişme sağlanmıştır.

5. Siyasi Sebepler: Fertler, oylarıyla seçtikleri kişiler ve partiler üzerinde etkili olabilmektedirler. Gerek seçmenlerin oylarını ve tercihlerini bir baskı unsuru olarak kullanmaları, gerekse siyasi partilerin taahhütlerini yerine getirme çabaları bütçe harcamalarının yükselmesi sonucunu doğurmaktadır. Kamu harcamalarındaki artış ile seçmenlerin tercihlerini yönlendirmesi arasında yakın bir ilişki vardır.

1.4. Kamu Harcamalarının Tasnifi

Kamu harcamalarının çeşitleri, sınıflandırılması, ayrımı ve tasnif muhtelif şekillerde yapılmaktadır.

Kamu harcamalarının tasnifini yapmak, çeşitli kamu hizmetleri arasında denge kurarak devletin sınırlı kaynaklarının, milli ihtiyaçların önemine göre dağıtılması, mükelleflerin ödedikleri vergilerin hangi hizmetlere ve ne miktarda harcandığının açıkça görünmesine yardımcı olur.

Bütçeler; ekonomide fiyat istikrarının sağlanması, gelir dağılımının düzeltilmesi, yatırımların teşvik edilmesi gibi hedeflerin gerçekleştirilmesinde kullanılan en önemli mali araçlardan biridir. Bütçe harcamalarının nitelikleri ve etkileri farklı olduğundan bütçenin etkin bir mali araç olarak kullanılabilmesi için harcamaların temel kriterlere göre sınıflandırılması gerekmektedir. 5018 sayılı Kanunda bütçelerin kurumsal, işlevsel ve ekonomik sonuçların görülmesini sağlayacak, gelir ve giderlerin ekonomik ve mali analizinin yapılmasına imkân verecek, hesap verilebilirliği ve saydamlığı sağlayacak şekilde Maliye Bakanlığınca uluslararası standartlara uyumlu olarak belirlenen sınıflandırma sistemine göre hazırlanacağı ve uygulanacağı hüküm altına alınmıştır. Bu çerçevede oluşturulan Analitik Bütçe Sınıflandırması; giderin (kurumsal, fonksiyonel, finansman tipi ve ekonomik sınıflandırma), gelirin ve finansmanın sınıflandırması olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. (Kaynak:

http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/81,butcehazirlamarehberipdf.pdf?0&_tag1=F5E2C129A0D67C4A9C4BC300651F25B327815157 Erişim tarihi: 01-03-2017)

Türkiye'de 2004 yılından itibaren analitik (çözümlemeli) bütçe tasnifine geçilmesiyle birlikte sınıflandırmalar yeniden düzenlenmiştir. Analitik bütçe sınıflandırması dört farklı ayrıma dayanır: Kurumsal tasnif, işlevsel tasnif, ekonomik tasnif ve finansman tipi tasniftir. (Kaynak: <http://www.mta.gov.tr/mevzuat/duyurular/duyanalitik-butce-3.pdf> Erişim tarihi: 01-03-2017)

1.4.1. Kamu Harcamalarının Kurumsal Tasnifi

Kurumsal sınıflandırmada, yönetim yetkisi temel kriter olarak kabul edilmiştir. Kurumsal sınıflandırmayla siyasi ve idari sorumluluğun bütçede gösterilmesi hedeflenmektedir.

Kurumsal tasnif şekli dikkate alınarak, kamu harcamaları merkezi yönetim harcamaları ve mahalli idare harcamaları şeklinde bir ayrıma tabi tutulabilir.

Kurumsal tasnif, harcamayı yapan yönetim birimlerini esas alan sınıflandırma olarak; devlet bütçelerinde (veya mahalli idare bütçelerinde) yer alan ve bilhassa yönetim organları ve bunların yürüttükleri hizmetler bakımından yapılan ayrımlardır. İdari sınıflamanın bir alt türü olarak nitelendirilen Analitik Sınıflandırma, aynı kuruma tahsis edilen kaynakların aynı kuruluştaki yer alması benimsenmiştir.

1.4.2. Kamu Harcamalarının İşlevsel Tasnifi

Fonksiyon (işlev), görev anlamında devletin topluma sağladığı belirli ve muhtelif hizmetleri içine alan ana hedefleri olarak; devletin işlevleri de devletin yerine getirmesi gerekli olan görevleridir.

İşlevsel tasnif, siyasi organlarca belirlenen kamu harcamalarını kapsayan ve harcamalarla ulaşılmak istenen belirli hedeflerin anlamlı şekilde birleştirildiği bir sınıflandırma olarak tanımlanabilir. İşlevsel sınıflandırmanın çeşitli tanımlarından çıkan ortak özellik, belirli bir gayeye yönelik hizmetlerle, bu hizmetlerin yürütülmesi için yapılan kamu harcamaları arasında çok açık bir ilişkinin kurulmasıdır.

İşlevsel tasnifte yer alan hizmetlerin her bir, milli savunma, eğitim, sağlık gibi, devleti oluşturan organizasyonların programları olup, millete sunulan değişik hizmetleri kapsamaktadır. Bu sınıflandırma, o hizmetleri hangi kuruluşların yaptığını dikkate almaksızın, harcamaların hangi gayeleri gerçekleştirmek üzere kullanıldıklarını gösterir. Böyle bir sınıflandırmanın yapılabilmesi için devletin bütün olarak görev ve sorumlulukları göz önünde tutularak, kamu organizasyonlarının sundukları hizmetlerin, programları olarak gruplandırılması gerekmektedir. Bu sınıflandırma kamu hizmetlerinde belli bir hizmet türünün birden fazla devlet organizasyonunun yürütmesinden kaynaklanan kargaşayı önlemektedir.

İşlevsel sınıflandırma, yasama organına ve millete bilgi sunmak, işlevsel denetimi kolaylaştırmaya ek olarak kalkınma planı ve hükümet programlarının devlet bütçesi haline gelmesini sağlayarak yürütülen hizmetleri eskisine oranla daha belirgin hale getirir. Belirgin hale gelen hizmetlerle bunlara yapılan harcamalar sonucunda, oluşturulan fayda ve yük ile kaynak tahsis politikasının başarısı ve başarısızlığı ortaya çıkabilecektir.

Kamu harcamalarının işlevsel tasnifinde bulunan kalemler:

1. Genel kamu hizmetleri

2. Savunma hizmetleri
3. Kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri
4. Ekonomik işler ve hizmetler
5. Çevre koruma hizmetleri
6. İskân ve toplum refahı hizmetleri
7. Sağlık hizmetleri
8. Dinlenme, din ve kültür hizmetleri
9. Eğitim hizmetleri
10. Sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri

1.4.3. Kamu Harcamalarının Ekonomik Tasnifi

Devletin işlevlerinin artması ile yapılan kamu harcamaları milli gelir içinde önemli bir büyüklüğe ulaşmasıyla ekonomi üzerine oluşturacağı etkinin bilim açısından ele alınıp incelenmesini zorunlu kılmıştır.

Milli hesapların doğru bir şekilde tutulması ve bir değer yargısına ulaşmak için aynı başlık altında toplanıp tanzim ve tasnif edilmesi, devletin idari yapısına göre değil, iktisadi sistemine göre tasnifi ile mümkündür. Aslında kamu harcamalarının işlevsel ve iktisadi tasnifi fazla farklı olmayıp, gelişmiş bir işlevsel sınıflandırma iktisadi sınıflandırmaya dayanır.

Kamu harcamalarının iktisadi yönden sınıflandırılmasının faydalı bir şekilde kullanımı, bütçenin ekonomi üzerindeki etkisinin bilinmesine ve bu etkinin bütçe politikasının belirlenmesinde gerekli etkilerden birisi olduğunun kabul edilmesine bağlıdır. Eğer bütçe hesapları ve buna ilişkin istatistikler üst düzey politika oluşumunda kullanılmak isteniyorsa, bunların sağlıklı olması yanında, kamu harcamalarının iktisadi niteliklerine göre de ayrılması gerekmektedir. Bu tasnif, devlet faaliyetlerinin üretim ve tüketim gayeleriyle kaynakların kullanımı veya transferleri arasında yapılması zorunludur.

Genel manada ekonomik tasnif, kamu harcamalarının ekonomik etkilerine göre ayrıma tabi tutulmasıdır. Farklı ekonomik sınıflandırmalar olmakla birlikte genel kabul gören ekonomik sınıflandırma; gerçek (reel) harcamalar, cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları kalemlerinden oluşur:

1. Gerçek Harcamalar: Reel veya fiili harcamalar olarak da ifade edilen, devletin mal veya hizmet satın almak veya üretim faktörü kullanmak üzere yaptığı harcamalardır. Devlet reel/gerçek harcamalar yolu ile üretim faktörlerine direkt ve endirekt sahip olabilmekte, mal veya hizmet üretebilmekte ve aynı şekilde üretilmiş mal ve hizmetleri satın almak suretiyle işlevlerini icra etmektedir.

2. Cari harcamalar: Devletin genel idari hizmetlerini karşılamak için yapılan harcamalarıdır. Bu harcamaların kısa dönemde doğrudan üretimi artırıcı etkisi olmayan ve faydası da bir dönemle sınırlı sayılabilecek harcamaları kapsar. Bu harcamalar sonuç itibarıyla milli gelirin artması için mühim bir harcama türüdür.

3. Yatırım harcamaları: Ekonominin üretim gücünü doğrudan artırmaya yönelik olan harcamalarıdır. Gelecek dönemlere kalıcı varlıklara yapılan harcamalar, yatırım harcamaları niteliğinde olup, sermaye mallarına ilaveler veya stok yatırımı gayesiyle yapılan harcamalardır. Bu harcamalar milli gelire dâhil olmasından dolayı yeni gelir akımının doğmasına sebep olmaktadır. Devlet bu tür harcamalarıyla üretim faktörleri elde eder ve bunlarla da mal ve hizmet üretir. Bu durumda efektif talebi artırır, istihdamı genişletir ve iktisadi kalkınmaya katkıda bulunur.

4. Transfer Harcamaları: Transfer harcamaları satın alma gücünün devlet tarafından belirli sosyal gruplara aktarılmasıdır. Gerçek harcamalarda devlet mal veya hizmet şeklinde bir karşılık elde ederken, transfer harcamalarında ödemenin yapıldığı fert veya kurumlarca devlete bir hizmet yapılması veya bir mal teslimi söz konusu olmamaktadır. **Transfer harcamaları**, cari dönem üretimine karşı devlet tarafından doğrudan bir talep teşkil etmemekle beraber, bazı kaynakların devlet bütçesi aracılığı ile kişi ve kurumlar arası karşılıksız el değiştirmesi niteliği taşıyan kamu harcamalarıdır. Bu harcamalar milli gelir üzerinde görünürde bir değişim yapmamakla birlikte, ancak gerçek anlamda transferle satın alma gücü artan kişi ve kurumların bu gelir akımını mal ve hizmet olarak harcayacağından sonuçta mal ve hizmet üretiminde bir hareketlilik ortaya çıkacak ve gerçek harcama özelliği taşıdığı görülecektir.

Transfer harcamalarının türleri:

1. Merkezi idarenin mahalli idarelere yaptığı mali yardımlar
2. Devlet borçlarının faiz ödemeleri
- 3 Sosyal gayeli transfer harcamaları
4. İktisadi ve mali gayeli transfer harcamaları

Transfer harcamaları kendi içerisinde de değişik şekillerde sınıflandırmalara tabi tutulabilir. Bunlar:

1. Dolaylı ve dolaysız transferler
2. Gelir ve sermaye transferleri
3. Üretken ve üretken olmayan transferler

1.4.4. Finansman Tipi Tasnif

Finansman tipi tasnif, kamu harcamalarının hangi kaynaktan karşılandığını gösteren tasnif şeklidir.

Finansman tipi tasnifin temel sebepleri:

1. Genel devlet tanımına giren bütün kurumları kavrayabilmek için ihtiyaç duyulmuştur.
2. Devirli ödenekleri izlemek için geliştirilmiştir.
3. Harcamanın hangi kaynakla finanse edildiğini gösterir.
4. Tek haneli koddan ibarettir.

Finansman tipi tasnifte, kamu idareleri yapacakları harcamaları aşağıdaki gibi sınıflandırır:

1. Genel bütçeli idareler
2. Özel bütçeli idareler
3. Düzenleyici ve denetleyici kurumlar
4. Sosyal güvenlik kurumları
5. Mahalli idareler
6. Özel ödenekler
7. Dış proje giderleri
8. Bağış ve yardımlar

2. KAMU HARCAMALARININ ETKİLERİ

Kamu harcamalarının işlevleri veya gayeleri olarak da ifade edilebilen etkilerinin temeli toplumun refahının yükseltilmesi şeklinde özetlenebilir.

Kamu harcamaları ekonomik, mali ve sosyal yapı üzerinde önemli etkiler meydana getirir. Devlet değişik vasıtalarla elde ettiği kaynakları kamu hizmetlerini yerine getirmek, plan ve senelik programlarda belirtilen hedefleri gerçekleştirmek üzere değişik şekillerde kullanır. Devlet kamu maliyesi araçları olan vergi, borçlanma ve harcama yolu ile iktisadi hayatı istediği yönde etkileyebilir. Bu araçlardan da en önemlisi kamu harcamalarıdır. Vergi yükü ve borçlanma miktarındaki artışın en önemli sebebi kamu harcamalarının finanse edilmesi gereğidir.

Burada, genel olarak kamu harcamalarının toplumdaki üretim süreci üzerinde etkili olmasından ağırlıklı olarak iktisadi etkileri ele alınacaktır.

2.1. Kamu Harcamalarının Ekonomi Üzerine Genel Etkileri

Kamu harcamalarının işlev, gaye veya etkilerine bakıldığında; iktisadi büyüme ve gelişme, gelir dağılımını düzenleme, talep ve fiyatlar genel düzeyine önemli etkiler yapmaktadır.

İktisadi büyüme, genellikle iktisaden gelişmiş ülkelerde kişi başına gerçek milli gelir artışını açıklarken, iktisadi gelişme kavramı ise iktisaden az gelişmiş ülkelerde kişi başına gerçek milli gelir artışını tanımlar. Gelişmiş ekonomilerde ekonominin iç dinamikleri hedef büyüme hızını fazla müdahale olmadan sağlarken, az gelişmiş ülkelerin sosyal ve iktisadi yapısı, yüksek bir gelir artışının gerçekleşmesi için elverişli şartlara sahip değildir. Devlet, bu yapıyı iktisat ve maliye politikası araçları ile değiştirmeye çalışır.

Kamu harcamaları genellikle toplumdaki üretim süreci üzerinde etkilidir. Bu etki kendisini öncelikle, işgücü, tabiat ve sermaye gibi, üretim faktörleri üzerinde göstermektedir. Devlet, kamu harcamalarıyla üretim faktörlerine sahip olarak üretimde bulunabileceği gibi, mal ve hizmet satın almak suretiyle de üretimi uyarabilir. Buradaki önemli nokta, kamu harcamalarının üretimi arttırabilmesidir. Kamu harcamalarının üretim yönünden en önemli etkisi, toplumdaki kaynakların yön değiştirmesini sağlamasıdır. Kamu harcamalarının hacim ve bileşimi üretim faktörlerinin, genel bir ifade ile ekonomideki kaynakların belirli alanlara yönlendirilmesini sağlar. Bu araç ile kaynakların yön değiştirmesi, toplumun geleceğini güven altına alması bakımından önemlidir.

Kamu harcamalarının temel finansman kaynağı olan vergiler, ferdi harcamaları azaltıcı, kamu harcamalarını arttırıcı özellik taşır. Böylece kamu harcamalarının ferdi harcamaları azaltması ve kamu tasarrufunu, yani sermaye birikimini sağlaması bilhassa az gelişmiş ülkeler için önemlidir. Az gelişmiş ülkelerde zorunlu olarak bu tasarrufu sermaye birikimi olarak ülke kalkınması için üretimi arttıracak altyapı yatırımlarına yönelteceği kabul edilmektedir.

Ekonomik olarak etkin kaynak dağılımının nasıl gerçekleşeceği tartışmalarında veri olarak kabul edilen gelir dağılımı, sosyal adalet kaygılarının öne çıkması karşısında, siyasi organların ilgisizlik ve tarafsızlıkla yaklaşamayacakları bir konu haline gelmiştir. Gelir dağılımını değiştirmede en çok imkâna sahip olan devletin

izleyeceği ekonomi politikası ve onun araçlarından olan maliye politikası aracılığıyla adil gelir dağılımını sağlamaya yönelecektir. Bundan dolayı, bölge veya sektör ölçeğinde gelir dağılımlarının arzu edilen yönde değiştirilmesi günümüzde devletin büyük ağırlık taşıyan gaye ve görevlerinden birisi olmuştur.

Gelir dağılımı; bir ülkede belirli dönemde oluşturulan milli hâsıla veya gelirin fertler, gruplar veya üretim faktörleri arasında bölüşülmesini ifade eder.

Devlet bu faktörlerin hissesine düşen gelirin bir kısmını vergi ismiyle aldığı anda bu faktörlerin gelirini azaltırken, transfer harcamaları yolu ile bu geliri artırabilmektedir. Bu uygulama ile devlet gelir dağılımını değiştirmede etkili olduğunu göstermektedir.

Kamu harcamaları içinde yer alan transfer ödemeleri gelir dağılımı üzerinde direkt etki yaparken, cari ve yatırım harcamaları dolaylı iyileştirme sağlamaktadır. Devletin sunduğu eğitim ve sağlık hizmetleri düşük ve orta gelirli vatandaşlara bedelinin altında veya ücretsiz sunulduğu için dolaylı olarak gelir dağılımını iyileştirir. Bu manada, kamusal mal ve hizmet olarak isimlendirilen, tüm topluma fayda sağlayan, faydası ölçülemez ve bölünemez mal ve hizmetlerin gelir dağılımına etkisi herkes için aynı olduğu kabul edilir.

Bir ekonomide **toplam talebi** ve fiyatlar genel düzeyini, tüketim ve yatırım malları için yapılan özel ve kamu harcamaları belirler. Toplam harcamaların miktarı, mevcut kaynakların tam olarak kullanımını sağlıyorsa, ekonomide tam istihdam söz konusudur. Toplam harcamaların miktarı mevcut kaynakların koyduğu sınırı aşarsa, fiyatlar genel düzeyi yükselir ve enflasyon başlar, toplam harcamalar bu sınırın altında gerçekleşirse işsizlik ve durgunluk baş gösterir. Kamu harcamalarının miktarı ile bu harcamaların finansmanı için kullanılan araçların (vergi, harç, resim, borçlanma) özel harcamalarda meydana getirdiği azalma, toplam kaynaklar ile toplam talep arasındaki dengeyi belirleyen etkenlerden ikisidir.

Devlet vergi, resim, harç, borçlanma vb. yollarla özel kesimdeki satın alma gücünün azalmasına sebep olur. Satın alma gücündeki azalma ise mal ve hizmetlere olan talebi azaltır, talepte oluşan bu düşüş fiyatlar genel düzeyinde de benzer bir etki oluşturur. Diğer yandan devletin üretime sağladığı sübvansiyonlar fiyat dengesini sağlarken, tüketime verilen sübvansiyonlar ise fiyatlar genel dengesini bozucu etki yapar. Kamu harcamaları içinde gerçek harcamalar toplam talebi doğrudan artırırken, transfer harcamaları kişilerin gelirini yükseltmek suretiyle dolaylı olarak toplam talebi etkilemektedir.

İngiltere merkezli milletlerarası yardım kuruluşu Oxfam'ın, Küresel Servetin Dağılımı ve Gelir Adaletsizliği araştırmasında, global servetin gün geçtikçe daha küçük ve daha varlıklı elit bir grubun elinde toplandığı ve zengin ve fakir uçurumunun büyüdüğü kurumun yıllık yayınladığı güncel raporlarda dünya genelinde istatistikleri ortaya koymaktadır.

2.2. Kamu Harcamalarının Çarpan ve Hızlandırıcı Etkisi

Büyüme kavramı, genelde iktisaden gelişmiş ülkelerde kişi başına gerçek milli gelir artışını açıklarken, iktisadi gelişme kavramı ise iktisaden az gelişmiş ülkelerde kişi başına gerçek milli gelir artışını tanımlar.

Gelişmiş ekonomilerde ekonominin iç dinamikleri hedef büyüme hızını fazla müdahale olmadan sağlarken, az gelişmiş ülkelerin sosyal ve iktisadi yapısı, yüksek bir gelir artışının gerçekleşmesi için elverişsiz şartları devlet iktisat ve maliye politikaları araçları ile değiştirmeye çalışır.

Uzun dönem büyüme hızı, tabii kaynakların, emeğin ve sermaye stokunun miktarına ve bunların verimliliğini arttıracak daha etkin üretim metotlarının uygulanmasına bağlıdır. İktisadi faaliyet sonucu artma imkânı olan üretim faktörü, sadece sermaye stokudur. Sermaye stokundaki artış, ileri teknoloji kullanımını sağlar, tabii kaynakların ve emeğin verimliliğini artırır.

Sabit sosyal sermaye tesisleri, eğitim, sağlık gibi, kamu hizmetlerine yapılan kamu harcamalarının, üretim kapasitelerinin etkinliği ve büyüklüğü üzerinde önemli tesirleri bulunmaktadır. Bu tür harcamalar, ekonominin genel verimliliğini artırır, üretken yatırımları özendirir ve ileri bir teknolojinin kullanılmasına imkân sağlar.

Kamu kaynaklarının tasarruflar ve cari harcamalar arasındaki dağılımı da iktisadi gelişme açısından önemlidir. Kamu tasarruflarını zaman tercihine göre ayarlamak mümkün olduğundan, az gelişmiş ülkelerde meydana gelen tasarruf açığını kamu tasarrufları ile kapatmak başvurulan bir uygulamadır. Çünkü az gelişmiş ülkelerde en kıt üretim faktörü sermayedir.

Milli ekonomide yapılan yatırımlar otonom (bağımsız) ve uyarılmış yatırımlar olarak ikiye ayrılır.

1. Otonom Yatırımlar: Tüketim ve satış miktarına bağlı olmadan, milli gelirdeki değişimlerden müstakil olarak yapılan yatırımlardır. Baraj, yol yapımı, hava yolları, demir yolları, liman gibi, yatırımlar otonom yatırımlardır.

2. Uyarılmış Yatırımlar: Gelir seviyesi ve dolayısıyla tüketim ürünleri talebine (milli gelirdeki değişimlere) bağlı olarak, yapılan yatırımlardır.

Yukarıda sayılan kamu harcamalarının etkilerine ilave olarak, yapılan kamu harcamaları **çarpan ve hızlandırıcı** mekanizmalarını harekete geçirerek gelir artırıcı ve dolayısıyla büyüme ve gelişmeyi harekete geçirerek kelebek etkisi oluşturmaktadır. Kelebek etkisi; bir sistemin başlangıç verilerindeki küçük değişikliklerin büyük ve öngörülemez sonuçlar doğurabilmesine verilen isimdir.

a. Çarpan (çoğaltan): Otonom yatırımdaki bir artışın milli gelirden meydana getireceği bir artışı ifade eden adedi bir katsayı (adedi bir artış) olmaktadır. **Çarpan etkisi**, devletin kamu harcamalarını belirli bir miktarda artırması sonucunda milli gelirin yapılan kamu harcaması tutarından daha fazla artırmasını ifade eder.

b. Hızlandırıcı: Tüketim ürünleri talebindeki toplam değişikliğin yatırımlar üzerinde otaya çıkaracağı değişikliği ifade etmektedir. Diğer bir tarifile **hızlandırıcı**, tüketim ürünleri talebindeki toplam değişikliğin yatırımlar üzerinde ortaya çıkaracağı değişikliği ifade eder. **Hızlandırıcı etkisi ise** kamu harcamalarındaki artışın tüketim ürünleri talebini artırarak yeni yatırımlara yol açması suretiyle milli gelirin artmasını ifade eder. Tüketim harcamalarında meydana gelecek değişiklik, yatırımların belirli bir katsayıya göre artmasına veya azalmasına **“hızlandırıcı katsayısı”** ismi verilmektedir. Burada ismi geçen yatırım uyarılmış yatırımdır ve bu yatırım genellikle özel sektörce yapılır.

Ayrıca devlet yapacağı yatırımlarla ekonomide istihdamı artırmakta bilhassa emeği harekete geçiren yoğun işgücü istihdamını sağlayan yatırımlar toplumdaki işsizliği azaltıcı etki yapmaktadır. Kamu harcamaları, ekonomide üretim, istihdam, fiyatlar genel seviyesi ve gelir dağılımı gibi, unsurları etkiler. Kamu harcamalarının toplamını oluşturan; yatırım harcamaları, cari harcamalar ve transfer harcamalarının etkisi bu tür ve niteliğine göre farklılık gösterir.

2.3. Kamu Harcamalarının Toplumsal Kontrolü

Kamu harcamaları, adil, şeffaf ve fertler üzerine yükleyeceği yük sebebiyle toplumun her zaman gündeminde olmuştur.

Kamuda etkinlik açısından; geleneksel yönetim anlayışında katı ve dikey organizasyon yerine modern yönetim anlayışına uygun yatay organizasyon, yumuşak hiyerarşi, şeffaf, esnek ve katılımcı yönetim, performansa bağlı ücret ve hesap verilebilirlik kavramları yerleşmelidir. Kamu harcamalarını denetleyen mekanizmalar içerisinde topluma dönük şeffaflık ve hesap verebilirlik alanında; Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu'nun uygulamaya geçilmiştir. Çünkü “en iyisini bilen devlet” anlayışından “vatandaşın ortak aklını esas alan devlet” anlayışına geçilmesi ile kamuda kaynakların verimli kullanımı sağlanabilecektir.

Demokratik parlamenter sistemde; yasama (meclis), yürütme (hükümet) ve yargı (mahkemeler) olarak kuvvetler ayrılığı çerçevesinde oluşturulan denge ve denetim mekanizmaları ile kamuda bir istikrar oluşturulmaya çalışılır. Dünya çapında artan yolsuzluk olayları şeffaflık arayışlarını artırmaktadır. İdeal manada kamu yönetiminin hedefi; yönetimde adalet, doğruluk ve şeffaflıktır.

Anayasa hükmü gereği idarenin her tür işlem ve eylemi yargı denetimine açıktır. Eleştiri hakkı, ifade hürriyetinin ayrılmaz bir parçasıdır. Hakkını kullanana ne cezaî ne idarî ne de tazminat yaptırım uygulanamaz. Kamu idaresini, harcamaları dahil tüm işlem ve eylemleri bakımından sorgulamak ve eleştiride bulunmak vatandaşın temel hakkıdır. Bu eleştiriler ceza hukukunun konusu olamaz. Vatandaş bu eleştirileri sebebiyle soruşturmaya tâbi tutmak hukuka aykırıdır, lekelenme hakkını da ihlal eder.

Kamu idaresinin hizmet sunumunda uyması gereken temel ilkeler:

1. Şeffaflık ilkesi
2. Sosyal devlet ilkesi
3. Adalet ilkesi
4. İfade hürriyeti ilkesi
5. Eleştiri hakkı ilkesi
6. Muhalefet hakkı ilkesi

Devletin ekonomik, siyasi ve sosyal konularda aldığı kararlara özel sektörde faaliyet gösteren kuruluşların mali durumlarına, milletlerarası kuruluşların faaliyetlerine ilişkin zamanında, anlaşılır, ilgili, nitelikli ve güvenilir bilgiye kişiler tarafından ulaşılabilmesi **şeffaflığı** ifade eder. Mali ve vergi şeffaflığı ile birlikte, devletin gelir ve giderlerinin denkleştirilmesindeki çabaları oluşturan mali disiplinde bu şeffaflık içerisinde değerlendirilir.

Kamu maliyesi bilimi, kamu kesiminin istikrarı için, kamu gelir ve giderlerinin birbirine denk olması; bütçe gelir ve giderlerinin birbirine denk olması yanında sosyal güvenlik kuruluşları, mahalli idareler, düzenleyici ve denetleyici kurumlar bütçelerini de içine alan tüm kamu gelir ve giderlerinin denliğini ifade eden **mali disiplini** önemser. Kamu maliyesi dışında kalan kamu şirketleri ve varlık fonu gibi sistemlere devredilen

kuruluşların hedeflerine ulaşabilmeleri için mutlaka bağımsız demokratik denetim mekanizmaları ile kontrollerinin sağlanması gerekir. Aksi halde denetlenemez ise paralel bir hazine konumuna iner.

Başbakanlığa bağlı, ana faaliyet konusu fonların kurulması ve yönetimi olan, sermaye piyasalarında araç çeşitliliğine katkı sağlamak, kamuya ait varlıkları ekonomiye kazandırmak, dış kaynak temin etmek, büyük ölçekli yatırımlara iştirak etmek için Türkiye Varlık Fonu ve bu fona bağlı alt fonları kurmak ve yönetmek üzere Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketi kuruldu ve 26 Ağustos 2016 tarihinde Resmî gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Ülkeler, bütçe fazlalıklarını varlık fonu aracılığıyla dört şekilde kullanabilir: (1) Harcamalarını artırır. (2) Mevcut vergi yükünü düşürür. (3) Borçlarını erken ödemeye tabi tutabilir. (4) Bir varlık fonu kurarak bütçe fazlalarını buraya aktarır ve bu fonla yerli veya yabancı bazı finans varlıklarını satın alıp gelirlerini artırarak gelecek nesillere refahı aktarma yoluna gidebilir. Bu işlemlerin, bütçe kısıtlamaları ve meclisin sıkı kontrolü altında yürütmek kolay olmadığı için bütçe fazlalığı geliri fona aktararak bunun üzerinden işlemler yürütülür. Burada temel hareket noktası varlıkları risk ve getiri dengesini gözeterek kazanç gayeli kullanmaktır.

Resmi Gazete 05.02.2017 tarih Sayı: 29970 Mükerrer yayımına göre; Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Anonim Şirketi, Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Posta ve Telgraf Teşkilatı Anonim Şirketi, Borsa İstanbul Anonim Şirketi, Türksat Uydu Haberleşme Kablo TV ve İşletme Anonim Şirketinin sermayelerinde bulunan Hazineye ait hisselerin tamamı, Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketinin %6,68 oranındaki Hazineye ait hissesi ile Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü ve Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün Türkiye Varlık Fonuna aktarılması kararlaştırılmıştır. (Kaynak: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170205M1-1.pdf> Erişim tarihi: 09-02-2017)

Bilim ve teknolojinin gelişimine bağlı olarak gelişen iletişim vasıtaları aracılığı ile tüm dünya insanlarında artan bir bilinçlenme ve adaleti arama temayülü gelişim ve değişimleri global ölçeklerde değerlendirmelerine sebep olmaktadır. Dünyada artan toplumsal meseleler ve bunların çözümlerine yerel değil, dünya ölçeğinde değerlendirme ve meselelerin çözümü milli çapta milletler nezdinde değil, artık toplum tabakalarının organizasyonu ile çözüme ulaştırılmaya başlanmaktadır.

Global ölçekte israf ekonomisine dayalı olarak artan tüketim ve bunun çevreye yüklediği olumsuz etkiler duyarlılığı artırmaktadır. Gelir dağılımında adaletsizlik, refahın tabana yayılmayışı, sermayenin belirli kesimlerde temerküzü gibi, global eşitsizlikler dünya insanlarını daha duyarlı hale getirmektedir. Ekonomik büyümeden pay alma oranı, milyar dolarlık zenginler oranında keskin artışlar, ülke ve insanların borçlarının artışı, finansal açıdan dışa olan bağımlılık artışları toplum kesimlerinde rahatsızlıklar oluşturmaktadır. Aynı zamanda, yeni dünya düzeni veya yeni dünya imparatorluğu şeklinde gelişmiş kapitalist ülkelerin Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında veto hakkına dayanarak dünya jandarmalığına yönelmesi global terör meselelerini de beraberinde getirmektedir.

Ülkeler faaliyetlerini, aldığı kararları, çıkardığı kanunları yerel ve milli temelde değil, dünya yönelimli ve dünya ölçeğinde düşünmek ve düzenlemek zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Dünya vatandaşlığı, insanların evrensel hakları, şeffaflık, ülkelerin taraf olduğu milletlerarası anlaşma ve sözleşmeler insanların hak arama imkânlarını daha da artırmaktadır. Kurumsal vatandaşlık, şirketlere vatandaşlık kimlik numarası gibi, faaliyet kodlarının verilmesi, kamu ve özel sektör faaliyetlerinin her alanındaki şeffaflığı toplum hayatının kalitesini artıracaktır. Kuruluşların ticari faaliyetlerini gerçekleştirirken tüm kanuni, ahlaki ve sosyal kurallara uyması ve toplumla arasında oluşan sözleşmenin gereklerini yerine getirmesini ifade eden **kurumsal vatandaşlık** bu alanda önemli bir kavramdır. Yerel anlamda bilgi edinme hakkını kullandıran BİMER, mali suçları araştırma komisyonu (MASAK) ve elektronik ortamda dijital verilere ulaşma ve bunların güvenli uygulamaları gibi, kamu uygulamaları, sosyal güvenlik alanındaki iyileştirmeler ve siber güvenlik çalışmaları yeni hayat şeklinin kalitesini artırmakta, bu da toplumda huzuru getirmektedir.

Birleşmiş Milletler 31 Ocak 1999 tarihinde düzenlediği Dünya Ekonomik Forum'unda, "Binyıl Kalkınma Hedefleri" doğrultusunda iş dünyası liderlerini, evrensel çevre ve sosyal ilkeleri desteklemek gayesiyle; insan hakları, çalışma şartları, çevre koruma ve yolsuzlukla mücadele başlıklarında 10 temel prensip belirlemiştir. New York'da bulunan BM Genel Merkezinde 26 Haziran 2000 tarihinde hayat bulan Küresel İlkeler Sözleşmesi Proje'sine dünyanın dört bir yanından binlerce şirket, sendika ve sivil toplum organizasyonu, bu evrensel ilkeleri; iş stratejilerinin, operasyonlarının ve kültürlerinin bir parçası haline getireceklerini ilan ederek katılmaktadır. Küresel İlkeler Sözleşmesi'ne Türkiye'de resmi olarak BM Kalkınma Programı (UNDP) Türkiye Ofisi'nin, Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) ile iş birliği içinde organize ettiği 15 Ekim 2002 tarihli özel bir toplantı ile başlamış Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesini imzalamıştır.

Küresel İlkeler Sözleşmesinin On İlkesi; (1) iş dünyası milletlerarası ilan edilmiş insan haklarına destek olmalı ve saygı göstermeli, (2) iş dünyası, insan hakları ihlallerine fırsat tanımamalı, (3) iş dünyası çalışanların sendikalaşma hürriyeti desteklemeli ve toplu müzakere hakkını etkin şekilde tanımalı, (4) iş dünyası, her türlü zorla ve zorunlu işçi çalıştırılmasını engellemeli, (5) iş dünyası, çocuk işçi çalıştırılmasının önüne geçmeli, (6) iş dünyası, işe alım ve çalışma süreçlerinde ayrımcılığın önüne geçmeli, (7) iş dünyası çevre meselelerini önleyici ve çevreyi koruyucu yaklaşımları desteklemeli, (8) iş dünyası çevreye yönelik sorumluluğu artıracak her türlü faaliyeti ve oluşumu desteklemeli, (9) iş dünyası çevre dostu teknolojilerin gelişmesini ve yaygınlaşmasını desteklemeli ve (10) iş dünyası rüşvet ve haraç dâhil her türlü yolsuzlukla mücadele etmelidir.

Bilgi STK Tarafından sürdürülen Kamu Harcamalarını İzleme Platformu Yıllık raporları ile kamu kaynaklarında; sosyal korumaya, güvenliğe, adalete, çocuga, gençliğe, engellilere ne kadar pay ayrıldığına yönelik harcamaları inceleme sonucunda elde edilen veriler kamuoyunun bilgisine sunuluyor. Bunlar:

1. Askeri harcamalar, uluslararası askeri harcamaları inceleyen ve yıllık raporlar hazırlayarak resmî sitesinde sunan SIPRI <https://www.sipri.org/> global ölçekle askeri harcamalar konusunda fikir vermektedir.

2. İç Güvenlik harcamaları

3. Adalet harcamaları

4. Sosyal koruma harcamaları

5. Sağlık harcamaları

Bir ülke ne kadar çok gayri safi yurtiçi hâsılasının yüzdesi olarak askeri harcama yaparsa, eğitim ve altyapı sistemi gibi, diğer önemli alanlar için o kadar az para harcar.

2.4. Kamu Harcamalarında Tasarruf

Tasarruf, kişi ve kuruluş ve ülke ekonomik durumu, ekonomik yapısı ile doğrudan ilgili bir kavramdır.

Tasarruf, gelirin tüketilmeyen kısmı olan tasarruf, kişinin ekonomik durumu ve ülkenin ekonomik yapısı ile doğrudan ilgili bir kavramdır. ‘Damlaya damlaya göl olur.’, ‘Ak akçe kara gün içindir.’

Toplum büyük bir israf tuzağında maddî ve manevî pek çok imkân yerli yerinde kullanılmadığı için ağır bedeller ödeniyor. Kişiler, özel sektör ve devlet idarecileri imkanları israfta ileri giderek, artık yapılan israflar israf olarak görülüyor. Bir şeyin gereksiz yere harcanması olan israf kanuni değil daha çok ahlaki ve vicdani bir sorumluluktur. Millet fakr-u zaruret için de yaşarken hiçbir kişi ve kurum istediği gibi saçıp savuramaz. Bu kaynaklar tüm toplumdur. Toplum bunlardan mahrum bırakılamaz. Her parası olan istediği gibi sorumsuzca harcayıp tüketemez, çünkü yapılan tüketimle başta çevre olmak üzere birçok insanın da bu imkanlardan mahrum bırakılmasına sebep olmaktadır. “Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar.” Herkesin faydalanabileceği şeyden bazıları mahrum bırakılırsa büyük kavga çıkar.

Tasarruf; insan hayatının devamı için insan ve diğer canlıların kullandığı, hayatın vazgeçilmez maddelerinin kullanım ve tüketiminde dikkatli davranma ve yeteri kadar kullanımına denir.

Tasarruf eğilimi; kişinin gelirinden tüketmediği bölümünün, toplam gelire oranını ifade eder.

Tasarruf, değeri olan her şeyi idareli kullanmadır. Geliri olan herkesin tasarruf etme potansiyeli vardır. Tasarruf eğilimi ise kişinin gelirinden tüketmediği bölümünün, toplam gelire oranını ifade eder. Hayatın her mihalesinde, her türlü faaliyet ve hareketlerde tasarruf yapılacak alanlar vardır.

Tasarrufun yapılabileceği alanlar:

1. Enerjide tasarruf

2. Tüketimde tasarruf

3. Zamanda tasarruf

4. Üretim aşamasında tasarruf

Tasarruf edilen para, gelecekte beklenmedik durumda ve toplum hayatında meydana gelebilecek değişiklikleri karşılamak için ayrılan miktardır. Gelirlerinin tümünü tüketmeyen aileler, belli bir süre sonunda daha iyi bir statüye ulaşırlar. Çünkü o dönemde elde ettiği gelirin bir kısmını tasarruf ederek önceden sahip olduğu maddi kaynaklara bunu eklemiş olurlar. Beklenmedik durumlara karşı hazırlık yapma, gelecekteki ihtiyaçlar için harcama veya muhtemel zararları karşılamak için kârdan ayrılan para (fon, likidite) olan **ihtiyat akçesi** sistemini kurup geliştiremeyen yapılar faiz piyasasının esiri olmaktadır.

Kâinatın işleyişinde bir denge ve düzen var, hiçbir noktasında israf yoktur. Döngüsel besin zincirinde atık yoktur. Çevre unsurları arasındaki tüm faaliyetler sürekli tekrarlanarak döngüsel olarak yolculuk eder. Mesela, su buharlaşır ve yeryüzüne tekrar yağmur veya kar olarak geri gelir. Bu zincirde hiçbir kayıp, atık ve israf yok, mükemmel bir makine gibi çalışır. Besin zincirinin tepesindeki insan tüketim atıklarını tekrardan bu zincire dâhil edebilirse çevreye uyumlu bir şekilde tasarruf yapar ve kendi türünü devam ettirir.

Bir ülkenin ekonomik kalkınması bir dönemde yapılan net reel aktif yatırımların toplamı ile ilgilidir.

Yatırım; bir gelir veya kazanç beklentisi ile eldeki tasarrufun bir yere bağlanmasıdır.

Özel ve kamu kesiminde gelirin tüketilemeyen bölümü olan yurtiçi tasarrufları toplamı kamu ve özel kesim yatırımları toplamına eşittir. Yatırımların finansman kaynağı ise o dönemde ülkede yapılan tasarruflar ile ülke dışından sağlanan sermaye fonlarıdır. Tasarruf ve yatırım bilinç ve disiplin gerektirir. Yatırım riskini düşünen yatırım yapmamayı ve tasarrufu yastık altı muhafaza tercihi yatırım için gerekli olan kaynağı israf etmektir.

Girişimciyi güçlendirme ve yatırım projelerine kaynak sağlama, dış yatırımcıya daha az bağımlı olma ve kuruluşların nakit ihtiyaçlarını karşılamak için kitle fonlaması gibi yeni yatırım alternatifleri geliştirilmeli

Fonlama; iktisadi birimlerin öz kaynaklarını kullanarak veya borçlanarak kaynak sağlama yöntemidir.

Kitle Fonlaması; bir proje veya girişimi bir grup insanın internet aracılığıyla finanse etmesidir.

Fonlama maliyeti; gerçek veya tüzel kişinin başkasından aldığı parayı kullanma karşılığı ödediği faiz.

Kitlesel fonlama, potansiyele sahip yenilikçi fikirlerin hayata geçirilmesi için önemli bir metottür. Arkadaş, aile ve ferdi yatırımcıların ortak çabasıyla internet üzerinden tavsiye edilen bir girişime veya projeye sermaye toplanmasını sağlayan bir fonlama yöntemidir. Fonlamada, finansal katkıda bulunan destekçiler, sadece bağış yapabildiği gibi aynı zamanda yatırım yaptığı projeden hisse veya ilk üretim kazancı karşılığında da destek alabiliyor. Kitlesel fonlama tüm dünyada bir yatırım alternatifi olarak popülerliğini artırırken Türkiye’de kitle fonlaması uygulaması SPK’nın gözetim ve denetiminde kurulacak kitle fonlaması platformu, fikir sahibi girişimci ile fon sağlayıcı arasındaki arabulucu olacaktır. İnternet yardımıyla büyük kitlelere ulaşılma imkânına kavuşan kitle fonlaması Türkiye’de kanuni alt yapısını 7061 sayılı kanundur.

Başka bir finansman yöntemi olan ve İngilizceden dilimize çevrilen “Build-Operate-Transfer=YİD” dir.

Yap İşlet Devret Modeli (YİD); devletlerin ileri teknoloji ve yüksek mühendislik gerektiren riskli projeleri, milli veya milletlerarası firmalara yaptırmasıdır.

YİD bir finansman tekniği olarak; büyük enerji, altyapı ve bayındırlık işlerinin bir bölümünü yerli veya yabancı özel sektör ortaklığı ile kurulan Ortak Girişim Şirketleri (OGŞ) tarafından yapılması, belirli bir müddet işletilmesi ve sonrası işler bir vaziyette ilgili idareye devredilmesini öngören modeldir. OGŞ modelinin, finansmanını da kendi sağlayarak tüm yatırımı yapması, işletme ve bakım giderlerini üstlenmesi, varsa aldığı kredileri geri ödemesi, belirli bir program dâhilinde sermayesini geri alması ve önceden anlaşılmış olan işletme süresi sonunda yatırımı bedelsiz olarak ilgili kamu kuruluşuna devretmesi esastır.

Sosyal sorumluluk gereği, toplam ve kişisel faydacılık ilkeleri çerçevesinde toplumsal maliyeti en aza indiren ve faydayı artıran yatırımlara öncelik verilmesi gerekir. Bu, ülke kalkınması için bir görevdir.

Bir ülkenin ekonomik kalkınma ve büyümesi, bir dönemde o ülkede yapılan net reel aktif yatırımların toplamı ile ilgilidir. Yatırımların finansman kaynağı ise o dönemde ülke dâhilinde yapılmış tasarruflar ile ülke dışından sağlanan sermaye fonları oluşturur. Tasarruf ve yatırım yapmak bilinç ve disiplin gerektirir. Yatırımın tehlikelerini düşünenler yatırım yapmamayı ve tasarruflarını yastık altında muhafazayı tercih edebilir. Bu durum yatırım için gerekli olan kaynağın israf edilmesi demektir.

Kamuda tasarruf için katı ve dikey organizasyon yerine modern yönetim anlayışına uygun yatay organizasyon, yumuşak hiyerarşi, şeffaf, esnek ve katılımcı yönetim, performansa bağlı ücret ve hesap verilebilirlik temeline dayalı yönetime geçilmelidir. Kamu harcamalarını denetleyen kurumlar şeffaflık ve hesap verebilirlik alanında; Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu'nun uygulamaya geçilmiştir. Çünkü “en iyisini bilen devlet” anlayışından “vatandaşın ortak aklını esas alan devlet” anlayışına geçilmesi ile kamuda kaynakları verimli kullanılacaktır. Demokrasilerde yasama (meclis), yürütme (hükümet) ve yargı (mahkemeler) olarak kuvvetler ayrılığı çerçevesinde oluşturulan denge ve denetim mekanizmaları ile istikrar kurulur. İdeal manada kamu yönetiminin hedefi; yönetimde adalet, doğruluk ve şeffaflıktır. Mali ve vergi şeffaflığı ile birlikte, devletin gelir ve giderlerinin denkleştirilmesindeki çabaları oluşturan mali disiplinde bu şeffaflık içerisinde değerlendirilir.

Kamuda elektronik dönüşümün toplumu da yakından ilgilendiren ve bürokrasinin azaltılması ve işlerin şeffaf hale getirilmesinde e-Devlet uygulamaları önemli bir tasarruf sağlanmaktadır.

Kamu kaynakları, tüm milletin sahip olduğu değerler olması sebebiyle bu kesimde görev alanlar bu kaynakları kullanmada azami dikkati göstermesi ve faaliyetleri hakkında halkı sürekli ve doğru bilgilendirmeleri ahlâkî bir sorumluluktur. Bunun için öncelikle, devleti, demokratikleştirerek denetlenebilir hale getirip, milletin sistem üzerindeki kontrolünü artırması gerekir.

2.5. Kamuda e-Dönüşüm

Çok yönlü gelişmeler, işletmeleri elektronik dönüşümlerini sağlayarak hızlı bir şekilde dijitalleştiriyor. Elektronik bilgi sistemleri, iş süreçlerini kısaltarak zaman ve emekten tasarrufla maliyetleri düşürmektedir.

Dijital dönüşüm uzmanları yardımıyla kurumların dijital dönüşümü, nesnelerin interneti (IoT) ile ev ve

işyerinden internete bağlanan cihazlar, iş süreçlerinde verimliliği artırması sebebiyle kuruluşlar maliyetleri düşürmek için bilişim ve dijital dönüşüme büyük yatırımlar yapıyor.

E-dönüşüm; kağıtlar üzerinde oluşturulan hukuki nitelikli belge, bilgi, değer, varlık, girişimcilik ve ihtiyaçların dijital ortamda gerçekleştirilmesi ve hız ile tasarrufun temel bir ihtiyaç haline gelmesidir.

E-dönüşüm, kayıtlı elektronik posta (KEP), e-tebligat, e-yazılım, e-fatura, e-arşiv, e-defter, e-beyanname, e-bildirge, e-devlet kapısı ve e-kimlik uygulamaları ile özel ve kamu sektör uygulamalarını kapsar. Bilginin dijital ortamlara taşınması, alt yapıların dijital hale getirilmesi, bilgiye erişimin kolaylaşması ve bilgi yönetim sistemlerinin yaygın kullanılabilir hale getirilmesi elektronik dönüşümü hızlandırmaktadır.

E-dönüşümün sağladığı faydalar:

1. Tüm işler elektronik ortama taşınmış oluyor.
2. Muhasebe işlemleri hızlanır.
3. Süreç takibi kolaylaşır.
4. Zaman ve işgücünden tasarruf sağlar.
5. Arşive ulaşım kolaylaşır.
6. Kâğıt, basım ve arşiv gibi maliyetleri azalır.
7. İş yükünü hafifletir.
8. Çevreye olumlu katkı sağlar.
9. Müşteri ve tedarikçilerle etkili iletişimi sağlar.

Her değişim ve gelişim beraberinde getirdiği birtakım problemleri ve incelemek çözüm yollarını ortaya koymak yöneticilerin sürekli işleri haline gelmiştir. Yerleşik kurum kültür ve alışkanlıkları dijital dönüşümün önünde bir engel teşkil edebilmektedir. Kurumlar dijital dönüşüm alanındaki yenilikçi teknolojilere hızla uyum sağlamak ve rakiplerine üstünlük sağlamak için yoğun bir çaba sarf etmektedirler.

Sanayi 4.0 sürecinde bilgi ekonomisi ve dijital dönüşüm her alanda kendini göstermesiyle meslekler de daha farklı zihni beceriler gerektiren bir dönüşüm içine girmiştir. İş gücü piyasasında ihtiyaç duyulacak becerilerin bugünden öngörülemez hale gelmesiyle, gençlerin dijital çağa uygun yeni beceri ve yetenekler kazanması gerekir. İnsanın zekâsı bilgisine göre değil, bilgiyi elde etme yeteneğine göre ölçüldüğü süreçte sürekli yeni bilgi öğrenme ve sorgulama her insanı yakından ilgilendiriyor. **Endüstri 5.0: 1İnsan+ 1Bilgisayar + 1Fabrika = Endüstri5.0:** ile yapay zekâlı robotlar ve giyilebilir teknolojiler hızla geliştiriliyor.

Yapay zekâlı robotlar; bir bölge sınırlaması olmadan herhangi bir yerde duran nesneyi alıp, kullanan, tamir eden, yeniden programlayan, online, buluta veri aktaran, kendi aralarında iletişim kuran, uzaktan kontrol edilebilen sistemlerdir.

Bu süreci, ülke ve işletmeler iyi takip ederlerse, teknoloji ve lisans ihraç edebilecek ve elde edecekleri fikri mülkiyet hakları ile ülke dışına açılacaklardır. Demir medeniyeti yerini veri medeniyetine bırakmasıyla; yapay zekâ ve büyük veri analizi yapan temel iki teknoloji öne çıkmaktadır. Elektronik dönüşümle ürün odaklı kodlama, algoritmalar ve güvenlik, robot teknolojileri ve mühendislik yazılımlarına yatırım yaparak geleceğin ihtiyacı olan belirli yeteneklerle donatılmış kuşaklar yetiştirilmelidir. Bu süreci, ülke ve işletmeler iyi takiple teknoloji ve lisans ihraç edebilecek ve elde edecekleri fikri mülkiyet hakları ile ülke dışına açılacaklardır.

Dijital işletmeler, global organizasyon ve fırsatlara kolay ulaşıyor, işlerini sadeleştirip verimli ve kârlı çalışarak rakiplerine üstünlük sağlar. Dijital platform; işletmelerin, müşteriler ve tedarikçilerle etkileşimlerini temelden değiştirerek geleneksel iş yapma şekillerini yenileyerek sağladığı yeni gelir kaynaklarıyla büyüme sağlayacaktır. Günümüzde kurumlar, yapay zekâ ile hazırlanan kurumsal yazılımların ve bulut tabanlı yapay zekâ geliştirme hizmetlerinden büyük oranda faydalanmaya çalışıyor.

İlmi ve teknolojik gelişimin getirdiği e-dönüşüm, yapay zekâlı yazılım ve uygulamalar yeni bir ekonomik alan oluşturmaktadır. Popüler sosyal ağlar, takipçilerinin ürettiği içerik, paylaşım, yorum ve beğenilerini başka firmalara satarak gelirler elde ediyorlar. Bu ağlar internetten sundukları bedava uygulamalar vasıtasıyla kullanıcıların hareket, ilgi alanları, istek ve ihtiyaçlarını belirleyip bunları girişimcilere satarak bir gözetleme ekonomisi oluşturmaktadırlar. Ayrıca bu veriler sosyal ağlara önemli oranda reklam geliri getirmektedir.

Gözetleme ekonomisi; internet tabanlı akıllı uygulamalar vasıtası ile sosyal ağlar üzerinden kişilerin ürettiği içerik, yorum, beğeni, istek ve ihtiyaçlarını tespit edip bunun girişimcilere satılmasıyla ortaya çıkan ekonomidir.

Gelişen teknoloji ve e-dönüşümler iş dünyasına yeni meslekler kazandırıyor. Doğuş sürecindeki teknolojik mesleklere iş dünyasında hızlı bir talep artışı vardır. Yapay zekâ, robotlar ve otomasyon alanındaki gelişim ve elektronik dönüşüm işletmelere büyük imkânlar sağlamaktadır. Yapay zekâ teknolojisini iş süreçlerine entegre etmek isteyen şirketler; yapay zekâ mimarı, yapay zekâ ürün yöneticisi, veri bilimci, yazılım mühendisi ve yapay zekâ ahlak bilimcisi gibi meslek elemanlarına kadrolarında yer açmaya başlıyor.

Yapay zekâ, ülkeler arasında da ciddi bir rekabet alanı oluşturuyor. ABD ve Çin, bu alana en çok yatırım yaparak en büyük yapay zekâ gücü olmayı hedefliyorlar. Birçok ülke “milli yapay zekâ stratejilerini” açıklıyor. Farklı projelerle her alanda gelişim gösteren yapay zekâ, aynı zamanda istihdam konusunda insanlığın korkulu rüyası haline geliyor ve global ekonomiyi şekillendirmeye devam ediyor.

Bürokrasinin azaltılması ve kurumlarda işlerin şeffaf hale gelmekte, elektronik sistem üzerinden birçok iş ve işlem zaman ve mekândan bağımsız yapılmaktadır. Kişi ve kurumlara özgü veriler gelişen teknolojiyle farklı platformlarda kolayca işlenebilmekte ve aktarılabilir. Bu durum kişi ve kurumlara ürün sunanlar açısından kolaylık ve avantaj yanında, istismar riskini de getirmektedir.

Kişisel verilerin korunması hakkı; kişinin şeref, haysiyet, itibar ve şahsiyetinin korunması ile kişiliğini serbestçe geliştirebilmesi, temel hak ve hürriyetlerini kişisel verilerin işlenmesi esnasında korumayı hedefler.

Kişisel veri; kimliği belirli veya belirlenebilir gerçek kişiye ilişkin her türlü bilgiyi ifade eder.

Kişisel veri, özel hayatın gizliliğini korumaya yönelik, niteliklerine göre kayıt altına alınan, depolanan veya işlenen verilerdir. Kişisel veriler verileri toplayan, işleyen ve saklayan kurum ve kuruluşlar açısından; ‘müşteri sırrı’, ‘ticari veri’, ‘ticari sır’ ve ‘hasta sırrı’ gibi korunması gereken diğer haklar ile iç içedir. Hassas veri niteliğindeki “sağlık verileri” konusunda yerel ve global tartışmalar devam etmektedir.

Bağımsız karar verme yeteneğine sahip son nesil günümüz insanın tespiti; gelecek bağımlılık üzerine inşa ediliyor. Bilgi yığınlarını işleyerek kişiye özgü neticeler üretip bireyselleşmenin tamamlandığı zannı veren ve tercihleri yönlendiren makineler arkasındaki fikir sahipleri geleceği kendilerine bağımlı şekilde kurguluyorlar. Dijital bilgi ve deliller önemli hale gelmesiyle bu alanın ahlâkî kodlar ile donatılması gerekir. Çünkü ahlâkî değer yargılarından mahrum bilgi ve teknoloji toplum hayatına yıkıcı etki yapmaktadır.

2.6. Kamuda Siber Güvenlik

Siber saldırıların artışına bağlı olarak; kişi ve kurumların veri tabanlarında topladıkları bilgilerin güvenliği için siber savunmaya yönelik yeni tedbirler almaları gerekmektedir.

İnternet üzerinden espionaj (gizli bilgi toplama operasyonu) ve istihbarat toplamaya dönük ‘ücretsiz yazılım’ ile perdelenen ve maskelenen saldırılara karşı savunmada; işletmenin sorvery (sunucular) ve işletim sistemini bilen bilişimcilere ihtiyaç vardır. Her sistem bir zafiyet içerir. Endüstri 4.0 ile sağlanan gelişimle nesnelerin interneti (IoT) siber saldırı, siber zorbalığı ve troll saldırılarını artırmaktadır. Bu phishing (password (şifre) ve fishing (balık avlama, oltalama) yemleme saldırıları ile kişi ve kuruluşlara büyük zarar vermektedir. Bundan kurtulmak öncelikle, başkasının erişemeyeceği kendi sorvery sistemini kurup saldırılara karşı koruma tedbirlerini sürekli geliştirmesi ve siber caydırıcılığını artırmayla mümkündür. Ofansif (hücum) grubun, defansif (savunmay) saldırıları için işletme bünyesinde mutlaka siber olaylara müdahale ekibinin kurulup, yönetilmesi gerekir.

Siber güvenlik; kişi işletme ve devletin işle ilgili kritik öneme sahip altyapı ve işlevlerin kullanılabilir olmasını, operasyon ve bilgi güvenliği sayesinde gizli verilerin çalınmasına karşı korunmasını sağlamaktır.

Bilgi teknolojisi güvenliği (Siber güvenlik); bilgisayar, sunucu, mobil cihazlar, elektronik sistemler, ağlar ve verilerin kötü amaçlı saldırılardan koruma uygulamasıdır.

Siber saldırı; elektronik sistemler üzerine virüs, trojan (meşru kılığında kötü amaçlı yazılım) veya benzeri zararlı kodlarla gerçekleştirilen, genelde planlı ve koordineli olarak yapılan zararlı davranışlardır.

Siber saldırılar devletler arasında olduğunda “**Siber Savaş**” olarak ifade edilir. Bu saldırılar bazen simple (basit) ağlar yanında ‘dipnet (maskelenmiş, kanun dışı kontrol edilemeyen internet dünyası) ve ‘dipweb’ gibi ayrı bir network ağı üzerinden de gerçekleşiyor. Bu alanda elektro manyetik sinyaller vasıtası ile karşı saldırı yapılabilmektedir. Yapay zekânın internet sitelerinde kullanıcının kimliğini tespit etmeye yarayan güvenlik duvarını açabildiği bir teknolojik gelişim, savunma sistemlerini daha önemli hale getiriyor.

Siber saldırılara karşı koruma yöntemleri:

1. Güvenlik zafiyetlerine karşı sistemi sürekli tarama ve güncel tutulması.
2. Yönetici ve çalışanların siber güvenlik farkındalık programları ile bilinç düzeylerinin artırılması
3. Kurum networkü (ağı) üzerindeki her türlü aktiviteyi kaydederek verilerin yedeklenmesi
4. Güvenlik duvarı oluşturularak ağ güvenliğinin sağlanması
5. Orijinal parolalar oluşturulması
6. Bilinmeyen e-postaları engellenmesi
7. Kullanıcı eğitimi ve farkındalığı
8. Risk yönetim sisteminin kurularak, siber saldırı zararları simülasyonlarla test edilmesi
9. Zorunlu olmadıkça yabancı güvenlik ürünleri yerine yerli ve milli ürünlerin tercih edilmesi

İnternette, insana faydasız birçok bilgi, sanki ihtiyaç gibi sunulmakta ve bilgi kirliliği ile dikkatler dağıtılıp hakikat geri plana itilmektedir. Teknoloji, bazı kolaylıklar sağlarken, bazı yönlerden büyük zararlar

verebilmektedir. Gelişmiş bir bilgisayar olan telefonlar ile internet ve sosyal medyada görünmek üzerine bir hayat inşa ediliyor. Gelişim ve globalleşmeyle; sosyal medya üzerinden kendini gösterme, kendini ifade etme ve diğer insanlarla ilişki kurma ihtiyacı ileri boyutta internete bağımlılığı getiriyor. “Sanal hayat, ‘olmaktan’ ziyade ‘görünmek’ üzerine kuruludur”. Sanal bir mutluluk veren veri paylaşımları ve beğeni toplama isteği ekran ve sosyal medya bağımlılığı getiriyor.

Her şeye kısa sürede sahip olmak ve çok kazanıp çok harcamak isteği, yeni kuşakları farklı yollara itebiliyor. Özgüveni düşük interneti daha çok kullanan gençler, online platformlar üzerinden çeşitli eğitimler, robotlaştırma temelinde, onları mankurtlaştırarak istedikleri işi yaptırabiliyorlar. Yalnız kalarak iç âlemini geliştirip, iç hesaplaşma ve kendini geliştirme yerine sosyal medyada yeni mecralara yönelme bazı tuzakları da peşinden getiriyor. Algı aralığının düşük olduğu bu durumların değişimi hemen anlaşılamadığı için zararları da büyük oluyor. Toplum ve insanların bu açıklarını bilen kötü niyetli yapılar oluşturdukları profil kişiler üzerinden kişi, işletme veya ülke üzerine operasyonlar yapabiliyorlar. Bu faaliyetleri komplo teorisi yaftalaması ise gerçekleri göz ardı ettirerek toplumu yanıltıyor. Yanlış olan komplo teorisi değil ‘Komplo Teorisini’dir.

Hayata katkı sağlamak; kötülerin, kötülüğün azalması ve iyilerin ve iyiliğin çoğalması için sosyal içerikli hizmet sunan organizasyonlara katılmak gerekir. Sosyal medyadaki bilgi kirliliği, yalan, yanlış haber ve hızlı şekilde yayılıyor, bundan mağdur, hak gasbı olan kişi ve kurumlar olabiliyor. Tüm bunları önlemek için siber âlemde ahlâkî kodları yeniden inşa etmek gerekir. Her bilgi ve habere şüphe ve endişe ile yaklaşıp araştırıp, belirli kurumlara doğrulamak gerekir.

Savaşlar artık bilgi temelli ve dijital platformlarda gerçekleşiyor. Gelişmiş ülkelerin istihbarat birimleri İHA; (insansız hava aracı-drone) ve internete bağlanan ve özel geliştirilmiş uygulamalara imkân veren işletim sistemine sahip smart televizyonlar ile bilgi hafiyeliği yapılabilmektedir. Bilgiyi üreten bunu bir silah gibi kullanmaktadır. Siber saldırılarla; uçaklar ve helikopterler düşürülebilir, belirli marka ve model otomobiller uzaktan erişim yoluyla sistemini kilitleyerek kaza yaptırılabilir. Dünyada her kişi, kurum ve sistem siber tehdit altındadır. Hackerler (bilgisayar korsanı) siber ataklarla ve elektromanyetik dalgalarla tüm akıllı (işletim sistemi-akıllı cihaz) sistemleri kontrol edilebilir ve casusluk yapılabilir. Yapay ve arttırılmış gerçeklik sistemi bilgisayarın 4. devresini oluşturduğu gelişim ile ülke ve işletmelerin kozmik odalarda sakladığı bilgilere ulaşıp, farklı işletme ve ülke istihbaratlarına servis edilerek haksız kazanç veya siyasi ve ekonomik üstünlük sağlanmaktadır. Siber saldırılar dijital ekonomi üzerinde de potansiyel bir tehlike oluşturmaktadır.

Devlet, halkını ve sistemini siber saldırılardan korumak için defansif (savunma) siber ordular kurarak caydırıcılıklarını artırmaya çalışıyor. Bazı ülkeler bunu daha da ileri taşıyarak özel kuruluşlarla maskelenmiş ofansif (hücum) illegal (kanun dışı) siber ordular kuruyor. Klasik savaşla birlikte siber savaşlarda da büyük artışlar görülüyor. Siber saldırı, işletmeler ve ülkelerin kurulu nizamları üzerinden kaoslar çıkarabilmektedir.

Bir ülkenin bütün siber alt yapı tesisleri ile ayakta durmasını sağlayan temel bir unsur da **siber güçtür**. Siber ortamda yürütülen sosyal ve ekonomik birçok faaliyet sebebiyle bu siber güvenlik ve bilişim dilini siyasetçilere tercüme edebilecek ana ve ara internet teknolojisi uzmanlarına ihtiyaç bulunmaktadır. Mobil telefon, bilgisayar ve bilgisayar ağı kullanılarak işlenen **siber suçlar** artmaktadır.

Siber suç; kişilere, gruplara veya kurumlara yönelik, mağdurun onurunu zedeleme, mağdura fizikî, zihni olarak doğrudan veya dolaylı zarar verme kastı ile internet (görüşme odaları, epostalar, ilan sayfaları ve gruplar) ve cep telefonu gibi modern iletişim araçları kullanarak zarar verme hedefli saldırılardır.

Siber fiillerin siber sistemlere ve bunların kullanıcılarına zarar verebilir hale gelmesiyle kanunlarda da düzenlemeye gidiliyor. Türk Ceza Kanunu ve İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun ile siber suçun ne olduğu ve hangi fiillerin cezalandırılacağı belirlenmiştir. Global ölçekte, devlet ve uluslararası kuruluşlar, istihbarat, malî hırsızlık gibi konularda siber suçlarla ve diğer sınır ötesi suçlarla meşgul olur. Uluslararası hukuk düzeni siber suçları ve bunu işleyenleri uluslararası suç mahkemesinde hesap verebilir kılmaya çalışır. Bunlar, Bilişim Suçu, Elektronik Suç, Dijital Suç, Bilgisayar Suçları ve Teknoloji Suçu isimleriyle ifade ediliyor.

Online alışverişlerin arttığı dönemde kişilerin kimlik ve kredi kartı bilgilerini ele geçirmeye çalışan siber saldırılar ve dolandırıcılık vakaları da artıyor. Sahte mesajlar ve bağlantılı linklerle insanlar sahte sitelere yönlendirilerek banka hesapları veya kredi kartı bilgileri ele geçirilerek dolandırılıyor. İnternet ortamında bu dolandırıcılığın önüne geçilmesi için bilinçlenme, farkındalık ve eğitim önem taşıyor. Alışverişte sitelerin adres çubuğuna dikkat edilerek kurumsallığı ve gizlilik ilkelerine uygun hareket edildiği araştırılmalı. Kurumsal ve 3D Secure (güvenli ödeme) sistemi olan internet siteleri tespit edilmelidir.

Gelişmiş ülkeler, milli güvenlikleri gerekçesi ile ülkelerinde üretilen; ileri teknoloji tüm cihaz, donanım ve yazılım sistemlerine uzaktan erişimi sağlayacak bir açık kapı (bilinçli olarak arka kısımdan açık bırakılan bir kapı)

birakılmasını kanuni şart olarak koymaktadır. İhracatı yapılan bu tür ürünlerin ülkeye karşı kullanımını önlemek ve satılan ülkelerden bilgi casusluğunu da sağlaması düşünülür. Bu cihazları kullanan devlet ve işletmelerin bilgileri güven altında değildir. Güvenlik açısından stratejik bilgilerin mekanik sessiz tuşlu daktilolarda yazılarak klasik saklama metotlarının kullanılması tavsiye ediliyor.

Siber güvenlik tedbirlerinin başarısı için önemli kurallardan biri, bilişim sistemi içinde yer alması gereken tüm siber güvenlik bileşenlerinin sisteme dâhil edilmesidir. 'Derinlemesine savunma' veya 'çok katlı savunma' olarak Türkçeleştirilen 'defense in depth', bir kuruluştaki bilgi güvenliğinin sağlanması için birden çok güvenlik tedbirinin koordineli olarak kullanılmasıdır. Bu savunma, saldırganların başarıya ulaşması ihtimalini en aza indirir. Saldırgan hedefine ulaşmak için gittiği yolda bir güvenlik tedbirini atlattığında bir başkası ile karşılaşacak, bu da en azından saldırganın işini zorlaştıracak ve hedefe ulaşması için geçen süreyi artıracaktır.

Kurumlar siber saldırılardan korunmak, güvenliklerini sağlamak için büyük meblağlı ileri teknolojilere yatırım yapmaktadır. Siber saldırıya maruz kalan ülke veya işletmelerin kendilerini savunma hakkı gereği karşılık verme hakları doğar. Siber saldırı ancak siber kalkanlarla bertaraf edilir. Kendi yerli yazılım, donanım ve cihaz geliştirilerek dışarıdan erişim, çevirim içi siber saldırıyı engellemek ve caydırıcılıkları artırılabilir. Kişi ve kurum bilgilerinin siber ortamda, bilişim teknolojilerinin yoğun kullanımı ile verilerin büyük kısmı dijital ortamda saklanmaktadır. Teknolojik ürünlerin sosyal statü haline gelme eğilimiyle her kişi ve kurumun siber savunmada mahir olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu sebepten, kodlama, yazılım ve bilgisayar teknolojisi eğitimi verilmelidir.

Beyin üstüne yapılmış en yeni araştırmalar, tablet, bilgisayar ve akıllı telefonlar beynin dürtü kontrolünü de içeren yürütücü işlevleri üstlenen ön korteksini kokainle aynı şekilde etkilediğini gösteriyor. Silikon Vadisi yöneticileri, çocuklarını teknolojinin olmadığı okullara gönderirken Türkiye'de tabletle eğitim kimi özel okullarda 4 yaşında başlıyor. Bağımlılık oluşturan ve dijital uyuşturucu özelliği gösteren oyunlar, çocuk ve gençleri intihara sürükleyebiliyor. Özellikle 'kriminal zaman dilimi' olarak isimlendirilen ve 02.00 ila 05.00 saatleri arasında kapsayan sürede online suç bağlantıları gerçekleştirilmektedir.

Zamanımızda güvenlik kameraları ile kişi ve nesne bazlı arama yapılarak elde edilen görsel kayıtlar teknoloji ile anlam kazandırılarak toplum güvenliğini sağlamada önemli bir gelişme sağlanmıştır.

2.7. Sosyal ve Ekonomik Gelişimin Kamu Maliyesi Üzerine Etkileri

İnsanların ihtiyaçlarını karşılayan kaynaklar, sadece o coğrafya üzerinde yaşayanların değil, tüm dünya insanların olduğu fikri yaygınlaşmaktadır.

Hiçbir kişi, ülke veya güç insanlığın kaynaklarını istediği gibi tasarrufta bulunamaz ve kullanmaz. Kaynaklar, sürdürülebilir bir üretim ve tüketim anlayışı ile gelecek nesillerin de hakkı olarak israf etmeden adil kullanılmalıdır. Bunlar geçmişten miras değil, gelecekte emanet alınmış değerlerdir.

Kapitalizm feodal bir toplum olan Avrupa'da doğdu ve gelişti. 15. asır sonraları teknolojiye paralel üretimin gelişimi, para ve ticaretin öne çıkması ile bunlara sahip olmak isteyenler, iş bölümü, uzmanlaşma ve üretim artışları ile kapitalist sistemi yerleştirdiler. Sömürüye açık kapitalist yayılcı model önce demokrasi, barış kisvesiyle militarist istila, sonra iktisadi üşüşme ve paylaşım yapar. Ehlileştirme, özgürleştirme paravanı ile devletleri ve kişileri sürekli borçlandırarak modern köleler haline getirir. Avrupa'nın 1750'lerde başlayan üstünlüğü geleceğe dönük ekonomik perspektiflerle 2030'lerde biteceği tahminini kuvvetlendirmektedir.

Güç ve serveti ifade eden ekonomik kalkınmışlığın belirleyiciliğinde; buna sahip kişi ve ülkeler dünyanın geri kalanını adil olmayan ekonomik rekabet ile sömürmektedir. Bu sömürü, dünya kaynaklarının nüfus bazında dağılımında büyük adaletsizlikleri beraberinde getirmektedir. Üst gelir gurubu lehine kazanç ve bunun teşviki, alın teri ile çalışıp istihdam sağlayan ve vergisini ödeyen kesimi mağdur etmektedir. Hayatın her safhasında emek sarf etmek ve emeğe ahlâk katmak iş hayatı ve toplum hayatı açısından çok önemlidir.

Sayı ve fayda olarak çokluk ifade etmeyen ve doğrudan tüketime konu olmayan nesnelere değersiz kabul eden kapitalizm insana, hız ve haz telkin ederken kaynak kullanımında ise devamlı rekabete sevk etmektedir. Bu kötü rekabet, ülkeler ve sınıflar arası gelir farklılıklarından dolayı tüketimde büyük adaletsizliklere sebep olan bu durum; geçmişte ülkeler arası ve günümüzde kısmen ve gelecekte tamamen sınıflar arası bir çatışmaya götüreceği açıktır. İnsan hakları evrensel beyannameyle; yaşam hakkı ve bunun devamı için ihtiyaçları devletin karşılama mecburiyeti, dünya kaynaklarının tüm insanlar için adil dağılımını zorunlu kılmaktadır.

Avrupa sanayileşme ile birlikte, emperyalist fikirlerinin izinde; dünyadaki yeraltı maden ve enerji havzalarını kontrole yöneldi. Bu meyanda, farklı coğrafyaları işgal ederek oranın zenginliklerini Avrupa'ya taşıyarak kendi gücünü ve gelişimini artırdı. Birçok ülkenin bu sömürü düzeni, dünyanın diğer sanayileşmemiş ülkelerin aleyhine muvazaneyi bozarak birçok ülkeler arası savaşa sebep olmuş ve Avrupa kendi içerisinde de birinci ve ikinci büyük savaşların başlatıcısı ve sürdürücüsü olmuştur.

Kendilerine özel misyon biçen global sermayedarlar, servetlerinin gücü ile süper devletler içerisine sızarak, bunları global ölçekli çıkarları doğrultusunda istimal etmektedirler. Servetlerini arttırmak ve dünyayı kontrol etmek için gelişmemiş ülkelerde kurdukları sivil toplum organizasyonları vasıtası ile buraları sömürmektedirler. Bunlar, insan ve toplumların bilinçaltına inerek formatlar ve istediği yönde hareket etmeleri sağlarlar. Gizemli, İlluminati (zihin kontrolüyle, kuruluşları ele geçirerek Yeni Dünya Düzeni (Başkent Kudüs-Kristal Krallığı/On hanedanın krallığı) kurmaya çalışan gizli silahlı yapı) ve Tovistock enstitüsü (sağlık temelli insan psikolojisini etkilemeyi temel alan) benzeri organizasyonlar ile diğer toplumlara kuşatılmışlık hissi ile karamsarlığa düşürerek daha kolay kontrol etmeye çalışırlar. Hafiyeler (casus) vasıtası ile kendi lehine insanların düşünce ve davranışlarını etkilemek için planlı mesajlar olan propaganda ile onları manipüle ederek; aleyhlerine olan tek sesli yapıları, lehlerine çok sesli yapıya ve çok sesli yapıları da tek sesli yapılar haline getirmeye çalışırlar.

Gücün hak da değil, hakkın güçte olduğuna inanan, hayatı bir yardımlaşma değil, mücadele gören, emperyalist vizyona sahip ultra kapitalist bir anlayış yaygınlaşmaktadır. İlmi, teknolojik ve ekonomik üstünlüğe sahip ülkeler, diğer ülkeler üzerinde psikolojik üstünlüğü de elde ederek gelişmişlik düzeylerini sürekli korumaya çalışıyorlar. Gücün kibrine kapılarak güçten zehirlenenler, kendilerini seçilmiş arî (katkısız) ve her şeyi güç ile halledeceğini zanneden yapılar ile mücadele ancak, kolektif bilince sahip halkların sağduyusu ile disiplin altına alınabilir. Bunların maksatlarının aksi ile tokat yemeleri ancak, bilinçlenen insanlarla sağlanabilir.

Globalleşme sonucu milletlerarası ilişkilerde geleneksel ittifaklar yerine ihtiyaçların değişimine bağlı stratejik ittifaklara geçiyor. Ülkeler arası meseleler sadece derin diplomasi ile çözülemez, değişen ihtiyaçlara bağlı olarak farklı seçenekler kullanılması gerekir. Coğrafya stratejiyi belirler. İbn-i Haldun'un dediği gibi "Coğrafya sizin kaderinizdir." Akıl ile yürütülen denge siyasetine bağlı diplomaside "Bekle gör, zamanı gelince vur." ve "Düşmanı sık değişenin dostluğuna güven olmaz." anlayışı hâkimdir.

Kendi menfaatlerine göre kavram geliştiren emperyalist ülkeler bilgi ve tecrübe birikimi, sahip oldukları askeri imkân ve kabiliyetler ile psikolojik ve biyolojik yeni savaş teknolojileri sayesinde gelişmemiş ülkeleri kendine bağımlı hale getirmektedirler. "Muhabere olmadan, muharebe olmaz.", anlayışıyla maliyeti düşük ve kolay olan; sosyal medya vasıtaları ile elde ettikleri bilgi ile hâkimiyet savaşlarını sürdürmektedirler.

Devletler, vatandaşın, kamu harcamalarına katılım payını adil bir şekilde düzenlenmelidir. Vergide adalet; harca yandan değil, daha çok kazanandan alınmalı. Tüm vatandaşlardan toplanılan vergilerle devletin sunduğu sosyal destekler, bir şahıs veya grubun yardımı değil ve bu kaynakların birilerinin elinde baskı unsuru olmaktan çıkarılmalıdır. Başta mahalli idareler olarak devletin en temel görevi aç, muhtaç insanlara hizmettir. Tamircilerin azaldığı ve fakat tahripçilerin çoğaldığı zamanımızda vatandaşın görevi, siyaset müessesini daha güçlü ve liyakatli olmasını sağlayarak, kamu kaynaklarının etkin yönetimini gerçekleştirmek olmalıdır.

Toplumsal rahatsızlığın artışı gösteren toplumsal hareketlilikteki artış zamanında yöneticiler, zalime karşı izzetli, mazluma karşı merhametli olmalıdır. Tüm toplumun değeri olan önceki kuşakların biriktirdiği iktisadi değerleri verimli kullanmalıdırlar. Devleti yeniden yapılandırma sürecinde yoksulluk üreten değil, yoksulluğu ortadan kaldıracak uygulamalara ihtiyaç vardır. Kendi bürokrasi ve burjuvasını oluşturan kirliliği ve kimliksiz insanların yapılanmalarına müsaade etmemek gerekir.

Her asırda; iktisadi ve sosyal açıdan yeni bir dünya düzeni kurulduğu söylenir; 1715, 1815, 1915 ve 2015' de bu tarihi dönemlerden biri olarak enerji havzalarına yapılan operasyonlar bu fikri desteklemektedir. I. Dünya Savaşı'nda, 29 Nisan 1916'da İngilizlerin Osmanlı 6. ordusu karşısında Kut'ül Ammare kuşatmasında bozgunu sonrası 16 Mayıs 1916' da Ruslarında mutabakatını alan İngiltere ve Fransa aralarında yaptıkları Sykes-Picot gizli anlaşması ile Ortadoğu topraklarını paylaşmışlardı. Bölgede yüz sene sonra benzer bir gizli anlaşmanın yeni versiyonu olan Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) için alt yapı hazırlanmaktadır. Tüm bunlar, akraba, komşu, kardeş ve birbirine muhtaç insanların bir arada olduğu ve Osmanlı Devleti olarak şekillenen bu yapıyı bölüp, parçalayıp yönetmek veya yutmak içindir.

Monroe (ABD başkanı James) Doktrini ile 1823'de başlayan Amerikan ve Avrupa emperyalizmi iki yüz sene sonra asimetric olarak Ortadoğu'ya tam bir 'daimî ve topyekûn savaş hali'ni getirdi. Bu coğrafyayı NATO ve Türkiye üzerinden kendilerine hizmetkâr bir alan oluşturma çalışmalarını da sürdürmektedir. Emperyalist güçler, sömürmek istedikleri ülkeleri kontrollü kaos ile terörle yıldırarak ve vesayet ile dünyadan uzaklaştırıp kendi içine kapalı otoriter bir rejim ile geri bıraktıkları ülkeler üzerinde tüm ekonomik seçenekleri kullanırlar.

İnsanlık, zihin gücü ile dünyayı imar ve inşa ile ona yön ve şekil verirken, diğer yandan yaşadığı dünya onun zihniyetini etkiler. Asya ve Avrupa medeniyetlerinin kaynakları temelde farklıdır. Asya medeniyeti dine dayalı ve inançların şekillendirdiği bir anlayışı yansıtırken, Avrupa medeniyeti ise **Roma Hukuku** ve **Yunan Felsefesi** 'ne dayanır. Günümüz sosyal ve ekonomik vaziyeti ve dolayısıyla da üretim ve tüketim sistemlerini de bu yapılar belirlemektedir. Kategorik ve toptancı yaklaşmamak için Batı'yı (AB ve ABD) insanlığa faydalı faaliyetler

yürüten ve temelini Hristiyanlık dininden alan birinci Avrupa ile Roma ve Yunan düşüncesine dayanan ve kapitalizmle dünyayı sömüren ikinci Avrupa'yı ayrı tutmak gerekir.

Avrupa sanayileşme ile sağladığı üstünlüğünü dünyanın diğer toplumları üzerinde kültürel sömürüye de yönelerek onların medeniyetlerini geriletmiş. Bilim, sanat ve ekonomide kendi ön kabullerini tek doğru olarak kabule zorlamıştır. Tekelci anlayışla; diğer halkların geliştirdiği sistem ve buluşları ilmi kabul etmeyerek, kendi çalışmalarını akademik ve ilmi buluş ve çalışma olarak görmüştür. Böylece de toplumların tarihi hafızalarını zayıflatarak, tarih bilincinden uzak yetişen insanları istediği yönde sevk ve idare etmeye yönelmiştir.

İnsanlığın geçirdiği evrelerde; belirli coğrafya insanlarını köleleştirme ve hürriyetlerini tanımayı sadece ekonomik saiklerle yapan emperyalist zihniyet, zamanla artan kölelik maliyetinden kurtulmak için hürriyet vermiştir. Oysa bir işçinin maliyeti, bir kölenin maliyetinden daha düşük olduğu için bu sömürünün yönünü değiştirmiş ve emek üzerinden yeni sömürü yöntemleri geliştirmiştir. Bilim ve teknolojinin sağladığı imkânlarla artan şuurlanma sorgulamayı da peşinden getirmiş. İnsanlar sömürülmek, kandırılmak ve yönetilmek istemiyor; birlikte adil, aldatılmadan ve katılımlı (istişareli) “karizmatik tek insan” yönetimlerinden “meşveretli heyetler yönetimi” modeline geçilmesini istiyor.

Ekonomik sistemlerde ahlâkî unsurların göz ardı edilmesine bağlı olarak; genleri ile oynanmış (GDO) ürünlerin kontrolsüz şekilde üretim ve tüketimi toplumların sağlığını ve nesil olarak devamını tehlikeye atıyor. Gıda sektörüne hâkim sınıflar; gıda güvenliğini hiçe sayarak diğer insanlar üzerinde operasyonlar yaptığı düşüncesi yaygınlaşmaktadır. Çok kazanma hırsı ile gıdalar üzerinde dönen dolaplar insanları endişelendirmekte ve helal gıda sertifikası gibi güvenli gıda standartlı ürünlere yönlendirmektedir. Toplum meselelerini aşmanın yolu; eğitim öğretimle değerlerine bağlı hedefi ve ideali olan, düşünüp sorgulayan, belirli ideolojilerle şekillendirilemeyen kişiler yetiştirmektir. Dünyada çeşitlenerek artan toplumsal meselelerin çözümü de ancak disiplinler (bilimler) arası yardımlaşma ile mümkündür.

Global sermaye sahipleri, iddialı lafların gücüne dayanarak, beylik fikirleri ve test edilmeyen ezberleri başkalarına sopa gibi göstererek dünyaya nizam vermeleri bir felakettir. Halk hâkimiyetine dayanan, temel hak, hürriyet ve eşitliği sağlayan yönetim olan demokrasiyi kullanarak, ancak gerçekte; hak ve hukuku tanımayan, zorba, keyfilik, zulüm ve tahakküm olan istibdat ile toplumların kaynaklarını kontrol altına almaya ve böylece servetlerini artırmaya çalışıyorlar. Bu hâkim sınıf, tüm iletişim vasıtalarını kullanmakta ve toplumlara kendi değerlerini benimseterek varlıklarını güçlendirerek sürdürmektedirler.

Devlet güçlendikçe; ekonomiye, eğitime, kültüre, sosyal ve aile hayatlarına müdahale ediyor ve devlete bağımlılık ve muhtaçlık arttıkça da ferdi hürriyetler azalıyor. Büyüme devletlerde bir hedef değil, sadece insanların mutluluğu için bir araçtır. Zorlama bir ekonomik büyüme olmadan refah düşüncesinin yerleşmesi gerekir. Bu noktada ulus devletin toplumu kontrol yeteneği, globalleşme ile zayıflamakta ve gelişmeler ile güçlenen globalleşme, acımasız şekilde bir tarafta “kazananlar”, diğer yanda “kaybedenler” ortaya çıkarıyor. Bu noktada materyalizm ve ona dayanan pozitivizm benzeri düşünceler sonuç itibarı ile din dışı ve dolayısı ile din karşıtı felsefeler olarak bu uçurumu gideremiyor ve tersine sürekli derinleştiriyor.

Kamu sektörlerinin ülke ekonomisinin yaklaşık üçte birini oluşturduğu yapıda yönetim anlayışı insanların hayat kalitesini önemli ölçüde etkilemektedir. Kaynaklar, yönetişim anlayışına uygun olarak verimli şekilde kullanılmalıdır. Yöneticiler, kamu kaynaklarını istedikleri gibi değil, halkın istediği şekilde kullanılmalı, israf etmeden, gerçek ihtiyaç ne kadar ise o miktarda kullanılmalıdır. Yöneticilerinde halk gibi yaşaması gerekir. Bu noktada halkın çoğunluğuna uymak; onların yediği, giydiği ve kullandığı gibi kullanmak gerekir.

Dünyada hızlı şehirleşme ile birlikte iç göçler belirsizlikleriyle sürerken, ekonomik liberalleşme, modernleşme devam ediyor, geçim imkânları kırılmanlaşıyor ve yaşanan mekânlar kalabalıklaşıyor. Aile ve komşuluk bağları zayıflarken, yeni topluluklar ortaya çıkıyor. Kişisel istekler yapay şekilde kabartılıyor ve tüketim toplumsal statünün ana kaynağı haline geliyor. Değer yargıları, erozyona uğruyor veya hoşgörüsüz şekillere bürünerek yeniden üretiliyor. Nesiller arası anlayış farklılıkları çatışmaları hızlandırıyor ve dolayısıyla hayat giderek daha rekabetçi özellikler kazanıyor. Yeni suç ve sömürü şekilleri ortaya çıkıyor. Kapitalizm, toplumun yumuşak karnı olan kadın ve aile üzerinden faaliyetlerini yürütmektedir. Daha çok çalışma hayatına sokulan, daha çok tüketirilen ve bedeni reklam nesnesine dönüşen, istismar edilen bir kadın anlayışı kapitalizmin sıradan uygulamaları haline gelmiştir.

Günümüzde geniş aileden çekirdek aileye geçişin bittiği ve çekirdek aile de parçalanarak atomize olmuş bir aile yapısına dönüşmektedir. Bu durum insanları yalnızlaşarak a-sosyal bir yapıya sürüklenmektedir. Yüz yüze sosyalleşmenin kişileri daha fazla mutlu ettiği aşıkardır. Vermek ve paylaşmak insanı insan yapan unsur olarak; vermek hizmet toplumunu oluşturan kişilerin, almak ise tüketim toplumunu oluşturan kişilerin özelliğini taşır. Tüketim toplumu atomize bir toplum olma yolundadır. Sanayi ürünlerindeki israfın önlenmesi için sadelik

gerekir; sadelik, değere odaklanmayı sağlar ve böylece israf ve kayıplar fark edilir ve önüne geçilebilir. Bu noktada; “tüketimin bir kültürü olmalı, ancak tüketmek bir kültür olmamalıdır.”

Karşı tarafı anlamanın yolu, onun kullandığı kavram ve kelimeleri bilmekten geçer. Asya kültüründe yazı değil, söz kıymet ifade eder ve sözlü kültür, yazılı kültürden öndedir. Her ne kadar “hatırdan çıkar satırdan çıkmaz” dense de “ilim kalpten yazıya intikal edince zayi olur” sözü tercih edilir. Yaşayarak öğrenmek; bedeli en yüksek öğrenme şeklidir. Akıllı insan yaşadıklarından ders olan ve hayatını ona göre düzenleyen, çok akıllı insan ise başkalarının tecrübelerinden de ders çıkarandır. Toplumlar maruz kaldıkları; cehaleti marifet (bilgi) ile zarureti sanat ile ve ihtilafi (ayrılığı) ittifak ile çözebilirler.

İnsanlık gelecek için, evrensel değerler etrafında, adil, sulh içinde, karşılıklı saygı ve sevgiye dayalı insani değerleri esas alan sosyal ve ekonomik bir sistem kurmalıdır. Mecburiyetten değil, gönüllü sadelik ile fazlalıklardan arınma, eşyaları ayıklamak, gerekli ve zorunluları el altında tutarak yeni bir hayat tarzını benimsemek ekonomik krizlere karşı en müessir yoldur. Böylece her alanda sulh, demokrasi ve adaletin hâkim kılınması ile topluma dair meseleler daha kolay halledilecektir.

Üçüncü Bölüm Değerlendirme Soruları

1. Kamu harcaması nedir? Açıklayarak, kapsam ve tarihi gelişim sürecini irdeleyiniz.
2. Kamu harcamalarının temel özellikleri nelerdir?
3. Kamu harcamalarının görünüşte artış sebepleri nelerdir? Sıralayarak açıklayınız.
4. Kamu harcamalarının gerçekte artış sebepleri nelerdir? Sıralayarak açıklayınız.
5. Kamu harcamalarının sınıflandırması nasıldır?
6. Kamu harcamalarının kurumsal tasnifi nedir?
7. Kamu harcamalarının işlevsel tasnifi nedir? İçeriğinde hangi kalemler vardır?
8. Kamu harcamalarının ekonomik tasnifi nedir?
9. Kamu harcamalarının finansman tipi tasnifi nedir?
10. Kamu harcamalarının ekonomi üzerine genel etkileri nedir?
11. Kamu harcamalarının “çarpan etkisi ve hızlandıran etkisini” nedir?
12. Otonom yatırımlar ve uyarılmış yatırımlar nedir?
13. Kamu harcamaların toplum tarafından kontrolü nasıl sağlanabilir? Tartışınız.
14. Kamu idaresinin hizmet sunumunda uyması gereken temel ilkeler nelerdir?
15. Kamu harcamalarında tasarruf nasıl sağlanır?
16. E-dönüşüm nedir? Kamuya sağlayacağı faydalar nelerdir?
17. Siber saldırı, siber güvenlik ve siber suç nedir?
18. Siber saldırılara karşı koruma yöntemleri nelerdir?
19. Sosyal ve ekonomik gelişimin kamu maliyesi üzerine etkileri neler olabilir? Değerlendiriniz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**KAMU GELİRLERİ VE GENEL VERGİ TEORİSİ**

Bu bölümde, kamu harcamalarının finansmanı: Kamu gelirleri incelenmektedir.

1. Kamu Gelirlerinin Mahiyeti**1.1. Kamu Gelirinin Tanımı**

Devletin ve diğer kamu kuruluşlarının görevlerini yerine getirebilmeleri için gelire ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaç muhtelif kaynaklardan sağlanan kamu gelirleriyle karşılanmaktadır.

Kamu harcamalarının temel finansman kaynağı kamu gelirleridir.

Kamu ihtiyaçlarını karşılayacak olan kamu hizmetlerinin görülmesi için kamu harcamalarının yapılması gerekir. Kamusal finansmanı karakterize eden en önemli özellik ise cebir unsuru olmaktadır. Kamu gelirlerinin bir kısmı devletin iktisadi faaliyette bulunması doğan özel mülk ve teşebbüs gelirleri teşkil etmektedir. Devlet genel olarak, kamu ihtiyaçlarından doğan harcamaları karşılamak için vergileme yetkisini kullanmakta, bunun yetersiz olduğu durumlarda borçlanmak ve para basmak suretiyle elde ettiği gelirlere yönelmektedir.

Kamu geliri; devlet veya diğer kamu kuruluşlarının, kamu ihtiyaçlarından doğan harcamalarını karşılamak için gerek vergilendirme yetkilerine dayanarak gerekse özel mülk ve teşebbüsleri dolayısıyla elde ettikleri bütün iktisadi değerlerdir.

Kamu geliri; devletin veya diğer kamu kuruluşlarının görevlerini yerine getirebilmesi gayesiyle, anayasa sınırları içinde başvurdukları çeşitli kaynaklardan elde ettikleri gelirlerin tümüne denir.

5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu, geliri; kamu geliri ve özel gelir diye ikiye ayırıyor:

a. Kamu geliri: “Kanunlarına dayanılarak toplanan vergi, resim, harç, fon kesintisi, pay veya benzeri gelirler, faiz, zam ve ceza gelirleri, taşınır ve taşınmazlardan elde edilen her türlü gelirler ile hizmet karşılığı elde edilen gelirler, borçlanma araçlarının primli satışı suretiyle elde edilen gelirler, sosyal güvenlik primi kesintileri, alınan bağış ve yardımlar ile diğer gelirleri,” olarak tarif eder.

b. Özel gelir: “Genel bütçe kapsamındaki idarelerin kamu görevi ve hizmeti dışında ilgili kanunlarında belirtilen faaliyetlerinden ve fiyatlandırılabilir nitelikteki mal ve hizmet teslimlerinden sağlanan ve genel bütçede gösterilen gelirleri,” şeklinde tarif eder.

Kamu gelirleri kapsam bakımından genelde; dar ve geniş anlamda olmak üzere ikiye ayrılarak incelenir:

1. Dar anlamda kamu gelirleri: Devletin veya merkezi yönetimin muhtelif gelir kaynaklarından elde ettiği gelirleri ifade eder.

2. Geniş anlamda kamu gelirleri: Merkezi yönetimin, mahalli idarelerin / il özel idareleri, belediyeler ve köyler/parafiskal kurumların ve kamu iktisadi teşebbüslerinin çeşitli gelir kaynaklarından sağladıkları gelirlerin tamamını oluşturur.

Kamu gelirleri iki kaynaktan doğar; birincisi devletin vergilendirme yetkisi dolayısıyla zora dayanarak aldığı vergiler, harçlar, resimler vb., ikincisi özel ekonomi işlerinden doğan mülk ve teşebbüs gelirleridir. Devletin borçlanma yoluyla elde ettiği gelirler (istikrazlar) ile bilhassa dış yardımlar da kamu gelirleri arasında ayrı birer kaynak sayılır. Bu gelirler arasında vergi gelirleri mühim bir yer tutar ve genel olarak kamu gelirlerinin %90'ını oluşturur. Kamu gelirlerinin milli gelir içerisindeki payı ise devletten devlete değişimle birlikte %30 ile %40 arasında gerçekleşmektedir.

Muhtelif kamu gelirler kaynakları içinde geçmişte mülk gelirleri ve zamanımızda vergi gelirleri önem hale gelmiştir. Kamu borçları ve yardımlarının da zaman içinde kamu gelirleri olarak küçümsenmeyecek derecede yer aldığını görüyoruz. Günümüzde kamu gelirlerinin %90 civarında miktarının vergilerden elde edilmekte, geri kalan %10'nun ise diğer kamu gelirlerinden sağlanmaktadır.

Kamu gelirleri devletten devlete bazı değişiklikler göstermekle birlikte, milli gelirin %30-40 civarında bir orana ulaşmış bulunmaktadır.

1.2. Piyasa Ekonomilerinde Kamu Finansmanının Mahiyeti

Devletin çeşitli kamu hizmetlerini görebilmesi için hem üretim faktörlerine sahip olması hem de piyasada üretilen bazı mal ve hizmetleri elde etmesi gerekmektedir.

Kapitalist ekonomik sistemde üretim faktörleri, mal ve hizmetlerin satın alınması muayyen bir bedel ödenmek suretiyle gerçekleşmektedir. Bu bedel, o üretim faktörlerinin ve ürünlerin piyasa fiyatına eşit olmaktadır. Devletin kamu hizmetlerini görmesi için kamu gelirlerine ihtiyacı vardır; bunun için özel kesimden kamu kesimine kaynak aktarılması gerekmektedir. Devlet, eskiden kendisi için lüzumlu olan üretim faktörlerini ve mal ve hizmetleri bir bedel ödemedi doğrudan el koyarak temin ediyordu. Mesela, yol yapımında uygulanan “angarya” usulü, zorunlu yaptırım yöntemine bir örnek teşkil etmektedir. Yine günümüzde bazı mahalli idarelerde uygulanmakta olan ve mühim bir gelir kaynağı oluşturan “İmece” usulü, yol, su gibi,

bayındırlık hizmetlerinin görülmesinde kullanılmaktadır. Ancak, piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülkelerde, devletin doğrudan el koyma usulü ile kamu geliri elde etmesi, özel bazı hallerde uygulanan bir yöntemdir. Bu gibi, özel haller haricinde kamu gelirleri, genel olarak para niteliklidirler.

Piyasa ekonomisinin hâkim olduğu ülkelerde kamusal mal ve hizmetlerin bazı özelliklerinden dolayı kamu kesiminde üretilmesi zorunludur. Bunun içinde zorunlu olarak kamusal finansman söz konusu olmaktadır.

Kamusal mal ve hizmetlerin üretiminde piyasada kullanılan fiyat yönteminden faydalanmak teorik olarak mümkün olmaktadır. Ancak, böyle bir durumda toplam talep düşük kalmakta; çünkü sadece bedeli ödemeye razı olanlara göre talep oluşmakta hâlbuki toplumsal faydalardan dolayı; eğitim hizmetlerinde olduğu gibi bu talebin artırılması gerekir. Eğer bu sosyal faydalardan mahrum bırakılmak istenmiyorsa, o zaman bu tür hizmetlerin finansmanını da zorunlu ödemelerle karşılamak gerekir.

Kamu hizmetlerinin bir kısmından ise; tapu, noter ve pasaport gibi genel nitelikli umuma arz edilen hizmetlerden sadece ihtiyaç hisseden belirli kimseler faydalanmaktadır. Bu hizmetlerden faydalananların faydalanma kuralına göre bir bedel ödemesi mümkündür. Ancak, bunların ödeyeceği bedelin hizmetin gerçek maliyetine eşit olması mümkün değildir. Çünkü bu hizmetler için yapılan kamu harcamaları, diğer bazı kamu hizmetlerinde maliyeti oluşturmaktadır. Bu bakımdan hizmetten faydalananlardan alınan bedel maliyetin çok altında olabileceği gibi, uygulamada maliyetin çok üstünde de tespit edilebilmektedir.

Bazı hallerde kamu kesiminde üretilen mal ve hizmetlerden faydalananlardan, bunların bedellerinin tahsis edilmesi mümkün olmasına rağmen, siyasi otorite kamusal finansmandan faydalanmaktadır. Mesela, Türkiye'de oto yollar paralı olmasına rağmen Almanya ve İngiltere'de paralı değildir. Ülkelerin siyasi karar organları; iktisadi, sosyal ve siyasi gibi, muhtelif faktörlerin tesiri altında bu tür kararları alabilmektedir.

Kamu sektöründe üretilen özel mal ve hizmetlerin finansmanı, prensip olarak kamu finansmanı yöntemi yerine özel finansman usullerine göre; fiyat mekanizması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Ancak bu fiyatlar; kamu otoritesi tarafından çeşitli siyasi, sosyal, mali, iktisadi şartların tesiri ile tespit edildiğinden piyasa arz ve talep şartları altında meydana gelen fiyatlardan farklı olmaktadır.

1.3. Sosyalist Ekonomilerde Kamu Finansmanın Mahiyeti

Sosyalist ülkelerin maliyesi, piyasa ekonomilerindeki maliyeden farklıdır. Piyasa ekonomilerinde kamu maliyesi yanında özel maliyenin de mevcut olduğunu görüyoruz. Sosyalist ülkelerde üretim araçlarının mülkiyeti kamuya ait olduğu için, ekonomi içinde üzerinde durulmaya değer bir özel kesim bulunmamaktadır.

Sosyalist toplumlarda teorik olarak vergiye ihtiyaç duyulmamakta ve vergi yerine fiyat ikame edilmektedir. Çünkü bu gibi, ülkelerde kişilerin bütün gelirleri kamu harcaması, harcamaları ise kamu gelirlerini teşkil etmektedir. Fiyatlar maliyetin üstünde fiyat komiteleri tarafından öyle bir noktada tespit edilmektedir ki aradaki fark devletin yapacağı kamu harcamalarını karşılamaktadır. Aynı zamanda bazı mallar ve hizmetler için maliyetin altında fiyat tespit edilmek suretiyle o malların üretimi teşvik edilmektedir.

Netice olarak, sosyalist ülkelerde de hem dolaylı hem dolaysız vergiler bulunmaktadır. Ancak, bu ülkelerde kamu gelirlerinin büyük kısmı merkezi otorite tarafından belirlenen fiyatlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Vergilerin kamu gelirleri içinde nispi payı da çok düşük gerçekleşmektedir.

2. Kamu Gelir Türleri

Tasnif, ilmî gerçeklerin daha iyi anlaşılması, konuyu teşkil eden olayların benzeyen ve benzemeyen yönlerinin karşılaştırılıp, gelişmelerini de göz önüne alarak daha iyi açıklanması ve bunlardan gerçeğe uygun sonuçlar çıkarılması için yapılır.

Kamu gelirlerinin; idari, ilmi ve yapı ve hukuki açılarından farklı tasnifleri yapılmaktadır.

1. Kamu gelirlerinin idari tasnifi: Devlet veya diğer kamu kuruluşları bütçelerinde veya resmî istatistiklerde görülen tasniflerdir. Genel olarak ilmî ölçülere dayanan idarî tasnifler zaman zaman değişikliklere uğrar. Bu tasnifler muhtelif kaynaklar arasında karşılaştırmalar yapılması, bunların zaman içinde gelişmelerini göstermesi bakımından faydalıdır.

2. Kamu gelirlerinin ilmi tasnifi: Tasnifi yapan ilim insanının kamu gelirlerinin mahiyetini açıklama noktasında bazı esas ve ölçüleri dikkate alarak yapılan tasniflerdir.

3. Kamu gelirlerinin yapı ve hukuki tasnifi: Devlet veya diğer kamu kuruluşları görevlerinin yerine getirebilmesi için yaptığı harcamaları çeşitli gelir kaynaklarından elde ettiği kamu gelirleriyle karşılamaktadır. Devletin bütün ihtiyaçlarını tek kaynak veya tek vergi ile karşılamak mümkün değildir. Aynı zamanda toplumu oluşturan kişilerin ödeme güçleri muhtelif kaynaklara dayanmaktadır. Mali mükellefiyetler toplumu meydana getiren kişiler arasında bu kaynaklara göre dağıtılacağından çok çeşitli kamu gelirleri ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı günümüzde kamu gelirleri muhtelif kaynaklardan sağlanmaktadır.

Temel kamu gelirlerini ilmi olarak yapılan tasnifleri de içine alacak şekilde on bir alt başlıkta toplamak mümkündür. **Temel kamu gelirleri**, (1) vergiler, (2) harçlar, (3) resimler, (4) şerefiyeler, (5) parafiskal gelirler, (6) para cezaları ve vergi cezaları, (7) mülk ve teşebbüs gelirleri, (8) kamu borçlanmaları, (9) para politikası ve para basmaktan doğan gelirler, (10) fon gelirleri ve (11) sair gelirler (bağışlar, yardımlar, harp tazminatları ve ganimetler vs.). Kamu gelirlerinin bu şekilde sıralanmasında, onların yapıları ve hukuki temelleri göz önüne alınmış, fakat onların toplam kamu gelirleri içindeki ehemmiyeti dikkate alınmamıştır.

2.1. Vergiler

Vergiler kanunla konulur, değiştirilir ve kaldırılır.

Vergi; devletin, kamu hizmetlerini karşılamak için, gerçek ve tüzel kişilerden mali (ödeme) güçlerine göre karşılıksız ve zorla aldığı iktisadi değerdir.

Vergi; kamu hizmetlerine harcanmak üzere devletin, mahalli idarelerin kanunlara göre doğrudan veya bazı maddelerin, hizmetlerin fiyatları üstüne ekleyerek dolaylı yoldan gerçek ve tüzel kişilerden topladığı paradır.

Gelir vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi, bina ve arazi vergileri, motorlu taşıtlar vergisi gibi, üretim ve tüketim safhalarında alınan vergiler bu uygulamaların temel örnekleridir.

Vergi, diğer kamu gelir türlerinden en önemli farkı; karşılıksız oluşu, vergi, tek bir hizmetin karşılığı değil, tüm kamu hizmetlerinin karşılığı olarak kabul edilir. Vergi kanunla, zora dayalı ve para şeklinde gerçek ve tüzel kişilerden alınır ve kamu gelirlerinin %70-%90' ını oluşturur.

Günümüzde, devlet gelir ihtiyacının çok büyük bir kısmını vergilerle karşılamaktadır. Klasik devlet anlayışında meydana gelen gelişmeler sonucunda devletin sosyo-ekonomik nitelikte önemli görevler yüklenmesi, vergilerin kamu gelirleri içindeki rolünü ve ehemmiyetini artırmış bulunmaktadır. Piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülkelerde toplam kamu gelirlerinin %70-95'ini vergi gelirleri teşkil etmektedir. Sosyalist ülkelerde ise verginin yerini merkezi otoriteler tarafından tespit edilen fiyatlar almaktadır. Sosyalist ülkelerde de vergi bulunmaktadır, ancak, toplam kamu gelirleri içinde vergi gelirlerinin payı %10'u geçmemektedir.

Devlet tek taraflı iradesiyle (hâkimiyet hakkına dayanarak) fert ve kurumlara bir yükümlülük getirmekte olup, vergi devlet açısından kamusal bir alacak, mükellefler açısından ise bir borç teşkil etmektedir.

Netice olarak kamu finansmanın esasını teşkil eden vergi, kamu ihtiyaçlarının karşılanması için özel ekonomilerden kamu ekonomisine hukuki cebirle karşılıksız olarak yapılan iktisadi değerlerin aktarımıdır.

2.2. Harçlar

Devletin sunduğu bazı kamu hizmetlerinden, toplumu oluşturan kişilerin elde ettikleri faydalar kısmen tespit edilebilmektedir.

Harç, bazı kamu kuruluşlarının sundukları kamu hizmetlerinden faydalananların bu faydalanmaya mukabil ödedikleri bedellere denir. Ancak harç ismi altında ödenen bedelle hizmetin maliyeti veya fert ve kurumlar tarafından sağlanan fayda arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Harçların vergiden farkı, kısmen de olsa, sunulan belirli bir kamu hizmetinin karşılığı olarak alınmasıdır. Devletin yüksek öğretim için verdiği hizmetten faydalananlardan aldığı harç.

Harçta da vergilerde olduğu gibi, birtakım iktisadi, sosyal ve idari sebeplerle, bazı muafiyet ve istisnalar uygulanmaktadır. Harçlar, devletin vergi ve benzeri gelirleri dışındaki gelirlerinden de farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılık, cebrîlik ve karşılığının özel fayda olmasından meydana gelmektedir. Şöyle ki, devletin elde ettiği mülk ve teşebbüs gelirleri, bedel, kira, ücretten meydana gelmektedir. Harca konu olan mal ve hizmetlerde "faydalandırılmama kuralı" kısmen uygulandığı halde, kişiler bu mal ve hizmetlerden mecburi olarak harç ödemek suretiyle faydalanmaktadırlar. Bu açıdan harç bir zorunluluktur. Hâlbuki mülk ve teşebbüs gelirlerinde ise böyle bir zaruret söz konusu değildir; onların mahiyeti harçtan tamamen farklıdır.

Harçların, idare açısından tahsili kolay, idaresi kolay, az masraflı karmaşık uygulamaya imkân vermeyen, hile ve kaçakları en aza indiren veya zorlaştıran bir yapıya sahip olmaları gerekir; mükellefler açısından ise, az formalite, kısa işlem süreli uygulamanın açık ve anlaşılır olması istenir. Harçlar, genelde makbuzla, pul yapıştirarak veya damga vurmak suretiyle tahsil edilmektedir. Harçlar mahiyetleri itibariyle vergiye çok benzemektedirler. Ancak, verginin karşılıksız bir ödeme olmasına rağmen, harç tam olmasa da sunulan bir kamu hizmetinin karşılığı olarak alınmaktadır. Harç olarak alınan bu bedeller çok zaman sunulan kamu hizmetinin maliyetinin altında olmasına rağmen bazen de üstünde tespit edilmiş olabilmektedir.

Harçların devlet gelirleri içindeki yeri ve önemi, giderek azalırken, günümüzde, daha ziyade mahalli idarelerin gelir kaynakları arasında yer almaktadır

2.3. Resimler

Resimler, bazen harca bazen de vergiye benzeyen bir kamu geliri türüdürler. Harçta bir hizmet karşılığı söz konusu olduğu halde, resim ya tamamen karşılıksız olarak alınmakta veya bir hizmetten faydalanmanın veya bir hakkı elde etmenin karşılığı olarak alınmaktadır.

Resim, herhangi bir kamu hizmetinden faydalanma karşılığında veya herhangi bir faaliyet icra etmek için gerekli olan izni almak için ödenen bir bedeldir. Mesela, sinema ve tiyatro bilet bedelleri içinde alınan eğlence resmi, ilân ve reklâmlardan alınan resimler gibi. Yine de resimleri harçlar ve vergilerden kesin olarak ayırmak her zaman mümkün değildir. Türkiye'de eskiden resim olarak isimlendirilen yükümlülüklerin, vergi veya harç ismini aldığını görüyoruz. Mesela, eskiden damga, gümrük ve trafik resimleri olan yükümlülükler günümüzde, damga vergisi, gümrük vergisi ve trafik harcına dönüşmüştür.

2.4. Şerefiyeler

Devlet veya belediyeler tarafından yapılan bayındırlık ve imar hizmetlerinden dolayı, o bölgede bulunan gayrimenkullerin (bina ve arsaların), değerlerinde artışlar meydana gelebilir. İşte bu gibi, hallerde, değerlerinde artış meydana gelen gayrimenkullerin sahiplerinden şerefiye alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu tür hizmetlerin maliyetine söz konusu gayrimenkullerin sahipleri iştirak ettirilmiştir.

Şerefiye, kamu yatırımları dolayısıyla değeri artan gayrimenkul sahiplerinden alınan bir çeşit vergidir. Belediyelerin alt yapı çalışmaları sebebiyle değerlenen gayrimenkullerin sahiplerinden ek bir vergi olarak şerefiye talep edilir. Şerefiyelerde vergi ile harcın özelliklerini taşıyan ve vergi ile harcın arasında yer alan bir kamu geliri türü olarak aynı zamanda **değerlendirme resmi** olarak da isimlendirilmektedir.

Devlet veya diğer kamu kuruluşları tarafından yol yapılması, yolların genişletilmesi, elektrik, su ve kanalizasyon hizmetlerinin görülmesi hallerinde, bu hizmetlerle ilgili kimseler; hizmetlerin maliyetine şerefiye ödemek suretiyle iştirak ettirilmiştir. Bu tür hizmetler için belediyeler tarafından alınan iktisadi değerlere Belediye Gelirleri Kanunundaki ifade ile "Harcamalara Katılma Payı" denilmektedir.

Şerefiyeler bir hizmet karşılığı olması bakımından harçlara benzemektedirler; mecburiyet açısından ise yine harçlara ve vergilere benzediğini söyleyebiliriz.

Şerefiyeler bazı ülkelerde devlet gelirleri içinde yer aldığı halde Türkiye'de sadece belediye gelirleri içinde görülebilmektedir.

2.5. Parafiskal Gelirler

Parafiskal (vergi veya harç benzeri) gelirler, devletin hâkimiyet hakkına dayanılarak elde edilen bir kamu geliri türü olarak; bazı kamu hizmetlerini gören kuruluşlar tarafından bu hizmetlerin finansmanını sağlamak için alınmaktadır.

Parafiskal gelir; kamu hizmeti gören bazı kamu veya yarı kamu kuruluşu niteliğinde olan iktisadi sosyal ve meslekî kuruluşların kendi üyelerinden veya hizmetten faydalananlardan muhtelif isimlerle aldığı paralardır.

Ticaret ve Sanayi Odaları, Ziraat Odaları, SGK (Sosyal Güvenlik Kurumu), Barolar, Tabip Odaları vs. gibi, kuruluşların devletten aldıkları yetkiye dayanarak yapmış oldukları kamu hizmetlerinin karşılığında üyelerinden veya hizmetten faydalanan fertlerden almış oldukları paralar, parafiskal gelirleri teşkil etmekte ve bu kurumlarca elde edilen parafiskal gelirler onların bütçelerinde yer almaktadır. Bu kuruluşların sundukları kamu hizmetleri ile topladıkları parafiskal gelirler arasında maliyet -fiyat ilişkisi bulunmadığı gibi, yükümlülerin sunulan hizmetten faydalanmak istemedikleri takdirde yükümlülükten kurtulma imkânı da bulunmamaktadır.

Parafiskal gelirler vergiye çok benzemekte, çünkü parafiskal gelirlerde vergiler gibi, birer zorunlu ödemedir. Her ne kadar parafiskal gelirlerin sunulan hizmetlerin karşılığı olarak alındığı iddiası da tartışmayı bitirmemiştir. Bazı parafiskal gelirler açısından ise ne dolaylı ne de dolaysız bir karşılık bulunmaktadır. Mesela, Türkiye'de Sosyal Güvenlik Kurumuna ödenen primlerde işçiden kesilen bedelin, hizmet karşılığı olduğu söylenebilir. Ancak aynı kuruma işveren tarafından işçiden kesilen primle birlikte ödenen kısım için böyle bir karşılık söz konusu olmamaktadır. İşverenler açısından bu tür primler, vergi gibi, yükümlülük teşkil etmektedirler. Mamafih, işverenlerin ödedikleri bu tür primlerin aslında ücretin bir kısmını oluşturduğunu ileri süren görüşler var. Bu bakımdan vergi yükü hesapları yapılırken parafiskal yükümlülüklerin de hesaba katılması usulü uygulanmaktadır.

2.6. Para ve Vergi Cezaları

Para ve vergi cezaları, kişilerin kurallara uygun şekilde davranmalarını sağlamak gayesi ile konur. Bu tür gelirlerin gayesi devlete gelir temin etmek olmamasına rağmen devlet bütçesine intikal edilir. Bundan dolayı para vergi cezaları kamu gelirleri kaynakları arasında bir araç sayılmaktadır.

Devlet, teşkilatlanmış siyasi bir cemiyet olarak temel birtakım topluma dair görev ve hizmetleri yerine getirmesi için geliştirilmiştir. Devletin varlık sebebi, kendisini meydana getiren toplumun belirli ortak özellikler içinde homojen, huzurlu, uyumlu, birlik, beraberlik ve sulh içinde yaşayan bir toplum olmasını temin etmektir.

Devletin, güvenlik, adalet olarak klasik işlevlerine ilave sağlık, eğitim ve ekonomik kalkınma gibi yeni görevler ve nitelik değişimleri para ve vergi cezalarını da yakından etkilemiştir. Modern devletler "ekonomik ve sosyal refah devleti" olarak ekonomik ve sosyal hayata çeşitli noktalardan müdahale hakkı kazanmıştır. Ekonomik ve sosyal hayatı düzenleyen kurallara ve özellikle vergi ile ilgili düzenlemelere karşı gelerek suç işleyenlere çeşitli cezalar getirilmiştir. Bu sebeple, günümüzde para ve vergi cezaları hem mali hedef ve hem de kamu düzeni ve ekonomik hedefler bakımından etkili ve önemli bir araç haline gelmiştir.

Kanunla konulan düzenlemelere aykırı hareket edenlere karşı getirilen para ve diğer cezaların istikrarlı bir şekilde uygulanması gerekir. Çeşitli kaygılarla getirilen af, mali barış veya hafifletme uygulamaları, kanunlara uyarak sorumluluklarını zamanında ve eksiksiz yerine getiren vatandaşlar cezalandırılmış olur.

Varlık barışı, ülkede yaşayan fakat farklı sebeplerden dolayı yurt dışında bulunan; altın, para, bono, tahvil, hisse senedi gibi varlıklarını ülkeye getirilmesinin kanunla düzenlenmesini ifade eder.

Devleti meşru kılan vatandaşıyla yaptığı mutabakata, anlaşmaya uygun davranacağı kabulüdür. Kanunlara uymayan, kamu mallarını işgal eden, kanunları delerek rant temin edenlerin affedilip, mazur görüldüğünü her seferinde kazançlı çıktığını gören iyi vatandaşlar da kanunlara uymayı bırakırlar. Bu durum adalet duygusunu zedeler ve toplumsal barışı bozar.

2.7. Mülk ve Teşebbüs Gelirleri

Devletin bazı gayrimenkullerini satması veya kiraya vermesi veya özel hukuk kurallarına göre, kamu iktisadi teşebbüslerini çalıştırması sonucunda elde ettiği gelirler, mülk ve teşebbüs gelirleridir. Özel hukuk kurallarına göre yönetilen ve işletilen kamu iktisadi teşebbüslerinin elde ettikleri kârlar devletin mülk gelirlerine nazaran daha önemlidirler.

Devletin kamu hizmetlerinde kullanılan birçok gayrimenkul ve tesisi vardır. Gayrimenkullerin satılması veya kiraya verilmesi ile özel hukuk kurallarına göre iktisadi teşebbüslerin yönetilmesi sonucu elde edilen gelirler **mülk ve teşebbüs gelirleridir**. Bu gelirler; arazi, bina, orman, maden gibi, gayrimenkuller ile ticari, sınaî ve mali girişimlerinden sağladığı gelirleri kapsamaktadır. Devlet bu malların bir kısmını satabildiği gibi, kiraya da verebilir. Aynı şekilde girişimde bulunan kuruluşlarını çalıştırarak da gelirler elde edebilir. Mesela tekel niteliğinde olan demiryolları ile KİT'ler vasıtasıyla elde ettiği gelirler gibi.

Mülk ve teşebbüs gelirlerinden olan emlak gelirleri kamusal finansman usullerinin gelişmediği dönemlerde klasik devletin en önemli gelir kaynaklarını teşkil etmekteydi. Halen mülk ve teşebbüs gelirleri, kamu gelirleri içinde mühim bir yer tutmaktadır.

Türkiye'de iktisadi devlet teşebbüsleri genel bütçenin dışında ve özel hukuk kurallarına göre idare edilmekte ve kârları kendi sermayelerine ilâve edilmektedir. Mesela, T.C Ziraat Bankası, Devlet Demir Yolları İdaresi bu tür kamu kuruluşlarını teşkil etmektedir.

Kamu malları ile hizmet kuruluşlarının satışı ile sağlanan özelleştirme gelirleri, mülk ve teşebbüs gelirleri içerisinde önemli yer tutan gelir türüdür.

2.8. Para Politikası ve Para Basmaktan Doğan Gelirler

Devlet uyguladığı para politikası ve para basmak suretiyle de kamu geliri elde etmektedir. Devlet egemenlik hakkına dayanarak para basabildiği için gelir elde ettiği gibi, devalüasyonu bir araç olarak kullanarak ta gelir sağlayabilmektedir.

Milli paranın yabancı paralar karşısındaki değeri düşürüldüğü zaman, devletin altın ve döviz şeklindeki alacaklarının veya hazine veya Merkez Bankasında bulunan altın ve döviz rezervlerinin değerinde yeniden değerlemeden dolayı meydana gelen artışlar kamu geliri teşkil etmektedir. Ancak, devalüasyon sonucu elde edilen kamu geliri olduğu gibi, kamu gideri de söz konusu olmaktadır. Şöyle ki, milli paranın değeri düşürülünce, yabancı para ve altın ile ifade edilen dış alacakların değerinin artmış olmasına rağmen dış borçların altın ve yabancı parayla ödenmesi halinde bunların milli para ile hesaplanan tutarı da yükselmektedir. İşte bu sebepten dolayı devalüasyonun net bir kamu geliri artışına sebep olabilmesi için, devletin alacakları ile borçları arasındaki farkın, alacakları lehine olması gerekir. Aksi takdirde devalüasyonun kamu gelirlerinin artışına sebep olduğu söylenemez.

Devletin egemenlik hakkına dayanarak para basmak suretiyle gelir sağlama, zor durumlarda başvuru olan önemli bir kamu geliri elde etme yöntemidir. Çünkü bu yöntem sık sık müracaat edildiği takdirde ise fiyat istikrarsızlığı yani, enflasyon söz konusu olmaktadır. Enflasyon ise sosyal huzursuzlukların ortaya çıkmasının en

önemli sebebini teşkil etmektedir. Hatta enflasyon emisyonu hızlı bir şekilde arttıran iktidarların maalesef siyasi sonu olmaktadır.

Günümüzde, devletler kendilerine ait olan para basma hakkının ve piyasadaki tedavül hacmini yürütme işlemlerinin Merkez Bankasına bırakılmasını sağlamışlardır. Merkez Bankaları ülkenin iktisadi gerçeklerini nazarı itibari olarak emisyon (sürüm) hacmini ve piyasadaki tedavül hacminin işlemlerini yürütme görevini üstlenmiş bulunmaktadırlar.

Eğer, devlet gelire ihtiyaç duyarsa Merkez Bankasından avans olarak veya hazine bonusu karşılığında borç alabilir. Genelde bu tür borçlar kısa vadeli olarak verilmekte; ancak devletin zamanında bu borçları ödeyememesi sebebiyle konsolide edilmelerine ve dolayısı ile uzun vadeli borçlara çevrilmelerine sebep olmaktadır. İşte devletlerin sınırsız para basma yetkilerini sorumsuz bir şekilde kullanmalarını önlemek gayesiyle, Merkez Bankalarını müstakil kamu kuruluşları haline getirmek için bunların yetkileri kanun hükümleriyle tespit edilmiş bulunmaktadır. Böylece devletin para basmak suretiyle kamu geliri elde etme imkânı sınırlanmış olmaktadır.

2.9. Kamu Borçlanmaları

Devlet, kamu harcamalarını normal gelirleriyle karşılayamadığı zaman veya iktisadi mali politikanın gereği veya savaş gibi, fevkalade haller sebebiyle özel sektöre veya yabancı ülkelere borçlanmak suretiyle kamu geliri elde edebilmektedir. Bu haliyle kamu borçlanması geçici bir finansman aracı olmaktadır. Ancak, borçlanmanın geçici olma niteliği de her zaman kesin değildir.

Devletler, borçlarından dolayı ödeme zorluğuna düştüklerinde, bazen iç ve dış borçlarını reddedebildikleri gibi, borcun vadesini de uzatabilirler. Devletler kamu borçlarını yeni borçlar almak suretiyle finanse ettikleri takdirde, o zaman borçlanma daimî bir finansman aracı haline dönüşmektedir. Bütçe açıklarının kapatılması için genelde iç borçlanmaya gidildiği halde, büyük projeler ve alt yapı harcamalarının finansmanı için ise dış borçlanmaya başvurulmaktadır.

Kamu borçlanması yoluyla elde edilen gelirler sadece bugünkü nesillerin faydalanacağı günlük işler için harcanacak olursa gelecek nesiller bu borçları faizleri ile birlikte ödemek zorunda kalacaklardır. Gereksiz borçlanma ile gelecek nesillere büyük bir haksızlık yapılmaktadır. Klasik görüş, devletin biriken borç ve faiz taksitlerini ödeyemeyecek duruma düşmesi halinde, onun zayıflayacağı ve iflase gideceğini ileri sürerler.

Devlet, vergiler yoluyla kamu geliri elde edemediği takdirde veya mali politikasının gereği olarak borçlanmaya başvurur. Yurt içi borçlanma, ülkedeki toplam iktisadi kaynakları artırmazken, dış borçlar ülkeye dışarıdan iktisadi kaynak gelmesine ve dolayısı ile ülkedeki iktisadi kaynakların artmasına sebep olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, yurt dışından borçlanma ekonomideki kullanılabilir iktisadi kaynakları ve dolayısı ile milli gelir seviyesini müspet yönde etkilemektedir.

Bugün sadece gelişmekte olan ülkelerin değil, gelişmiş ülkelerin de zaman zaman dış borçlanmaya başvurduğu görülür. O halde borçlanma devletlerin devamlı bir şekilde gelir elde etme aracı olduğu için hiçbir zaman sifira indirilemez. Kamu borçlarının ilk akla gelen en önemli sakıncası faiz maliyet. Bazen kamu borçları zorunlu borçlar (cebri istikraz) şeklinde de elde edilmekte ve alınmaktadır. Fakat zorunlu borçlanma isteğe bağlı borçlanmaya (ihtiyari istikraza) nazaran daha az başvuru olan bir kamu finansmanı yöntemi olmaktadır. Zorunlu kamu borçlanması, cebriyet unsuru ve niteliği açısından tamamen vergiye benzemektedir ve yaklaşmaktadır. Verginin karşılıksız ödeme ve kesin bir finansman usulü olmasına rağmen zorunlu kamu borcunun belli bir süre sonra vadesinde faiziyle birlikte geri verilmesi gerekmektedir. Kamu borçlanmasına bu açıdan bakıldığı takdirde, borçlanmanın gerçek bir kamu gelir kaynağı teşkil etmediği anlaşılmaktadır.

Günümüzde kamu borçlanmasının sadece kamu gelir ve harcamaları arasındaki dengesizliğin giderilmesi için değil, bir iktisat ve maliye politikası vasıtası olarak da kullanılması mümkündür. Bilhassa ekonomide enflasyonist veya deflasyonist baskıların bulunduğu dönemlerde, toplumu oluşturan kişilerin satın alma gücünü azaltmak veya çoğaltmak gayesiyle kamu borçlanması bir araç olarak kullanılabilir. Çünkü borç alındığı zaman bir gelir unsuru olduğu halde, ödendiğinde bir harcama unsuru teşkil etmektedir. Böylece konjonktür devrelerinde kamu borçları, vergi ve kamu harcama politikalarıyla birlikte, etkin bir maliye politikasının ve dolayısıyla iktisat politikasının vasıtası olarak kullanılabilir. Eğer borç olarak alınan iktisadi değerler etkin bir şekilde kullanılmaz, israf edilirse, borç yükünün gelecek nesillere aktarılması kaçınılmaz olur ve onların refahını da menfi yönde etkiler.

2.10. Fon Gelirleri

Genel olarak fon, bir kurumu, bir işletmeyi finanse etmek veya belirli bir işi yürütmek için, gerektiğinde harcanmak üzere ayrılan paradır.

Fon; bir gayenin gerçekleştirilmesi için belirli kaynakların toplandığı ve harcandığı bütçe bağlantılı veya tamamen bütçe dışı kamu nitelikli özel bir hesap veya mali bir havuzdur.

Fon; bir kanunla veya kanunun verdiği yetkiye dayanarak kurulmuş bulunan, belirli bir gayenin gerçekleştirilmesi için ayrılan, icabında kullanılmak üzere genel bütçe içinde veya dışında bir hesapta hazır bulundurulmuş para kaynaklarıdır.

Bir nevi gelir ve harcama hesabı olarak devlet bazı harcamaları bu kalemden yapar.

Fon, bütçe prensiplerinin ekonomik ve mali esnekliğe imkân tanımayan bürokratik engel veya sınırlamalarından kurtulmak, uzun formalitelere gerek kalmadan ani kararlar almak gibi sebeplerle gidilen bir uygulamadır.

Fonların temel özellikleri:

1. Belirli bir gayeye yöneliktir
2. Kamu harcamalarına ilişkin bütçe esaslarına tabi değildir
3. Özel kanun ve kararlarla kurulur
4. Kaynaklarının mutlaka belirtilmiştir
5. Kullanımının kolay, genelde geri dönüşü yok ve kâr gayesi takip etmez.

Afet Fonu, Tasarruf Teşvik Fonu, Eğitime Katkı Fonu, Gecekondu Önleme Fonu, Organize Sanayii Bölgeleri ve Küçük Sanat Siteleri İnşaatı ve İşletme Gelirleri Fonu, Savunma Sanayi Fonu gibi fonlar.

2.11. Sair Gelirler

Devletin kamu gelirleri içinde önemi düşük olan ve sürekli olmayan, başka gelirleri de bulunmaktadır. Bunların başında; bağış ve yardımlar, ganimetler, harp tazminatları ve devlete bir yerlerden intikal eden mallar sayılabilir.

Bağış ve yardımlar, bilhassa İkinci Dünya Savaşından sonra, siyasi ve askeri gayelerle milletlerarası düzeyde büyük önem kazanmış bulunmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin iktisadi kalkınmalarını hızlandırmak için çok muhtelif mali ve teknik yardımlar yapılmaktadır. Fevkalade haller sebebiyle, ülke müdafaasına, sağlık hizmetlerinin daha etkin hale getirilmesine, eğitim hizmetlerinin etkinleştirilmesi suretiyle eğitim düzeyinin yükseltilmesine ve toplumsal fayda sağlayan diğer kuruluşların faaliyetlerinin desteklenmesine yardımcı olarak bağış ve yardımlar, diğer kamu gelirleri içinde yer almaktadır.

Savaşta elde edilen ganimet olarak ifade edilen mallar, harp tazminatları ve kanuni mirasçısı olmayan malların devlete intikali ve başka bazı gelirler sair gelirler içerisinde ifade edilir.

3. Osmanlı Devleti'nde Mali Yapı

3.1. Mali Teşkilat

Osmanlı Devleti, beylik döneminden itibaren sistemli bir malî teşkilâta sahip olmuştu. Osmanlılardaki ilk maliye teşkilâtının Murat Hüdavendigâr (I. Murat) zamanında Çandarlı Kara Halil Paşa ile Karamanlı Kara Rüstem Paşa tarafından yapıldığı belirtilmektedir. Bu bilgiler ışığında meseleye bakıldığı zaman Osmanlı Devleti maliyesinin daha ilk kuruluş dönemlerinde ortaya çıktığı ve devletin buna büyük bir itina gösterdiği anlaşılmaktadır.

Fatih zamanında hazırlanan kanunnamede "Bu kanunname atam ve dedem kanunudur ve benim dahi kanunumdur" ifadesi ile tarihî bilgilere göre ilk Osmanlı hükümdarlarının, bir araya getirilip tedvin edilmemiş kanunname hükümleri ile âmil oldukları anlaşılmaktadır. Fatih kanunnamesinde yer alan "Ve senede bir kerre rikâb-i Hümayunuma defterdarlarım irad ve masrafım okuyalar hil'at-i fahire giysinler. Ve hazineme dâhil ve hariç olan akça, defterdarlarım emri ile dâhil-hariç olsun ifadeleri, Osmanlı Devleti'nin maliye teşkilâtına ne kadar önem verdiklerini, bu anlayışa daha ilk zamanlardan beri nasıl sahip çıktıkları görülmektedir. Çünkü gelir ve gider hesapları olmayan, neyin nereden ve ne zaman geleceği bilinmeyen ve bu konuda matematikle ilgili bir bilgiye sahip olmayan bir devlet düşünülemez.

Osmanlı Devleti'nin mali yapısı:

1. Mali Teşkilat
2. Hazine
3. Vergiler
- 3.1 Şer'i vergiler: 1. Zekât, 2. Haraç, 3. Öşür ve 4. Cizye
- 3.2 Örfî vergiler: 1. Tekâlif-i Âdiye ve 2. Tekâlif-i Sakka

Osmanlı Devleti maliye teşkilâtının başında "Defterdar" ismi verilen bir görevli bulunmaktadır. Bu görevli, günümüzdeki Maliye Bakanlarının yerine getirmekle yükümlü oldukları görevleri yapıyordu. Önceleri teşkilatın başında bir defterdarla, onun maiyeti vardı. Bütün malî işlerden bu Baş defterdar sorumlu idi. Ancak zamanla Osmanlı ülkesinin genişlemesi üzerine defterdar sayısı ikiye çıkarıldı. Kanunnamede de belirtildiği gibi, defterdar padişah malının vekili idi.

Kuruluş döneminde gelirler, daha fazla bir yekûn tutuyordu. Buna mukabil masraflar pek o kadar fazla değildi. Zira bu dönemde Osmanlı Devleti askerinin büyük bir kısmı tımarlı sipahi idi. Ayrıca devlet erkânından çoğunun has ve tımarlarının geliri kendilerine yetiyordu. Devletin masrafı ise sadece Kapıkulu askerlerine verilen para (maaş) idi. Gelirlerin fazlası ise cami, medrese, köprü, han, hamam vs. gibi, imar işlerinde kullanılıyordu.

3.2. Hazine

Osmanlı Devleti maliyesi, "Miri hazine" (veya dış hazine) ile Enderun (veya iç hazine) hazinesi olmak üzere iki kısımdı. Dış hazinenin görev ve yetkisi, devletin genel gelirlerini toplamak ve gerekli masrafları yerli yerinde kullanmak şeklinde belirlenmişti. İç hazine ise padişaha aitti. Padişahlar, bu hazineyi istedikleri şekilde kullanıyorlardı. Şayet dış hazinenin parası yetişmez ise iç hazineden borçlanmak suretiyle ödünç para alınırdı. Dış hazine, vezirde bulunan hükümdar mührü ile açılıp kapanırdı. Bu hazine, defterdarın sorumluluğu ve vezirin denetimi altında bulunuyordu.

İlk Osmanlı Devleti'nin parasının Osman Gazi döneminde tedavüle çıktığı anlaşılmaktadır. Gümüştan mamul Osmanlı Devleti'nin parasına "akça" deniyordu. Her padişah, hükümdarlık alameti olarak kendi ismine para bastırırdı. Padişahlar Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar gümüş ve bakır para bastırıldılar. Kuruluş döneminde ve daha sonraki dönemlerde paranın ayarına ve saf gümüş olmasına itina gösteriliyordu.

3.3. Vergiler

Osmanlı Devleti'nin maliyesinin farklı gelir kaynakların başında halktan toplanan vergiler geliyordu. Kamu hizmetlerinin düzenli bir şekilde devamlılığını temin için başvuru olan verginin, devletlerin iktisadi ve sosyal hayatlarında önemli bir yeri bulunmaktadır.

Siyasî bir çevre içinde ortaya çıkan İslâm, kendisinden önceki din ve toplumlarda mevcut olup tatbik edilen vergilerle karşılaştı. Vergi, amme menfaat ve işlerinin tanzimi söz konusu olduğu zamanlarda, fertlere yüklenen bir mükellefiyet olduğuna göre İslâm, kendisinden müstağni kalamazdı. Bununla beraber İslâm vergi sistemi, birdenbire ve topyekûn vaz' edilip uygulama sahasına konmamıştır. O, İslâm'ın yayılışına ve ihtiyaçların ortaya çıkışına göre yirmi senelik teşrii bir tekâmül sonunda müesseseseleşmiştir.

Osmanlı Devleti'nin rejiminin, kendinden öncekilerden devralıp tatbik ve inkişaf ettirdiği vergi sistemi, amme idaresi ve devletin iktisadî tarihi bakımından mühim bir yer tutar. Bunun için, iktisadî tarihin önemli bir bölümünü meydana getiren vergi sistemini iyi değerlendirmek gerekir.

Kuruluşundan itibaren Müslüman bir toplumu ifade eden Osmanlı Devleti, inkişaf ettirip kemal mertebesine ulaştırdığı müesseseleri ile tebaasından tahsil ettiği verginin temeli, İslâm hukukunun kaynaklarına dayanıyordu.

Siyasî bir birlik olarak tarih sahnesinde görünmesinden itibaren birçok vergi kalemi tarh etmek zorunda kalan Osmanlı Devleti'nin bu uygulaması, yüzlerce vergi ismi gösteren cetvellerle tasvir edildiği kadar karmaşık ve anlaşılmasız değildir. Gerçekten mıntıka ve zamanlara göre farklı isimlerle toplanan bunca vergi kalemi, sağlam kaidelere dayanan bir sistemin esas hatlarını çizmek gerekli bilgiyi vermektedir.

Osmanlı devlet sisteminin önemli müesseselerinden biri olan maliyenin, temel dayanağını teşkil eden vergi, genel manada iki ana bölüme ayrılır. Bunlardan biri tamamıyla şeriatı dayanan ve esas itibari ile Kitap (Kur'an) ile Sünnet'ten kaynaklanan "Şer'î Vergiler"dir ki buna "Tekâlif-i Şer'iyye" denmektedir. İkincisi de baş gösteren malî sıkıntılar yüzünden devlet tarafından bir zaruret sonucunda konan "Örfî Vergiler" dir ki buna da "Tekâlif-i Örfiye" denir.

Müslüman bir cemiyete istinat eden bünyesi ile şer'î hukuku hem nazarî hem de amelî bir şekilde ve her sahada uygulamaya koyan Osmanlı Devleti, diğer Müslüman devletlerin bu konudaki tatbikatlarını göz önünde bulunduruyordu. Bu bakımdan, Osmanlı Devleti'nin tarih ve teşkilâtlarını başlı başına ve kendinden öncekilerden tamamen ayrı düşünülemez. Çünkü Osmanlılar, kendilerinden önce Anadolu'ya gelip yerleşmiş bulunan Müslümanların yaşayış tarzlarını, ahlâk, iktisat, âdet, örf ve diğer özelliklerini alarak geliştirmişlerdi. Bunun içindir ki, bir şehir veya kasaba Karamanlılardan, Selçuklulardan, Germiyandan veya başka bir beylikten Osmanlılara geçmekle fazla bir değişikliğe uğramıyordu. Çünkü Osmanlı Devleti teşkilât ve müesseseleri ile Anadolu beylikleri teşkilât ve müesseseleri arasında pek büyük farklar bulunmuyordu.

Osmanlı Devleti vergi sisteminin özelliklerinden biri de tebaadan alınan verginin kendisini (tebaa) ne malî ne de hukukî yönden rencide etmemiş olmasıdır. Hatta bu, sadece devletin bizzat kendisinin aldığı vergilerde değil, onun ismine tımar sahibinin aldığı vergilerde de geçerli idi. Öyle ki, dirlik sahibi, reayadan cins ve miktarları kanunlarla tayin edilmiş olan bir kısım vergiden fazlasını tahsile salahiyetli değildi. Yetkisini asıp onu kötüye kullandıran dirliği, bir daha geri verilmemek üzere alınırdı.

Osmanlı Devleti'nin vergisi; Şer'î Vergiler ve Örfî vergiler olarak iki ana bölümden oluşmaktadır. Şer'î vergiler; tamamen şer'iata dayanan ve esas itibari ile Kitap (Kur'an) ile Sünnet'ten kaynaklanır ve buna "Tekâlif-i Şer'iyye" denir. İkincisi de baş gösteren malî sıkıntılar yüzünden padişah iradesi ile devlet tarafından bir zaruret sonucunda konan "Örfî Vergiler" dir ki buna da "Tekâlif-i Örfiye" denir. Pazar ve panayır yerlerinde yapılan mal ve hayvan satışları üzerinden alınan pazar ve ağnam türü vergilerden oluşur.

3.3.1. Şer'i Vergiler

Şer'î vergiler; tamamen şer'iata dayanan ve esas itibari ile Kitap (Kur'an) ile Sünnet'ten kaynaklanır ve buna "Tekâlif-i Şer'iyye" denir.

Osmanlı Devleti'nde **Tekâlif-i Şer'iyyenin** temelini teşkil eden vergilerin tarh, cibâyet vs. gibi, hükümleri, fıkıh kitaplarında tafsilâtlı bir şekilde anlatıldıkları gibiydi. Bununla beraber farklı din, dil ve milliyetlere mensup kimseleri sınırları içinde barındırdığı için, tekâlif-i şer'iyye bölümüne dâhil vergilerin isim ve çeşitleri de farklı olagelmışlerdir. Bu bakımdan; (1) Zekât, (2) Öşür, (3) Cizye ve (4) Haraç gibi, temel vergilerden başka bunların kısımları olarak seksen kadar vergi kalemi bulunmaktaydı.

1. Zekât: İslâm'ın beş esas şartından birini teşkil eden zekât senelik mali bir ibadettir. Cenab-ı Hakk'ın rızası için, nisab miktarı mala malik olan Müslümanların her sene mallarından kırkta birini; Kur'an-ı Kerim'de bildirilen sekiz sınıftan birine vermelerinden ibarettir. Sosyal dayanışma gayeli bir vergidir.

Zekât nisabı, 20 miskal= 96 gram altındır. Kelime anlamıyla zekât, temizlik, artmak, bereketli olmak, iyi ve düzgün olmak manasına gelir. **Dini anlamıyla zekât ise** nisap miktarı zenginliğe sahip olan Müslüman'ın Allah'ın hakkı olanlara verilmesini emrettiği belli miktarda malı vermesidir.

İslâm hukukuna göre zekât, bir ihsan veya basit bir sadaka değildir. O, devlet ve toplumun fert üzerindeki hakkıdır. Devlet, zekât verip vermeme hususunda mükellefi serbest bırakmaz. Onu, âmilleri (vergi toplamakla görevli kimse) vasıtasıyla toplamak ve yerine sarf etmek zorundadır. Belli şartları taşıyan her Müslüman'ın vermekle mükellef olduğu zekât, Osmanlı Devleti'nde diğer Müslüman devletlerde olduğu gibi, uygulanıyordu.

2. Haraç: Haraç fethedilen ülkelerdeki toprakların yine o toprakların sahiplerinin kullanımına bırakılması karşılığı gayrimüslimlerden alınan vergidir.

Osmanlı Devleti'nde gayr-i Müslim tebaadan alınan vergidir. İslâm vergi hukukunda olduğu gibi, Osmanlılarda da haraç iki kısma ayrılmaktadır.

a. Haraç-i Muvazzaf: Öşür alınmayan toprak ve ağaçlardan alınan senelik belirli bir vergidir.

b. Haraç-i Mukâseme: Araziden elde edilen ürüne göre, üründen alınan üşürün yarısı kadar olan vergidir. Miktarı %10 ile 50 arasında olabilir.

Haraç-i Muvazzaf, arazi üzerine maktu bir şekilde konmuş bulunan akça olup zaman ve mıntıkalara göre farklı isimler alıyordu. Bunların bir kısmı adeta toprağın ücreti olarak alınmaktaydı. Bu gruba girenler: Resm-i Çift, Resm-i Zemin, Resm-i Asiyâb, Resm-i Tapu olarak isimlendiriliyor. Bir kısmı da bir çeşit şahsi vergilere girmekteydi ki bunlar da: Resm-i Arûs, Resm-i Mücerred, İспенç ve Dühan gibi, isimler alıyordu. Harac-i Mukaseme, Osmanlı Devleti döneminde "öşür" kelimesi ile ifade ediliyordu.

3. Öşür: İslâm vergi hukukuna göre, ziraî mahsullerden belli şartlar dâhilinde oranı 10/1 olan Müslüman halktan alınan vergiye denir. **Aşar (öşür) vergisi**, Osmanlı Devleti döneminde köylülerden, ürettikleri ziraat ürünleri için %10 oranında alınan vergidir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş senelerinde diğer Müslüman devletlerde olduğu gibi, mülk olan "arazi-i öşriyye"den sadece öşür alınmaktaydı. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde arazi biri "Öşriyye" diğeri de "Haraciyye" olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Fakat XIV. asrın son çeyreğinden itibaren bazı sebeplerden dolayı birtakım değişiklikler yapılarak, arazinin bir kısmı "Emiriyye" olarak kabul edildi. Bu durum, daha sonraları Hicaz mıntıkası hariç kalmak üzere "Osmanlılarda arazi Sultaniyyedir" şeklinde ifadesini bulacak olan bir vaziyete getirilmiş oldu.

3. Öşür (Aşar); ilk önce toprağın zekâtı olarak uygulanmış sonraları ise farklı bir şekillerde düzenlenmiş; ayrı bir toprak mahsulleri vergisi halini almıştır. Bu vergi Osmanlıdan Cumhuriyet dönemine de geçmiş, 1926'da kaldırılmıştır.

4. Cizye: Müslüman olmayanlardan ilk önce İslam devletinin kendilerine sağladığı emniyetin mukabili sonrası ise askerlik yapmamaları karşılığı alınan zekâta karşılık gelen bir vergidir.

İslâm hukukuna göre Müslümanların fethettikleri yerlerde, Müslüman olmayanlardan alınan ve devlet teminatı altında bulunmanın karşılığı olan vergidir. Müslümanların ödediği zekâta mukabil, ehl-i zimmetti cizyeye bağlamakla, devlette bir denge sağlanmış bulunuyordu. İslâm nazarında Müslümanlarla zimmîler (devletin Müslüman olmayan tabası = ehl-i zimmet) devletin vatandaşlarıdır. Aynı haklardan faydalanmakta ve aynı ölçülerde devletin imkânlarından faydalanmaktadırlar.

Osmanlı Devleti'nin vergi hukukunun **Tekâlif-i Şer'iyye** bölümüne dâhil olan cizye, maliyenin en önemli gelir kaynaklarından birini teşkil ediyordu. Müslüman bir devlet olması hasebiyle bu devlete, cizye uygulamasının ilk kuruluş senelerinden itibaren başladığı söylenebilir.

Başlangıçta, devletin bütün bölgelerinde aynı miktarda cizye alınmıyordu. Zira bu dönemde, tedavülde bulunan paranın kıymet ve değeri de aynı değildi. Bu sebeple cizye miktarı, verilen fetvalara ve bölgelere göre azalıp çoğalabiliyordu.

Osmanlı Devleti'nde cizye uygulaması, 1855 senesinde cizyenin, **Bedel-i askeriyye** tebdili zamanına kadar devam etti.

3.3.2. Örfi Vergiler

Osmanlı Devleti'nde şer'î vergilerin yanında, temeli ihtiyaçlardan doğan ve örfeye dayanan bir vergi daha bulunmaktadır. Bu, örfi vergiler veya **tekâlif-i örfiyye** denilen ayrı bir kategoride mütalaa edilir.

Osmanlı Devleti, kendisinden önceki diğer devletlerde olduğu gibi, fazla miktarda askerin beslenmesi, donatılması ve harbe hazır bir duruma getirilebilmesi ile donanmanın hazır halde bulundurulması gibi, mecburiyetlerden dolayı, örfi vergileri belirleyip koymak zorunda idi. Savaşlar, durmaksızın devam ediyor ve şer'î vergiler de bu durumun yüklediği masrafları karşılamaktan uzak bulunuyordu ve devleti böyle bir vergiyi koyma zorunda bırakıyordu. Bunun için devlet, II. Bâyezid (1481-1512)'in son senelerine rastlayan eden günlerde "İmdadiye-i seferiye" ismi ile bir örfi vergi koymak suretiyle bu sıkıntıyı ortadan kaldırıp gidermeye çalışıyordu.

Normal olarak geçici olması gereken ve fakat birbiri ardı sıra gelen muharebe ve iktisadi sıkıntılar neticesinde devamlılık kazanan örfi vergileri de iki kısma ayırmak mümkündür:

1. Tekâlif-i Âdiye: Şer'î hukuka göre malî bir kavram olarak "ca'l" ismi de verilen bu vergi türü, aralıksız devam eden harp ve malî krizlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Böyle bir zaruretin, örfi vergilerin konmasına cevaz ve imkân sağlamaktadır. Binaenaleyh, İslâm hukukunun müsaade ettiği bu nevi vergilerin Osmanlı Devleti'nde bulunmasında bir sakınca yok demektir. Bu sebeple "tekâlif-i örfiyye" diye zikredilen vergilere şer'an ruhsatın verildiğini söyleyebiliriz.

2. Tekâlif-i Sakka: Bu, harp, malî kriz ve tabii âfet gibi, bir zarurete bağlı olmadan tekâlif kaideleri dışına çıkılarak konmuş bulunan vergilerdir. Belli bir kaide ve sistemi olmadığından bu tip vergilerde hak ve adalete pek riayet edilmeyeceğinden, böyle vergilere şer'an müsaade edilmemiştir. Nitekim Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) devrinin sadrazamı Lütfi Paşa (H. 942-947) bu konuya temasla şöyle der: "Cenk içinde askere hilaf-i kanun vergi vermemek gerektir." Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat'a kadar devam eden örfi vergilerin bu ikinci kısmı olan "sakka"nın olmadığını, tebaa üzerine böyle bir verginin tarh edilmediği, ancak bazı vergilerin buna benzemelerinden dolayı "sakka" zannedildikleri belirtilmektedir. Bilhassa, XVII. asırdan itibaren bu tip vergilerin zaman zaman ortaya çıktığı bilinmektedir. Fakat padişahlar, bununla mücadele ediyor ve böyle bir yola başvurulmaması için "adâletnâmeler" gönderiyorlardı.

Örfi vergilerin tahsili, şer'î vergilerin tahsilinden farklı idi.

Şer'î tekâlif, zekât ve cizye hariç, umumiyetle ziraî mahsul sahibi reayaya, köylüye hasr edilmiştir. Ziraî mahsul ile daha ziyade haşır neşir olan köylü, öşür ve haraç gibi, ziraî vergilerin mükellefi bulunmaktadır. Buna mukabil örfi vergiler, daha ziyade şehirliyi bilhassa ticaret erbabını ve pazarlarla alakalı kimseleri kapsıyordu. Şehirlerde tatbik olunan örfi tekâlif şekli, bilhassa ticaret ve sanayi faaliyetine dayanmasıyla birçok vergi bu kısma dâhildi. Keza büyük bir kısmının devlet adına sipahiler tarafından alındığını bildiğimiz şer'î vergilerin aksine bu, her sene vali, mütesellim ve voyvodalar tarafından, mıntıka ileri gelenleri ve kadı marifetiyle memleketin nüfusu veya evi (hane) üzerine tarh olunuyordu. "Rûz-i Hizir" ve "Rûz-i Kasım" hesabına göre senede iki taksitle alınmak üzere tevzi defterleri tanzim ediliyordu. Tanzim edilen bu defterler, şer'iyye mahkemelerinin siciline kaydedilirdi. Bu defterlere bir memleket halkından, toplanması kararlaştırılmış ne kadar örfi vergi varsa tamamı yazılırdı. Yazılan bu miktar, eşit şekilde fertlere taksim edilerek alınırdı. Bu defterlerin tasdikli bir sureti, tahsil için kethüda, emin veya özel memurlara verilirdi. Vergi mükellefleri de bu defterlerin kapsadığı şekil ve miktarda vergilerini vererek, kendilerine düşen vatandaşlık görevlerini yerine getirmiş olurlardı.

Örfi vergi türleri:

1. İmdadiye-i Seferiye: Zaman ve mıntıkalara göre isimleri ile birlikte çeşitleri de değişen örfi vergiler, hazinenin vaz geçemeyeceği bir malî yardım halini almıştı. Bu vergilerin başında "İmdadiye" diye isimlendirilen vergi gelmektedir. "İmdadiye-i seferiye" ve "İmdadiye-i hazariye" olmak üzere iki kısma ayrılan bu vergi, isminden de anlaşılacağı üzere sefer ve harplere bağlı olarak tarh ve cibâyet edilen bir vergi kalemidir. Muharebe masraflarını karşılamak üzere vatandaşlardan alınan bir vergidir. Bu vergi, Osmanlı

Devleti'nin, durmak bilmeyen harplerle karşılaşması yüzünden hazinenin, malî külfeti kaldıramaması sebebiyle konulmuştu.

2. Avârız: Osmanlı Devleti'nde, örfî vergiler kısmına giren vergi kalemlerinden biri de "Avârız" ismini taşıyan vergidir. Bu vergi, yüklenen bedenî, malî ve aynî bir vergidir. Avârız-i divâniye ismi ile de anılan bu vergi, devlet masraflarının memleket nüfusuna tevzi ve taksimi sonucu ortaya çıkmıştır. Çok eski bir vergi olmakla beraber, ne zaman ihdas olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bununla beraber bu verginin Osmanlılardan önce Anadolu beyliklerindeki mevcudiyetinden bazı vesikalar sayesinde haberdar olmaktadır. Bu verginin 4-5 senede bir defa alındığını belirten Lütfî Paşa, bunun Yavuz Sultan Selim (1512-1520) döneminde sadece bir defa alındığını kaydeder.

3. Salgun: Devlet, bazı zamanlar masrafları belirli vergi kaynaklarından karşılayamayacağını anladığı zaman, özel bazı tedbirler ile memleketin bütün imkânlarını seferber etmeye karar verir ve bu karar gereğince vaziyetin icabına göre, kendisine lazım olan para, hizmet, eşya ve mahsul miktarı tespit edilerek muhtelif bölge ve mahallere tevzi ettiği vergidir.

4. Harçlar: Bu vergi, daha ziyade resmî dairelere işi düşenlerden alınmaktaydı. Değişik isimlerle alınan bu harçlar, mahkemelerde hâkim, kadı ve naillerin (ele geçiren) verdikleri hüccetlerden, sicillere geçirilen hükümlerden, meşihat (Osmanlı Devleti'nde Diyanet İşleri Dairesi) makamından yazılı olarak çıkan fetvalardan, ölen bir kimsenin mirasçıları arasında yapılan miras taksiminden, nikâh vs. gibi, muamelelerin karşılığı olarak alınmaktaydı.

4. Genel Vergi Teorisi

Bu bölümde genel vergi teorisi incelenecektir.

4.1. Verginin Tanımı ve Tarihi Gelişimi

Vergiler devletin kamu hizmetlerinin finansmanını sağlarken aynı zamanda devleti sosyal, iktisadi ve siyasi hayata müdahale etmesini de sağlayan bir araçtır.

Vergi, devletin, kamu hizmetlerini karşılamak için, gerçek ve tüzel kişilerden zora dayanarak mali (ödeme) güçlerine göre karşılıksız olarak aldığı iktisadi değerdir.

Vergiler kanunla konulur, değiştirilir ve kaldırılır. Gelir vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi, bina ve arazi vergileri, motorlu taşıtlar vergisi gibi, üretim ve tüketim safhalarında alınan vergiler bu uygulamaların temel örnekleridir.

Klasiklere göre vergi; "kişi ve kurumlardan kamu harcamalarını karşılamak üzere, cebri, nihai ve karşılıksız olarak istenen mali yükümlülüktür".

Modern maliyecilere göre vergi; "kişi ve kurumlardan kamu harcamalarını karşılamak ve devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesini sağlamak üzere, cebri, nihai ve karşılıksız olarak, doğrudan doğruya istenen mali bir yükümlülüktür" şeklindedir.

Modern iktisatçı ve maliyeciler vergi tanımına, verginin sadece mali gayeli alınmadığını gerektiğinde ekonomik ve sosyal hayata müdahalede bulunarak ekonomik faaliyetlerin tabii seyrini değiştirmek içinde müracaat edilebileceği konusunu ilave etmişlerdir.

Vergi, diğer kamu gelir türlerinden en önemli farkı; karşılıksız oluşudur. Vergi, tek bir hizmetin karşılığı değil, tüm kamu hizmetlerinin karşılığı olarak kabul edilir. Vergi kanunla alınır ve zora dayalı ve para şeklinde alınır, vergi gerçek ve tüzel kişilerden alınır ve kamu gelirlerinin %75-%90' ını oluşturur.

Tarihi süreçte vergilerin gelişimi; değişen ekonomik, sosyal ve siyasi şartlara bağlı olarak vergi ödeme şeklinin çeşitli safhalardan geçerek geliştiği görülür. Tarihi çok eskilere dayanan verginin tahsilinin gelişimi üç safhada olmuştur.

Vergi tahsilinin gelişim süreci:

1. Emek ile katılım
2. Ayni (mal ile) ödeme
3. Para ile ödeme

Üçüncü safhayı ifade eden durum günümüzde **para olarak** ödenmektedir. Askerlik bazı ülkelerde hala bedeni bir vergi olarak ödenmektedir.

Tarihte tüm zaman ve toplumlarda vergilere rastlanır. Vergilerin tarihi insanlık tarihiyle paralellik arz eder. Yöneten yönetilen ilişkisinin olduğu yerde vergilere rastlanmıştır. İnsanların toplum içinde birlikte yaşama zorunlulukları toplumsal ihtiyaçları ortaya çıkarıyor. Bu ihtiyaçlarda, toplumun organize şekli olan devlet aracılığıyla toplanan vergilerle karşılanıyor.

Dünyadaki gelişime bağlı olarak verginin önemi, tanımı ve işlevi de değişmiştir. Vergi ilk çağlarda yönetilenin yönetene yaptığı zorunlu bir ödeme şekli iken, Orta çağda bu niteliğini kaybederek

ihtiyari ödeme şeklini almıştır. Bu vergi, yardım, hediye, bağış ve hayır isimleri ile yapıldı. Bu dönemde vergilerden ziyade daha çok yöneticilerin (kral, hükümdar) kendi mülk gelirleri önemliydi. Bu gelir ihtiyaçları karşılamaya yeterli olduğu için vergi isteğe bağlı bir ödeme niteliğinde idi.

Geçen zaman içinde mülk gelirleri yönetimin harcamalarını karşılamaya yetmeyince yakın ve yeni çağda hükümdarlar kendi otoritesine dayanarak halka danışmadan vergi toplamaya başlamasıyla vergi zorunlu bir ödemeye dönüştü.

Osmanlı Devleti de egemenliğin bir göstergesi olarak vergiye büyük önem vermiş ve devlet yapısı ve hukukuna uygun olarak şer'i vergiler ve örf'i vergiler diye iki ayrı şekilde iki tür vergi alınmıştır.

1. Şer'i vergiler:

1. Zekât
2. Haraç
3. Öşür (Aşar)
4. Cizye

2. Örfi vergiler:

1. İmdadiye-i Seferiye
2. Avârız
3. Salgun
4. Harçlar

4.2. Verginin Temel Özellikleri

Verginin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Vergi ile ilgili geçmişten günümüze farklı ülkelerde farklı düşünürler değişik görüşler ortaya koymuşlardır

Vergi, günümüzde, en geniş anlamı ile kamu harcamalarının finansmanı/karşılanmasına katılmak üzere, kişiler tarafından devlete karşılıksız olarak verilen iktisadi değerleri ifade eder.

Verginin temel özellikleri:

1. Vergi devlet tarafından alınır.
2. Vergi kamu harcamalarını finanse etmek için alınır.
3. Vergi toplumu oluşturan fert ve kurumlardan ödeme güçleri nispetinde alınır.
4. Vergi kişiler için karşılıksız bir ödemedir.
5. Vergi zorunlu bir ödemedir.
6. Vergi iktisadi bir değerdir.

Verginin hukuki, mali, ekonomik ve sosyal yönleri olan bir yükümlülük olarak zaman içinde değişen işlevleri, vergi konusunda verilen tanımları da etkilemiştir. Klasik iktisadi ve mali düşünce içinde verginin mali ve hukuki özellikleri yanı sıra modern iktisadi ve konjonktüre karşı hassasiyeti ile psikolojik özellikleri de bulunmaktadır.

4.3. Vergi ile İlgili Görüşler

Vergilendirmenin gayeleri genel olarak; mali ve mali olmayan gayeler şeklinde ikiye ayrılarak incelenir.

Vergi politikasının mali gayesi kamu harcamaları için gerekli finansmanı sağlamaktır. Vergilendirmenin mali gayeleri dışında sosyal (mali olmayan) gayeleri de vardır. Sosyal gayeler toplumdaki gelir ve servet dağılımını adil bir şekilde sağlamak ve bu konudaki dengesizlikleri düzeltmektir.

Klasik liberal iktisatçılara göre vergi, işlevleri sınırlandırılmış bir devletin harcamalarını karşılamak için alınmalıdır. Vergilendirmeye mali gayenin ilerisine geçilerek iktisadi, sosyal veya başka sebeplerle başvurulmasına ve böylece verginin devlet müdahalesinin etkin bir vasıtası olarak görülmesine ise vergilendirmenin mali olmayan gayesi denilmektedir.

Verginin mahiyetini ortaya koyan teoriler uzun seneler önce ortaya atılmış, zamanla geçerliliğini kaybetmiştir. Bu teoriler, aslında, vergi niçin alınacaktır, alınacaksa neye göre alınmalıdır ki daha adaletli olsun gibi, sorulara cevap arar.

Verginin anlaşılması, haklılığı ve izahı ile ilgili görüşler (teoriler):

1. İstifade Teorisi: İstifade, verginin fayda teorisi olarak; ilgili farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

2. Mübadele Teorisi: Mübadele anlayışına göre, vergi bir değişim karşılığı olarak, eğer devletin bir şeyler yapması istiyorsa, vatandaşında devlete vergi vermek gibi bir şeyler yapmasını ifade eder.

3. Vergiyi Hizmet Bedeli Sayan Görüş: Bu anlayışa göre, vergi devletin yaptığı hizmetin bedelidir ve vatandaşlar, faydalandıkları kamu hizmetlerinin bedeli olarak devlete vergi öderler

4. Vergiyi Sigorta Primine Benzeten Görüş: Bu görüşe göre vergi, hayat ve varlıklarının her türlü riske karşı korunmasını devletten talep eden vatandaşların ödedikleri sigorta primidir.

5. Verginin Sosyal Üretim Harcamalarına Katılması Karşılığı Görüşü: Bu anlayışa göre vergi, kamu hizmetlerinin sosyal üretime katılması karşılığında ödenen bir katılma payıdır.

5. Marjinal Fayda Anlayışı Görüşü: Bu anlayışa göre, vergi, kamusal hizmetlerden sağlanan fayda karşılığında ödenen para olarak yükümlülükleri ifade eder.

6. İktidar Teorisi: Vergi devletin hâkimiyet hakkının bir sonucu olarak gören anlayışı ifade eder. Adam Smith, vergiyi ödemek vatandaşların bir yükümlülüğü, aynı zamanda vergiyi almak devletin hakkı görür.

Vergiyle sağlanmak istenen gaye, kamu hizmetlerinin finansmanı ve gelir dağılımında adaletin sağlanmasıdır.

Zamanımızda vergilemenin haklılığını ve adil bir vergilemenin esaslarını izaha çalışan görüşleri iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi, vergiyi mübadele esasına göre açıklayan görüşler, diğeri ise vergiyi devletin egemenlik hakkının bir sonucu sayan görüşler.

4.4. Verginin İşlevleri

Verginin mali ve mali olmayan iki temel işlevi bulunmaktadır.

4.4.1. Verginin Mali İşlevi

Vergilendirmenin tarihi olarak en eski ve geleneksel mali gayesi, kamu harcamalarının finansmanı için gerekli geliri sağlamaktır.

Klasikler verginin devlete gelir sağlamaktan başka bir gayesinin olmaması gerekir derler. Klasik iktisat anlayışı içinde vergilendirmeye tanınan işlevin kamu harcamalarını finanse etmekle sınırlandırılmasını tabii karşılamak gerekir. Klasik iktisat anlayışı devletin iktisadi hayatın işleyişine müdahale etmemesini savunur.

Devletin tarafsızlık niteliğine uygun olarak, vergilerin de tarafsız olması gerekir. Bu anlayışa göre, iktisadi bir perspektiften bakıldığında en iyi vergi tarafsız vergidir. Verginin tarafsız olması; piyasa mekanizmasının işleyişinin normal çizgisinden yani verginin mevcut olmadığı zamandaki durumdan, vergi dolayısıyla sapılmaması demektir. Vergiler girişimcilerin yatırım eğilimi, işgücü arzı ve tasarruf kararları üzerinde herhangi bir etki yapmamalıdır. İktisadi kaynaklar, piyasa kurallarına bırakıldığında en etkin bir şekilde tahsis edilir. Vergi de dahil olmak üzere iktisadi kaynakları optimum kullanım alanından saptıran her türlü etken, etkinliğin azalmasına ve iktisadi büyümenin yavaşlamasına sebep olur. Diğer taraftan, iktisadi sapmalar önceden kestirilmesi mümkün olmayan bir dizi meselenin doğmasına yol açar.

Vergilemenin mali gayesi, temel kurallardan biri olan vergi adaleti kuralına uymak ve vergilemeyi rekabet açısından olabildiğince tarafsız kılmak, yani iktisadi sapmaları önlemek suretiyle, işlevleri bir hayli sınırlanmış bir devletin ihtiyaç duyduğu yeterli vergi hâsılatını sağlamak demektir.

Maliye politikalarında vergilemenin kullanıldığı alanlar:

1. Enflasyonla mücadelede, her zaman kamu harcamalarının kısılması mümkün olmadığı gibi, kamu harcamalarının kısılması faydalı da olmayabilir. Zira enflasyonist dönemlerde kişilerin harcayabilecekleri likit kaynaklar fazladır. Bu fazlalığın vergiler yoluyla kamu kesimine aktarılmaması halinde özel harcamalar artacak, özel harcamaların artışı talebin artması demek olacağından enflasyonist etki artacaktır. Dolayısıyla kamu harcamalarının kısılması yanında vergileme yolu ile özel kesimdeki likit kaynakların emilmek suretiyle enflasyonla mücadele tercih edilmektedir. Diğer yandan vergilerin arttırılması suretiyle enflasyonla mücadele yanında ekonominin düzenlenmesi de sağlanabilmektedir.

2. Depresyon zamanlarında, vergileme aracının kullanılabilmesi için öncelikle vergilemenin nerede ve nasıl kullanılacağı belirlenmelidir. Şayet tüketim ürünlerinin sürümünün arttırılması hedefleniyor ise harcama vergilerinde indirim yoluna gidilir. Bazen vergi indirimleri ekonomiyi genişletici etki yapabileceği gibi, tam aksine depresyonu artırıcı ve besleyici etkilerde de bulunabilir. Kaynakların yatırıma yönelmemesi durumunda bu etki kendisini gösterir.

3. İktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesinde, en etkin mücadele aracıdır ve iktisadi kalkınmanın finansmanında ihtiyaç duyulan kaynaklardan en önemlisidir. Vergilerin iktisadi kalkınmanın finansmanında kullanılması pek de kolay değildir. Çünkü çeşitli dengelerin dikkate alınması gerekmektedir. Az gelişmiş ekonomilerde vergiler istenildiği seviye de değildir ve sermaye birikimlerinin yetersizliği yatırımların yeterli düzeyde bulunmamasına, üretimin ve milli gelirin düşük kalmasına yol açmakta ve netice itibarıyla vergilendirilecek kaynaklarında yeterli düzeyde olmamasına sebeptir.

4. Gelir dağılımının düzenlenmesi, gayesi ile kullanılan vergi politikalarında yer alan birinci derecede etkili mekanizmalar; vergi oranlarındaki artan oranlılık, en az geçim indirimi ve ayırma gibi, nazariyeleridir.

4.4.2. Verginin Sosyal İşlevleri

Toplumun gelişiminin getirdiği refah devleti anlayışına bağlı olarak, klasik devlet hizmetlerine ilave sürekli artan yeni görev ve sorumlulukların doğmasına sebep olmuştur. Buna bağlı olarak devletin vergi gelirlerine olan ihtiyacı da artmıştır.

İktisadi ve sosyal olaylara karışmayan, yalnızca güvenlik, idare, hukuk düzeninin iyi bir şekilde işlemesi, diplomasi gibi, klasik işlevlerin yerine getirilmesiyle sınırlı, hakem konumundaki tarafsız devlet anlayışı zaman içerisinde değişime uğramıştır. Bu anlayış değişikliğinde, mükemmelliğine inanılan piyasa mekanizmasından, 1929 senesinde ortaya çıkan büyük iktisadi kriz dolayısıyla, şüphe duyulması da etkili olmuştur. Bu devlet anlayışının yerini alan yeni devlet anlayışı, iktisadi ve sosyal olaylara karışmamak şeklindeki, bir anlamda hareketsizliği öngören olumsuz tutumun terk edilmesini savunmuştur. Devlet karşı karşıya kalınan iktisadi ve sosyal meselelerin üstesinden gelebilmek için olumlu, diğer bir ifade ile müdahaleci bir tutum içinde olmalıdır.

Tarafsız devletin yerini müdahaleci devlete bırakmasıyla, tarafsız vergi de müdahaleci vergiye dönüşmüştür. Vergi gelirlerinin gayri safi milli hâsılaya olan oranının giderek büyük boyutlara ulaşması durumu karşısında, klasiklerin anladığı manada vergi tarafsızlığından söz etmek de imkânsız hale gelmiştir. Gerçekten, salt mali gaye ile toplansa bile, kamu kesimine transfer edilen ve sonra tekrar ekonomiye enjekte edilen büyük boyutlardaki vergi benzeri fonlar genel ekonomi üzerinde önemli etkilere yol açacaktır.

Günümüzde vergi, devletin iktisadi ve sosyal politikalarının hayata geçirilmesinde bilinçli olarak kullanılan mühim bir araç niteliğindedir. Verginin, ekstra (fiskal) gayeler de denilen, mali olmayan gayelere yönelik olarak kullanılmasına ilişkin belli başlı durumları şöylece sıralayabiliriz. Vergilendirme ile ulaşılmak istenen iktisadi gayelerden biri, konjonktürel dalgalanmalarla mücadele etmektir. Konjonktürel dalgalanmaların iktisadi istikrarı bozucu nitelikte olduğu kabul edilmektedir.

Bir ekonomide istikrarın gerçekleştirilmesi hedeflendiğinde üç unsurun bir arada gerçekleştirilmesi gerekir: Fiyat istikrarı, tam istihdam ve dış ekonomik denge. Vergi politikası aracılığıyla, fiyat istikrarının gerçekleştirilmesine katkı sağlanabilir. Mesela, toplam talebin toplam arzdan yüksek olması dolayısıyla, fiyatların sürekli yükselme eğilimi içinde olduğu enflasyonist dönemlerde, yeni vergiler koymak veya mevcut vergileri artırmak suretiyle ekonomideki talep fazlasını emecek düzenlemeler yapılabilir. Hızlı nüfus artışı, sermaye birikiminin yetersizliği gibi, yapısal sebeplerden kaynaklanan işsizlik meseleleriyle vergi siyaseti araçlarını kullanarak mücadele etmek bir hayli zor olmakla birlikte, talep yetersizliğinden kaynaklanan konjonktürel işsizlikle, vergi yükünün azaltılması ve böylece talebin arttırılması yoluyla mücadele edilebilir. Yine, dış iktisadi dengenin sağlanmasında dış ticaret vergileri bir araç olarak kullanılabilir.

Vergiler belirli iktisadi gayelere ulaşmak için kullanılabilir gibi, sosyal gayeler için de kullanılabilir. Mesela, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılarak, vergi yoluyla sosyal adaletin gerçekleştirilmesi gayesi izlenebilir. Bunun için, yüksek düzeyde gelir ve servete sahip kişilerin nispeten daha ağır bir şekilde vergilendirilmesi yoluna gidilerek ve transfer harcamalarıyla da geliri yeniden dağıtarak, gelir dağılımındaki eşitsizlikler giderilmeye çalışılabilir.

Günümüzde vergiler iktisadi ve sosyal gayelerin yanı sıra çevre meseleleri ile mücadele etmek, belirli nüfus politikalarını desteklemek gibi, daha pek çok gayenin gerçekleştirilmesinde kullanılabilir. Alkollü içkilerin ve tütün mamullerinin üzerine ağır vergiler konulmasının gerekçelerinden biri de insan sağlığının korunması gayesidir. Görüldüğü gibi, vergilendirme pek çok gayenin gerçekleştirilmesinde bir araç olarak kullanılabilir. Ancak, hemen belirtmeliyiz ki yukarıda sözünü ettiğimiz gayelerin gerçekleştirilmesinde vergiyi tek başına kullanılabilecek bir araç olarak görmemek gerekir. Vergi, çok kapsamlı düzenlemelerin uyumlu bir parçası olduğu ve dikkatli kullanıldığı takdirde başarılı sonuçlar almak mümkün olabilir. Diğer taraftan, vergileme yoluyla ulaşılmaya çalışılan gayeler arasında çatışma çıkması da kuvvetle muhtemeldir. Mesela, sosyal adaleti gerçekleştirmek gayesiyle yüksek gelirli kişilerin vergi yükünün arttırılması, yatırımların azalmasına sebep olabilir. Bu da iktisadi büyümeyi engelleyebilir. Sosyal adaletin gerçekleştirilmesi gayesi yüksek gelirli kişilerin daha ağır vergilendirilmesini gerektirirken, iktisadi büyüme gayesi yüksek gelirli kişilerin daha düşük vergilendirilerek, bu kişilerin yatırımlarının teşvik edilmesini gerektirir.

Bir vergi sisteminin başarısı etkin bir kontrol sisteminin kurulmasına bağlıdır. Mükellef beyanlarının doğruluğunu araştırmak, maddi ve şekli görevlerin kanunlara uygun olarak yerine getirilip getirilmediğini belirlemek ve bilhassa vergi suçlarını ortaya çıkarabilmek bakımından denetimin önemi son derece büyüktür. Vergi kaçırarak, vergi ahlakına veya bilincine sahip mükellefler karşısında kendilerine haksız bir üstünlük sağlayan kişileri belirlemek ve vergi kaçakçılığının getirdiği rekabet avantajını etkisiz kılmak bakımından da etkin bir denetim sisteminin kurulması mecburidir. Vergi denetimi esnasında kullanılan; yoklama, inceleme, arama ve bilgi toplama gibi, muhtelif hukuki araçlar vardır.

4.5. Vergi Tekniği ve Vergilemeye İlişkin Temel Kavramlar

Verginin esaslı unsurları olan; verginin konusu, matrahı, oranı, mükellefi, sorumlusu, vergiyi doğuran olay, tarh, tahakkuk ve tahsil gibi, kavramlar kendine özgü anlamları olan teknik kavramlardır. Vergi kanunlarında sıkça karşımıza çıkan bu kavramlar aslında hukuki çözümlenmeleri de gerektirir.

4.5.1. Verginin Konusu

Verginin konusu, verginin üzerinden alındığı şeydir. “Şey” kelimesi mal ve hizmetleri içerir. Ancak; verginin konusu yalnızca mal veya hizmetlerle de sınırlanamaz. Bunlara ek olarak bir işlem, bir fiil, bir gelir, bir sermaye vb. verginin konusunu oluşturabilir. Kanun koyucu gerek görürse o güne kadar vergi ile hiç ilişkilendirilmemiş bir iktisadi unsur üzerinden vergi alınmasını öngörebilir.

İngiltere’de 1695 senesinde bekârlar üzerinden alınan Bekârlık Vergisi gibi tarihi süreç içinde, bugün tuhaf gelebilecek şeyler verginin konusunu oluşturmuştur. 1700’lü senelerde Rus Çarı Deli Petro, sakallı kişileri, arı kovanlarını, çizmeleri, hatta evlenme ve cenaze törenlerini vergilendirmiştir.

Her vergi kanununun ilk maddeleri verginin konusunu düzenler. Vergiler genellikle isimlerini konularından alır. Mesela, Gelir Vergisinin konusu gerçek kişilerin elde ettiği gelirdir. Emlak Vergisinin konusu, Türkiye sınırları içinde bulunan bina, arsa ve arazidir. Motorlu Taşıtlar Vergisinin konusu, motorlu kara, hava ve deniz taşıtlarıdır. Akaryakıt Tüketim Vergisinin konusu, benzin, likit petrol gazı, motorin, fuel-oil gibi, petrol ürünleridir. Belediye Gelirleri Kanununa göre alınan İlan ve Reklam Vergisinin konusu, belediye sınırları içinde yapılan her türlü ilan ve reklamdır.

4.5.2. Vergi Mükellefi

Vergi mükellefi/yükümlüsü, vergi kanunlarına göre üzerine vergi borcu doğan gerçek veya tüzel kişilerdir. Türk Vergi Hukuku’na göre mükellefler ikiye ayrılır:

1. Tam mükellef: Gelir Vergisi Kanunu’na göre Türkiye’de ikamet eden kişiler ile yurt dışında Türk devleti adına çalışan kişi ve müesseselerdir. Kurumlar Vergisi Kanunu’na göre; Kanuni merkezi veya iş merkezi Türkiye’de bulunan mükellefleri ifade etmektedir.

2. Dar mükellef: Gelir Vergisi Kanunu’na göre Türkiye’de ikamet etmeyip 6 aydan az Türkiye’de bulunan kişiler. Kurumlar Vergisi Kanunu’na göre hem kanuni merkezi hem de iş merkezi Türkiye’de bulunmayan mükellefleri ifade etmektedir.

Vergi kanunlarına göre üzerine düşen para olarak (maddi) ve/veya şekli görevleri yerine getirmek zorunda olan kişiye vergi mükellefi denir.

Vergi mükellefinin belli miktarda vergiyi kamu alacaklısına ödemek zorunda olmasına maddi mükellefiyet denir. Ancak, vergi mükelleflerinin maddi görevlerinin yanı sıra defter tutmak, belge düzenlemek, beyanname vermek, bildirimlerde bulunmak gibi, muhtelif şekli görevleri de vardır.

Gerçek ve tüzel kişiler vergi mükellefi olabileceği gibi, tüzel kişiliği olmayan kurumlar da vergi mükellefi olabilirler. Mesela, gelir vergisinin mükellefi gerçek kişilerdir. Kurumlar vergisinin mükellefleri arasında ise tüzel kişiliği olan kurumlar olduğu gibi, tüzel kişiliği olmayan kurumlar da vardır. Vergi mükellefi olabilmek için hukuki işlem ehliyetine sahip olmak şart değildir. Diğer bir ifade ile temyiz kudreti olmayanlar, on sekiz yaşından küçük olanlar veya kısıtlanmış kişiler de vergi mükellefi olabilirler. Vergi mükellefi olabilmek için kanunda tanımlanmış vergi konusu ile irtibat kurmak gerekli ve yeterlidir. Burada kanuni vergi mükellefi ile vergi taşıyıcısı kavramları arasındaki farklılığa da işaret etmek gerekir.

Kanuni mükellef; vergi kanunlarına göre vergi borcunu ödemek zorunda kişiyi ifade eder. Ancak, vergi aynı zamanda iktisadi boyutları olan bir olgudur.

Bu sebeple kanuni olarak vergiyi ödemek zorunda olan kişi ile bu verginin iktisadi anlamda yükünü taşıyan kişi her zaman aynı olmayabilir. Mükellefler ödedikleri verginin yükünü çeşitli iktisadi durumlardan faydalanarak başkalarına aktarabilirler. Mesela, gümrük vergisini ödeyen ithalatçı, bunu, sattığı malın fiyatına ekleyerek alıcılara yansıtmışsa, gümrük vergisinin kanuni mükellefi kendisi olduğu halde gerçek taşıyıcısı tüketici olmuştur. İşte, yansıma mekanizması dolayısıyla bir **verginin gerçek yükünü taşıyan kişilere vergi taşıyıcısı** denir.

4.5.3. Vergi Sorumlusu

Her vergi mükellefi ödemesi gereken vergi borcundan sorumludur. Ancak vergi sorumluluğunun lügat manasındaki sorumluluktan farklı, özel bir anlamı vardır. Vergi sorumlusu, kural olarak, mükellef ile devlet arasındaki alacak-borç ilişkisinde üçüncü kişi durumundadır.

Kanun koyucu muhtelif sebeplerle bir mükellefe ait vergi borcunun vergi dairesine yatırılması görevini, asıl mükellefle bir şekilde ilişkisinin olması dolayısıyla üçüncü bir kişiye yükleyebilir. İşte, vergiyi doğuran olay kendi kişiliğinde gerçekleşmediği halde, verginin ödenmesi bakımından alacaklı vergi dairesine karşı sorumlu olan kişiye vergi sorumlusu denir. Vergi sorumluluğuna gösterilebilecek en tipik örnek kaynakta vergi kesintisi yapanların durumudur. Her işveren fabrikasında çalıştırdığı işçilere ödediği ücret üzerinden gelir vergisi kesintisi yapmak zorundadır. Burada vergi mükellefi ücret geliri elde eden işçidir. Vergi, işçinin ücreti

üzerinden kesilmektedir. İşveren ise bir başkasının vergi borcu için kesinti yapan ve bunu asıl mükellef namına vergi dairesine yatırmak zorunda olan bir vergi sorumlusudur.

4.5.4. Vergiyi Doğuran Olay

Vergi borcunun doğabilmesi için, konu ile mükellef arasında var olması gereken bağ (vergiyi doğuran olay), bir hukuki işlem (mesela bir sözleşme), hukuki veya iktisadi bir olay (mesela bir üretim veya tüketim veya ölüm) olabilir. Konu ve mükellef gibi, vergiyi doğuran olay da kanunda tanımlanır.

Devlet ile mükellef arasındaki somut vergi ilişkisi, vergiyi doğuran olayın meydana gelmesi ile ortaya çıkar. Diğer bir ifade ile vergi borcunun doğmasına sebep olan etken vergiyi doğuran olaydır. Verginin idare tarafından hesaplanıp, mükellefe bildirilmesi; doğmuş olan vergi borcunun sonradan tespit edilmesi olayıdır.

Türk vergi mevzuatından vergiyi doğuran olay; Gelir vergisinin konusu gelir, mükellefi ise gerçek kişilerdir. Vergiyi doğuran olay ise gelirin elde edilmesidir. Bu manada, bir gerçek kişi ancak bir gelir elde ettiği zaman gelir vergisi borçlusu olur. Veraset ve İntikal Vergisinde vergiyi doğuran olay, miras yoluyla veya ivazsız/karşılıksız olarak mal intikalidir. Katma Değer Vergisinde vergiyi doğuran olay mal teslimi, hizmet ifası veya ithalattır.

4.5.5. İstisna ve Muafiyet

İstisna ve muafiyet kavramları, kural olarak vergiye tabi olan vergi konularının ve mükelleflerinin çeşitli sebeplerle kısmen veya tamamen, geçici veya sürekli olarak vergi dışı bırakılmalarını ifade eder. Yani burada objektif (verginin konusu) ve sübjektif (mükellef) vergi mükellefiyetinin sınırlandırılması söz konusudur.

Objektif vergi mükellefiyetinin sınırlandırılmasına **istisna**, sübjektif vergi mükellefiyetinin sınırlandırılmasına ise **muafiyet** denir.

İstisna; vergi kanunlarında kural olarak vergilendirilmesi istenen bir konunun vergi dışı tutulmasına denir.

Muafiyet; vergi kanunlarında kural gereği mükellef olması gereken kişi veya grupların vergi yükümlülüğü dışında kalmalarına denir.

Sonuçları bakımından istisna ve muafiyet arasında bir fark yoktur. Her ikisi de vergi borcunun doğmasını engelleyen ayrıcalıklardır.

Gelir Vergisi İstisna ve muafiyetler **tam** veya **kısmi**, **geçici** veya **sürekli**, **şartlı** veya **şartsız** olabilirler. Mesela, Gelir Vergisi Kanunu'nda yer alan telif kazançları istisnası fikir ve sanat eserlerinden elde edilen gelirlerin tamamını, sürekli olarak vergi dışı bırakan bir istisnadır. Buna mukabil, ev kiraya verilmesinden elde edilen kira gelirlerinin yalnızca bir kısmı vergi dışı bırakılmıştır.

Muafiyetlere örnek olarak Gelir Vergisi Kanunu'nda düzenlenen esnaf muafılığı ile diplomat muafılığı gösterebiliriz. Çok küçük çapta ticari faaliyette bulunan ve esas itibarıyla geliri ancak geçimini sağlayacak düzeyde olan bazı ticaret ve sanat erbabı gelir vergisinden muaf kılınmıştır. Diplomat muafılığı ile de yabancı ülkelerin Türkiye'de bulunan elçi, maslahatgüzar ve konsolosları ile memurlarının, karşılıklı olmak şartıyla gelir vergisinden muaf kılınmaları istenilmiştir.

Vergi istisna ve muafiyetlerinin temelinde **siyasi, iktisadi, sosyal, kültürel ve teknik sebepler** bulunmaktadır. Diğer yandan, parlamento içinde ve dışında faaliyet gösteren baskı grupları da istisna ve muafiyetlerin belirlenmesinde ve şekillenmesinde etkili olabilmektedirler.

4.5.6. Vergi Matrahı

Matrah, vergi borcunun hesaplanması için dayanılan temeli ifade eder. Somut bir olayda bir kişinin ödeyeceği vergi miktarının hesaplanabilmesi için yalnızca verginin konusunun yanında vergi matrahının da belirlenmesi gerekir.

Matrah; vergi borcunu hesaplamak gayesiyle, vergi konusunun indirgendiği teknik, fizikî veya para (iktisadi) bir ölçü olarak büyüklüktür.

Vergi matrahının belirlenmesinde esas alınan büyüklük teknik bir miktar veya fizikî bir ölçü olduğu takdirde **spesifik** (özellikli) vergilerden söz edilir. Bu tür vergiler ağırlık, sayı, hacim, yüzölçümü, uzunluk gibi, teknik miktarlar üzerinden hesaplanıp alınır. Mesela, Motorlu Taşıtlar Vergisinde vergi matrahı, motorlu taşıtın yaşı ve silindir hacmi esas alınarak belirlenmiştir. Spesifik vergilerin sayısı günümüzde giderek azalmaktadır.

Vergi matrahı, **iktisadi (para)** bir değer olarak ifade edilmişse **advalorem** (değer esasına dayalı) vergiler söz konusudur. Bu tür vergilerin uygulama alanı gittikçe genişlemektedir. Türkiye'de uygulanan Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Katma Değer Vergisi gibi, temel vergiler değer esasına dayalı advalorem vergilerdir.

Verginin konusu ve matrah iki farklı kavramdır. Mesela, Gelir Vergisinin konusu elde edilen gelirdir; matrahı ise gelirin safi tutarıdır. Gelir vergisi matrahı olan safi (net) gelire ulaşılabilmesi için elde edilen gayri safi (brüt) gelirden birtakım indirimlerin yapılması gerekir. Emlak Vergisinin konusu bina, arsa ve arazi gibi, taşınmaz varlıkların kendileri, matrahı ise bina, arsa veya arazinin değeridir. Emlak Vergisi borcunun

hesaplanabilmesi için söz konusu taşınmaz varlıkların değerinin kanunda belirtilmiş oran ile çarpılması gerekir.

4.5.7. Vergi Tarifesi

Vergi tarifesi; vergi miktarını hesaplayabilmek için matraha uygulanması gereken ölçülerdir.

Matrah, ağırlık, yüzölçümü ve hacim gibi teknik nitelikteyse vergi borcu, maddi ölçüler üzerinden belirli bir miktara göre hesaplanır. Günümüzde giderek azalan bu tarifelere **spesifik tarife** denir. Buna mukabil, para birimiyle ifade edilen matrahlardan nispi olarak, genellikle yüzde, bazı durumlarda binde şeklinde belirlenen oranlara göre vergi alınmasını öngören tarifelere **advalorem** (değer esaslı) tarifeler denir.

Tarife şekilleri üçe ayrılarak incelenir. Bunlar:

1. Tek oranlı vergi tarife: Matrah artsa bile vergi oranının sabit kaldığı tarifelere tek oranlı tarifeler denilmektedir. Diğer bir ifade ile bu tip tarifelerde matrahın her düzeyinde uygulanan vergi oranı aynıdır. Matrah arttıkça ödenecek vergi miktarı mutlak olarak artmakla birlikte, nispi olarak sabit kalmaktadır.

2. Artan oranlı vergi tarife: Matrah arttıkça ortalama vergi oranı da yükselen tarifeye artan oranlı tarife denir. Artan oranlı tarifelerde ödenecek vergi miktarı hem mutlak tutarlar olarak hem de nispi olarak artar. Hâlbuki tek oranlı tarifelerde matrah arttıkça vergi miktarı mutlak tutarlar olarak artmakla birlikte, nispi olarak aynı kalmaktadır. Diğer yandan, artan oranlı tarifelerde marjinal vergi oranı, ortalama vergi oranından büyüktür.

3. Azalan oranlı tarife: Vergi matrahının yükselmesine mukabil vergi oranının düştüğü tarife tipidir. Tersine artan oranlı vergi tarifesi olarak da ifade edilen azalan oranlı tarife, vergi yükü ile toplam gelir miktarı arasında kurulan ilişki sonucu ortaya çıkmaktadır. Günümüzde bu tür tarifelere fazla rastlanmamakla birlikte, bazı vergiler mükellef üzerinde tersine artan oranlı etkiler oluşturabilmektedir. Bu tür vergi tarifelerinde, artan oranlı tarifelerin aksine mükelleflerin gelirleri arttıkça, vergi oranları giderek azalır. Bu sebeple, matrah arttıkça ortalama vergi oranının azaldığı tarifelere sahip vergilere, tersine artan oranlı vergiler veya gerileyici (ric'i) vergiler denir.

4.5.8. Vergi Tarhı

Mükellef bakımından vergi borcu, devlet bakımından vergi alacağının doğması için vergiyi doğuran olayın gerçekleşmesi gerekmele birlikte, bu borcun somut tutarının belirlenebilmesi için idare tarafından tarh işleminin yapılması ve bunun mükellefe tebliğ edilmesi gerekir.

Vergi tarhı; ödenmesi gereken vergi borcunun kanunlarda gösterilen matrah ve oranlar üzerinden vergi dairesi tarafından hesaplanarak bu borcu miktar itibarıyla tespit eden idari bir işlemdir.

Günümüzde uygulanan muhtelif tarh yöntemlerinden en yaygını ve modern vergiciliğin temel kurallarından biri haline gelmiş olan beyan yöntemidir. Bugün Türkiye'de gelir, kurumlar, katma değer gibi, vergilerde kural olarak beyan yöntemi uygulanır. Beyan yönteminde aktif konumda olan mükelleftir. Mükellef, verginin tarhına esas oluşturan bütün bilgileri yazılı olarak idareye bildirir. Hatta çoğu zaman ödemesi gereken vergiyi de mükellef kendisi hesaplar. İdare, bu bilgilere dayanarak vergi borcunu tarh eder. Beyan yöntemi mükellef ile vergi yönetimi arasında sıkı bir iş birliğini zorunlu kılar. Beyan yönteminin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi güçlü ve etkin çalışan bir vergi yönetiminin varlığına bağlıdır.

Beyan yönteminde inisiyatifin esas olarak mükellefte bulunması ve mükelleflerin genelde şu veya bu düzeyde vergi kaçırma eğilimi içinde olmaları, en azından daha düşük miktarda vergi ödeyebilmek için çaba göstermeleri, beyan edilen vergilerin doğruluğunu araştıran güçlü bir kontrol sisteminin de kurulmasını zorunlu kılar. Diğer yandan, beyan yöntemi mükelleflerin, defter tutma, belge düzenleme gibi, şekli görevlerini bir hayli arttıran bir yöntemdir.

4.5.9. Verginin Tebliği

Verginin tebliği, vergilendirmeyi ilgilendiren işlemler ve hüküm ifade eden hususların yetkili makamlar tarafından mükellefe veya ceza sorumlusuna yazı ile bildirilmesidir.

Vergilendirmenin hüküm ifade edebilmesi için vergileme ile ilgili belgelerin süresi içinde ve tebligat usullerine göre mükelleflere bildirilmesi gerekir. Tebliğin yazı ile yapılması kanunda belirtilmiştir. Kanun tahakkuk fişi dışında vergilendirme ile ilgili olup hüküm ifade edecek bütün belge ve yazıların tebliğ edileceğini hükme bağlamıştır (VUK. M. 93). Buna göre tebliği yapılacak yazı ve belgelerden bazıları, vergi ve ceza ihbarnameleri, düzeltme ve yoklama fişleri, vergi inceleme rapor ve tutanakları ve ödeme emirleridir.

Elektronik Tebligat, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu ve 456 sıra no.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği hükümlerine göre tebliği gereken belgelerin, E-Tebligat sistemi ile mükelleflerin elektronik adreslerine tebliğ edilmesidir. Bu tebliğ fizikî ortamda yapılan tebligat ile aynı sonucu doğurmaktadır. Gelir vergisi mükelleflerinden ticari, zirai ve meslekî yönden kazanç elde edenler ve kurumlar vergisi mükellefleri

Elektronik Tebligat sistemine 01.04.2016 tarihine kadar bildirimde bulunarak e-tebligat sistemini kullanmaya başlamaları gerekmektedir.

Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) e-Dönüşüm uygulamaları için 509 sıra no ile 19.10.2019 tarihinde yeni Vergi Usul Kanunu Tebliği Yayınlandı. Bu tebliğ ile birlikte aşağıdaki tebliğler yayından kaldırılmış oldu.

1. 397 Vergi Usul Tebliği, 415 Vergi Usul Tebliği,
2. 421 Vergi Usul Tebliği, 433 Vergi Usul Tebliği,
3. 462 Vergi Usul Tebliği, 463 Vergi Usul Tebliği

509 Nolu Tebliğ ile Temel Olarak Yapılan Değişiklikler:

1. e-Fatura zorunlu geçiş için ciro sınırı 10 Milyon TL'den 5 Milyon TL ye indirilmiş oldu.
2. e-Fatura mükelleflerine e-Arşiv Fatura zorunluluğu getiriliyor.
3. Müstahsil Makbuzu zorunlu hale gelerek, zorunlu e-Müstahsil uygulamasına dahil olanlara e-Fatura, e-Arşiv Fatura ve e-İrsaliye de zorunlu hale geldi.
4. 5957 sayılı kanun hükümlerine göre komisyoncu veya tüccar olarak meyve ve sebze ticaretiyle işgal edenler ciro sınırı olmaksızın e-müstahsil mükellefi olmak zorunda.
5. e-Serbest Meslek zorunlu oldu.
6. e-Gider Pusulası, e-Sigorta Poliçesi, e-Dekont, e-Döviz Alım-Satım Belgesi, e-Sigorta Komisyon Gider Belgesi, e-Yolcu Listesi yeni çeşit e-belge ürünü olarak tebliğde yer aldı.
7. e-Arşiv Fatura uygulamasına dahil olmayan mükellefler 1.1.2020'den itibaren düzenledikleri fatura tutarının vergiler dahil 30.000 TL'yi aşması halinde düzenleyecekleri faturaları GİB in açacağı ilave fatura portalı üzerinden e-Arşiv Fatura olarak düzenlemek zorundadırlar.
8. e-Fatura ve e-Arşiv Fatura uygulaması dahil olup ÖKC kullanımından muaf olan mükellefler 500 TL ye kadar olan parekende mal ve hizmet satışlarına ait belgelerde müşteri adı bölümüne nihai tüketici yazılabilecek
9. e-Defter verilerinin ikincil kopyalarının GİB tarafından onaylı saklama kuruluşlarında saklanması zorunlu hale geldi.
10. e-Deftere geçiş için zorunlu ciro sınırı da 5 Milyon TL ye indi.

Verginin tebliği kanunda belirtilen kişileri usulüne uygun bir şekilde yapılmalıdır. Vergi Usul Kanunu'nun 94. maddesine göre tebliğ, mükelleflere, bunların kanuni temsilcilerine, umumi vekillerine veya vergi cezası kesilenlere yapılır. Gerçek kişilerde küçüklük, kısıtlılık gibi, sebeplerle mükellef yerine veli, vasi veya kayyum gibi, vergi sorumlularının bulunması halinde tebligat bunlara yapılır. Tüzel kişilerde tebligat, bunların başkan, müdür veya kanuni temsilcilerine, tüzel kişi olmayanların tebligatı ise, bunları idare edenlere veya temsilcilere yapılır.

Tebligat, adresleri bilinen gerçek ve tüzel kişilere posta ile yapılır. Memur aracılığı ile de malum adrese ilgili yazı ve belge elden teslim edilebilir. Kanun koyucu tebligat işlemlerini kolaylaştırmak için postayla veya memur aracılığıyla yapılacak tebliğ işlemlerinin, ilgilinin kabul etmesi şartıyla daire veya komisyonda da yapılabileceğini ifade etmiştir. Bu genel halin dışında da bazı hallerde daire ve komisyonda tebligata gidilmektedir. Adresin hiç bilinmemesi durumunda ilan yoluyla tebligat yapılır. İlan yazısı ilgili vergi dairesinin bulunduğu yerin belediye sınırlar içinde çıkan bir veya birden fazla gazete de yayınlanır.

4.5.10. Verginin Tahakkuku

Verginin tahakkuku; tarh ve tebliğ edilen bir verginin ödenecek safhaya gelmesidir.

Tebliğ işlemi ile mükellef idarece yapılan tarh işleminden haberdar olmaktadır. Bu işlem her zaman doğru olmayabilir; vergi miktarında, mükellefin kişiliğinde, muaflık veya istisnada bazı hatalar yapılmış olabilir. Mükellef vergi borcunu yatırmadan önce bu hataları düzelttirmek isteyebilir ve bunun için uzlaşma yoluna da başvurabilir. Mükellefe bu yollar tanınıyorsa, sonuç alınıncaya kadar vergi tahakkuk etmiş sayılmaz. Dava açılması durumunda tahsil işlemleri durdurulur.

Dava açma süresinde dava açılmamışsa tahakkuk mahkemenin vereceği karara kadar ertelenir. Yürütmeyi durdurma kararı alınmadığı sürece vergi itiraz ve temyiz yoluna gidilmeden önce tahakkuk etmiştir. Bu manada, tahsil edilebilir hale gelmiş, ancak kesinleşmemiştir. İtiraz ve temyiz safhalarında da mükellef haklılığını ispatlayabilir. Bu takdirde yeniden tarhiyata girişilecektir. Fazla alınan vergi söz konusu ise iade edilecektir. Vergi bu safhada kesinleşmiş sayılır. Uzlaşma yoluna gidildiğinde vergi hem tahakkuk edilmiş hem de kesinleşmiş olmaktadır.

4.5.11. Verginin Tahsili

Verginin tahsili; mükelleflerin vergi borçlarını usulüne uygun olarak ödeme işlemidir.

Vergi olayında, alacaklı durumunda olan devlet ve borçlu durumunda olan mükellefler vardır. Verginin ödenmesinde bir taraf ödemede bulunurken bir taraf için ise tahsil söz konusudur. Verginin ödenmesi,

mükellefin borçlu olduğu vergi miktarını devlete vermesidir. Mükellef veya onun namına diğer kişilerce yapılacak ödemeler devletin vergi alacağını ortadan kaldırır. Ancak bu ödemelerin VUK'na göre uygun bir şekilde yapılması gerekir.

Verginin ödenme şekilleri:

1. Mükellefçe Ödenmesi: Vergi borcunun ödenmesinde en yaygın usuldür. Mükellef vergi süresi içinde vergi borcunu ilgili vergi dairesine götürüp öder. Vergi elden yatırılabilir gibi, banka şubesi aracılığıyla veya posta havalesiyle de ödenebilir.

2. Kaynakta Kesme (Stopaj): Vergiye tabi bir kazanç veya irat hak sahiplerine ödenirken, ödemeyi yapanlar bu gelirden kanunda belirtilen orana göre vergi kesip, vergiyi vergi dairesine özel bir beyanname doldurup vererek yatırırlar. Bu usulde formaliteler en aza iner ve vergi daireleri daha az sayıda kişilerle muhatap olurlar. Bu usulün uygulandığı en güzel örnek Gelir Vergisidir. Aynı zamanda bu usul vergi kaçakçılığını ve vergi masrafını en aza indiren bir yöntemdir.

3. Geçici Vergi: Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin cari vergilendirme dönemlerinin gelir ve kurumlar vergisine mahsuben üçer aylık kazançları üzerinden hesaplanıp ödenen bir peşin **vergi** uygulamasıdır. Geçici vergi sistemine göre gerçek usulde gelir vergisine tabi ticari kazanç sahipleri ile serbest meslek erbabı ve kurumlar vergisi mükellefleri cari vergilendirme döneminin gelir ve kurumlar vergilerine mahsup edilmek üzere geçici vergi ödeyeceklerdir.

Geçici Vergi'nin oranı, Gelir Vergisi mükellefleri için yüzde 15, Kurumlar Vergisi mükellefleri için yüzde 20'dir. Geçici verginin beyanı ocak ayından başlanmak üzere üçer aylık dönemler halinde senede dört defada yapılır. Hesap dönemi takvim senesi olan mükellefler için geçici vergi dönemleri:

Birinci dönem:.....Ocak-Şubat-Mart,

İkinci dönem:..... Nisan-Mayıs-Haziran,

Üçüncü dönem:.....Temmuz-Ağustos-Eylül,

Dördüncü dönem:.....Ekim-Kasım-Aralık.

Geçici vergi üç aylık dönemi izleyen ikinci ayın on dördüncü günü akşamına kadar bağlı olunan vergi dairesine beyan edilir ve on yedinci günü akşamına kadar ödenir.

4. Verginin Mahsubu ve Takası: Ödenmiş bir verginin ödenmemiş bir vergiden indirilmesine verginin mahsubu denir. Gelir vergisinde senelik beyanname gösterilen gelire dâhil kazanç ve iratlardan Gelir Vergisi Kanunu'na göre kesilmiş veya götürü usulde tespit edilmiş olan kazanç ve ücretler dolayısıyla ödenmiş olan vergiler, beyanname üzerinden hesaplanan gelir vergisine mahsup edilir. Ayrıca mükelleflerin yabancı ülkelerde elde ettikleri kazanç ve iratlardan ödedikleri benzeri vergiler, Türkiye'de tarh edilen gelir vergisinin yabancı ülkelerde elde edilen benzeri kazanç ve iratlara isabet eden kısmından indirilir. Verginin takası ise, borçluluğu sona erdiren bir sebep olup aynı cinsten olan karşılıklı ve muaccel iki borcu daha küçük olan oranında sona erdiren bir hukuki işlemdir.

4.6. Vergilerin Tasnifi

Vergiler konularına, mükelleflerin şahsi durumlarına, tarife şekline ve yansıma durumuna göre sınıflandırılır. En yaygın olarak kullanılan sınıflandırma şekilleri şöyledir:

4.6.1. Dolaylı ve Dolaysız Vergiler

Dolaylı vergiler, mal ve hizmet kullanımından kaynaklanan vergilerdir. Vergiye tabi mal ve hizmetlerden yararlanan herkes, gelir düzeyi ne olursa olsun aynı oranda vergi öder. Bu vergilerde vergi mükellefi ile ödeyicisi farklıdır. Bir başka tanıma göre ise, dolaylı vergiler bir mal veya hizmet üzerinden dolaylı olarak tahsil edilen vergilerdir. Mal ve hizmet satın alırken ödendiğinden, tahsili kolay ve ucuzdur. Katma değer vergisi ile özel tüketim vergisi, dolaylı vergiler arasında yer alır.

Bir mükellefin vergisi başkalarına devrediliyorsa, mükellef vergisini kendisi ödemiye devredilen vergi **dolaylı vergi** olarak isimlendirilir. Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisi gibi vergi belirli olmayan zamanlarda ve mükellefe bağlı olmaksızın tarh, tahakkuk ve tahsil ediliyorsa dolaylı yapıdadır.

Dolaylı (Vasıtalı) vergiler:

1. Katma Değer Vergisi
2. Özel Tüketim Vergisi
3. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi
4. Gümrük Vergisi
5. Damga Vergisi
6. Taşıt Alım Vergisi
7. Dâhilde Alınan Katma Değer Vergisi

8. Akaryakıt Tüketim Vergisi
9. Harçlar
10. Dış Ticaretten Alınan Vergiler
11. Akaryakıt Gümrük Vergisi
12. Tek ve Maktu Vergi

Mükellef kendi vergisini ödüyorsa ve bu vergi yükü başkalarına devredilmiyorsa bu vergi **dolaysız vergi** olarak isimlendirilir. Emlak Vergisi, Gelir Vergisi ve Motorlu Taşıtlar Vergisi bu tür vergilere en güzel örneklerdir. Tahsil durumu açısından, eğer bir vergi belirli dönemlerde ilgili mükellef namına tarh ve tahsil ediliyorsa **dolaysız vergidir**. Mesela, Kurumlar Vergisi.

Genellikle konusu gelir ve servet unsuru olan vergiler dolaysız / vasitasız vergi sayılırken, mal ve hizmetlerle bir kısım iktisadi ve hukuki muameleler üzerinden alınan vergiler dolaylı vergi olarak isimlendirilmektedir.

Dolaylı ve dolaysız vergi ayrımında ölçü vergilerin yansıma durumu ve tahsil durumudur. Piyasanın yapısı, mal ve hizmetlerin arz ve talep durumları, iktisadi şartlar verginin yansımasını etkiler. Daha önce yansıyan bir vergi iktisadi durumların değişmesine göre daha sonra yansımayabilir. Verginin tahakkuk ve tahsil şekli, verginin alınma süresi ve vergi konusunun düzenli ve sürekli olma durumunu belirlemektedir.

Dolaysız (Vasitasız) vergiler:

1. Gelir Vergisi
2. Kurumlar Vergisi
3. Emlak Vergisi
4. Veraset ve İntikal Vergisi
5. Motorlu Taşıtlar Vergisi

Vergilerin dolaylı veya dolaysız olduğunu belirleyen ölçüler:

1. Genel fiyat seviyesini etkileyen vergiler dolaylı vergi, genel fiyat seviyesini etkilemeyen vergiler ise dolaysız vergilerdir.
2. Nispi fiyatları değiştiren vergiler dolaylı vergi, değiştirmeyen vergiler ise dolaysız vergilerdir.
3. Yükü başkalarına aktarılan vergiler dolaylı vergi, verginin konulduğu kişi veya kurumlar tarafından ödenen vergiler dolaysız vergilerdir.
4. Gelirlerin harcanması işlemlerini vergilendiren vergiler dolaylı vergi, gelirlerin elde edilmesine ilişkin işlemleri vergilendiren vergiler ise dolaysız vergilerdir.

4.6.2. Sübjektif-Objektif Vergiler

Mükellefin kişisel durumunu, ailevi durumunu dikkate alan diğer bir ifade ile kişinin evli veya bekâr oluşunu, çocuklarının bulunup bulunmamasını, sakatlık halini ve buna benzer durumları dikkate alan ve artan oranlı olan vergiler sübjektif / şahsi vergiler olarak isimlendirilir. Mesela, Gelir Vergisi, Veraset ve İntikal Vergisi.

Mükellefin kişisel durumunu, ailevi durumunu dikkate almayan ve doğrudan vergi konusunun hedef alındığı eşit oranlı tarifeye göre alınan vergiler ise objektif / gayri şahsi vergiler denir. Mesela, Katma Değer Vergisi ve Emlak Vergisi.

4.6.3. Gelir – Servet – Harcama Vergileri

En çok kullanılan ayırimlardan birisi de vergi matrahının niteliğine göre yapılan ayırimdır.

Gelir-servet-harcama ayırımına göre, verginin matrahını gelirin oluşturması **gelir üzerinden alınan vergileri**, vergi matrahının servetin oluşturması **servet üzerinden alınan vergileri**, verginin matrahını harcamaların oluşturması ise **harcamalar üzerinden alınan vergileri** ortaya çıkarmaktadır. Gelir üzerinden alınan vergilere gelir ve kurumlar vergisi, servet üzerinden alınan vergilere emlak, motorlu taşıtlar, veraset ve intikal vergisi, harcamalar üzerinden alınan vergilere ise mal ve hizmetler üzerinden alınan katma değer vergisi, özel tüketim vergisi ve banka ve sigorta muameleleri vergileri örnek olarak verilebilir.

1. Gelir Vergisi: Belli bir gelir elde eden kişilerin bu gelirlerinden devlete vermekle yükümlü oldukları, belli oranlardaki kanuni, dolaysız vergidir.

Gelir vergisinin konusu gelirdir. Gelir, temelde iktisadi bir kavram olarak aynı zamanda kurumlar vergisinin de konusudur. **Gelir**, üretim faktörlerinin üretim sürecine katılmaları karşılığında aldıkları paydır. Emek faktörünün geliri ücrettir, teşebbüs faktörünün geliri kârdır. **Gelir**, ticari kazanç, zirai kazanç, ücretler, serbest meslek kazançları, gayrimenkul sermaye iratları, menkul sermaye iratları ve diğer kazanç ve irat unsurlarından oluşur. Gelir üzerinden alınan vergiler, gerçek kişilerin geliri üzerinden alınan gelir vergisi ve tüzel kişiler ve kuruluşların gelirleri üzerinden alınan kurumlar vergisi olarak iki kısımda incelenir.

Kişinin çalışması karşılığında ve çalışma dışında elde ettiği her türlü kazançlar gelir olarak ifade edilir. Kişinin geliri, o kişinin vergi ödeme gücünü gösteren en önemli göstergesidir. Geliri yüksek olan bir kişinin ödeme gücü geliri düşük olan kişiye göre daha fazladır. Gelir arttıkça kişilerin harcama güçleri ve servetleri de artmaktadır. Her ne kadar gelir, vergi ödeme gücünü belirlemede çok mühim bir unsur olsa da gelirlerin tamamının vergilendirilmesi mümkün değildir. Gelir kaynaklarının yapılarının birbirinden farklı olması, kişilerin ve aile yapılarının farklılığı, farklı türde gelir unsurlarından oluşması vb. sebeplerde sadece gelirlerin vergilendirilmesi yeterli olmamaktadır.

Kurumlar vergisi; kurum kazançları üzerinden alınan bir vergi olarak; mükelleflerin bir hesap dönemi içinde elde ettikleri safi kurum kazancı üzerinden hesaplanır.

Kurumlar vergisinin konusu ile gelir vergisinin konusu aynı ancak mükellefleri farklıdır. Gelir vergisinin mükellefi gerçek kişiler olurken, kurumlar vergisinin mükellefi tüzel kişiler ile tüzel kişiliği olmayan bir kısım kuruluşlardır. Gelir vergisi artan oranlı bir tarifi üzerinden alınırken kurumlar vergisi sabit oranlı bir tarifeye göre alınır.

2. Servet Vergisi: Servet, gerçek veya tüzel kişilerin sahip oldukları ve para ile ifade edilen iktisadi kıymetlerinin tamamını ifade eder. Servet vergileri, servet unsurlarını oluşturan menkul ve gayrimenkul kıymetlerin tamamı veya bir kısmı üzerinden alınan vergilerdir. Vergiyi doğuran olaylardan bir diğeri olan servet; genellikle mal ve mülk şeklindedir. Servetin büyüklüğüne ve çokluğuna göre belirlenen vergi borcu; serveti daha az olan kişiye göre daha fazladır. Bir kişinin ödeyeceği vergi gücü bir sene boyunca sahip olduğu servet ve tabi ki geliri üzerinden hesaplanmaktadır. Servete sahip olma isteği kişilerin geleceğe dair bir güvence ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. Bu saikle harcanmayan gelirler servet olarak teşekkül eder, servet de ayrıca vergi konusu olarak kabul edilmektedir.

Servet vergileri:

1. Emlak Vergisi: Arazi, arsa ve binalar için ödenen vergidir. a. Bina Vergisi; b. Arazi Vergisi. Bina, arazi ve arsalar için ayrı oranlar belirlenmiştir. Bina emlak vergisinde iki farklı oran vardır. Bina emlak vergisinin oranı binde iki, konutlarda ise binde birdir. Arazi emlak vergi oranı binde bir, arsalarda binde üç olarak ayarlanmıştır.

2. Veraset ve İntikal Vergisi: Türk Vergi sisteminde yer alan dolaysız vergilerden olarak, miras, hibe (bağış), vasiyet gibi sebeplerle bedelsiz veya karşılıksız olarak elde edilen servet unsurları üzerinden alınan bir tür servet vergisidir.

3. Motorlu Taşıtlar Vergisi–MTV: Karayolları Trafik Kanunu'na göre trafik şube veya bürolarına kayıt ve tescil edilmiş bulunan motorlu kara taşıtları ve Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü'ne kayıt ve tescil edilmiş olan uçak ve helikopter, liman veya belediye siciline kayıt ve tescil edilmiş olan motorlu deniz taşıtlarının tabi olduğu ve sahipleri tarafından her sene ödenmesi gereken bir vergidir.

Bu manada, kişilerin elde ettiği gelirler gelir olarak vergilendirilirken, aynı zamanda gelirin harcanmayan kısmı da servet olarak vergilendirilmektedir.

3. Harcamalar Üzerinden Alınan Vergiler: Harcama, para veya para ile ifade edilebilen iktisadi değerlerin bir gaye doğrultusunda elden çıkartılmasıdır. Gelirin, ihtiyaçları karşılamak üzere çeşitli mal ve hizmetleri satın almak veya birtakım faaliyetlerden faydalanmak gayesiyle elden çıkarılan kısmı olan harcama; gerçekleştirildiği anda vergiye konu olmaktadır. Harcama bir taraftan tüketim olarak vergilendirilirken, aynı anda servete de dönüşebilmektedir. Bu durumda harcamalar hem tüketim hem de servet vergilerine kaynak olurlar. Harcamaların vergilendirilmesi kişileri tasarrufa teşvik eder. Tasarruf da bir şekilde vergi konusu olmaktadır. Harcamaların vergilendirilmesi, vergilerin tahsili ve takibi gelirlerin vergilendirilmesine göre daha kolaydır.

Harcama vergileri; mal ve hizmet alımları yanında bir kısım hukuki işlem / muameleleri kapsar. **Muamele vergileri;** gelirin harcanması sırasında alınan vergidir.

Üretimden pazarlamaya kadar çeşitli aşamalarda mal ve hizmet satış fiyatları üzerinden alınan muamele vergileri; Katma Değer Vergisi (KDV), Özel tüketim vergisi (ÖTV), Banka Sigorta Muamele Vergisi (BSMV) olarak sıralanır.

1. Katma Değer Vergisi (KDV- Value Added Tax): Mal ve hizmetlere ilk üretim aşamasından, nihai tüketime kadar her aşamada uygulanan bir dolaylı harcama vergisidir. AB ülkeleri dolaylı vergiler alanında Katma Değer Vergisi uyguladılar. Türkiye de 1985 senesi başından itibaren bu vergiyi uygulamaya başlamıştır.

2. Özel Tüketim Vergisi (ÖTV): belirli mal veya ürünler üzerinden maktu veya nispi olarak alınan bir harcama vergisidir.

3. Banka Sigorta Muamele Vergisi (BSMV): Banka ve sigorta işlemlerine uygulanan bir gider vergisi türüdür. Bu vergi türü içinde yüzde 5 oranında uygulanacak aşağıdaki muameleler daha yeni türleridir. Bunlar: (1) **Sanal pos:** Bir kişi internet üzerinden 200 TL tutarında mal aldığına, sanal pos hizmeti veren ödeme kuruluşu da anlaşmalı mağazadan 10-20 TL komisyon alıyor. Ödeme kuruluşu, bu komisyon üzerinden vergi ödeyecek. (2) **Elektronik para ihracı:** Elektronik para kuruluşunun, internet üzerinden yapılan alışveriş karşılığı aldığı komisyonun yüzde 5'i üzerinden vergilendirme yapılacak. (3) **Para havalesi:** Ödeme kuruluşları artık yurtdışına havale işlemleri de gerçekleştiriyor. Havale hizmetinin karşılığı alınan komisyon tutarı üzerinden BSMV hesaplanacak. (3) **Mobil ödeme hizmeti:** Cep telefonu, internet gibi elektronik haberleşme araçlarından mobil ödeme yapılırken, bu işleme aracılık yapan ödeme kuruluşlarına da para ödeniyor. Ödeme kuruluşları, bu işlemlerden aldıkları komisyonun yüzde 5'ini vergi olarak ödeyecek.

4.7. Vergileme İlkeleri

Vergi ilkeleri, vergi uygulamalarında uyulması gereken esaslardan oluşur.

Vergilerin doğru bir şekilde uygulanabilmesi ve başarılı bir sonuç elde edilebilmesi için belirlenen ölçütlere **vergi ilkeleri** denir. İlgelere uyulursa vergiden beklenen gayeye daha kolay ve en az masrafla ulaşılır.

Vergilemenin klasik ve modern ilkeleri farklı şekillerde sıralanmaktadır. Burada genel olarak vergileme ilkeleri; idari, siyasi ve iktisadi açılarından ele alınmaktadır.

Vergileme ilkeleri:

4.7.1. Vergilemede Adalet İlkesi

Bu ilke vergide adil olunmasını ifade eder. Adaletli olmak içinde bulunulan topluma ve o toplumda yaşayan kişilere, onların alışkanlıklarına gelenek ve göreneklerine, örf ve adetlerine göre değişiklik göstermektedir.

Her toplum adalet kavramını kendine göre yorumlamasından vergi adaleti de toplumdan topluma farklılık gösterir. Vergi adaletinin sağlanmasında kişilerin asgari geçim sınırlarının vergi haricinde tutulması, bu sınırın üzerinin vergilendirilmesi esastır. Ayrıca, kişilerin şahsi ve ailevi özellikleri, dikkatten kaçırılmamalı, vergi kaçakçılığı dikkatle takip edilmeli ve çifte vergi önlenmelidir. Sermaye geliri ile faaliyet gelirlerinin ayrı ayrı vergilendirilmeleri gerekmektedir.

Herkes vergi ödemekle mükelleftir. Ancak, bazı siyasi, iktisadi ve sosyal sebeplerle bazı gruplar veya kişiler vergi dışında tutulmaktadır. Bu durum vergi muafiyeti ismi ile isimlendirilir. Vergi alınması gerekirken bazı konuların vergi haricinde tutulması ise vergi istisnası olarak isimlendirilmektedir.

Vergide adaletin sağlanmasında kişilerin ödeme güçlerinin dikkate alınması gerektiğini savunan yaklaşım ise ödeme gücü yaklaşımıdır. Kişinin vergi ödeme gücünün göstergeleri, kişinin geliri, serveti ve harcamalarıdır. Kişinin vergi ödeme gücüne göre vergilendirilmesi aynı zamanda gelir dağılımında da adaleti sağlamaktadır.

4.7.2. Vergilemede Genellik İlkesi

Herkesin kamu harcamalarını karşılama için mali gücüne göre vergi ödemesi; maliye teorisinde "Vergilemede Genellik İlkesi" olarak nitelendirilir.

Vergi ödeme güçlerine göre herkesin vergi ödemesi, vergide genellik ilkesinin özünü oluşturur. Genellik ilkesi, herkesten vergi alınmasını, diğer bir ifade ile vergi alırken, toplum fertleri arasında hiçbir ayırım yapılmamasını ifade eder.

Zamanımızda bu ilke, her vatandaşın ödeme gücü oranında vergi kapsamına alınması, ödeme gücü zayıf olanların ise vergilendirilmemesi şeklinde ortaya konulmaktadır.

4.7.3. Vergilemede Kesinlik İlkesi

Vergilemede kesinlik ilkesi, vergi alındıktan sonra kişiye tekrar ödenmemesini ifade eder.

Verginin konusu, oranları, ödeme yeri ve zamanı ve ödeme şekli vergi kanunlarında açık ve net bir şekilde belirtilmektedir. Bu konuda herhangi bir belirsizlik veya değişik anlaşılmalara sebep olacak ifadeler yer almamaktadır.

Mükelleflerin vergilerini kanunda belirtilen şekilde ve yerde ödemeleri ve bu konuda herhangi bir şüphe duymamaları gerekmektedir.

4.7.4. Vergilemede İktisadi Etkinlik İlkesi

Vergi uygulama ve toplama maliyeti, elde edilen vergi hâsılatına göre yüksek bir seviyede olmamalıdır.

Mükellefin cebinden çıkan para ile devlet hazinesine giren para arasındaki fark gayet küçük olmalıdır. Vergiden beklenen hâsılatın belirli bir dönem içinde elde edilmiş olması ve elde edilirken, harcamaların asgari seviyede tutularak en az masrafla tahsil edilmesi temel alınmalıdır.

İktisadilikte önemli olan hem vergi tahsilâtının vergi süresi içerisinde yapılabilmesi hem de vergi maliyetinin en düşük seviyede tutulabilmesidir. Vergi uygulamasının maliyetleri içinde vergi ile ilgili görevli memurların aylıkları, kırtasiye, ısıtma, aydınlatma, haberleşme masrafları, vergi uyuşmazlıkları ve vergi yargısı

ile ilgili masraflar, posta, ulaşım, danışman ücretleri, yayın ve araştırma masrafları ve diğer saklı maliyetler girmektedir.

4.7.5. Vergilemede Uygunluk İlkesi

Vergi mükellefler için en uygun ve doğru bir zamanda, en uygun şekilde alınmalıdır.

Vergi toplumun yapısına uyumlu olarak, ekonomiyi zorlamadan elde edilen bir gelir olmalıdır. Bu her kişi için uygun olan zamanda vergilendirilmenin yapılması gerektiği anlamına gelmemektedir. Kişi olarak tek tek uygunluğun sağlanması mümkün değildir. Çünkü mükellefler arası ekonomik, sosyal, mali ve psikolojik duruma göre uygun zaman ve şartlar arasında önemli farklılıklar vardır.

Vergilemede uygunluk ilkesinde önemli olan uygunluğun genele göre belirlenmesidir.

4.7.6. Vergilemede Kanunilik İlkesi

Vergilemede kanunilik ilkesi, kanunsuz vergi alınamayacağını ifade eder.

Vergileme ilkelerinin oluşumunda, Anayasa'nın sadece doğrudan vergi ile ilgili hükümlerinin değil, tümünün dikkate alınması gerekir. Anayasa'nın ceza hukukuna ilişkin suç ve cezaların kanuniliği, suç ve cezaların önceden belli olması vb. gibi, ilkeler, vergi ceza hukukunun temel ilkeleri olmak durumundadır.

Hukuk devleti kuralının hukuki güvenlik ve hukuki istikrar kuralları aynı zamanda vergi hukukunun da kuralları olmak durumundadır. Özel teşebbüs hürriyeti ve sözleşme hürriyeti asıl olması, vergileme ilkeleri içerisinde, bu hürriyetleri kullanılamaz hale getirmeme şeklinde belirlenmelidir.

4.7.7. Vergilemede Tarafsızlık İlkesi

Vergilerin tarafsızlığı, devlet tarafından alınan vergilerin miktarının, piyasanın işleyişini bozmayacak bir düzeyde olmasını ifade eder.

Bir vergi sisteminin tarafsız olabilmesi için temelde; tespit edilen vergi oranlarının düşük olması, vergi oranlarının "düz" (flaş) olması ve belirli kişi ve kurumlara vergi imtiyazları tanınamaması gerekmektedir. Vergilemede tarafsızlık ilkesi, vergi yoluyla rekabete verilebilecek zararların istenmeyen sonuçlarından uzak kalmadır. Vergilemede tarafsızlık ilkesine uyum sonucunda, vergileme ile mükellefin nispi iktisadi-mali durumlarında hiçbir değişiklik olmamalıdır.

Vergi sistemi ile ulaşılmak istenen gayenin dışında, kaynakların ekonomide daha verimli kullanılması ve yönlendirilmesine müdahale edilmemelidir. Bu ilke ile verginin, mükellefler üzerinde aşırı bir yük oluşturulmaması, sadece ekonomiden ayrı kendi politikası ve gayesi doğrultusunda kullanılması istenilmektedir.

Verginin iktisadi etkisini vurgulayan tarafsızlık ilkesi, üretici ve tüketici tercihlerini en az etkileyen bir politikanın sürdürülmesi sebebiyle, vergilerin tek tek analiz edilmesi gerekir.

4.7.8. Vergilemede Eşitlik İlkesi

Vergilemede eşitlik ilkesine göre, kişiler genel vergi yüküne, kendi ödeme güçlerine göre katılmalıdırlar.

Vergilemede eşitlik ilkesi, mükelleflerin vergi ödeme güçlerini dikkate almak suretiyle vergilendirilmesini ifade eder. Bu ilke, vergilemede adaleti sağlama açısından çok büyük bir öneme sahiptir. Yine bu ilke, genel vergi yükünün toplumu oluşturan kişiler arasında mükelleflerin ferdi, ailevi ve iktisadi durumlarına göre dengeli bir şekilde dağıtılmasını gerekli kılmaktadır. Burada kişilerin hangi ölçülerde vergi ödeyecekleri meselesi önem kazanmaktadır.

Vergilemede eşitlik ilkesi, vergi ödeme gücü bakımından aynı olanların aynı vergilendirme şartlarına tabi tutulması, buna mukabil vergi ödeme gücü farklı olanların, farklı vergilendirme şartlarına tabi tutulması şeklinde tanımlanabilir.

Aynı durumda olanların aynı vergilendirme şartlarına tabi olması, vergilemede "yatay eşitlik"; farklı durumda olanların farklı vergileme şartlarına tabi tutulması ise "dikey eşitlik" olarak ifade edilir.

4.7.9. Vergilemede Ödeme Gücü / İktidar İlkesi

Vergilemede ödeme gücü ilkesi, kamu harcamalarına kişilerin ödeme güçleri oranında katılmaları düşüncesinden oluşmaktadır.

Vergi ödeme gücü, vergilemede adaletin sağlanmasında öne sürülen yaklaşımlardan "ödeme gücü yaklaşımı" ile ilgili bir kavramdır. Ödeme gücü yaklaşımı, gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yönelik olarak, vergi yükünün mükelleflere adil bir şekilde bölüştürülmesini ve vergilemede mükellefin vergi ödeme gücünü esas alır. Vergi ödeme gücünün belirlenmesinde mükellefin geliri, serveti ve harcamaları göz önünde tutulmaktadır.

Adil bir vergi düzeninde vergilerin çoğu, kişilerin ödeme gücüne dayandırılarak alınır. Fertlerin ödeme gücünü teşkil eden en önemli unsurlar; gelir, servet ve harcamadır. Gelir üzerinden alınan vergiler "gelir vergisi", servet üzerinden alınan vergiler "servet vergisi" ve harcama üzerinden alınan vergiler "harcama vergisi" olarak isimlendirilir.

4.7.10. Vergilemede Fayda/İstifade İlkesi

Vergilemede fayda ilkesi, her fert kamu hizmetlerinden faydalanma oranında vergi ödeyecektir.

Vergi yükünün dağılımında piyasa kurallarının kullanılması ile her yükümlünün gönüllü olarak kamu faaliyetlerine yapmak istediği katkı ile ödeyeceği vergi aynı olacaktır. Vergilerle finanse edilen kamu hizmetlerinden faydalanan kişiler, bu faydalanma oranında vergi ödemek durumundadırlar.

İstifade ilkesine göre, piyasada fiyatlar, mal ve hizmetleri kullananların elde ettikleri faydayı ölçüyorsa, vergiler de kamu hizmetlerinden faydalananların elde ettikleri faydayı ölçer. Dolayısıyla vergiler, fertlerin elde ettikleri faydaların karşılığıdır. Vergilemede fayda ilkesi vergi gelirlerini artırma açısından büyük bir çekiciliğe sahiptir. Vergiler ayrı ayrı değil, finanse ettikleri kamu hizmetlerinin miktarı ile ilişkili olarak göz önünde bulundurulur.

Faydalanma kuralına göre, vergilerin yükü kişiler arasında kamusal mal ve hizmetlerden elde ettikleri fayda ile bağlantılı olarak paylaşılmalıdır. Bu ilke aynı durumda olan (aynı düzeyde fayda sağlayan) kişilerin, aynı miktarda vergi ödemelerini ifade eder (**yatay adalet**). Kamusal mal veya hizmetlerden daha fazla fayda sağlayanların daha az fayda sağlayanlara göre daha çok vergi ödemeleriyle de **dikey adaletin** gerçekleştirileceği ileri sürülür.

Dördüncü Bölüm Değerlendirme Soruları

1. Kamu gelirleri nedir? Tarif ederek, kamu ve özel gelir ayırımını yapınız.
2. Piyasa ekonomisinde ve sosyalist ekonomilerde kamu finansmanının mahiyetini açıklayınız.
3. Kamu gelir türleri nelerdir?
4. Vergi ve harç nedir?
5. Resim ve şerefiye nedir?
6. Parafiskal gelirler, para ve vergi cezaları nedir?
7. Mülk ve teşebbüs gelirleri nedir?
8. Para politikası ve para basmaktan doğan gelirler nedir?
9. Kamu borçlanmaları ve fon gelirleri nedir?
10. Osmanlı Devleti'nin mali teşkilatını genel olarak değerlendiriniz.
11. Osmanlı Devleti'nde uygulanan temel şer'i vergilerden zekât ve haraç gelirini açıklayınız.
12. Osmanlı Devleti'nde uygulanan temel şer'i vergilerden öşür ve cizye gelirini açıklayınız.
13. Osmanlı Devleti'nde örfi vergileri genel olarak değerlendiriniz.
14. Vergi nedir? Açıklayarak, verginin tarihi gelişimde tahsili usullerini ve temel özelliklerini yazınız.
15. Verginin temel özellikleri nedir?
16. Verginin anlaşılması, haklılığı ve izahı ile ilgili görüşler (teoriler) nelerdir?
17. Verginin mali işlevi nedir? Maliye politikalarında vergilemenin kullanıldığı alanları yazınız.
18. Verginin sosyal işlevi nedir?
19. Vergi tekniği ve vergilemeye ilişkin aşağıdaki kavramları açıklayınız: Verginin Konusu: 2. Vergi Mükellefi (Yükümlüsü): 3. Vergi Sorumlusu: 4. Vergiyi Doğuran Olay: 5. Vergide İstisna ve Muafiyet: 6. Vergi Matrahı: 7. Vergi Tarifesi: 8. Vergi Tarhı: 9. Verginin Tebliği: 10. Verginin Tahakkuku: 11. Verginin Tahsili:
20. Değişik kıstaslara göre yapılan tasnifte yer alan aşağıdaki vergileri açıklayınız:
 1. Dolaylı-dolaysız vergiler:
 2. Sübjektif-objektif vergiler:
 3. Gelir-servet-harcama vergileri:
21. Harcama vergilerini sıralayarak açıklayınız.
22. Aşağıda verilen vergilemenin ilkelerini açıklayınız.
 1. Vergilemede Adalet İlkesi:
 2. Vergilemede Genellik İlkesi:
 3. Vergilemede Kesinlik İlkesi:
 4. Vergilemede İktisadi Etkinlik İlkesi:
 5. Vergilemede Uygunluk İlkesi:
 6. Vergilemede Kanunilik İlkesi:
 7. Vergilemede Tarafsızlık İlkesi:
 8. Vergilemede Eşitlik İlkesi:
 9. Vergilemede Ödeme Gücü / İktidar İlkesi:
 10. Vergilemede Fayda / İstifade İlkesi:

BEŞİNCİ BÖLÜM

VERGİ YÜKÜ-VERGİ BASKISI-VERGİNİN YANSIMASI-VERGİNİN REDDİ

1. Vergi Yükü

1.1. Vergi Yönetimi

Bir vergi sisteminin uygulamadaki başarısı önemli ölçüde vergi yönetimine bağlıdır.

Vergi yönetimi (taxes management), vergi idarelerinin vergileri kanunlara uygun olarak en etkin yöntemle ve düşük maliyetle toplayabilmek için kullandıkları araç, prosedür ve tedbirler dizisidir.

Vergi yönetimi; bir vergi sisteminin yürütülmesi ve uygulanmasına ilişkin tüm faaliyet ve kuralları ifade eder.

Vergi yönetimi ile vergilerin konulması, vergi oran ve tarifelerinin belirlenmesi, vergi tarh, tahakkuk, tahsilât ve denetim gibi birçok faaliyet dizisini içine alan geniş bir süreci ifade eder. Vergi tahsilâtının zamanında ve etkin bir şekilde yapılması, vergiye gönüllü uyumu kolaylaştırma, vergiden kaçınmayı önleme ve vergi kaçakçılığı ile mücadele etme ve vergi uyuşmazlıklarını idari veya yargı yolları ile çözümlenerek ortadan kaldırılması faaliyetleri de vergi yönetimi kapsamındadır.

Vergi yönetiminde, vatandaşın, kamu harcamalarına katılım payları adil bir şekilde düzenlenmelidir. Vergide adalet, harca yandan değil, daha çok kazananın alınarak sağlanmalıdır. Tüm vatandaşlardan toplanılan vergilerle devletin sunduğu sosyal destekler, bir şahıs veya grubun yardımı olmadığı bilinmeli ve bu kaynaklar belirli ellerde baskı unsuru olmamalıdır. Başta mahalli idareler olarak devletin en temel görevi aç ve açığı insanlara hizmettir. “Bazı insanlar, ihsanlarını muhtaçlara çok pahalıya satarlar.” Tamircilerin azaldığı ve fakat tahripçilerin çoğaldığında vatandaşın görevi, siyaset müessesinin daha güçlü ve liyakatli olmasını sağlayarak, kamu kaynaklarının etkin yönetimini gerçekleştirmek olmalıdır. Toplumsal rahatsızlığın artışı gösteren toplumsal hareketlilikteki artış zamanında yöneticiler, zalime karşı izzetli, mazluma karşı merhametli olmalıdır. Toplumun değeri olan önceki kuşakların biriktirdiği iktisadi değerleri verimli kullanmak gerekir. Devleti yeniden yapılandırma sürecinde vergi adaletini sağlayacak uygulamalara ihtiyaç vardır. Vergi adaletini ve dolayısıyla sosyal kaynaşmayı bozacak devlet içerisinde kendi bürokrasi ve burjuvasını oluşturan kirli ve kimliksiz insanların yapılanmalarına müsaade edilemez.

Vergi yönetiminin temel işlevleri:

1. Tarh
2. Tahsil
3. Denetim

Vergi ödenmesiyle, mikro açıdan mükelleflerin gelirlerinin; makro açıdan ise toplumun gelirlerinin, özel sektörden kamu sektörüne aktarılması sebebiyle mükellef veya gruplara bir yük teşkil etmektedir.

1.2. Vergi Yükü ve Türleri

Vergi yükü; verginin ödenmesi sonucu mükelleflerin gelirlerinde veya servetlerinde bir azalmaya sebep olmasıdır.

Vergi yükünün ölçülen kısmına objektif vergi yükü ölçülemeyen kısmına ise subjektif vergi yükü denir. Vergi ödemesi, vergi ödeyenlerin iktisadi gücünde azalmaya sebep olmaktadır. Vergi ödeyenlerin bu azalmadan etkilenmeleri ve bir şeyler hissetmeleri çok normaldir.

Vergi yükü, ödenen vergi ve vergi ödeme gücünün bir işlevi olmaktadır. Burada, vergi yükü, ödenen vergi ile doğru orantılı, ödeme gücü ile ters oranlı olarak vergi miktarı arttıkça vergi yükü de artmakta; mükelleflerin gelir ve serveti arttıkça ise bu yük azalmaktadır.

Vergi yükünü kişilerin veya toplumun belli bir dönemde ödediği vergilerin, aynı dönemde elde ettikleri gelirle nicelik ilişkisi olarak ifade edildiğinde **beş ayrı vergi yükü türünden** söz edilebilir.

1.2.1. Toplam Vergi Yükü

Toplam vergi yükü, herhangi bir toplumun belirli bir dönemde (genellikle 1 sene) vergi ödeme kapasitesini ifade eder. Toplam Vergi Yükü = Ödenen Vergiler / Toplumun Geliri

1.2.2. Kişisel Vergi Yükü

Kişisel vergi yükü subjektif ve objektif vergi yükü olarak ikiye ayrılır. Vergi baskısı veya vergi tazyiki ismi de verilen **subjektif vergi yükünün** hesaplanması mümkün değildir. Çünkü bu mükellefin vergi yükü sebebiyle hissettiği bir baskı ve tazyiktir. **Kişisel objektif vergi yükü** ise kişilerin belirli bir dönemde ödedikleri tüm vergilerin, o dönemde elde ettikleri gelirlerine oranlanmasını ifade eder. Bunun formülü: Kişisel Vergi Yükü = Kişinin Ödediği Tüm Vergiler / Kişinin Geliri

1.2.3. Kişisel Net Vergi Yükü

Net vergi yükü, belirli bir dönemde ödenen vergilerden, o dönemde yapılan kamu hizmetlerinden sağlanan

faidaların düşülmesi sonucu elde edilen değer gelire oranıdır. Net vergi yükü = (Ödenen vergiler-Kamu hizmetlerinden sağlanan fayda) / Gelir

1.2.4. Kişisel Gerçek Vergi Yükü

Verginin yansıması olayı da hesaplara katıldığında, net vergi yükü kavramını biraz daha genişletmek suretiyle, gerçek vergi yükü kavramına ulaşılabilir. Gerçek vergi yükünü hesaplamak için kamu hizmetlerinden sağlanan faydaların hesaplanması, ayrıca yansıyan ve yansıtılan vergilerin bilinmesi gerekir. O halde gerçek vergi yükü, net vergi yükünden daha zor hesaplanacağı söylenebilir. Gerçek Vergi Yükü = [(Ödenen Vergi+Yansıyan Vergiler)-(Kamu Hiz. Sağ. Fayda + Yansıyan Vergiler)] / Gelir

1.2.5. Gelir Grupları, Sektör ve Meslek Bazlı Vergi Yükü

Bir ekonomide muhtelif gelir grupları ayrı ayrı ele alınıp, her bir grubun vergi yükleri hesaplanırsa, gelir grupları arasında vergi yükü hesaplanmış olur. Bu şekilde hesaplanan vergi yükleri, vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini araştırmak için kullanılır. Eğer düşük vergi gruplarının vergi yükü düşük, yüksek gelir gruplarının vergi yükleri yüksek olarak hesaplanmışsa söz konusu verginin veya tüm vergi sisteminin adil olduğu ve gelir dağılımını düzeltici etki yaptığı söylenir.

Vergi yükleri çeşitli meslek grupları veya sektörler itibariyle ayrı ayrı hesaplanırsa, bu gruplar veya sektörler için vergi dağılımı konusunda önemli bilgiler elde edilecek ve maliye politikaları bu bilgiler ışığında yeniden düzenlenebilecektir. Sektör bazlı vergi yükü, bir sektörün yüklendiği toplam vergilerin, ilgili sektörün gelirlerine oranını ifade eder.

Bölge bazında vergi yükü, ilgili bölgeden toplanan vergilerin o bölge için tespit edilen gelirlere oranlanması yoluyla bulunur. Bölge ve sektör tabanlı vergi yükü karşılaştırmaları bölgeler ve sektörler itibariyle yapılan karşılaştırmalarda büyük önem taşır ve verilecek kararlara ışık tutar. Vergi yükü hesapları, kamu kesiminde mali, ekonomik ve sosyal karar alma sürecine yardımcı olacaktır.

2. Vergi Kapasitesi ve Vergi Gayreti

Vergi kapasitesi ve vergi gayreti kavramları, vergilemenin sınırı ile vergilerin ekonomik ve sosyal bünye içindeki yeri ve etkilerini değerlendirme yönünden üzerinde durulması gereken kavramlardır.

2.1. Vergi Kapasitesi

Vergi veya vergileme kapasitesi, bir ülkedeki en az geçim seviyesinin gayri safi yurt içi hâsılası olarak; belli bir dönemdeki vergilenebilir ekonomik potansiyeli gösterir.

Vergi kapasitesi; bir ülkede kamu hizmetlerinin temel finansman aracı olarak başvurulacak vergilerin taban büyüklüğünü veya vergi potansiyelini ifade eder.

Muhtelif kriterler, veriler ve büyüklükler dikkate alınmak suretiyle ortaya çıkan vergileme gücü veya imkânı, potansiyel vergi kapasitesini vermekte; buna mukabil, belli yer ve zamandaki uygulama ile ulaşılan sonuç fiili kapasiteyi göstermektedir.

Vergileme kapasitesinin durumu, doğrudan doğruya herhangi bir yer ve zamanda vergilemeye konu veya taban teşkil edecek sayıda büyüklüklere bağlı bulunmaktadır Genellikle gelişmiş ülkelerde vergileme kapasitesi büyük veya geniş; gelişmekte olan ülkelere ise bir hayli dardır.

2.2. Vergi Gayreti

Vergi gayreti, vergileme kapasitesinin durumuna bağlı olarak ortaya çıkan bir vergi ödeme gücüdür.

Vergi gayreti; hem devletin vergiyi toplamak için hem de mükellefin vergi ödemek için gösterdiği çabaları ifade eder.

Vergilemenin sınırını da tayin eden vergi kapasitesinin durumu; tarih, kültür, ahlâk, gelenek gibi moral değerlerle iktisadi ve sosyal kriterlere göre mükelleflerin vergi ödeme güç ve isteklerini (gayretini) ortaya çıkarmaktadır.

Fiili vergi gayreti, belli bir dönemde sağlanan fiili vergi hâsılatının GSMH' ya oranıdır. Vergi gayreti oranı ise vergi kapasitesi ile fiili vergi hâsılatı arasındaki oranı ifade eder.

3. Vergi Baskısı ve Vergi Baskısına Tepkiler

3.1. Vergi Baskısı

Ödenen verginin oluşturduğu etkileri yalnız gerçek kişiler hissedebilir. Tüzel kişilerin her ne kadar vergi konulursa konulsun, vergi oranları ne kadar arttırılırsa arttırılsın böyle bir baskıyı hissetmeleri mümkün olmaz.

Vergi baskısı (tazyiki); vergi ödemenin kişilerin davranışları üzerinde meydana getirdiği psikolojik etkidir. Verginin karşılıksız ve zorunlu olması kişinin gönülden bir istekle yerine getirmesini engeller.

Vergi baskısı ya mevcut vergilere karşı veya yeni konulan veya oranları arttırılan vergilere karşı duyulabilir. Her durumda vergilerin ödenmesi kişilerin gelirlerinin azalması anlamına gelecektir. Dolayısıyla kişiler, vergi sebebiyle gelirlerinde oluşan azalmaya karşı bazı tepkiler gösterecek ve türlü fiillerle vergilerin etkilerini

ortadan kaldırmaya çalışacaktır. Normal olarak bu fiiller mükelleflerin gelir durumuna, sosyal durumuna, vergi türüne, yapısına ve toplumun iktisadi ve hukuki yapısına bağlı olacaktır. Bu vergi baskısını ölçmek mümkün değildir.

3.2. Vergi Baskısına Karşı Tepkiler

Verginin oluşturduğu iktisadi ve psikolojik baskı, kişilerin; (1) “**vergiden kaçınma**”, (2) “**vergi kaçakçılığı**”, (3) “**verginin telafisi**”, (4) “**verginin yansıtılması**”, (5) “**vergi grevi**” ve (6) “**vergi borcunu zamanında ödememe**” şeklinde tepki göstermesine sebep olabilir. Bunlar:

3.2.1. Vergiden Kaçınma

Mükellefler kısa dönemde vergi kanunlarında mevcut boşluklardan faydalanarak veya uzun dönemde baskı grupları veya lobi faaliyetleri ile vergi borcunu azaltıcı tedbirler alarak, kanuni yollarla, ödeyecekleri vergileri azaltabilirler.

Vergiden kaçınma; vergi kanunlarına aykırı hareket etmeksizin kişilerin vergi mükellefiyetinden kurtulması ve hazinenin vergi kaybına uğratılmasıdır.

Dolayısıyla vergiden kaçınma, kanuni yollarla ödenecek verginin azaltılması olduğu için, yapılan işlemde bir vergi suçu da ortaya çıkmayacaktır.

Mükelleflerin vergiden kaçınma yolları:

1. Vergi kanunları iyice araştırılarak. Vergi kanunlarında mükelleflere tanınan vergi avantajları bulmaktır. Mesela, mükellefler Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Katma Değer Vergisi ve benzeri vergi kanunlarında mükelleflere tanınan istisna ve muafiyetlerden, indirilebilecek giderlerden, yeniden değerlemeden, azalan bakiyelerle amortisman uygulamasından faydalanarak, enflasyonist dönemlerde maliyetlerin belirlenmesinde son giren ilk çıkar yöntemini uygulayarak vergi matrahlarını azaltabilirler. Yatırım yapan mükellefler ise yatırım indirimi müessesinden faydalanarak yatırımın finansmanını vergi ödemeyerek sağlayabilirler. Böylece mükellefler vergi kanunlarının tanıdığı imkânları kullanarak daha az vergi öderler.

2. Gelir aktarımı. Yüksek oranlarda vergi ödeyen mükellefler, düşük oranda vergi ödeyen veya hiç vergi ödemeyen yakınlarına gelir aktarmak suretiyle ödeyecekleri vergileri azaltabilirler. Mesela, bir baba tek şahıs işletmesi olarak yürüttüğü ticari faaliyeti sebebiyle ödeyeceği yüksek gelir vergisini, eşini ve üç çocuğunu ortak yaparak kuracağı bir kolektif şirket veya bir sermaye şirketi aracılığı ile azaltabilecektir.

3. Vergilerin ertelenmesi. Enflasyonun yüksek olduğu ekonomilerde, bugünün bir lirası, gelecek senenin bir lirasından daha değerli olacağı düşünülür. Böylece, mükelleflerin bu sene ödeyecekleri vergiyi ertesi senelere aktarabilmeleri kendilerine büyük vergi avantajları sağlayacaktır. Mesela, bir gayrimenkul satıldığı zaman vergilendirileceği için, aktif varlığın satışının ertelenmesi vergi avantajı sağlayabilecektir.

4. Vergi arbitrajı, herhangi bir riske girmeme. Vergi kanunlarındaki boşluklardan faydalanarak vergi avantajı sağlamaktır. Diğer bir ifade ile vergi arbitrajı, farklı vergi türleri veya farklı vergi oranlarından faydalanarak vergi avantajı elde etmeyi ifade etmektedir. Vergi arbitrajı değişik şekillerde ortaya çıkabilir. Mesela, iki vergi mükellefi ayrı ayrı vergilendirildiğinde ödedikleri vergi ortak mükellefiyette ödedikleri vergiden yüksek ise, tabii olarak ortak mükellefiyeti tercih ederek daha az vergi ödeyebileceklerdir.

3.2.2. Vergi Kaçakçılığı

Vergi kaçakçılığı kanuni olmayan bir fiil olup vergi kanunlarında yasaklanan bir faaliyettir.

Vergi kaçakçılığı; vergi kanunlarının yapılmasını emrettiği fiilleri yapmamak veya yapılmamasını emrettiği fiilleri yaparak vergi mükellefiyetinden kısmen veya tamamen kurtulmaktır.

Mükellefler bazı gelirlerini gizleyerek vergi matrahını azaltmaları, tutulan defterlerde hile ile gerçekte olmayan kişilere hesaplar açarak borç miktarını arttırmaları, defterlerdeki kayıtları silerek, kazıyarak veya yapraklarını yırtarak, sahte belgelerle vergi matrahlarını azaltmaları, kayıt ve belgeler inceleme elemanlarınca istendiğinde bu belgeleri saklayarak ödemeleri gereken vergiyi azaltabilirler veya hiç vergi ödememeleri bir vergi kaçakçılığıdır.

Ödenmesi gereken vergilerin kanuni olmayan yollarla azaltılması, vergi kaçakçılığıdır. Vergiden kaçınmanın bir cezası olmadığı halde vergi kaçakçılığı yapan mükelleflere ağır para cezaları ve hapis cezaları verilmektedir.

3.2.3. Verginin Telafisi

Mükellefin vergi yükünü azaltmak için vergi karşısında aldığı iktisadi tedbirlere **verginin telafisi** denir. Mükellef, üzerindeki vergi yükünü yansıtamadığı için daha çok çalışmaya veya daha az tüketimde bulunmaya yönelmeleri vergi telafisidir. Vergi ödemesi; verginin karar etkisi, gelir etkisi ve ikame etkisi olarak mükellefler üzerinde üç tür etkiye sebep olur.

Vergiyi ödemek zorunda olan mükellefin ödemek zorunda kaldıkları verginin meydana getirdiği çeşitli etkileri ortadan kaldırmak için çeşitli yollara başvururlardır. Vergi ödeyen mükellefin ödeme güçleri zayıflar,

tekrar eski güçlerine kavuşabilmek için çeşitli yollara başvururlar. Vergi yükümlüleri tüketim, yatırım ve tasarruf konularını gözden geçirerek bu alanlarda bazı değişiklikler yapmaya karar verirler. Verginin ortaya çıkardığı baskı karşısında bu karar değişikliğine verginin beyan etkisi denir.

3.2.4. Vergi Planlaması

Mükellefler açısından vergi planlaması (mikro vergi planlaması); kanunlara aykırı olmamak şartıyla ödenmesi gereken vergi yükünün asgariye indirilme çabalarını ifade eder.

Kamu (Devlet) açısından vergi planlaması (makro vergi planlaması); vergi uygulamasında devletin finansal ihtiyacının en uygun kaynaklardan toplumsal gerçekler dikkate alınarak karşılanmaya çalışılmasını ifade eder.

Vergi planlaması, mükelleflerin vergi yüklerini azaltma için kanunların tanıdığı haklardan kendileri için en uygunlarının belirlenmesi ve uygulanması çabasının sonucu ortaya çıkmıştır. Vergi planlaması ile, vergiye dair avantajlardan maksimum derecede faydalanmak suretiyle kanunlara uygun şekilde, en az vergiyi ödemeye yönelik planlama çabalarıdır.

3.2.5. Vergi Arbitraji

Vergi arbitraji; kişinin, işletmenin borçları, kârları ve alacakları gibi birçok işlemi vergi ödememek veya farklı vergi avantajlarından faydalanmak için başka ülkelerin borsasına taşıma olayıdır.

Vergi arbitraji, kişi veya kurumların daha fazla vergi ödememek için, değişik vergi oranlarının avantajlarından faydalanmasına denir. Vergi mükellefinin farklı vergi türlerinden oran ve külfetçe daha kolay ve az olanı tercih etmek suretiyle bu durumdan faydalanmadır.

3.2.6. Verginin Grevi

Vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı ferdi olarak vergi yükünden kurtulma yollarıdır.

Vergi grevi; toplumsal bir fiil olarak vergi ödememe cihetinde kolektif bir davranıştır.

Bunun en tipik örneği 1953 senesinde Fransa'da yaşanmıştır. Poujade hareketi olarak malum bu fiilde Pierre Poujade'nin vergi ödememe direnişi kısa zamanda genişlemiş ve diğer bölge halkının katılımıyla yoğunlaşmıştır. Bu olaya vergi grevi denilmektedir.

3.2.7. Verginin Reddi

Vergi reddi; bir ülkede yürürlükte bulunan bir verginin o ülke vatandaşlarına ağır bir yük getirmesi halinde toplumda o verginin uygulamadan kaldırılmasına yönelik ortaya çıkan tepkileri ifade eder.

Kamu yükü olarak topluma adil şekilde dağıtılması gereken vergi özellikleri itibarıyla aslında mükellefler için peşinen reaksiyon davet eden bir sosyal olaydır. Kişilerin bir arada ve teşkilatlanmış şekilde yaşama mecburiyetleri, vergiyi de meşru kılmakta ve herkes kendisine sunulan kamu hizmetinin bedeli olarak vergiyi kamusal ve kişisel bir mükellefiyet şeklinde kabul etmektedir.

3.2.8. Vergi Borcunu Zamanında Ödememe

Mükellefler vergi beyannamelerini zamanında vermekle birlikte, ödeme zorluğu içinde bulunma gibi, muhtelif sebeplerle vergilerini kanunlarda belirtilen vadelerde ödemeyerek belirli bir süre vergi borcunu erteleyebilirler.

Eğer devletin uyguladığı gecikme faiz oranı piyasa faiz oranından düşükse mükellefler bu uygulama sonucu belli bir vergi avantajı elde edebilirler.

4. Verginin Yansıması ve Yansıma Türleri

Verginin yansıtılması, üzerine vergi borcu düşen bir kişinin, ödediği vergiyi kısmen veya tamamen başkasına devretmesidir.

Verginin yansıtılması, mükelleflerin vergi yükünü azaltmak veya bu yükten tamamen kurtulmak için vergi karşısında kişilerin aldığı iktisadi tedbirlerdir.

Verginin yansıtılması; kanuni mükellefi tarafından ödenen bir verginin fiyat mekanizması aracılığı ile kısmen veya tamamen üçüncü şahıslara aktarılmasıdır.

Vergiden kaçınma ile verginin yansıtılması arasında bir benzerlik olmasına rağmen iki fiilde de ödenecek verginin azaltılması söz konusudur. Ancak vergiden kaçınmada bu fiil kanunlar çerçevesinde gerçekleştirilirken, verginin yansıtılmasında iktisadi davranışlar ön plana çıkmaktadır.

Yansıma; ileriye doğru, geriye doğru, çapraz, kanuni, fiili, sınırlı – sınırsız gibi, farklı türleri vardır.

Verginin yansıma genellikle birbirini izleyen üç aşamada gerçekleşir. Bunlar;

1. Verginin Ödenmesi Aşaması: Verginin yansıtılmasında ilk aşama verginin herhangi bir şekilde ödenmesiyle başlar.

2. Verginin Vurgusu Aşaması: Vergi ödendikten sonra vergi mükellefinin vergi ödenmesinden dolayı üzerinde hissettiği psikolojik baskıdır. Verginin yansıması, verginin vurgu etkisinin bir sonucudur.

3. Verginin Yerleşmesi Aşaması: Fiili ve son olarak, diğer bir kişi üzerine yeni transfer ümidi bulunmaksızın, "vergi yükü" son mükellefte kalmıştır. Kendisine intikal eden vergi yükünü başkasına devredemeyip üzerinde taşıyan kimseye verginin hamili (taşıyıcısı) denilir.

Yansıma zincirlemesi, sonsuz olarak devam edemez, bir noktada durur. Verginin tamamını değil, bir kısmını dahi yansıtmayı başaramayacak bir mükellef bulunduğu aşamaya kadar vergi yayılır. Vergiyi devretme ve verginin yayılması, üzerine vergi yükünün devredildiği kişi yine fiyat mekanizması aracılığı ile bu yükü başkalarına, onlar da diğerlerine parça parça devretme cihetine gitmeleriyle oluşan aşamalıdır.

Vergi yansımasının türleri:

1. Mutlak Yansıma-Diferansiyel Yansıma: Mutlak yansıma, belirli bir vergideki artışın gelir dağılımı üzerindeki etkisini; diferansiyel yansıma ise, kamu harcamalarının sabitken belli bir verginin (mesela gelir vergisi) bir diğer vergi (mesela KDV) ile değiştirilmesi durumunda gelir dağılımında oluşan değişikliktir. Vergilerdeki değişiklikler ile kamu harcamalarındaki değişikliklerin birlikte gelir dağılımı üzerindeki ortak etkisine "bütçe yansıması" denilmektedir.

2. İleriye Doğru-Geriye Doğru Verginin Yansıması: İleriye doğru yansıma, bir hizmetin veya bir malın satıcıdan (üretici) alıcısının (tüketici) üzerine, yani arzdan talep üzerine yansıtılmasını ifade eder. Geriye doğru yansıma ise vergi mükellefi alıcıdır ve vergi satıcıya veya üreticiye yüklenmek istemektedir. Yansıma, talepten arz üzerine doğru gerçekleşir. Geriye doğru vergi yansıması, tüketimin azalmasını doğuran olaylarda veya düşük kaliteli ürünlerle birbiri yerine ikame edilebilecek ürünlerin tüketiminde söz konusudur. Verginin geriye yansımasının en tipik misali verginin amortismanıdır. Vergi mükellefi olan bir kişi üretilen bir ürünün fiyatını vergi miktarı kadar veya kısmen yükseltebilirlerse; vergi yükü ileriye doğru yansıtılmış olur. Fakat arzın fazla talebin az olduğu durumlarda bu yansıma yapılamaz. Bu durumda üretici girdi kalemlerinden bazılarının ücretlerini düşürerek veya verginin belli bir kısmını kendisi üstlenmek zorunda kaldığında vergi geriye yansıtılmış olacaktır.

3. Kanuni Yansıma-Fiili Yansıma: Kanun koyucunun arzusuna göre yansıma meydana gelirse "**kanuni yansıma**" olur. Kanun koyucu vergi yansımalarında verginin kanuni yükümlüsü üzerinde kalması gerektiğini veya kanuni yükümlünün verginin yükünü başkasına devir edebileceğine dair açık ve seçik bir hüküm taşıyan maddelere yer vermişse, bu durumda vergi yansıması meşrudur. Kanun koyucunun ödenen verginin mükellef tarafından başka kimselere devrini gerekli görmediği durumlarda meydana gelen yansıma ise "**fiili yansıma**" olarak isimlendirilir. Yansımanın gerçekleşmesi uygulamada kanun koyucunun arzusuna göre değil, iktisadi bir kanun olan arz ve talebe göre gerçekleşmektedir.

4. Sınırlı-Sınırsız Yansıma: Sınırsız yansımayı savunan maliyeciler, her çeşit verginin er veya geç bütün milli ekonomiye yayılarak her işleme yüklenmek suretiyle, vergi ağırlığının mükelleflerce hissedilmeyecek duruma geleceğini ileri sürmektedirler. Vergiler belirli bir kimse veya grup üzerinde yerleşip kalmamakta, bir kişiden diğerine sürekli ve sınırsız şekilde yayılmak suretiyle sonunda, çok düşük zerreler halinde ekonomi tarafından emilmektedir. Verginin yansımasını bileşik kaplara konan su veya damarın birinden alınan kana da benzeterak vergilerin eşit yayılacağını ileri süren sınırsız yansıma yaklaşımı zamanımızda geçerliliğini oldukça kaybetmiştir. Sınırlı yansıma, belirli bir verginin şekli, matrahı ve tahsil tarzı ne olursa olsun, bu vergi sonunda belli bir üretim faktörü üzerinde kalacaktır. Sınırlı yansıma görüşü ile vergilerin tarıma dayalı ekonomilerde çiftçiler üzerinde, sanayiye dayalı ekonomilerde ise ücretler üzerinde kalacağı savunulmaktadır.

5. Çapraz Yansıma: İleri doğru yansıma, belirli bir ürün üzerinde konulmuş olan verginin, tam elastikiyeti düşük bir başka ürünün fiyatının yükselterek devredilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Sınırlı-sınırsız yansıma yaklaşımlarının aksine günümüzde yansıma imkânı ve ihtimalleri muhtelif vergilerde farklıdır. Belirli vergilerin devredilme imkânı büyük, bazılarının ise yansıma ihtimali çok düşüktür. Belirli bir vergi cihetinden yansıma imkânı, değişik faktörler altında dalgalanan şartlara göre değişmektedir.

5. Vergi Harcamaları

5.1. Vergi Harcaması

Vergi harcaması, belirli faaliyet türleri veya mükellef gruplarını kayıran muafiyet, istisna ve indirimler bir dolaysız kamu harcamalarının yerini alan vergi kaybıdır. Bu manada, vergi harcaması, devletin almaktan vazgeçtiği kamu gelirleri olarak da tarif edilebilir.

Vergi harcaması (tax expenditure); devletin bazı iktisadi ve sosyal gayelerini gerçekleştirmek için vergi sistemindeki istisna, muafiyet ve indirim ve benzeri uygulamalarla almaktan vazgeçtiği kamu gelirlerini ifade eder.

Vergi muafiyeti; vergi kanunlarına göre vergilendirilmesi gereken kişi veya kişi gruplarının, aynı veya başka kanunlarla vergi dışında bırakılmasıdır.

Vergi istisnası; vergi kanunlarına göre vergilendirilmesi gereken vergi konularının aynı veya başka

kanunlarla kısmen veyahut tamamen vergi dışı bırakılmasıdır.

Vergi istisnasında vergilemeye objektif (verginin konusu) bir sınırlama getirilirken, muafiyette ise subjektif (mükellef) açısından sınırlama söz konusudur. Böylece objektif vergi mükellefiyetinin sınırlandırılmasına istisna, subjektif vergi mükellefiyetinin sınırlandırılmasına ise muafiyet denir.

Vergi indirimi; vergi mükelleflerinin ödemeleri gereken herhangi bir vergiden, belirli oranda indirim yapılmasıyla daha az ödemesini ifade eder.

Vergi iadesi; muhtelif sebeplerle mükelleften daha önce alınan vergilerin kısmen veya tamamen geri verilmesidir.

Vergi maliyeti hem mükellef hem de vergi idaresi cihetinden bir vergi uygulaması sebebiyle katlanılan harcamalardır.

Belirli bir verginin subjektif ve objektif vergi mükellefiyetinin artması sebebiyle, verginin net hâsılasının, söz konusu verginin tahsil giderlerine oranla daha yavaş yükselmesine '**vergi masrafları kanunu**' denir.

5.2. Vergi Erozyonu

Vergi erozyonu (vergi matrahında aşınma); vergi harcamaları ve mükelleflerin matrah dışı bıraktığı gelirlerden kaynaklanan matrah daralmasını ifade eder.

Aşırı indirim-istisna ve muafiyet uygulamaları, vergi harcamalarının artışı, vergi kaçakçılığı, vergiden kaçınma gibi sebeplerle vergi matrahında meydana gelen aşınmaya vergi erozyonu denir.

6. Verginin Amortismanı ve Kapitalizasyonu

6.1. Verginin Amortismanı

Servet unsurları ve menkul kıymetler veya iratları üzerinden vergi alınması veya vergi oranının artırılması varlıkların sermaye değerinde bir azalmaya yol açmasına **verginin amortismanı** denir. Bu işlem, bir tür geriye vergi yansıması gibidir. Menkul veya gayrimenkul sermayenin, getirisi üzerine konulan vergi sebebiyle değerinin azalmasına vergi amortismanı denilmektedir.

6.2. Verginin Kapitalizasyonu

Verginin kapitalizasyonu, bir servet değeri veya bir menkul kıymet veya iratları üzerinden alınan bir verginin kaldırılması veya oranlarının azaltılması sonucu sermaye değerinde meydana gelen yükseliştir. Kapitalizasyon, amortismanın tersi bir durumdur. Menkul veya gayrimenkul sermayenin getirisi üzerinden alınan verginin kısmen veya tamamen kaldırılması sonucu değerinin artması durumu verginin kapitalizasyonunu ifade eder.

7. Vergi Suç ve Cezaları

Devletim kamusal mal ve hizmetlerinin en temel geliri olan vergi zamanında ve eksiksiz tahsil edilmediğinde bu bir suçtur. Yani vergi kanunlarında uygulanan kurallara uygun hareket edilmemesinin bir cezai yaptırım söz konusudur. Bahsi geçen yaptırımlar, vergi ceza hukuku, vergi usul hukuku ve ceza hukuku kapsamında şekillenir.

Vergi suçlarının, idari olarak isimlendirilen kısmı para cezası gerektiren vergi suçlarını, adli olarak isimlendirilen kısmı ise hapis cezası gerektiren bölümünü oluşturmaktadır. İdari vergi suçları vergi idaresi tarafından, adli vergi suçları ise yargı organları tarafından tespit edilerek cezaları belirlenir.

7.1. İdari Vergi Suç ve Cezaları

Mükellefin veya sorumlunun vergilendirilme ile ilgili ödevlerini zamanında yerine getirmemesi veya eksik yerine getirmesi halinde, verginin zamanında tahakkuk ettirilmemesi veya eksik tahakkuk ettirilmesini ifade eder.

7.2. Adli Suç ve Cezaları

Kamu düzenini bozma özelliğine sahip olan bir vergi söz konusu olduğunda kanun koyucu bu durumu para cezasına çarptırmak değil hürriyeti bağlayıcı ceza ile hüküm verir. Bu durumda yargılama ve yaptırım uygulama yetkisi ceza mahkemelerine aittir.

Beşinci Bölüm Değerlendirme Soruları

1. Vergi yönetimi nedir? Vergi yönetiminin temel işlevleri nelerdir?
2. Vergi yükü nedir? Açıklayarak, vergi yükü türlerini sıralayınız
3. Vergi kapasitesi ve vergi gayreti nedir?
4. Vergi Baskısı nedir?
5. Vergi baskısına karşı oluşan tepkiler nelerdir?
6. Vergiden kaçınma nedir? Vergiden kaçınmanın yolları nelerdir?
7. Vergi kaçakçılığı nedir?
8. Verginin telafisi nedir?

9. Vergi planlaması nedir?
10. Vergi arbitrajı nedir?
11. Vergi grevi nedir?
12. Verginin reddi nedir?
13. Vergi borcunu zamanında ödememe nedir?
14. Verginin yansıtılması nedir? Verginin yansıtılma aşamaları nelerdir?
15. Vergi yansımalarının türlerini sıralayarak açıklayınız.
16. Vergi harcaması, vergi muafiyeti ve vergi istisnası nedir?
17. Vergi erozyonu nedir?
18. Verginin Amortismanı nedir?
19. Verginin Kapitalizasyonu nedir?
20. Vergi suç ve cezaları nelerdir? Açıklayınız.

ALTINCI BÖLÜM DEVLET BORÇLARI

Bu bölümde, devlet borçları konuları incelenmektedir.

1. Kamu Borçlanması

Devletin, üzerine aldığı görevleri yerine getirebilmek için yapmak zorunda olduğu harcamaları karşılayacağı temel gelir kaynağı vergilerdir.

Kamu borçlanması; vergi ve diğer gelirlerin yetersiz kaldığı durumda devlet, artan kamu harcamalarını finanse edebilmek için hazine bonosu, devlet tahvili ve benzeri menkul kıymetler veya dış kredi sözleşmeleri yoluyla borçlanmasıdır.

Kamu borçlanması, ülke içi veya dışından sağlanmasına göre farklı özellik ve etkiler gösteren bir kamu finansmanı şeklidir. Borçlanma, verginin tersi geçici bir özellik taşır ve faiz yükü getiren gelir kaynağıdır.

Devletlerin borçlanması tarihi süreç içerisinde; bulunduğu coğrafyanın siyasi ve stratejik yapısına bağlı olarak ortaya çıkan gelişmeler ve teknolojik yeni ihtiyaçlara göre büyük farklılıklar göstermektedir. Kapitalist ülkeler, kolonyal politikalar ile etkileri altındaki ülkeleri kontrol altına alıp ekonomik veya siyasi çıkar sağlamak ve onları geri ödenmesi mümkün olmayan oranda borçlandırmaları modern bir sömürgeciliktir. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nin yıkılmadan önceki borç stoku yönetimi umumi borçlar idaresine devredilmiştir.

Düyun-u Umumiye (Düyun-u Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi); 1881-1939 seneleri arasında Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını yöneten kurumdur. İlk dış borç, 1854 Kırım Savaşından sonra alındı. Osmanlı Devleti, Sultan İkinci Abdülhamid Han zamanına geldiğinde, ağır dış borçlar altında bulunuyordu. Düyun-u Umûmiye, devlet içinde devlet olan ikinci bir maliye gibi, olmasına rağmen dış borçların ödenmesi için gerekli görülür. Birçok gelirin Düyun-u Umûmiyeye bırakılması devleti büyük sıkıntılara da maruz bırakmıştır. Bu idarenin kuruluşuna temel sebeplerden biri kapitülasyonlar (imtiyazlar) olmuştur. Bir ülkenin zararına olarak başka ülke vatandaşlarına verilen ekonomik, idari, ticari vb. hak ve ayrıcalıkları ifade eden **kapitülasyon** kelimesi kökeni Latince caput (baş) sözcüğünden baş eğmek, teslim anlaşması yapmak anlamlarını taşır. Düyunu Umumiye'nin yönetiminde ikisi Türk, birer İngiliz, Fransız, Alman, Avusturyalı ve İtalyan toplam yedi kişi bulunuyordu. Temmuz 1923 senesinde imzalanan Lozan Antlaşması ile Düyunu Umumiye kurumunun vergi denetleme görevi son bularak yalnız borçların alacaklılara paylaşılması görevi devam etti. Bu borçlar 1929 ile 1954 seneleri arasında Türkiye Cumhuriyeti tarafından tamamen ödenmiştir.

Günümüz devletlerinin dünyadaki gelişime bağlı olarak borç stokları farklı saiklerle sürekli artmaktadır. Küresel borç seviyesi tüm zamanların en yüksek seviyesi 217 trilyon dolara ulaşarak rekor kırdı. Uluslararası Finans Enstitüsü (IIF)'nin yayınladığı rapora göre, geçen yılın ilk 9 ayında küresel borç 11 trilyon dolar artarak 217 trilyon dolara yükseldi. Toplam borç ülkelerin toplam gayrisafi yurt içi hâsılasının (GSYİH) %325'ine denk gelerek, söz konusu hâsılasının üç katını geçti. (Kaynak: <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1971008-kuresel-borclar-217-trilyon-dolara-ulasarak-rekor-kirdi> Erişim tarihi: 09-01-2017)

Genel olarak, bir ülkenin dış borcu özel ve kamu diye ayrılmaz; ülke borcu olarak ifade edilir. Kamu maliyesi açısından bu ayırım çoğu zaman yapılmamaktadır. Ekonomik istikrar için yerli sermayenin korunması yanında yabancı sermaye girişine de bir düzen gerekir.

Özel sektörün yurt dışından sağladığı uzun ve kısa vadeli kredilere ilişkin ayrıntılı veriler, yurtiçinde yerleşik banka ve firmalardan, kredi bazında alınan formlar ile derlenmektedir.

2. Devletin Borçlanma Sebepleri

İktisadi, sosyal, hukuki ve çevre faktörleri kamu harcamalarını sürekli artırmaktadır. Demokratik hak ve hürriyetlerin tümüyle baskı altında tutulduğu, siyasi gücün bir elde toplandığı, baskıcı devlet yönetimi olan **totaliter** anlayışta önemsiz olan kamu hizmeti; refah devleti anlayışının benimsenmesiyle kamu hizmet alanı genişlemiş ve önemli hale gelmiştir.

Devletin sosyal barışı ve adaleti sağlamak için sosyal ve ekonomik hayata müdahalesini gerekli ve meşru gören ve bu noktada fertlere sosyal güvenlik ve adalet sağlayıcı politikalar üreten **sosyal devlet** (refah devleti) modeli ve anlayışı kamu faaliyetlerinde önemi artmıştır. Bu sebeple kamu faaliyetlerinin etkin ve hakkaniyetli bir şekilde yürütülmesi için genel ahlâk kurulları önemli bir yer tutmaktadır. Yöneticiler kamu mülkünü yönetmede gerekli ahlaki ve kanuni özeni göstermeleri gerekir.

Zamanla artan kamu hizmetleri ve bu hizmetleri karşılayacak giderlerin artışı vergilerin yetersiz olduğu durumlarda devletleri yeni gelir kaynakları bulmaya zorlar. Bu durum sonucunda da devlet, artan kamu harcamalarını finanse edebilmek için muhtelif iç ve dış borçlanma yoluna gider. Bir ülke ürettiğinden fazla harcar ise cari açık ortaya çıkar. Cari işlemler hesabının neticesinde elde edilen değer olan cari açık, diğer ülkelere borçlanılarak karşılanır.

Cari Açık = İhracat – İthalat + Turizm Gelirleri – Turizm Giderleri + Hizmet Gelirleri – Hizmet Giderleri + Yabancı Yatırımlar – Dış Borç Faiz Ödemeleri

Bir ekonomi, dışarıdan sermaye girişi ile büyüyor ise borca dayalı bir büyüme modeli uygulanıyor demektir. İhracatının yüksek bir kısmı ara malı, hammadde gibi ithal girdilerden oluşan ekonomide, ihracat yapabilmek için ithalat yapılması kaçınılmazdır. İhracat geliri ithalatını karşılamayan ve yatırımları dış borçla yapan bir ekonomi, sürekli dış açık vereceği için cari açık artacaktır. İhracata dayalı büyüme modelinde ihracat ithalatı karşılamadığında büyüme borca dayalı bir modele dönüşmektedir.

Cari hesap açıkları ülkelerin karşılaşmak istemedikleri bir durumdur, çünkü bu açık ancak yabancı sermaye girişi ile karşılanabileceği için bu giriş de sancılıdır. Yüksek faiz ile ülkeye gelen yabancı sermaye, sıcak para olarak piyasada doları düşürdüğü için maliyetler ve dolayısıyla enflasyonda düşer. İthalat daha ucuza gelince yerli üretici ithalata karşı fiyat artışı yapamadığı için enflasyon bir müddet kontrol altına alınabilir. Dışarıdan gelen bu fonlar reel sektöre değil de şayet katma değer üretmeyen alanlara yatırılırsa geri ödemede sıkıntılar cari açığı ortaya çıkaracaktır. Bu açığın aşırı aranda büyümesi sonucu borçların geri ödenmesinde zorlanınca ülke içerisinden sıcak para çıkışı gerçekleşir. Bu da durumu daha da kötüleştirir.

Klasik iktisat anlayışının geçerli olduğu dönemlerde devletin borçlanarak kamu harcamasında bulunması iyi karşılanmamıştır. Bu görüştekiler, devlet borçlanmasına, sadece fevkalade dönemlerde başvurulabileceğini savunmuşlardır. Devlet borçlanmasına karşı çıkılmasının en önemli sebebi, borçların gelecek nesillere devredilen haksız bir yük olduğu görüşüdür. Fakat 1929 Büyük İktisat Buhranından sonra devletin iktisadi faaliyetlere daha aktif bir şekilde katılması gereğinin ortaya çıkması ile birlikte kamu harcamalarının artması sonucunda, vergi gelirleri yetersiz kalınca, birçok devlet borçlanmak zorunda kalmıştır. Günümüzde borçlanma, artık normal kamu gelirleri arasında sayılmaya başlanmıştır. Başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere, birçok ülkede devlet, önemli miktarda iç ve dış borçlanma yoluna gitmektedir. Geri ödemesi imkânsız oranda borçlanmak, emperyal güçlere mahkûm olmaktır.

Borçlanmanın sebepleri, ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ve içinde buldukları şartlara göre değişir.

Az gelişmiş ülkelerin borçlanma sebepleri:

1. Alt yapı ve büyük ölçekli yatırımlar için gerekli olan sermayenin yetersiz oluşu,
2. Teknolojik bilgi birikimine sahip olmamak,
3. Askeri harcamaların fazla olması,
4. Yeterli hammadde ve ara malına sahip olmamak,
5. Ödemeler bilançosundaki açıklar,
6. Üretimin dışa bağımlı olması.

Gelişmiş ülkelerin borçlanma sebepleri, az gelişmiş ülkelere farklı olmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin borçlanma sebepleri:

1. Geçici bütçe açıklarının kapatılması,
2. Fevkalade giderlerin karşılanması,
3. Büyük projelerin finansman ihtiyacının karşılanması.

Türkiye'nin ihracatı, ithalatı karşılayamadığı için sürekli dış ticaret açığı oluşmakta bu da ülkenin kalkınmasını yavaşlatmaktadır. Oluşan dış ticaret açıkları dış borçların artmasına ve bundan dolayı zaman zaman geniş boyutlu ekonomik krizlere dönüşmektedir.

3. Devlet Borçlarının Sınıflandırılması

Devlet borçları konusunu daha iyi kavrayıp anlayabilmek için bunları sınıflandırmak gerekir.

Sınıflandırma, bütün içinde aynı nitelikteki devlet borçlarının gruplandırılarak ortaya konması demektir. Sınıflandırma sayesinde devlet borçlarının yapısı hakkında net bilgi sahibi olunur. Devleti, demokratikleştirerek denetlenebilir hale getirmek, milletin sistem üzerinde kontrolünü kuvvetlendirir. Sınıflandırma konusunda yapılan çalışma ve uygulamalarda değişik ölçülerden ve yaklaşımlardan yola çıkılarak borçlar muhtelif sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır.

Devlet borçlarını farklı kıstaslara göre sınıflandırılışı:

1. Sağlandığı kaynağa göre devlet borçları: 1. İç borçlar, 2. Dış borçlar.
2. Gönüllü veya zorunlu borçlar: 1. Gönüllü borçlar, 2. Zorunlu borçlar.
3. Vadesine göre devlet borçları: 1. Kısa vadeli borçlar, 2. Orta vadeli borçlar, 3. Uzun vadeli borçlar.

Dış borç, özel ve kamu diye ayrılmaz ülke borcu olarak ifade edilir. Beton ekonomisi toplumu asgaride buluşturan orta direği bitiren zenginlerin daha zenginleştiği toplumun geri kalan kısmında asgaride birleştiriyor. Reel sektörün döviz açık pozisyonu artıyor. Kurlar hızlı yükseldiğinde üretim girdilerini dışa bağımlı alan ekonomilerde enflasyon ve fiyat yükselmeleri olacaktır.

3.1. Sağlandığı Kaynağa Göre Devlet Borçları

3.1.1. İç Borçlar

Devlet normal şartlarda ihtiyaç duyduğu borçlanmayı öncelikle iç kaynaklardan borçlanır.

İç borç; hükümetin, ülke sınırları içindeki kişi ve kurumlara milli para cinsinden borçlanmasıdır.

Bu borçlanmanın iktisadi niteliği, satın alma gücünün özel ve kamu kesimleri arasında el değiştirmesidir. İç borçlanmada ülkenin kullanabileceği kaynaklara bir ilave söz konusu değildir. Yalnızca bu kaynakların kullanıcıları borçlanma sonucunda değişmektedir.

Devletin borç alabileceği temel iç kaynaklar:

1. Kişiler,
2. Merkez Bankası,
3. Kamu Kurum ve Kuruluşları,
4. Bankalar.

İç borç durumunda ekonomide toplam kaynaklarda herhangi bir artış veya azalış söz konusu olmaz.

3.1.2. Dış Borçlar

Devlet borçlanmak için normal yol olan iç kaynaklar yetersiz olduğu zaman dış kaynaklardan da borçlanma yoluna gidebilir.

Dış borç; fon fazlası bulunan ekonomilerden fon açığı bulunan ülkelere yönelik akımlarla oluşan ve kendi para cinsi dışında yapılan borçlanmadır.

Devletin borç için dış kaynaklara başvurmasının; iki temel sebebi vardır:

1. Kamu harcamaları için gerekli olan vergi ve benzeri gelirlerin yeterli olmasına rağmen yapılacak kamu hizmetleri için gerekli ürünlerin ülke dışından ithal zorunluluğu ve bunun içinde dövize ihtiyacın olması.
2. İç kaynakların yetersiz olması; iç kaynaklardan sağlanan gelirlerde en son sınıra ulaşılmış olmasıdır.

Dış borçlanma; bir ekonomide, alındığında emre hazır kaynakları artıran, ödendiğinde (anapara ve faiz olarak) milli geliri ve milli kaynakları eksiltlen borçlanma şekline denir.

Dış borçlanma yapıldığında açık ekonomi varsayımı altında, bir ekonominin milli geliri ve toplam kaynakları artar. Borçla ilgili çıkar ödemeleri söz konusu olduğunda ise, toplam kaynaklarda bir azalma olur. Dolayısıyla dış borçlanmadan bahsedebilmek için ekonominin dışa açık olması ve yurtdışından kendi kaynaklarının dışında bir akımın gerçekleşmesi gerekmektedir.

Dış borçlar döviz olarak alınır ve ülke ekonomisi ek bir kaynağa kavuşmuş olur. Geri ödenmesinde ise faizlerinde ilavesi ile birlikte mühim bir kaynağın dışarıya çıkmasına sebep olur.

Dış borçlar kendi içinde çeşitli yönleriyle sınıflandırılabilir:

1. Proje ve Program Kredileri: Proje kredisi, belli bir yatırım projesinin gerekli kıldığı ithalatın finansmanında kullanılmak üzere alınan kredilerdir. Proje kredilerinin temel özelliği, yalnızca alındıkları projenin finansmanında kullanılabilmesidir. **Program kredisi** ise, proje dışı kredi diye de isimlendirilir. Kalkınma programlarının gerçekleştirilmesi ve ithalatın finansmanında kullanmak gayesiyle belli bir projeye bağlı olmaksızın alınan dış kredilerdir. Krediyi veren ülkeler genelde proje kredisi türünü tercih ederken, krediyi alan ülkeler program kredisi türünü tercih ederler.

2. Bağlı ve Serbest Krediler: Krediyi açan ülke, kredi vermeyi kendi ürünlerinin satın alınması şartına bağlamışsa, bu çeşit kredilere **bağlı krediler** ismi verilir. Birçok sanayileşmiş ülke, verdikleri kredileri kendi ihracat ürünlerinin satın alınması şartına bağlamak eğilimindedir. Herhangi bir şarta bağlı olmayan krediler ise **serbest krediler** olarak nitelendirilmektedir. Serbest krediler en çok tercih edilen türü bu olmakla birlikte, uygulamada bu türe çok az rastlanır.

3. Mali Yardım, Gıda Yardımı, Teknik Yardım: Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ithalatlarını kolaylaştırmak için sağlanan yardımlara mali yardımlar ismi verilmektedir. Diğer yandan, Birleşmiş Milletler, Gıda ve Ziraat Teşkilatı (FAO), Sanayi Kalkınma Teşkilatı (UNIDO), Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO) ve benzeri kuruluşlar; ziraat, sanayi, sağlık gibi, benzeri alanlarda ayrıca yardımlar da yapmaktadırlar.

4. Ticari Krediler: Ticari kredi, yabancı bir ülkede bulunan bir ticari bankadan normal piyasa şartlarına göre alınan kredilerdir.

5. Dış Yardım Konsorsiyumu ve Bankalar Konsorsiyumu: Konsorsiyumlar, geçici mali birlikler olarak, bazı az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına yardımcı olmak için o ülkeye kredi vermek isteyen gelişmiş ülkeler ile Uluslararası iktisadi kuruluşların oluşturdukları bir yapıdır.

6. Resmi İhracat Kurumlarının Kredileri: Resmi ihracat kurumları, bir ülkede bir ihracatı desteklemek üzere kurulmuş olan resmi kredi kuruluşları olarak, bu kuruluşlardan sağlanan krediler genelde orta vadeli olup ticari kredilerden daha uygun şartlardadır.

7. Hükümet Kredileri. İki ülke hükümetleri karşılıklı kendi aralarında anlaşarak, biri diğerine; iktisadi kalkınmasını destekleyen uzun vadeli düşük faizli krediler verebilir.

8. Çok Uluslu Kurumlardan Sağlanan Krediler: Bunlar Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası kredileri ve bölgesel kalkınma bankaları kredileri olarak üç alt başlıkta incelenmektedir. Bunlar:

a. Uluslararası Para Fonu (IMF): International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu) 1944 senesinde global para sisteminin esaslarını belirleyen Bretton Woods Anlaşması gereğince kurulmuş ve 1 Mart 1947'den itibaren fiilen çalışmaya başlamıştır. Merkezi Washington'dadır.

IMF ülkeler arasında iktisadi iş birliğini sağlamak, serbest ticareti desteklemek, bu alandaki kısıtlamaları engellemek, döviz kurlarına kararlılık kazandırmak ve kısa vadeli dış ödemelerdeki zorlukların çözümüne yardımcı olmak gayesiyle kurulmuştur. Temel gayesi global mali iş birliğini kuvvetlendirmek ve global ticareti geliştirmektir. Global rezerv yetersizliğini ortadan kaldırmak için likidite oluşturacak bir kurumdur.

Guvernörler Meclisi, İcra Kurulu ve Genel Müdür olmak üzere üç yönetim organı vardır. Üye ülkelerin maliye bakanlarından oluşan Guvernörler Meclisi, senede bir defa toplanır. İcra Kurulu ise 6'sı atanmış ve 14'ü seçilmiş olmak üzere 20 direktörden meydana gelir. Fondaki en yüksek paya sahip 6 ülke, kendilerini temsil edecek direktörleri doğrudan atarlar. Kalan üyeler ise gruplara ayrılır ve her grup bir direktör seçer.

Fon'un fonksiyonu ise, dış ödemeler açığı bulunan ülkelere kısa vadeli kredi açmaktır. Bu yönüyle IMF, uzun vadeli kalkınma kredileri sağlayan Dünya Bankası'ndan farklıdır.

IMF'nin sermaye kaynakları üye ülkelerin katkılarından oluşur. Her üye için Fon'a girişte bir kota belirlenmiştir. Fonun sermayesine katılma payları olan kotalar, üye ülkelerin oy haklarını belirler.

Kotaların en büyük payı ABD'nin elinde bulunmaktadır. ABD, kendisiyle hareket eden birkaç Batı Avrupa ülkesini yanına almak suretiyle IMF'nin işleyişini ve denetimini kendi elinde tutabilmektedir.

Fon'un istikrar programını onaylaması, milletlerarası mali piyasalar açısından kredi talebinde bulunan ülke için "yeşil ışık" yakılması şeklinde isimlendirilir. IMF'nin yeşil ışık yaktığı ülkeler milletlerarası piyasalardan borçlanma imkânına kavuşmuş olur.

Üye ülkelerin Uluslararası Para Fonu'na verdikleri kaynaklardan meydana gelen kotalar, özel çekme hakkına göre hesaplanır. Her ülkenin %25'i altın, %75'i milli paradan oluşan kotası, temsilcilerin oylarının ağırlığının yanı sıra kredilerin sınırlarını da belirler. Kotalar, üye ülkelerin Fon'dan çekebilecekleri kaynak miktarını da belirler. Her üye ülke, kotalarının %25'ini otomatik olarak çekme hakkına sahiptir. Buna **rezerv dilimi** de denir. Bu sebeple, kotanın %25'i, üye ülkelerin "milli dış rezervi" olarak kabul edilmektedir.

b. Dünya Bankası Kredileri: Resmi ismi Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası olan bu kuruluş, Birleşmiş Milletler Teşkilatına bağlı olup 1944 senesinde IMF ile birlikte kurulmuştur. Devletlere, özel ticaret işletmelerine mali yardım sağlamak için faaliyet gösteren uluslar üstü bir organizasyondur.

Dünya Bankası ve bağlı kuruluşları Birleşmiş Milletler Organizasyonunun yan kuruluşudur.

Gelişmiş ülkeler ve Suudi Arabistan'ın atadığı altı ve diğer 134 üyenin seçtiği 15 kişiden oluşan bir Yönetim Kurulunca yönetilen IMF'nin kardeş kuruluşu Dünya Bankası da Washington'da kurulu olup IMF'in benzeri bir yönetim şekline sahiptir. Tam ismi Global İmar ve Kalkınma Bankası (International Bank of Reconstructlon and Development) olan bu banka IMF gibi, ödemeler dengesi açıkları yerine, belirli kalkınma projelerini ve dolayısı ile bu projelerin ithalat girdilerini finanse etmektedir. Borçlandırma için genel iktisadi siyasetler yerine projelerin faydası ve verimliliği değerlendirilmektedir.

Dünya Bankası grubuna dâhil olan International Finance Cor-joratlon (Global Finansman Kurumu) kalkınmakta olan ülkelere özel sektör yatırımlarına kredi sağlamaktadır.

Aynı gruptaki International Development Association ise az gelişmiş ülkelere düşük faizli ve uzun vadeli kredi açmakta ve ülkelerin ödeme dengelerini bozmamak için geri ödemeyi ülkenin kendi parasıyla kabul etmektedir.

İlk kuruluş gayesi İkinci Dünya Savaşı'nda bozulan Avrupa ekonomilerinin onarımına katkı sağlamak için kredi vermektir. 1950'den sonra Avrupa ülkelerinin gelişmesini tamamlamasıyla birlikte, Dünya Bankası az gelişmiş ülkelere kredi sağlayan bir kuruma dönüşmüştür.

Dünya Bankası esas itibarıyla proje kredisi verir. Ancak, bazen program kredisi de verebilmektedir. Ayrıca teknik yardım da sağlayabilmektedir. Bankanın, bir ülkenin kredi itibarı hakkındaki değerlendirmesi diğer kredi çevrelerince dikkate alınır. Bankanın kaynakları, üye ülkelerin aidatları ve milletlerarası piyasalara sattığı tahvil gelirleridir.

Dünya Bankası, üye ülkelerdeki özel sektör kuruluşlarına kredi vermek üzere 1956 senesinde Uluslararası Finans Kurumu'nu kurmuştur. Bu kuruluş, özel sektör yatırımcılarına kredi açabilir ve bunlara açılacak kredilere

garanti verebilir.

c. Bölgesel Kalkınma Bankaları. Dünyada, bazı ülkeler veya bunların oluşturdukları birlikler iktisadi kalkınmaya katkı sağlamak üzere kalkınma bankaları kurmuşlardır.

Kalkınma bankalarının tasnifi:

1. Avrupa Yatırım Bankası
2. İslam Kalkınma Bankası Asya Kalkınma Bankası
3. Afrika Kalkınma Bankası
4. Amerikalılar Arası Kalkınma Bankası
5. Karayipler Kalkınma Bankası
6. Doğu Afrika Kalkınma Bankası
7. Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
8. Uluslararası iktisadi İşbirliği Bankası

2.2. Gönüllü ve Zorunlu Borçlar

Borçlanmanın normal yolu, borç alanla borç verenin karşılıklı rızasına dayanmasıdır.

Devlet borç alırken bazen halkın rızası hilafına hareket edebilmektedir. Devletin, halkından zorla borç alması vergiye benzetilebilir.

Zorunlu borçlanmanın çok değişik şekilleri olabilmektedir. En yaygın uygulama şekli zorunlu tasarruf kesintisi şeklindedir. Türkiye'de 1961 senesinde tasarruf bonosu ismi altında çıkartılan senetler gelir vergisi, kurumlar vergisi ve veraset ve intikal vergisi mükelleflerine zorla satılmıştır. Gayesi gelir sahiplerini tasarrufa yöneltmekti. 1971 senesine kadar süren bu uygulama bu tarihten itibaren de mali denge vergisine dönüştürülmüştür.

Kısa ismi OYAK olan Ordu Yardımlaşma Kurumu, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kadrolarında görevli olan personelden subay ve astsubayların maaşlarından belli oranlarda zorunlu tasarruf kesintisi yapılmaktadır.

Son olarak, 1988 senesinde çıkarılan bir kanunla, memur ve işçilerden yapılan **zorunlu tasarruf kesintileri** de zorunlu borçlanma türlerinden biridir.

3.3. Vadesine Göre Devlet Borçları

Devlet borçlarının vadelerine göre ele alınması en çok kullanılan sınıflandırmalardan birisidir. Borçlar **kısa, orta ve uzun vadeli** olarak ayrılmaktadır.

Kısa süreli borçlar, genellikle vadesi **bir seneye** kadar olan borçlardır. Vadesi **iki ile on sene** arasında olan borçlar, **orta süreli borçlardır**. Buna mukabil vadesi **on seneden** fazla olan borçlar ise, **uzun süreli borçlar** kategorisine girer.

Kısa süreli borçlar; miktarı sık sık azalıp çoğaldığından ve sürekli bir değişim gösterdiğinden bunlara dalgalı borçlar da denilmektedir.

Kısa süreli borç kaynakları; (1) Hazine Bonoları, (2) Bütçe Emanetleri, (3) Adi Emanetler ve (4) Merkez Bankası Avansı, şeklinde sıralanabilir.

Borçları vade itibariyle sınıflandırmanın temel önemi, vadeleri birbirinden çok farklı olan borçların beslenme kaynaklarının değişik olmasıdır. Kısa vadeli borçlar para piyasasından karşılanırken, uzun vadeli borçlar sermaye piyasasından temin edilmektedir.

Birincil piyasa işlemlerinde etkinliği artırmak ve ikincil piyasaların işleyişini kolaylaştırmak maksadıyla hazine veya merkez bankalarının, borçlanma senedi ihracı, döviz müdahalesi gibi birtakım finansal işlemlerle ve belli kriterlere göre seçilen banka ve diğer bazı finansal kuruluşlar piyasa yapıcılarıdır. Piyasa yapıcıları, devlet iç borçlanma senetlerinin birincil piyasasında talep oluşturmak ve ihracı gerçekleştirilen kıymetlerin ikincil piyasada aktif işlem görmesini sağlamak için faaliyette bulunmak üzere devlet tarafından seçilen finansal aracılardır.

4. Devlet Borçlarının Yönetimi

Borç yönetimi hem maliye politikası hem de para politikasıyla yakından ilişkilidir.

Borç yönetimi, iç ve dış borçlanmadan doğan anapara, faiz ve komisyon gibi, giderlerin ödenmesi, mevcut bir borcun vadesinin uzatılması (tahkim/konsolidasyon), mevcut bir borcun faizinin değiştirilmesi (konversiyon/değiştirme) ve moratoryum gibi, borç ödemeye ilişkin muhtelif karmaşık konuları ihtiva eder.

Borç yönetimi, borç yükünün, normal (vadesi geldiğinde mevcut faiziyle geri ödeme) veya normal dışı yollara başvurarak hafifletilmesi olarak tanımlanır. Diğer bir tarifile **borç yönetimi**, çeşitli iktisadi meselelerin çözümü, enflasyon, işsizlik ve benzeri sebeplerden dolayı ortaya çıkan istikrarsızlığın giderilmesi gayesiyle devlet borçlarının miktar ve bileşiminde değişiklik yapılmasını ifade eder.

Emperyalist ülkeler diğer ülkeleri ödeme güçleri üzerinde borçlandırarak kendilerine bağımlı yapmaya

çalışırlar.

Borç yönetiminin temel amaçları:

1. Borçlanma yoluyla elde edilen kaynaklardan milli ekonomi için maksimum faydayı elde etmek
2. Borç yükünden en az maliyetle kurtulmayı sağlamak
3. Açık piyasa işlemleriyle para arzını kontrol etmek
4. Bütçe denkliliğini kontrol etmek.

Bütçe açık verdiğinde, bu açıkların hangi yollardan borçlanarak kapatılabileceğinin tespiti çok önemlidir. Diğer taraftan, devlet borçlarının etkisi, borçlanmanın kaynaklarına göre farklılık gösterir. Mesela, devletin fertlere borçlanması durumunda, piyasadaki para hacmi daralır. Buna mukabil, bankalardan borçlanma, piyasada genişletici bir etki meydana getirebilir. Zira bankalar, aldıkları hazine bonolarını piyasada kolayca paraya çevirebilirler. Mesela, elinde hazine bonusu bulunan bir banka; nakit paraya ihtiyaç duyduğunda, elindeki hazine bonolarını çok kısa bir vadenin sonunda tekrar geri satın almak vaadiyle satarak (repo), ihtiyacı olan parayı temin eder.

Uzun vadede krizlerden kaçınmanın yolu sermaye kontrolü içeren, borç alınmış ucuz döviz bolluğuna dayanmayan, kendi iç dinamiklerini harekete geçiren, adil bölüşüm temelinde bir iktisat siyaseti kurgulanmalıdır. Borç erteleme ilân etmek de bir iktisadî seçenek, ama pek ahlaki değildir.

Devlet borçlarını yönetenlerin, borçlanmanın muhtelif etkilerini önceden iyice değerlendirmek suretiyle hangi kaynaklardan ve ne kadar borçlanmak gerektiğine karar vermeleri gerekir.

Devlet borçlarını yönetme şekilleri:

4.1. Borcun Anapara ve Faizlerinin Geri Ödenmesi

Borç servisinin normal yolu, alınan borcun anapara ve faizlerinin, vadeleri geldiği zaman geri ödenmesidir.

Borcun anapara ve faizlerinin zamanında geri ödenmemesi pek çok sıkıntıyı bir arada getirir. Böyle bir durumda ilk olarak borç verenler, bir daha borç verme konusunda daha çekingen davranmaya itilmiş olurlar. İkinci olarak bilhassa dış borç ödemelerinde ortaya çıkan bir gecikme, piyasalarda derhal duyulur ve Hazineye daha önce borç vermiş olsun olmasın tüm kreditörler, yeni kredi açmak konusunda tereddüde düşerler. Bu tür bir gecikmenin art arda yaşanması, ülkeyi gerek içeriden gerekse dışarıdan borçlanma konusunda büyük sıkıntılara sokar. O sebeple borcun anapara ve faizlerinin zamanında ödenmesi önemlidir.

Borç miktarının azaltılması, borçların itfa (geri ödenmesi) edilmesiyle mümkün olur. Borcun itfası ekonomi üzerinde genişletici bir etki meydana getirir. Bu etki, devletten alacaklı olanın şahıs veya malî kurum olmasına göre değişiklik gösterir. Devletten alacaklıların şahıslar olması durumunda, bunlara yapılan geri ödemelerin tüketim harcamalarına yönelmesi ihtimali vardır. Bu durumda, talebin artması ve buna bağlı olarak enflasyonun artması ihtimali ortaya çıkar.

Buna mukabil, itfa edilen devlet borçlarının alacaklıları bankalar ise, bunlara yapılan ödemelerin enflasyonist etkisi daha az olur. Devlet borçlarının miktarındaki artışın enflasyonist bir etki meydana getirdiği genelde kabul edilmektedir. Bunun sebebi, devletin borçlanmak suretiyle sağladığı gelirlerin mal ve hizmet alımlarına yönelmesidir. Devlet, borçlanma yerine, vergileme yoluna başvurur ise, bunun ekonomi üzerinde daraltıcı etkisi olur. Zira vergiler özel harcamaları daha çok kısar.

Enflasyonist dönemlerde, uzun süreli borçlanmalar nispeten daha sağlıklı sonuçlar doğurur.

4.2. Borçların Tahkimi (Konsolidasyon)

Borçların tahkimi (sağlamlaştırma/konsolidasyon), vadesi gelen bir borcun vadesinin uzatılması işlemidir.

Konsolidasyon daha çok dış borçlara uygulanır. Borçlu ülkenin vadesi gelen borçlarını ödeyecek durumda bulunamaması halinde konsolidasyon işlemiyle vade ve faiz oranları yeniden ayarlanabilir. Borç yönetiminin normal dışı yollardan birisi tahkim (konsolidasyon) dır.

Konsolidasyon isteğe bağlı veya zorunlu olarak gerçekleştirilebilir. Buna göre devlet, alacaklıların rızasına uygun olarak, kısa vadeli senetleri uzun vadeli senetlerle değiştirebilir. Buna mukabil, devlet tek taraflı olarak kısa vadeli borç senetlerini uzun vadeli borç senetleriyle değiştirmeye karar verebilir ve bu konuda alacaklılara seçme hakkı tanımaz. Ancak, alacaklıların rızasına dayanmadan borcun vadesini ertelemesi olan böyle bir konsolidasyona başvurması devlet ciddiyetiyle bağdaşmaz ve devlete olan güvenin sarsılmasına sebep olur.

Konsolidasyonla birlikte devletin borç stoku çoğalır ve faiz yükü artar. Zira uzun süreli borçların faizleri daha yüksektir. Diğer taraftan konsolidasyon ekonomi üzerinde daraltıcı etki yaparak, enflasyonun frenlenmesine sebep olabilir. Bundan dolayı normal olmayan bir yoldur.

4.3. Borçların Değiştirilmesi (Konversiyon)

Borçların değiştirilmesi (konversiyon), borç yükünün hafifletilmesi gayesiyle, borçlunun ödeyeceği faiz oranında bir indirim yapılması işlemi ifade eder.

Faiz oranı yüksek olan hazine senetlerinin, faiz oranı düşük senetlerle veya milli para değeri üzerinden düzenlenmiş senetlerin döviz üzerinden düzenlenmiş senetlerle değiştirilmesi bir borç değiştirme işlemidir.

Değiştirme işleminde asıl olarak borcun anapara tutarı ve vadesi değişmediği halde ödenecek faiz miktarı düşürülür. Eğer değiştirme işlemi borçlunun tek taraflı kararıyla yapılıyorsa zorunlu değiştirme, eğer borçlu ve alacaklının karşılıklı anlaşması sonucu yapılıyorsa isteğe bağlı değiştirme söz konusudur.

Değiştirme işleminin tahkimden en önemli farkı; tahkimin asıl gayesi borcun vadesini uzatmak olduğu halde, değiştirmeden takip edilen gaye borç yükünün hafifletilmesidir. Bu çerçevede tahkimin enflasyonist ortamların, değiştirmenin ise durgunluk dönemlerinin uygulaması olduğunu belirtmek doğru olacaktır.

4.4. Moratoryum

Moratoryum, vadesi gelmiş olan borçlara ilişkin herhangi bir kanun, mahkeme kararı, borçlu ve alacaklılar arasında bir anlaşma olmadan doğrudan doğruya borçlunun tek taraflı kararıyla ödemelerin durdurulması veya ertelenmesidir.

Moratoryum, esas itibarıyla dış borçlarla ilgili, fakat, iç borçlarla ilgili olarak da moratoryum söz konusu olabilir. Bir devletin içinde bulunduğu çeşitli iktisadi sıkıntılar ve döviz darboğazı gibi, sebeplerle, dış borçlarını zamanında ödeyemeyeceğini açıklaması da moratoryum olarak nitelendirilir. Böyle bir durumda, borçlu devletle alacaklılar arasında bir anlaşma yapılarak, borçların vadesinin uzatılması yoluna gidilmektedir.

Türkiye, dış borçlarda zaman zaman moratoryuma gitmiştir. Osmanlı Devleti döneminde, 20 Aralık 1881'de ilk moratoryum ilan edilmiştir. Cumhuriyet döneminde, 1930 ve 1958 senelerinde de yine moratoryuma başvurulmuştur.

Moratoryuma başvuran ülkelere borç erteleme, ödeme kolaylıkları ve borç miktarında indirim hakkı gibi, yeni imkânlar sağlanabilmektedir.

Altıncı Bölüm Değerlendirme Soruları

1. Kamu borçlanması nedir?
2. Deyun-u umumiye nedir? Nasıl yönetilmiştir?
3. Devletin borçlanmasına karşı çıkılmasının temel sebepleri nelerdir?
4. Az gelişmiş ülkelerin borçlanma sebepleri nelerdir?
5. Gelişmiş ülkelerin borçlanma sebepleri nelerdir?
6. Devlet borçlarının farklı kıstaslara göre sınıflandırmasını yapınız.
7. Sağlandığı kaynağa göre; (1) iç borçlar ve (2) dış borçlar nedir?
8. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankasının dış borçlanmalardaki yerini açıklayınız.
9. Gönüllü ve zorunlu borçlar nedir? Açıklayınız.
10. Kısa, orta ve uzun vadeli borçlanmalar nedir?
11. Borç yönetimi nedir? Açıklayarak, borç yönetiminin temel amaçlarını yazınız.
12. Aşağıda verilen devlet borçlarını yönetme şekillerini açıklayınız:
 1. Borcun anapara ve faizlerinin geri ödenmesi:
 2. Borçların tahkimi (konsolidasyon):
 3. Borçların değiştirilmesi (konversiyon):
 4. Moratoryum (borç ödemesini durdurma veya erteleme):

YEDİNCİ BÖLÜM

MAHALLİ İDARELER MALİYESİ

Bu bölümde, mahalli idareler maliyesi konuları incelenmektedir.

1. TÜRKİYE’NİN YÖNETİM YAPISI

Toplu halde yaşamının en gelişmiş şekli olan devlet tarafından; yasama, yürütme ve yargıya ilişkin işlevleri ile kamu hizmetlerinin etkin bir şekilde yerine getirilebilmesi için değişik organizasyon şekilleri vardır. Bu organizasyonunun mühim bir parçası da mahalli idarelerdir.

Ülkelerin benimsedikleri idari organizasyon sistemlerine göre değişik önem ve özellik gösterirler. Devlet yönetiminin teşkilat şekli bakımından **merkezden yönetim** ve **yerinden yönetim** olarak ikiye ayrılır.

Merkezi yönetim kendi içinde, başkent teşkilatı ve taşra teşkilatı olarak iki grupta incelenir. Yerinden yönetim teşkilat mahalli idare olarak da isimlendirilen yerel yönetimlerdir.

1.1. Merkezi Yönetim

Merkezi yönetim, idarenin topluma sunacağı hizmetleri başkent adı verilen devlet merkezinden ve tek elden yürütülmesidir. Merkezi idarenin başında Cumhurbaşkanının bulunduğu ülke yönetimini ifade eder.

Merkezden yönetim ilkesinin uygulandığı ülkelerde, idarî hizmetler devlet merkezinde bulunan ve sayıları belirli ve sınırlı olan bir veya birkaç uzman yetkili tarafından planlanır, düzenlenir ve yürütülür. Bunların tüm ülke düzeyinde idarî hizmetleri yürütmeleri mümkün olamayacağı için merkezdeki yetkililerin yanı sıra tüm ülkeye yayılmış bir teşkilâta da ihtiyaç vardır.

Merkezî idarenin başkentteki yetkililerden oluşan teşkilatına **başkent teşkilatı**, bunun dışında tüm ülkeye yayılmış teşkilâtına ise **taşra teşkilatı** denilmektedir. Taşra teşkilatında çalışan personel (üst yönetici kadrosu) başkentteki yetkililerce atanır; onların emir ve talimatları doğrultusunda hareket ederler ve de onlara **hiyerarşi** olarak isimlendirilen bir hukuki bağ ile bağlıdırlar.

Merkezden yönetim, ülkenin siyasi ve idari bakımdan tek bir merkezden yönetilmesini ifade eder.

Türkiye’de merkezi yönetim Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi üzerinde kuruludur. Cumhurbaşkanlığı ve Cumhurbaşkanlığına bağlı kuruluşların merkez ve taşra teşkilatları da merkezi yönetim kapsamındadır. Merkezi yönetim başkent ve taşra olmak üzere iki bölümden oluşur. Ayrıca, merkezi yönetime danışmanlık yapan, görevlerini yerine getirmesinde kendilerine yardımcı olan kurumlar da bulunmaktadır.

Merkezden yönetimde; yasama, yürütme ve yargı görevleri tamamen merkezde toplanır ve bu şekildeki bir yönetim tarzına **siyasi merkezden yönetim** de denilmektedir. Üniter (tekçi) devlet, siyasi merkezden yönetim sisteminin karakteristik özelliğidir.

Diğer taraftan, yürütmeye ilişkin bazı yetki ve görevler yerinden yönetim (mahalli idare) birimlerine bırakılmış ve siyasi merkezîyetle idari yerinden yönetim birlikte uygulandığı yönetime **idari yerinden yönetim** denir. Türkiye’de devlet yönetimi buna örnek olarak gösterilebilir. Türkiye’de halen yasama ve yargı görevleri tamamen merkezi yönetime ait bulunurken, yürütmeye ilişkin görevlerin sınırlı bir bölümü, il özel idareleri ve belediyeler gibi, mahalli idare organizasyonlarına devredilmiş durumdadır.

Merkezi yönetimin özellikleri:

1. Tüm idari hizmetler merkezde toplanmıştır
2. Bir taşra teşkilatı vardır
3. Tüm kaynaklar merkezde toplanmıştır

İdari hizmetlerin yürütülmesi için gerekli tüm para kaynakları ile araç ve gereçler de merkezde toplanmıştır.

Merkezden yönetimin faydaları:

1. Güçlü bir devlet yönetimi sağlar.
2. Hizmetler, daha az harcama ile rasyonel bir şekilde yürütülür.
3. Hizmetler, yeknesak bir şekilde yürütülür.

Merkezden yönetimin sakıncaları:

1. Taşrada olan problem ve taleplerin merkezi idareye iletilmeleri zaman alabileceği için hizmetlerin zamanında yerine getirilmesine engel olabilir.

2. Merkezden yönetimde, tüm yetki ve sorumluluklar merkezde toplanmasından merkezi idarenin taşra teşkilatında görevli memurları tek başlarına karar alamazlar ve kararları yürütemezler.

1.2. Yerinden Yönetim

Yerinden yönetim sistemi, yerinden yönetim birimlerinin sahip oldukları yetkilerin, çeşitlerine ve genişliğine göre; (1) siyasi yönden yerinden yönetim ve (2) idari yönden yerinden yönetim olarak iki ayrı başlık altında incelenir.

1.2.1. Siyasi Yönden Yerinden Yönetim

Siyasi yerinden yönetim sisteminde; **yasama, yargı ve yürütme** gibi, devlete ait olan temel görevler esas itibariyle yerinden yönetim birimlerine bırakılmıştır.

Günümüzde bu çeşit yönetim şeklinin en belirgin örneğini federal devlet sistemleri teşkil etmektedir. ABD, Almanya ve İsviçre gibi, devletler siyasi yerinden yönetim kuralına göre yönetilmektedirler. ABD'de 'state', Almanya'da 'land' diye tabir edilen ve federal devlet bünyesinde yer alan federe devletlerin, federal anayasayla belirlenmiş yasama ve belli bir dereceye kadar da yargı bağımsızlıkları vardır.

Bunun yanında, federe devlet sınırları dâhilinde, belediye ve köy gibi, çok sayıda diğer mahalli idare birimleri de yer alır. Ancak, belediye ve köy idaresi gibi, mahalli idare birimleri siyasi yerinden yönetim birimleri değildir. Bunlar, idari yerinden yönetim birimleridir.

1.2.2. İdari Yönden Yerinden Yönetim

Devlete ait temel yetkilerden, yasama ve yargıya ilişkin olanlar merkezi yönetimin bünyesinde toplanırken; yürütmeye ilişkin bazı yetkilerin mahalli idare birimlerine bırakıldığı yönetim tarzına **idari yönden yerinden yönetim** ismi verilir.

Merkezi yönetimin kendine ait olan bazı yetkileri, merkezin haricinde bulunan ve merkeze bağlı olan memurlarına devretmiş olması halinde, yerinden yönetimden söz edilemez. Merkezi yönetimin, ülkenin muhtelif yörelerinde bulunan merkez memurlarına bazı acil sayılabilecek konularda karar alma ve uygulama yetkisi vermiş olması, üniter yapı dâhilinde yetki genişliği esasıdır. Böyle bir sistemde merkeze bağlı memur, karar almada ve alınan kararların uygulanmasında, merkez hesabına hareket eder. Türkiye'de merkezi idareye bağlı olan il yönetiminin başında bulunan valiler, merkezin emir ve direktifleri doğrultusunda karar almak ve uygulamak durumundadırlar.

Buna mukabil, yerinden yönetim kuralına göre yönetilen ülkelerdeki yerinden yönetim birimleri, kararlarını merkez hesabına değil, kendi hesabına alıp uygulamak durumundadırlar.

İdari yerinden yönetim sisteminin; (1) hizmet cihetinden yerinden yönetim ve (2) yer yönünden yerinden yönetim olarak en önemli iki türü bulunmaktadır. Bunlar:

1.2.2.1. Hizmet Yönünden Yerinden Yönetim

Bazı kamu hizmetlerini yerine getirmek üzere kurulmuş olan ve merkezi yönetime doğrudan bağlı olmayan kurumlar hizmet yönünden yerinden yönetim olarak değerlendirilir.

Üniversiteler, TRT (Radyo Televizyon Kurumu) ve benzeri kuruluşlar, alt-üst ilişkisi bakımından merkezi yönetime bağlı değildir. Bunlar, kanunların kendilerine verdiği yetkiden hareketle kendi yönetim kurullarını oluştururlar ve kararlarını bu kurullar vasıtasıyla alırlar.

Hizmet yönünden yerinden yönetim kurumları, özerk (otonom) kurumlar olarak da nitelendirilir ve en tipik örnek, devletin kurduğu üniversitelerle Kamu İktisadi Teşebbüsleridir. Türkiye'de gerek üniversiteler gerekse KİT'ler özerk yönetime sahip ve siyasi otoritenin doğrudan emir ve direktiflerinin dışında olan kuruluşlardır.

1.2.2.2. Yer Yönünden Yerinden Yönetim

Yer cihetinden yerinden yönetim, belli bir yörede yaşayan halkın, bir kısım yerel ve müşterek ihtiyaçlarını karşılamak gayesiyle kurulmuş olan yönetim birimleridir.

Türkiye'de **il özel idareleri, belediyeler ve köy idareleri** yer cihetinden yerinden yönetim kategorisine girer. Bu çeşit yönetim birimlerinin görev ve yetkileri yasama organı tarafından çıkarılan kanunlarla düzenlenmiş olup; hizmet alanları, kuruldukları coğrafi alan ile sınırlandırılmıştır. Bu manada, yer açısından yerinden yönetim kurumları, hizmet alanı olarak belirlenmiş alan dâhilinde hizmet verirler. Mesela, Türkiye'de il özel idareleri ve belediyelerin her biri birbirinden müstakil ayrı bir kamu tüzel kişisi olarak kendi coğrafi alanında hizmet verirler.

Mahalli idareler, bir bölgede veya şehirde yaşayan halkın yerel nitelikteki bazı müşterek ihtiyaçlarını karşılamak gayesiyle yerinden yönetim kuralına göre kurulmuş olan ve merkezi hükümete veya eyalet hükümetine karşı özerkliğe sahip kuruluşlardır.

Mahalli idare kuruluşları, hem merkezi devlet yönetimine sahip olan ülkelerde hem de yerinden yönetim (eyalet) sistemini benimsemiş ülkelerde vardır. Tüm ülkelerde mevcut olan mahalli idareler tekdüze olmadığı gibi, bir ülke içinde kurulmuş olan çok sayıda mahalli idare kuruluşları da tekdüze değildir.

Ancak, mahalli idarelerin en önemli ortak özelliği, idari ve mali özerkliğe sahip olmaları ve seçimle işbaşına gelen organlar vasıtasıyla yönetilmeleridir.

Türkiye anayasası 127. maddesinde mahalli idarelere ilişkin düzenlemeler şu şekildedir: "Mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının müşterek mahalli ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları yine kanunda gösterilen seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişisidir. Mahalli idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri yerinden yönetim kuralına uygun olarak kanunla

düzenlenir."

Türkiye'de il özel idareleri, belediyeler ve köy idareleri temel mahalli idare kuruluşlarıdır.

1.3. İdari Vesayet

Türkiye anayasasının 127. maddesinde, "Merkezi idare, mahalli idareler üzerinde, mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü kuralına uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum faydasının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi, karşılanması gayesiyle, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir."

İdari vesayet; merkezi yönetimin mahalli idareler üzerindeki denetim ve gözetim yetkisini ifade eder.

İdari vesayet yetkisinin kapsamının çok geniş olması, mahalli idarelerin, yerinden yönetim kuralı ve özerklik anlayışı ile bağdaşmaz.

1.4. Mali Tevzin

Türkiye'nin maliye literatüründe, merkezi idare ve mahalli idare arasındaki gelir ve gider bölüşümü (paylaşımı), mali tevzin başlığı altında ele alınmıştır.

Tevzin (paylaşım), denkleştirme veya dengeleme anlamında kamu hizmetlerinin çeşitli yönetim birimleri arasında paylaşımı, beraberinde kamu gelirlerinin de paylaşımını gündeme getirir.

Mali tevzin (paylaşım); kamu gelirlerinin devlet ve diğer kamu tüzel kişileri arasında paylaşımını ifade eder.

Bu paylaşım, genelde bir kısım kamu gelirlerinin tahsil edilmesi ve kullanılması yetkisinin tamamen mahalli idarelere bırakılması ve merkezi hükümet tarafından toplanan kamu gelirlerinin belli bir oranının mahalli idarelere dağıtılması şeklinde olmaktadır.

2. TÜRKİYE'DE MAHALLİ İDARELER

Siyasi merkezden yönetim, diğer bir ifadeyle üniter (tekçi) devlet sistemini benimsemiş olan Türkiye'de, güçlü yerinden yönetim birimlerinden söz etmek mümkün değildir.

Tablo-7.1: Türkiye'de Mahalli İdareler

TÜRKİYE'DE MÜLKİ İDARİ BÖLÜMLER			
İl Sayısı:	81	Büyükşehir Belediyesi Sayısı:	30
İlçe Sayısı:	919	İl Belediyesi Sayısı:	51
Mahalle Sayısı:	32044	Büyükşehir İlçe Belediyesi Sayısı:	519
Köy Sayısı:	18329	İlçe Belediyesi Sayısı:	400
Bağlı Sayısı:	26038	Belde Belediyesi Sayısı:	397
Toplam Belediye Sayısı			1397
Kaynak: https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx Erişim tarihi: 09-02-2017			

Türkiye'de mahalli idareler:

- (1) il özel idareleri,
- (2) belediyeler ve
- (3) köy idareleri olarak üçlü bir idari sistem bulunmaktadır. Bunlar:

2.1. İl Özel İdareleri

Türkiye'de il yönetimi, merkezi yönetimin taşradaki (merkez dışındaki) bir yönetim kademesi olup, aynı zamanda, "il özel idaresi" ismi altında ayrı bir mahalli idare birimidir.

Türkiye'de il yönetimi, iki yönlü olarak; birisi merkezi yönetimin taşradaki uzantısı, diğeri ise bir mahalli idare olarak il özel idaresidir.

Ancak, Türkiye'de merkeze bağlı il yönetiminin başındaki vali, aynı zamanda, mahalli idare birimi niteliğindeki il özel idaresinin de başı olduğundan, il özel idaresinin tüzel kişiliği pek bilinmemektedir. İl Özel idarelerinin görev alanı, il sınırlarıyla çizilmektedir. Bir il kurulduğu zaman, bu il sınırları dâhilinde il özel idaresi de kendiliğinden kurulmaktadır. Bu sebeple, Türkiye'de il sayısı kadar "il özel idaresi" vardır.

İl özel idarelerinin görevleri; İl Özel İdaresi Kanunu'nda, il özel idaresine bayındırlık, sağlık, sosyal yardım, çevre, eğitim, ziraat, orman, ekonomi, ticaret, haberleşme ve spor gibi, pek çok alanda, çok sayıda görev verilmiştir. Ancak, il özel idareleri, bu görevler ile orantılı gelir kaynaklarına sahip olmadığı için belirtilen görevlerin hemen hepsi merkezi idare tarafından yerine getirilir.

Tablo-7.2: Yıllara Göre İl Nüfusları

Sıra	İller	2016	2017	2018
	Toplam-Total	79 814 871	80 810 525	82 003 882
1	Adana	2 201 670	2 216 475	2 220 125
2	Adıyaman	610 484	615 076	624 513

3	Afyonkarahisar	714 523	715 693	725 568
4	Ağrı	542 255	536 285	539 657
5	Amasya	326 351	329 888	337 508
6	Ankara	5 346 518	5 445 026	5 503 985
7	Antalya	2 328 555	2 364 396	2 426 356
8	Artvin	168 068	166 143	174 010
9	Aydın	1 068 260	1 080 839	1 097 746
10	Balıkesir	1 196 176	1 204 824	1 226 575
11	Bilecik	218 297	221 693	223 448
12	Bingöl	269 560	273 354	281 205
13	Bitlis	341 225	341 474	349 396
14	Bolu	299 896	303 184	311 810
15	Burdur	261 401	264 779	269 926
16	Bursa	2 901 396	2 936 803	2 994 521
17	Çanakkale	519 793	530 417	540 662
18	Çankırı	183 880	186 074	216 362
19	Çorum	527 863	528 422	536 483
20	Denizli	1 005 687	1 018 735	1 027 782
21	Diyarbakır	1 673 119	1 699 901	1 732 396
22	Edirne	401 701	406 855	411 528
23	Elâzığ	578 789	583 671	595 638
24	Erzincan	226 032	231 511	236 034
25	Erzurum	762 021	760 476	767 848
26	Eskişehir	844 842	860 620	871 187
27	Gaziantep	1 974 244	2 005 515	2 028 563
28	Giresun	444 467	437 393	453 912
29	Gümüşhane	172 034	170 173	162 748
30	Hakkâri	267 813	275 761	286 470
31	Hatay	1 555 165	1 575 226	1 609 856
32	Isparta	427 324	433 830	441 412
33	Mersin	1 773 852	1 793 931	1 814 468
34	İstanbul	14 804 116	15 029 231	15 067 724
35	İzmir	4 223 545	4 279 677	4 320 519
36	Kars	289 786	287 654	288 878
37	Kastamonu	376 945	372 373	383 373
38	Kayseri	1 358 980	1 376 722	1 389 680
39	Kırklareli	351 684	356 050	360 860
40	Kırşehir	229 975	234 529	241 868
41	Kocaeli	1 830 772	1 883 270	1 906 391
42	Konya	2 161 303	2 180 149	2 205 609
43	Kütahya	573 642	572 256	577 941
44	Malatya	781 305	786 676	797 036
45	Manisa	1 396 945	1 413 041	1 429 643
46	Kahramanmaraş	1 112 634	1 127 623	1 144 851
47	Mardin	796 237	809 719	829 195
48	Muğla	923 773	938 751	967 487
49	Muş	406 501	404 544	407 992
50	Nevşehir	290 895	292 365	298 339
51	Niğde	351 468	352 727	364 707
52	Ordu	750 588	742 341	771 932
53	Rize	331 048	331 041	348 608
54	Sakarya	976 948	990 214	1 010 700

55	Samsun	1 295 927	1 312 990	1 335 716
56	Siirt	322 664	324 394	331 670
57	Sinop	205 478	207 427	219 733
58	Sivas	621 224	621 301	646 608
59	Tekirdağ	972 875	1 005 463	1 029 927
60	Tokat	602 662	602 086	612 646
61	Trabzon	779 379	786 326	807 903
62	Tunceli	82 193	82 498	88 198
63	Şanlıurfa	1 940 627	1 985 753	2 035 809
64	Uşak	358 736	364 971	367 514
65	Van	1 100 190	1 106 891	1 123 784
66	Yozgat	421 041	418 650	424 981
67	Zonguldak	597 524	596 892	599 698
68	Aksaray	396 673	402 404	412 172
69	Bayburt	90 154	80 417	82 274
70	Karaman	245 610	246 672	251 913
71	Kırıkkale	277 984	278 749	286 602
72	Batman	576 899	585 252	599 103
73	Şırnak	483 788	503 236	524 190
74	Bartın	192 389	193 577	198 999
75	Ardahan	98 335	97 096	98 907
76	Iğdır	192 785	194 775	197 456
77	Yalova	241 665	251 203	262 234
78	Karabük	242 347	244 453	248 014
79	Kilis	130 825	136 319	142 541
80	Osmaniye	522 175	527 724	534 415
81	Düzce	370 371	377 610	387 844

2.1.1. İl Özel İdarelerinin Organları

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanununa göre, İl özel idaresinin yönetim organları; (1) il genel meclisi, (2) il daimî encümeni ve (3) validir. Bunlar:

2.1.1.1. İl Genel Meclisi

İl genel meclisi, il özel idaresinin genel karar organıdır.

İl genel meclisi, ilçeler ismine seçilen üyelere oluşur. Her İlçe bir seçim çevresidir. Seçim 5 senelik bir dönem için yapılır. İl Özel İdaresi Kanunu'na göre, il genel meclisleri, her ayın ilk haftasında toplanır. Toplantı süreleri bütçenin görüşüldüğü Kasım ayında 20 günü, diğer toplantılarda en çok 5 günü aşamaz. Toplantıya önceki kanuna göre vali başkanlık ederdi. Ancak yapılan değişiklikle il genel meclisinin seçilmiş bir başkanı bulunmakta ve toplantılara bu seçilen kişi başkanlık etmektedir.

İl genel meclisinin görevleri İl Özel İdaresi Kanunu'nda düzenlenmiştir.

İl genel meclisinin görevleri:

1. İl özel idaresinin bütçesini kabul etmek,
2. İllerin mallarını idare etmek, gerektiğinde tahsisini değiştirmek,
3. Muhtelif konularda il genel meclislerince alınması gereken kararları almak.

İl genel meclisi kararları en geç 5 gün içinde Valiye gönderilir. Vali, hukuka aykırı gördüğü kararları gerekçesiyle birlikte 7 gün içinde meclise iade eder. Meclis kararında direnirse idari yargıda iptal davası açabilir.

2.1.1.2. İl Daimî Encümeni

İl daimî encümenin (kurul) başkanı Validir, il özel idaresinin sürekli görev yapan karar organıdır. İl daimî encümeni, il genel meclisi tarafından seçilen 5 üyeden oluşur, üyelerinin görevleri bir senedir. İl daimî encümeni, İl genel meclisi toplantı halinde bulunmadığı zamanlarda, yerine geçerek, karar alabilmektedir. İl Özel İdaresi Kanunu'nda il daimî encümenin görevleri de belirtilmiştir.

İl daimî encümenin görevleri:

1. Vali tarafından gönderilen il bütçesini inceleyip görüşünü beyan etmek,
2. Vali tarafından her ay sonu gönderilen harcama cetvellerinin bütçeye uygunluğunu inceleyip onaylamak,

3. Özel idare bütçesi ve il genel meclisinin kararları gereği ilgili satın alma ve eksiltme şartnameleri hakkında görüş bildirmek,

4. İl özel idaresinin görevleri ile ilgili konularda yasaklayıcı tedbirler ve kararlar almak,

5. Özel idare tarafından yapılacak hizmetler karşılığı olarak alınacak ücretlerin tarifelerini düzenleyerek meclise sunmak,

İl daimî encümeni, vali başkanlığında toplanır. Valinin yokluğunda encümen genel sekreter başkanlığında toplanır.

2.1.1.3. Vali

Vali, il özel idaresinin yürütme organıdır. Vali aynı zamanda, merkezi yönetimin ildeki en yüksek temsilcisidir. Vali, merkezi hükümet tarafından atamayla göreve gelmektedir. Başında atanmış bir kişinin bulunduğu bir yönetim birimini zaman zaman tartışma konusu olmaktadır.

İl özel idaresinin yürütme organının başı olan valinin birtakım görevleri bulunmaktadır.

Valinin temel görevleri:

1. İl genel meclisi ve daimî encümeninin kararlarını uygulamak,

2. İl özel idare bütçesini hazırlamak, ilgili organlara sunmak ve uygulamak,

4. Bütçeye göre yapılan aylık harcama cetvellerini il daimî encümenine göndermek,

5. İta amiri sıfatıyla ödeme emirlerini imza etmek.

İlçelerde kaymakamlar, valinin vereceği özel idare hizmetleri ile ilgili görevleri yaparlar.

İl Özel İdarelerinin gelir kaynakları son derece yetersizdir.

İl özele idarelerinin gelirleri:

1. Kanunlarla gösterilen il özel idaresi vergi, resim, harç ve katılma payları.

2. Genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan paylar.

3. Genel ve özel bütçeli idarelerden yapılacak ödemeler.

4. Taşınır ve taşınmaz malların kira, satış ve başka suretle değerlendirilmesinden elde edilecek gelirler.

5. İl genel meclisi tarafından belirlenecek tarifelere göre tahsil edilecek hizmet karşılığı ücretler.

6. Faiz ve ceza gelirleri.

7. Bağışlar.

8. Her türlü girişim, iştirak ve faaliyetler karşılığı sağlanacak gelirler.

9. Diğer gelirler.

2.1.2. İl Özel İdare Bütçesi

Vali tarafından hazırlanan bütçe tasarısı, Eylül ayı başında il daimî encümenine sunulur. Encümen, bütçeyi inceleyerek görüşüyle birlikte Kasım ayının birinci gününden önce İl Genel Meclisine sunar.

İl genel meclisi, bütçe tasarısını sene başından önce aynen veya değiştirerek kabul eder. Ancak, meclis bütçe denkliliğini bozacak şekilde gider artırıcı ve gelir azaltıcı değişiklikler yapamaz.

2.2. Belediyeler

Belediye, şehir yönetimidir. Bu sebeple, bir il sınırı içinde çok sayıda belediye bulunabilmektedir.

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 4.maddesine göre belediyeler, son nüfus sayımına göre nüfusu 5000'den fazla olan yerler ile nüfusuna bakılmaksızın il ve ilçe merkezlerinde kurulur. Aynı kanuna göre, nüfusu 5000'i aşan yerlerde belediye kurulabilmesi için mesafe şartı da getirilmiştir. İki belediye meskûn mahalleri arasında da en az 5000m., mesafe olmalıdır.

Büyükşehir belediyelerinin kurulması, Anayasa'nın 127. maddesinde yer alan "kanunla büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim şekilleri getirilebilir", hükmünden hareketle, 1984 senesinde yapılan kanuni düzenlemeyle başlamıştır. Son olarak da 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile düzenlenmiştir. Büyükşehirlerin belediye hizmetleri bakımından farklı bir yönetim tarzına kavuşturulmasından maksat, hizmetlerin daha planlı ve etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamaktır.

İl ve ilçe şehir merkezlerinde, belediye kurulması zorunlu olduğundan, Türkiye'de halen mevcut 81 ilden 30'unda büyükşehir belediyesi bulunurken, geriye kalan 50 ilde de merkez ilçe belediyesi bulunmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye'deki 919'nin üzerindeki ilçede de ilçe belediyesi vardır. Bunların dışında, 397 belde belediyesi bulunmaktadır. Türkiye'de belde kavramı, il ve ilçe statüsünde olmayan, fakat belediye teşkilatı bulunan yöreleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Belediye kurulan köyler, köy statüsünden çıkarılır. Belde sınırları dâhilinde mahalleler oluşturulur. Her mahalle ayrı bir muhtarlık haline getirilir.

2.2.1. Belediyenin Organları

Belediyenin organları; belediye meclisi, belediye encümeni ve belediye başkanıdır.

2.2.1.1. Belediye Meclisi

Belediye meclisi, belediyenin en yetkili genel karar organıdır. Belediye meclisi, belde halkı tarafından seçilen üyelere oluşur. Belediye meclisinin üye sayısı, beldenin nüfus büyüklüğüne göre 9 ile 55 arasında değişir. Nüfus büyüklüklerine göre seçilecek belediye meclisi üye sayısı aşağıdaki gibidir:

Nüfusu 10.000 ve daha az olan belediyelerde 9, nüfusu 10.001-20.000 arasındaki belediyelerde 11, nüfusu 20.001-50.000 arasındaki belediyelerde 15, nüfusu 50.001-100.000 arasındaki belediyelerde 25, nüfusu 100.001-250.000 arasındaki belediyelerde 31, nüfusu 250.001-500.000 arasındaki belediyelerde 37, nüfusu 500.001-1.000.000 arasındaki belediyelerde 45, nüfusu 1.000.000'dan fazla olan belediyelerde 55 meclis üyesi ve aynı sayıda yedek üyelik hesaplanır.

Belediye meclisinin görevleri 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 18.maddesinde düzenlenmiştir.

Belediye Meclisi'nin görevleri:

1. Bütçeyi görüşüp karara bağlamak,
2. Kanunlarla belirtilmiş vergi, resim, harç ve tarifeler dışında kalan ve yapılacak hizmetler karşılığında alınacak ücret miktarını belirlemek,
3. Beldenin geleceğe ilişkin imar programları konusunda karar vermek,
4. Belediyeye ait imtiyaz sözleşmelerini inceleyip karara bağlamak.

Belediye meclisi, her ayın ilk hafta başında olağan olarak toplanır. Bütçe görüşmelerine rastlayan toplantının süresi en çok 20 gündür. Diğer toplantı süreleri ise en çok 5'er gündür.

Belediye meclisi kararları en geç yedi gün içinde mahallin en büyük amirine gönderilir. Mülki idare amirine gönderilmeyen kararlar yürürlüğe girmez. Mülki idare amiri hukuka aykırı gördüğü kararlar aleyhine idari yargıya başvurabilir. Kesinleşen meclis kararları en geç yedi gün içinde belediye başkanı tarafından millete duyurulur.

2.2.1.2. Belediye Encümeni

Belediye encümeni (kurulu), belediyenin hem karar ve yürütme organı hem de danışma organıdır. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 33. maddesine göre belediye encümeni, belediye başkanının başkanlığında, belediyedeki muhtelif hizmet birimlerinin amirleri ile seçimle gelen üç üye ile birlikte nüfusu 100.000'i geçen yerlerde toplam 7 kişiden, diğer belediyelerde ikisi birim amiri diğerleri seçilen üyelere olmak üzere toplam 5 üyeden oluşur. Encümen üyeleri bir sene için seçilir.

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 34. Mad. göre belediye encümeninin çeşitli görevleri bulunmaktadır.

Belediye encümeninin görevleri:

1. Belediye başkanı tarafından hazırlanan bütçenin ilk incelenmesi,
2. Aylık gelir ve gider cetvellerinin incelenmesi ve denetlenmesi,
3. Kamulaştırılacak yerler hakkında özel kanuna uygun olarak karar verilmesi,
4. Beklenmeyen giderlerle ilgili ödeneğin harcama yerlerinin belirlenmesi,
5. Bütçede bir bölüm içindeki maddeler arasında aktarma yapılması,
6. Belediye görevlerinin yapılmasını sağlamak için uyarılar çıkarılması,
7. Ulaşım araçlarının ücret ve tarifeleri ile zaruri ihtiyaç maddelerine ait fiyat (narh) tespiti,
8. Belediye taşınır mallarından gerekenlerin artırma ile satışa çıkarılması,
9. Belediye cezaları hakkındaki kanunlara dayanarak ceza takdiri yapılması,
10. Belediye memurlarının atanma, terfi, cezalandırma veya ödüllendirme, işten çıkarılma ve emekliye sevkleri hakkında başkanlıktan gelecek tekliflerin incelenmesi ve karara bağlanması.

Belediye encümeni, belediye başkanının veya görevlendireceği kişinin başkanlığında toplanır. Encümen toplantısı, haftada birden az olmamak üzere önceden belirlenen gün ve saatte yapılır.

2.2.1.3. Belediye Başkanı

Belediye başkanı, belediye tüzel kişiliğinin temsilcisi ve aynı zamanda belediyenin yürütme organıdır. Belediye başkanları, doğrudan doğruya beldede oturan seçmenler tarafından 5 sene için seçilir. 5393 sayılı Belediye Kanunu belediye başkanının görevlerini sıralamıştır.

Belediye başkanının temel görevleri:

1. Belediye meclisinin ve encümenin kararlarını uygulamak,
2. Söz konusu meclislerin onayını gerektirmeyen belediye görevlerini yerine getirmek,
3. Belediyelerin mahallî nitelikteki esenlik, sağlık, bayındırlık işlerini takip etmek,
4. Belediye mallarını yönetmek,
5. Belediyelerin gelir ve alacaklarını izlemek ve toplamak.

2.2.2. Belediyelerin Görevleri

5393 sayılı Belediye Kanunu, belediyelere büyüklüğüne ve gelir imkânlarına bakılmaksızın çok sayıda

zorunlu görevler yüklemiştir. Ayrıca, diğer bazı kanunlarla da belediyelere başka görevler de yüklenmiştir. Kanunlarla belediyelere verilen görevlerin sayısı 200'ün üzerindedir. Bu görevlerin önemlileri:

1. Altyapı ve bayındırlık ile ilgili görevler,
2. Nikâh (evlendirme) ile ilgili görevler,
3. Sosyal yardım görevleri,
4. Ulaştırma görevleri,
5. Zabıta, İtfaiye ve acil durum planlaması görevleri,
6. Kültür- sanat görevleri,
7. Eğitim ve öğretime ilişkin görevler,
8. Hayvanların korunması, ziraat ve hayvancılıkla ilgili görevler,
9. İktisadi ve mali görevler,
10. Çevre sağlığı ile ilgili görevler.

2.2.3. Belediyelerin Gelirleri

Belediye gelirlerini; (1) öz gelirler, (2) devlet gelirlerinden paylar, (3) devlet yardımları ve (4) fevkalade gelirler olarak dört ana grupta toplamak mümkündür. Bunlar:

2.2.3. 1. Öz Gelirler

Belediyelerin öz gelirleri, 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu ile 5393 sayılı Belediye Kanunu ve diğer kanunlarda düzenlenmiş çeşitli vergi, resim ve harçlardan oluşur. Bunlar:

1. Belediyelere ait olan vergiler:

1. Emlak Vergisi,
2. Çevre Temizlik Vergisi,
3. İlan ve reklâm vergisi,
4. Eğlence vergisi,
5. Haberleşme vergisi,
6. Elektrik ve havagazı tüketim vergisi,
7. Yangın sigorta vergisi,

2. Belediyelere ait olan harçlar:

1. İşgal harcı,
2. Tatil günlerinde çalışma ruhsatı harcı,
3. Kaynak suları harcı,
4. Tellallık harcı,
5. Hayvan kesimi, muayene ve denetleme harcı,
6. Ölçü ve tartı aletleri muayene harcı,
7. Bina inşaat ruhsat harcı,
8. Kayıt ve suret harcı,
9. İmar ile ilgili harçlar,
10. İşyeri açma izni harcı,
11. Muayene, ruhsat ve rapor harcı,
12. Sağlık belgesi harcı,

Harçların tahsil usulleri ve miktarları kanunla düzenlenmiştir.

3. Belediyelere ait olan Harcamalara Katılma Payları (Şerefiyeler):

1. Yol harcamalarına katılma payı,
2. Kanalizasyon harcamalarına katılma payı,
3. Su tesisleri harcamalarına katılma payı.

Bu paylar, gayrimenkulün vergi değerinin %2'si ile sınırlandırılmıştır.

2.2.3.2. Devlet Gelirlerinden Paylar

Belediyelere ve il özel idarelerine genel bütçe vergi gelirlerinden pay verilmektedir. Merkezi devlet vergi gelirlerinin %10 civarında bir kısmı, esas itibarıyla nüfus kriterine göre il özel idareleri ve belediyelere dağıtılmaktadır.

2.2.3.3. Devlet Yardımları

Belediye gelirleri içinde mühim bir yer tutan devlet yardımları, muhtelif fonlar ile merkezi bütçedeki yedek ödenek tertibine konulan ödeneklerden yapılan yardımları da kapsamaktadır. Zaman zaman kanun çıkarmak suretiyle de belediyelere bazı yardımlar yapılmaktadır. Belediyelerin bir kısım kamu kurumlarına olan borçlarının silinmesine ilişkin tahkim kanunları bunlardan en önemlileridir.

2.2.3.4. Fevkalade Gelirler

Belediyeler 5393 sayılı Kanuna göre tahvil çıkartarak borçlanabilirler. Belediyelerin en çok borçlandığı kurum İller Bankasıdır. İller Bankası belediyelere kısa vadeli, faizsiz kredi verebilmektedir. Belediyeler ayrıca dış borçlanma yoluna da gidebilmektedir.

2.3. Köyler

Köy, en küçük ve sayısı en fazla olan mahalli idare birimidir. Köyler de belediyeler ve il özel idareleri gibi, tüzel kişiliğe sahip mahalli idare birimleridir.

Köy tüzel kişiliğinin, köy derneği, ihtiyar meclisi ve köy muhtarı olmak üzere üç organı vardır. Köy Kanunu'na göre, köy muhtarını ve ihtiyar meclisi üyelerini seçme hakkı olan ve köyde yaşayan seçmenlerin tamamı, **Köy Derneğini** oluşturur. Köy derneği, köy muhtarı ve ihtiyar meclisi üyelerini seçer, yapılması isteğe bağlı işlerin zorunlu hale getirilmesine karar verir, köyün bir başka köyle birleşmesine veya ayrılmasına, gerekli şartlar oluştuğunda köyde belediye kurulmasına karar verir.

Köylerin yönetimi 1924 tarihli 442 sayılı Köy Kanununa göre köyü üç değişik açıdan tanımlamıştır:

1. Birinci tarife göre, nüfusu iki binden aşağı olan yerleşme birimi köydür.
2. İkinci tarifte; cami, okul, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan toplu ve dağınık evlerde oturan insanlar bağ, bahçe ve tarlaları ile birlikte bir köy oluşturur.
3. Üçüncü olarak köy, bir yerden bir yere götürülebilen veya götürülmeyen mallara sahip olan ve kanunla kendisine verilen işleri yapan başlı başına bir varlık, bir tüzel kişidir.

Köyün kurulabilmesi için o yerleşim yerinin, nüfusu yüz elliden çok ve iki binden az olması gerekir. Türkiye'de şehirleşmedeki artışa bağlı olarak köylerden şehirlere yoğun bir göç söz konusudur.

Köye ait işler; zorunlu işler ve isteğe bağlı işler olarak iki grupta toplanmıştır:

1. Zorunlu işler sağlık, temizlik, bayındırlık, tarım ve eğitim konularıyla ilgili işler.
2. İsteğe bağlı işler ise daha çok köyün, ekonomik ve sosyal yönden gelişmesi ve güzelleşmesi ile ilgili hizmetlerden oluşmaktadır.

Köy yönetimi, muhtar, köy derneği ve köy ihtiyar meclisi olmak üzere **üç organdan** oluşur.

1. Muhtar. Muhtarlık tipi teşkilatlanma hem illerin mahallelerinde hem de köylerde bulunmaktadır. Muhtar hem köy idaresinin başı hem de köyde devletin görevlisidir.

Köy muhtarı, ihtiyar meclisinin başkanıdır. Muhtar, köy yönetiminin başı ve yürütme organı ve aynı zamanda, merkezi yönetimin köydeki görevlisidir. Köy muhtarı doğrudan doğruya 5 senede bir, köyde oturan seçmenler tarafından seçilir. Siyasi partiler aday gösteremez. Muhtarların bütün işlemleri kaymakam ve valinin vesayet denetimine tabidir. Köy muhtarlıklarının görevleri, en önemli hizmetlerin ilçede kaymakamlık yönetiminde kurulan Köylere Hizmet Götürme Birliklerine devredilmesiyle azalmıştır.

2. Köy Derneği: Köyde bulunan bütün kadın, erkek seçmenlerden meydana gelmektedir. Köy derneği köy muhtarı ve ihtiyar meclisi üyelerini seçer, yapılması isteğe bağlı işlerin zorunlu hale getirilmesine karar verir, köyün bir başka köyle birleşmesine veya ayrılmasına, gerekli şartlar oluştuğunda köyde belediye kurulmasına karar verir.

3. Köy İhtiyar Meclisi: Köyün yürütme, denetleme ve karar organı olarak seçimle gelenler ve tabii üyelerden teşekkül eder. Seçimle gelenler, köy derneği tarafından tek dereceli ve çoğunluk usulüyle beş seneliğine seçilirler. İhtiyar meclisinin tabii üyeleri ise köy okulunun müdürü ve köy imamıdır. Köy ihtiyar meclisi köye ait işleri görüşür ve bunları önem sırasına koyar; hangi işlerin nasıl yapılacağına karar verir, köy hizmetleri için kamulaştırma kararı verir; zorunlu işleri yapmayan köylüye para cezası verir; köy hizmetleri için köylüden alınan paranın miktarını köy halkının durumuna göre belirler.

Büyükşehir belediyesi kurulması ve sınırlarının belirlenmesi ile ilgili 2012 tarihli 6360 sayılı Kanun köyleri de etkilemiştir. Büyükşehir Belediyesi bulunan otuz ilde köylerin tüzel kişiliği ilk yerel seçimlerde kaldırılarak, bunlar bağlı buldukları ilçenin mahallesi hâline getirildi. Kanuna göre tüzel kişiliği kaldırılan köyler, artık Büyükşehir Belediyelerinin yönetim alanına girdikleri için emlak vergisi verecek ve vergi, harç ve katılım payı ödeyecektir. Ancak kanunda bunların beş yıl süreyle alınmayacağı ve bu yerlerde içme ve kullanma suları için alınacak ücretin beş yıl süreyle en düşük tarifinin yüzde yirmi beşini geçmeyecek şekilde belirleneceği hükmü getirilmiştir. Bununla birlikte Türkiye İstatistik Kurumu tarafından tespit edilen 2011 yılı Adrese Dayalı Nüfus Sayım sonuçlarına göre nüfusu iki binin altında olan belediyelerin tüzel kişilikleri, ilk yerel yönetimler genel seçiminden geçerli olmak üzere kaldırılarak köye dönüştürülmüştür. (Kaynak: http://www.kas.de/wf/doc/kas_34517-1522-12-30.pdf?130529081937 Erişim tarihi: 09-02-2017)

Köy bütçesi ve gelirleri, köy gelirlerinden olan salma bir aile vergisidir. Salmanın yükümlüsü, köyde oturanlar veya oturmamakla beraber köy ile maddi ilişkisi olanlar salma mükellefidir. Köyde oturanlar ferdi

olarak değil, aile olarak yükümlüdür. Salma, köy ihtiyar meclisi tarafından yükümlünün mali durumu dikkate alarak salınır. Köyün salma ve imece dışında kalan diğer öz kaynakları, köylere yeter derecede gelir getirecek nitelikte değildir.

İmece; kırsal topluluklarda köyün zorunlu ve isteğe bağlı işlerinin köylülerce eşit şartlarda emek birliğiyle gerçekleştirilmesi.

İmece ile bir köy veya köy topluluğu (bir grup toplum da yapabilir) içinde işlerin gönüllü veya zorunlu olarak ve elbirliği içinde yapılması. Köyün herhangi bir meselesinin halline karar verilmişse, köydeki her ev işgücü açığını karşılamak zorundadır.

Köyün ana gelir kaynakları:

1. Köy kanununa göre alınacak ceza paraları,
2. Köy namına kayıtlı emlak ve arazi geliri,
3. Köy namına vakfedilen arazi ve emlak geliri,
4. Düzenli olmayan gelirler (ağaç, arazi, emlak, faiz),
5. Hediye ve bağışlanmış paralar ve mallar,
6. Köy namına ekilen tarla geliri,
7. Köy tezgâh ve ambar ve dükkânları geliri,
8. Mühürlenecek ilmühaberlerden alınacak para,
9. Mera Yönetmeliği uyarınca ihtiyaç fazlası meraların İl Mera Komisyonunca kiralanmasından elde edilen otlama bedellerinin %25'i olarak köy bütçesine aktarılan para,
10. Köy sınırı içinde sahipsiz ağaçların ve yemişlerin geliri.

Köy namına harcanacak para iki türdür. Biri köylünün isteğine bağlı olmayan, diğeri köylünün isteğine bağlı olandır.

Köy giderleri:

Köylünün isteğine bağlı olmayarak harcanacak paralar şunlardır:

1. Köy muhtarının köy derneğince belirlenen aylık veya seneliği (Muhtar aylığına ilişkin bu hüküm 2108 sayılı Muhtar Ödenek ve Sosyal Güvenlik Yasası uyarınca merkezi hükümet bütçesinden ödendiğinden uygulama imkânı kalmamıştır).
2. Varsa köy kâtibinin aylığı,
3. Köy namına yazılı veya vakıf emlak ve arazinin vergi ve diğer masrafı,
4. Köyün mecburi işlerine harcanacak paralar,
5. Köylünün isteğine bağlı iken mecburi hale getirilen işlere harcanacak paralar,
6. Köy işine bakacak adamların aylığı.

Yedinci Bölüm Değerlendirme Soruları

1. Türkiye'nin yönetim yapısını genel hatları ile açıklayınız.
2. Devletin organize olma şekli olan "Merkezden Yönetim" ve "Yerinden Yönetim" nedir?
3. Merkezden yönetimin özellikleri ve faydaları nelerdir?
4. Siyasi yönden yerinden yönetim ve idari yönden yerinden yönetim nedir?
5. Hizmet yönünden yerinden yönetim ve yer yönünden yerinden yönetim nedir?
6. İdari Vesayet ve Mali Tevzin nedir?
7. Türkiye'de mahalli idareler kaçça ayrılır, sıralayarak açıklayınız.
8. Belediyenin organlarını yazarak, açıklayınız.
9. Belediyenin gelirleri nelerdir?
10. Belediyenin öz gelirleri nelerdir?
11. Köy bütçesinde belirtilen köy ana gelir ve giderlerini yazınız.

SEKİZİNCİ BÖLÜM DEVLET BÜTÇESİ

Bu bölümde, bütçenin işlev ve ilkeleri konuları incelenmektedir.

1. BÜTÇE VE BÜTÇENİN TARİHİ GELİŞİMİ

1.1. Bütçe ve Bütçenin Tarihi Gelişimi

Bütçe, genel anlamda, belirli bir zaman süresini kapsayan bir finansman planıdır.

Devlet sisteminde bütçe ilk olarak İngiltere’de doğmuş ve Tanzimat’tan sonra Fransa’nın etkisiyle yavaş yavaş Osmanlı Devleti’ne de girmiştir. İngilizce “**budget**”; çanta veya cüzdan anlamında kullanılan bütçe kavramı yerine Türkiye’de geçmişte “**muavazene (denge) defteri**” veya “**muavazene-i umumiye**” (genel denge) kavramı kullanılmıştır. Bütçe ifadesi **1876 tarihli Kanuni Esasi’ de** (Anayasa) yer almak suretiyle dilimize yerleşmiştir.

Bütçe, bilançodan farklı olarak geçmişe değil, geleceğe ilişkin gelir ve giderleri gösterir. Prensipten olarak gelecek sene içinde elde edileceği tahmin edilen gelirlerle o sene içinde yapılması düşünülen giderleri kapsar. Bu anlamda, devletin gelir ve harcamalarının karşılıklı olarak gösterildiği belgeye **devlet bütçesi** denir.

Bütçe, hukuki olarak devletin gelirlerini toplamasına izin, harcamaların da yapılmasına yetki veren bir kanundur. Bütçe kanunu çerçevesinde, kanun koyucunun çizdiği sınırlar ve verdiği yetkiler dâhilinde gelir ve gider uygulamaları gerçekleştirilebilecek, devletin fonksiyonları yerine getirilebilecektir. Ülke olarak bir senelik dönemler için verilen bu yetki, geçici bütçe uygulamaları ve diğer sebeplerle sınırlı süreler için de sağlanabilmektedir. Geniş anlamda bütçe, mevcut, geçmiş ve gelecekteki gelir ve harcamalarını esas alan devlet için bir mali plan niteliği taşır.

Bütçe kanunu, devlet faaliyetlerinin bir aynası niteliğindedir. Devlet, sosyal ve iktisadi gayelerini, bütçede yer alan kamu gider ve gelirleri aracılığıyla gerçekleştirmekte, bu bakımdan bütçe bir mali plan-program özelliği taşımaktadır. Bütçe, diğer yönüyle yürütme organının izleyeceği siyaseti yansıtmaktadır. Bütçe bir cihetiyle her ülkede siyasi bir nitelik taşır ve bu süreç içerisinde bütçeler hem bir belge hem de bir araç gibi, kullanılma niteliğine sahiptirler.

Bütçe; belirli bir döneme ait kamu gelir ve gider dengesini gösteren ve bu dönem içinde kamu gelirinin toplanması, kamu harcamalarının yapılması hususunda yasama organı tarafından yürütme organına verilen yetkiyi içeren bir kanundur.

Bütçe, devletin her sene vergi ve benzeri yollarla milli ekonomiden ne kadar gelir toplayacağını ve toplanan gelirin nerelere harcanacağını gösteren bir belgedir. Bütçe bir ciheti ile kanun, bir ciheti ile uygulama ve bir başka ciheti ile bir tasarruf özelliği taşır.

Uzun bir gelişimin sonucu günümüzdeki yapısına kavuşan bütçeye; otoriter dönemlerde, genel olarak hükümet hâkim olmuş, milli hâkimiyet ve demokratikleşme ile birlikte ise bütçe kurumsal bir nitelik kazanmıştır.

Kamu gelirlerinin devlet hazinesinde toplanması ve buradan kamu hizmetleri için harcanması, devletin ülke ve toplum üzerindeki hâkimiyet hakkının tabi bir sonucudur. Demokrasi ile yönetilen ülkelerde, devletin gelir ve giderlerinin idaresi halkın temsilcilerinden oluşan yasama organı tarafından yürütülür. Bu hak bütçe hakkı olarak ifade edilir.

Bütçe hakkı; bütçenin doğrudan doğruya veya temsili olarak halk tarafından yapılmasıdır. Demokrasilerde bütçe hakkı halkındır, halk bütçe hakkını ya bizzat veya seçtiği vekiller vasıtası ile kullanır.

Türkiye’de bütçe hakkı ilk defa **1876 Anayasası** ile kabul edilmiştir. Ayrıca bu anayasayla klasik bütçe anlayışı benimsenerek bütçeler idari sınıflandırma esasına göre yapılmış, devletin bütçesi tanımlanarak gelir ve giderlerin bölümler itibarıyla onanması ve bütçenin senelik olması ilkeleri ile **Sayıştay** denetimi ve **Kesin Hesap Kanunu** esasları kabul edilmiştir.

Çağdaş bütçe hakkı, mali sistemimizin yakın zamana kadar temelini teşkil eden **1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanununun** 1927 senesinde kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu kanunla devletin her türlü malvarlığı, gelir ve giderlerinin idaresi ve muhasebesi düzenlenmiştir. Bu dönemde klasik bütçeleme sisteminin uygulanmasına devam edilmiş, ancak harcamaların sınıflandırılmasında bir yenilik yapılmıştır. 1950 senesine kadar bütçe harcamaları yalnız organik temele göre basit bir sıralamaya tabi tutulurken, bu tarihten itibaren cari harcamalar- yatırım harcamaları şeklinde ikili bir tasnif uygulanmaya başlanmış olup ilk kez ekonomik sınıflandırma yapılmıştır.

1961 Anayasası ile bütçelemeye ilişkin yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bu anayasayla, kanunların Anayasa’ya uygunluklarının Anayasa Mahkemesi tarafından yargı denetimine tabi tutulması ile diğer kanunlara ilave vergi, gider ve bütçe kanunlarına da yargı denetimi yolu açılmıştır. Ayrıca, bütçenin iktidar grubu

üyelerinin çoğunlukta olduğu daha uzman kişilerden oluşan komisyonda şekillenmesi, genel kurulda da genel olarak buna uyulması istenmiştir.

Bütçe harcamalarının tasnifinde benimsenen ikili sınıflandırma, 1964 senesinden itibaren cari-yatırım ve transfer harcamaları olarak üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

1964–1973 seneleri arasında ise kurum ve kuruluşların tüm faaliyetleri belirlenerek kendi bütçelerinde harcama kalemlerini temsil eden bölüm başlıkları altında gösterilmiştir.

1973 senesinde Türk bütçe sisteminde “**program bütçe sistemi**”ne geçilmiştir. Yeni sistem ile idari yapıda fonksiyonel bir değişiklik yapılmadan, bütçe kod yapısı fonksiyonel sınıflandırma yapısına uygun olarak değiştirilmiştir.

1980 sonrası dönemde ekonomide görülen liberalleşme akımı bütçe sistemine de yansımıştır. Bu dönemde normal kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamaması, milletlerarası ekonomik ve mali ilişkilerin artmasıyla 1995 yılında “Kamu Mali Yönetimi Projesi” kapsamında milli ve milletlerarası karşılaştırmalara imkân verecek, ölçme ve analiz yapmaya elverişli bir bütçe kod yapısının oluşturulması konusunda çalışmalara başlanmıştır. Bu kapsamda IMF uzmanlarının da yardımlarıyla GFS (Devlet Mali İstatistikleri) ve AB’de uygulanan ESA’95 (Avrupa Muhasebe Sistemi) kod yapısına uyumlu bir bütçe kod yapısı olan analitik bütçe sınıflandırması ilk defa 2004 yılında konsolide bütçe kapsamındaki idarelerin bütçelerinde uygulamaya konulmuştur. Mahalli idareler, sosyal güvenlik kurumları, düzenleyici ve denetleyici kurumlar ile özel bütçeli idareler ise 2006 senesinden itibaren bu sınıflandırma sistemine göre bütçelerini hazırlamaya başlamıştır.

Bütçe ile kalkınma planları arasında bağ kurulamaması, bütçe uygulamalarının tek mali sene ile sınırlı olması ve AB’ye uyum süreci, mevcut mali yönetim anlayışımızda değişiklik yapılmasını gerektirmiştir. Bu kapsamda hazırlanan **5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu** 10.12.2003 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiştir.

Kamu mali yönetimi ve kontrol kanunu ile kamu kaynaklarının daha etkin, etkili ve ekonomik kullanımı, plan-program ve bütçe ilişkisinin kurulması esas alınmıştır. Ayrıca mali saydamlık ve hesap verebilirliğin sağlanması gibi ilkeler ile çok senelik bütçeleme anlayışı benimsenerek, çıktı-sonuç odaklı kaynak tahsisinin gerçekleştirilmesi gayesiyle de performans esaslı bütçelemeye geçiş çalışmaları başlatılmıştır.

1.2. Bütçe İlkeleri

Gerek bütçenin hazırlanması ve gerekse uygulanması bakımından göz önünde bulundurulması ve sağlıklı bir bütçe uygulaması için geliştirilmiş ilkeleri vardır.

Bütçenin mali ve sosyal ve ekonomik işlevlerinin başarısı ve etkinliği bakımından büyük önem taşıyan bütçe ilkeleri arasında; genellik, birlik, tahsis, ön izin, senelik olma, alenilik ve açıklık, doğruluk ve samimilik ilkeleri belirtilebilir. Bu ilkeler klasik bütçe kaideleri olarak da isimlendirilir. Bunlar:

1.3.1. Genellik İlkesi

Devletin bütün gelirlerinin ve harcamalarının tam olarak bütçede yer almasıdır.

Bütçe hazırlanırken gelir ve giderlerin birbirlerinin arkasına gizlenmeyecek şekilde, ayrı ayrı tutarlar halinde gösterilmesi ve kamu gelirlerinin önceden belirli bir hizmete mukabil olarak gösterilmeksizin bütün kamu gelirlerinin bütün kamu harcamalarının karşılığı olarak kabul edilmesidir.

Genellik ilkesinin iki görünümü vardır; birincisi gelir ve giderlerin bütçede yer alış şekli, diğeri ise gelirlerin giderlere tahsis edilememesi (âdem-i tahsis) ile ilgilidir. Bunlar:

1. Gelir ve giderlerin bütçede yer alış şekli açısından: Bütçede; devletin gelir ve harcamalarının gösteriliş şekli bakımından safi usul ve gayrisafi usul olmak üzere iki usul vardır. **1. Safi usul;** bir kaynaktan elde edilen gelirden o gelirin elde edilmesi için yapılmış olan giderin düşülmesinden sonra, bütçede kalan tutarın gösterilmesidir. Aynı şekilde, herhangi bir harcama yeri ile ilgili olarak ortaya çıkan gider tutarından, o gider yerinden sağlanmış bir gelir varsa bu miktarın giderden düşüldükten sonra kalan kısım bütçede yer alacaktır. **2. Gayrisafi usul;** bir kaynaktan sağlanan gelir ile o gelirin elde edilmesi için yapılan giderin, birbirleriyle ilişkilendirilmeksizin, bütçede ayrı ayrı yer almaları, birbirlerine mahsubu yapılmaksızın gösterilmesidir. Bu usulde; gelirin arkasına gider, giderin arkasına gelirin gizlenmesi önlenmiş olduğundan bazı sakıncalara imkân vermemektedir. Bu usulde; gelir ve giderler ayrı ayrı gösterileceğinden bütçe rakamları ve kalemleri kabarmaktadır.

2. Belirli gelirlerin belirli giderlere ayrılabilmesi açısından: Buna “âdem-i tahsis ilkesi” veya “hazine birliği ilkesi” de denilmektedir. Bir kaynaktan sağlanan gelirin, o gelirin sağlanması için yapılacak gidere karşılık olarak gösterilmemesini ifade etmektedir. Bu manada, gelirlerin tamamı gelir bütçesinde, giderlerin tamamı da gider bütçesinde gösterilir.

1.3.2. Birlik İlkesi

Bütçede birlik ilkesi, tüm devlet gelir ve harcamalarının tek bir bütçede gösterilmesini ister.

Birlik ilkesine göre, bir bütçenin gelir ve gider cetvelleri tüm devlet gelir ve harcamalarını yansıtır nitelikte olacaktır. Bütçede birlik ilkesine uyulması, tüm kamu hizmetlerinin birbiri ile koordineli olmasını ve hizmet tekrarlarına yer verilmemesi ve dolayısıyla hizmetlerin daha düzenli yürütülmesini sağlar.

Bütçede birlik ilkesi genel kabul görmeye birlikte, günümüzde uygulamada bunun istisnaları da vardır ve yaygınlaşmaktadır. Bunlara örnek olarak Türkiye'de uygulanan genel bütçe yanında özel, mahalli idareler bütçesi, düzenleyici ve denetleyici kurumlar bütçeleri ile sosyal güvenlik kurumları bütçeleri sayılabilir.

Günümüzde süratle değişen sosyal ve iktisadi duruma tek bütçenin uyum ve esneklik sağlayamaması sebebiyle tek bütçeden kaçışlar da olmaktadır. Daha az bürokrasiyi ve sınırlamaları gerektiren bütçe uygulamalarına zaman zaman ihtiyaç duyulmaktadır.

1.3.3. Ön İzin İlkesi

Ön izin ilkesi mali seneye girilmeden önce bütçenin onaylanmış ve kanunlaşmış olmasını ister.

Bütçe ile yasama organı, yürütme organına gelirlerin toplanması ve giderlerin yapılması için izin ve yetki vermiş olur. Gerek Türkiye'de gerekse diğer ülkelerde bütçe kanunları yeni mali sene (01 Ocak, 31 Aralık) başlamadan meclislerde incelenerek bütçe kanunu ile getirilen sınırlar dâhilinde gelirleri toplama ve giderleri yapma yetkisi verilir.

Savaş hali veya fevkalade bazı durumlar hariç ön izin ilkesinin istisnası pek fazla yoktur.

1.3.4. Yıllık Olma İlkesi

Bütçelerde bir senelik dönemin, bütçe uygulaması itibariyle uygun bir zaman dilimi olmasından çoğu ülkelerde bir sene için geçerli olur.

Bir sene bütçe uygulamaları için ne uzun ne de kısa bir süredir, çünkü daha uzun süreler tahmin için zorluk çıkarabilir, daha kısa dönemler ise yetkili makamları gereksiz meşgul edebilir. Sağlıklı ve isabetli tahminlerde bulunabilmek ve uygulama üzerinde denetim yapabilmek açısından bir senelik süre kâfi bir zaman ölçüsü olduğu gibi, toplumsal hayatta da uygun bir süre olarak genel kabul görmektedir.

Bütçenin ve hesap döneminin senelik olması, piyasa işlemleri için de geçerli olduğundan, devlet vergi gelirlerini toplama bakımından da senelik devre ile bağlıdır. Gelir ve kurumları vergilerinin hâsılatı takvim senesinde işletmelerin elde ettikleri karlara göre belirlenmesi gibi, sebeplerle devlet gelirlerini artırmak veya azaltmak için senelik dönem, en uygun planlama dönemi olarak kabul edilmektedir.

1.3.5. Açıklık İlkesi

Açıklık ilkesi, bütçenin herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilir nitelikte olmasıdır.

Bütçedeki temel göstergelerin herhangi bir teknik bilgi ve araştırmaya gerek kalmadan ortaya konulmuş olması ve uygun şekilde sistematığe bağlanmış olması gerekir.

Bütçeyi hem yasama organının hem de toplumun diğer fertlerinin anlayabilmesi ve analiz edebilmesi için bu gereklidir.

1.3.6. Doğruluk ve Samimilik İlkesi

Doğruluk ilkesi, bütçe tahminlerinde bulunurken elden geldiğince gerçek durumu yansıtacak, mevcut durumu ortaya koyacak verilere yer vermeyi ifade eder. Ne aşırı ölçüde iyimser olmalı ne de gereksiz kötümserliğe düşülmemelidir. Cari olan şartları göz önüne alarak doğruluk içerisinde en uygun tahminlerde bulunulmalıdır. Aksi takdirde toplumun beklentileri karşılanamayıp kurum ve kuruluşlar ile fertleri yanıltma söz konusu olabilir.

Samimilik ilkesi gerek gider ve gerekse gelir tahminlerinin ortaya konulmasında mevcut durumun aynen yansıtılmasına çaba gösterilmesi, objektif doğrulukla yetinmeyip, subjektif olarak da doğru olunmasını ifade eder. Kısacası doğruluk ilkesinin subjektif yönüne samimilik ilkesi denir.

1.3.7. Denklik İlkesi

Denklik ilkesi, bütçede yer alan gelir ve giderler rakamlarının birbirine eşit olmasını ifade eder.

Denklik ilkesi, bütçenin mali senenin başında gelir ve gider rakamları itibariyle denk gösterilmiş olmasını değil, mali yılın sonunda bütçe gelir ve harcamalarının denk olarak gerçekleştirilmesini ifade etmektedir.

1.3.8. Bütçenin Aleniliği İlkesi

Bütçenin aleniliği ilkesi, bütçe ile ilgili tüm işlem ve uygulamaların, herkesin gözü önünde gerçekleşmesini, herhangi bir gizlemeye başvurmamayı ifade eder.

Bu durum gerek bütçenin hazırlanması gerekse uygulanması ve denetimi sırasında söz konusu olmalıdır.

Bu ilkeye göre, bütçe tasarısının hazırlanmasından başlayarak kesin hesap kanununa kadar geçen sürede ortaya çıkan bütün belgelerin gerçek durumu yansıtacak şekilde yayınlanması gerekir. Böylece bütçe ile ilgili bilgiler kamuoyunun dikkatine ve bilgisine sunulmaktadır.

1.3.9. Bütçedeki Giderlerin Bölümler İtibarıyla Onaylanması İlkesi

Bu ilkeye göre bir kuruluşun bütçe kanun tasarısı, yasama organından görüşülüp onaylanırken bölümler (programlar) itibarıyla görüşülerek onaylanması ve kanunlaşmasıdır. Böylece kuruluşun her bir bölümünün ödenek miktarı yasama organı tarafından kabul edilerek onaylandığı için onun değiştirilmesi de ancak yasama organı kararı ile olabilir. Bütçe ilkelerinin sayısında bir kesinlik olmadığı gibi, nitelik ve kapsamalarını açıklayan görüşler arasında da farklılıklar bulunmaktadır.

2. BÜTÇENİN İŞLEVLERİ

Bütçenin yerine getirmekle görevli olduğu belirli işlevleri bulunmaktadır.

Bütçenin görev ve işlevlerini yapabilmesi için belirli kurallara göre hazırlanması gerekir. Günümüzde bu işlevler, devlete yüklenen hizmetlerin niteliğinin değişmesi sonucu yeni nitelikler kazanmıştır.

Bu sebeple, burada önce bütçenin klasik işlevlerini, sonra da modern işlevleri incelenecektir.

2.1. Klasik Bütçe İşlevleri

Klasik bütçe anlayışına göre bütçenin iktisadi ve mali, siyasi, hukuki ve denetim olmak üzere dört işlevi bulunmaktadır.

2.1.1. Bütçenin Mali ve İktisadi İşlevi

Klasik maliye anlayışına göre bütçe, devletin gelir ve harcamaları arasında denge kurmaya çalışan mali bir plandır. Bundan dolayı, bütçenin en eski işlevlerinden birisi mali işlevidir. Buna göre bütçenin, mali dengeyi sağlayacak şekilde harcamaları ile gelirler arasında bir denge teşkil etmesi, gerekli ve yeterli bir şarttır.

Oysa kamusal faaliyetler alanında gerek nitelik gerekse nicelik yönünden meydana gelen değişme ve gelişmeler bütçeye mali işlev yanında iktisadi işlevi olarak isimlendirilen bir işlev yüklenmiştir. Böylece mali denge ile birlikte iktisadi denge düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu işlev bütçenin modern işlevleri içinde iktisadi istikrar işlevi olarak incelenmektedir.

2.1.2. Bütçenin Siyasi İşlevi

Parlenter demokrasi ile yönetilen ülkelerde, parlamentolar bütçe aracılığı ile kamu yönetimi üzerinde egemenliğini sürdürür.

Yasama organı, bütçenin hazırlanması ve onaylanması sırasında yürütme organının işlemlerine izin verme ve onu denetleme imkânı elde eder. Yürütme organının bir senelik çalışma programı olan bütçenin esasları, görüşme ve oylama sırasında yasama organı önünde açıklanacaktır. Yasama organının, bütçe kanun tasarısının kabul edilmesi, birtakım maddelerinin değiştirilmesi veya red edilmesi şeklinde ortaya çıkabilecek izin verme ve denetim yetkisi, siyasi otoritesini kullanma anlamındadır. Böylece, bütçe siyasi bir özellik taşımaktadır ve yasama organının siyasi işlevinin yürütülmesinde en etkin araçlardan bir tanesidir. Ayrıca yasama organı, bütçe ile verdiği izin ve yetkinin nasıl kullanıldığını denetleme imkânına da sahip olmaktadır.

Yasama organının siyasi tercihlerini çeşitli baskı grupları da önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Baskı grupları, menfaatleri aynı olan kişilerin bir araya gelmesiyle oluşturdukları dernekler, sendikalar, meslek odaları, kooperatif gibi, organizasyonlardır. Bu baskı gruplarının, yasama, yürütme organları ve kamu yönetimi ile ilişkileri ve etkileşimi, ödeneklerin belirlenmesinde ve bütçenin yürütülmesinde mühim bir rol oynayabilmektedir. Bu sebeple bütçeye ülkenin iktisadi, mali ve siyasi tercihlerini yansıtan bir belge de denilebilir.

2.1.3. Bütçenin Hukuki İşlevi

Bütçenin, yürütme organı ve kamu yönetimince hazırlanarak yasama organında görüşülüp onaylanması ve böylece yürütme organını ve kamu yönetimini bağlayıcı bir tasarruf olarak ortaya çıkması, onun hukuki işlevini teşkil etmektedir.

Bu ciheti ile bütçe, yürütme organının ve kamu yönetimini, faaliyetlerini kanunlara uygun olarak yürütmeye zorlamaktadır. Ayrıca bütçe dışı veya bütçeye aykırı tüm idari işlemler, kanuni yaptırımlara bağlanmaktadır.

Hukuki açıdan bütçenin kanun olarak, diğer kanunlardan bazı farklılıkları vardır. Kanunlar kati ve sürekli olduğu halde, bütçe tahmindir ve belirli bir süreyi (genellikle bir sene) kapsar. Bu açıdan bütçeyi kanun sayan, kesinlikle kanun kabul etmeyen ve üçüncü görüş olarak kısmen kanun, kısmen de idari bir tasarruf olarak kabul eden görüşler vardır.

Bütçenin hukuki yönü içinde değerlendirilen **bütçe hakkı**, bütçenin doğrudan doğruya veya temsili olarak halk tarafından yapılmasıdır. Demokrasilerde bütçe hakkı halkındır, halk bunu bizzat veya seçtiği vekiller vasıtası ile kullanır.

2.1.4. Bütçenin Kontrol İşlevi

Bütçe kurallarını tamamlayan son işlev, kontrol işlevi onların sonucu olarak bütçenin önemli bir yönünü oluşturur.

Denetim (kontrol) işlevinin gayesi, kamu yönetiminin genellikle bütün işlemlerinin denetlenmesinde bütçenin esas alınması ve planlanan ile gerçekleştirilen arasında bir karşılaştırma yapılabilmesidir. Diğer bir ifade ile, yasama organının yürütme organına bütçe ile vermiş olduğu yetkilerin bütçe yasasında, belirtilen sınırlar doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığının denetlenmesidir.

Kontrol (teftiş, denetim), yönetim birimlerinde kontrol elemanı (müfettiş, denetçi) aracılığı ile sadece risk zamanlarında değil, her zaman tüm iş süreçleri için yapılır. Özellikle **risk odaklı kontrol**, iç müfettişler (denetçiler) tarafından her bir konu ve iş süreçleri değil, öncelikli olan süreç ve konular kontrol kapsamına alınarak, gelecekte tehdit ve tehlike olan meseleler baştan çözülür.

Kontrol her yönetim birimi için gereklidir; yönetime yardımcı olur. Kontrol elemanı amirin eli, kulağı ve gözü gibidir. Kontrolsüz güç, güç olmadığı gibi, teftiş görmeyen yönetimde, yönetim değildir.

2.2. Modern Bütçe İşlevleri

Günümüzde bütçe, kamusal mal ve hizmetleri üretme görevini yerine getirme yanında, gelir dağılımını düzeltme, fiyat istikrarını sağlama, iktisadi büyüme ve gelişmenin hızlandırılması ve optimal kaynak dağılımını sağlama gibi, temel makro iktisadi gayelerin gerçekleştirilmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır. Bütçe, bu özelliği ile gerek kamu kesimi ve özel kesim arasında, gerekse kamu kesimi içinde sektörel ve bölgesel kaynak dağılımını belirlerken oluşturduğu etkiler ile devletin makro iktisadi gayelerinin gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Bu başlık altında kaynakların tahsisi, gelirlerin dağılımı, iktisadi istikrar ve iktisadi büyüme işlevleri incelenecek

2.2.1. Kaynakların Tahsisi İşlevi

Günümüz toplumsal ihtiyaçları ve bunların karşılanması zorunluluğu devletin birçok alanlarda aktif bir rol oynaması ve iktisadi hayata müdahale etmesi gerekmektedir.

Bölünmez veya bir ölçüde bölünüp pazarlanabilen fakat dışsallıklara konu olan mal ve hizmetlerin üretiminde, piyasa ekonomisinin belli şartlar altında aksak işleyişini bertaraf etmek için devletin bir müdahalede bulunması gerekmektedir.

Bir ekonomide eğer tam rekabet şartları mevcutsa ve fiyatlarda toplam fayda ve toplam maliyeti açıklayacak şekilde gerçekleşiyorsa o ekonomide fiyat mekanizması tek başına optimum kaynak dağılımını sağlıyor demektir. Fakat günümüz ekonomilerinde bu dağılımı sağlayacak bir fiyat mekanizmasının ve tam rekabet şartlarının gerçekleşmesini beklemek çok zordur. Dolayısıyla bu tür mal ve hizmetlerin üretimini fiyat mekanizması aracılığı ile gerçekleştirmek ya çok zor olmakta veya bir ölçüde mümkün olmaktadır.

Günümüzde, kamusal mal ve hizmetler ile yarı kamusal mal ve hizmet üretimi gerek miktar gerekse çeşit olarak artma eğilimi göstermektedir. Bu da devletin ekonomiye bizzat girmesi veya muhtelif yollarla artan şekilde ekonomiye müdahale etmesi sonucunu doğurmaktadır.

Böylece devlet faaliyetlerinde etkinlik meselesi ortaya çıkmakta ve bu etkinliğin gerçekleştirilmesiyle bir yandan mevcut kaynakların optimum kullanımının, diğer yandan piyasa ekonomisinin düzenli işleyişinin sağlanmasına çalışılmaktadır.

2.2.2. Gelirlerin Dağılımı İşlevi

Piyasa ekonomisinin kendi haline bırakıldığı takdirde adil olmayan bir gelir dağılımına yol açar.

Bir ekonomide gelir dağılımı dengesizliği kamuoyunda huzursuzluk oluşturduğu ve sosyal barışı bozduğu için arzu edilmeyen bir durumdur. Ülkede adil olmayan gelir dağılımı toplumun tüm kesimlerini rahatsız edebilmekte ve sosyal barışı bozmaktadır. Sosyal barış, refah devletini gerçekleştirmenin ve iktisadi kalkınmayı sağlayabilmenin bir şartı adil bir gelir dağılımını sağlamaktır.

Bundan dolayı devletin gelir dağılımı konusunda iktisadi hayata müdahalede bulunması ve birtakım tedbirler alması gerekmektedir.

2.2.3. İktisadi İstikrar İşlevi

İktisadi istikrarın sağlanması, genel olarak devletin tam istihdam ve fiyat istikrarını gerçekleştirmesini ifade eder.

Bir ekonomide kaynakların etkin kullanımı için gerekli bir şart olan kaynakların tam kullanımı ve fiyat istikrarı yalnızca piyasa ekonomisi faaliyetleriyle gerçekleştirilememektedir. Piyasa ekonomisi yetersiz kalmaktadır.

İktisadi istikrarsızlığı önlemek veya hiç değilse boyutlarını azaltıcı tedbirleri zamanında almak artık günümüz devletin görevleri arasına girmiştir.

2.2.4. İktisadi Büyüme İşlevi

Serbest bırakılan bir piyasa ekonomisinin iktisadi büyümeyi gerçekleştiremeyeceği konusundaki düşünceler yoğunluk kazanmıştır.

İktisadi büyüme; ekonomik yapının nicelik ve nitelik açısından gelişmesi olarak; bir ülkede, belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin toplam tutarındaki artışı ifade eder.

Günümüzde devletlere, ekonomiye gerekli desteği sağlamak ve ekonomiye iktisadi büyüme ve kalkınmayı hızlandıracak şekilde müdahale etmek görevi verilmiştir.

3. BÜTÇE SİSTEMLERİ

Bütçe sistemlerini, bütçe tekniğinde meydana gelen gelişmeler ışığında; klasik bütçe sistemi ve modern bütçe sistemi olarak temel iki kısımda incelemek mümkündür.

3.1. Klasik Bütçe Sistemi

Bütçe sisteminin ilk şekli olup, aynı zamanda klasik mali anlayışın bir ürünüdür.

Klasik mali anlayışa göre önemli olan husus bütçe denkleğinin sağlanmasıdır. Bu bütçe sisteminde devlete verilen klasik görevleri yerine getirmek dışında bütçeden başka bir şey beklenmez. Kamu hizmetlerinde etkinlik sağlayacak düzenlemeler yoktur. Ayrılan ödeneklerin, ilgili harcama kalemlerinde kullanılıp kullanılmadığı konusu araştırılır.

3.2. Modern Bütçe Sistemi

Devletin iktisadi hayatta üstlendiği işlevlerin giderek artmasına paralel olarak bütçe sisteminde de büyük gelişmeler olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında baş gösteren 1929 Büyük İktisat Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı şartlar, devletin iktisadi hayat içerisinde daha etkin görev almasına sebep olmuştur.

Diğer yandan sosyal devlet anlayışında meydana gelen gelişmeler ve teknolojik gelişmeler de devletin ekonomiye müdahalesinin boyutlarını genişletmiştir.

Yapılan harcamaların etkinlik ve verimlilik cihetinden de ele alınması sonucu devamlı değişen şartlara uygun bir bütçe sistemi geliştirmeye yönelik arayışlar çoğalmıştır. İstenen hedeflere en kısa zamanda ve en az kaynak kullanımı ile ulaşmayı sağlayacak beş tane yeni modern bütçe sistemleri geliştirilmiştir. Bunlar:

1. Sıfır Tabanlı Bütçeleme Sistemi: Yeni mali yılın bütçesinin hazırlanması sırasında önceki sene bütçe ödeneklerinin sıfır kabul edilmesi esasına dayalı bütçeleme sistemidir. Yeni baştan bütçeleme veya sil baştan bütçeleme tekniği olarak da nitelendirilebilir. Sıfır esaslı bütçeleme sistemi, yeni senenin bütçesinin eski senelerin bütçesinden tamamen bağımsız bir şekilde hazırlanmasını ifade eder. Bu sistemde, kamu hizmetlerinde öncelikler her sene yeniden belirlenir ve ödeneklerin gerekçeleri her sene yeniden yazılır. Hiçbir harcama kalemi, gelecek sene bütçesinde otomatik olarak yer almaz.

2. Program Bütçe Sistemi: Çeşitli işlevlere ayrılan kamu hizmetlerinin bütçede öncelik sırasına göre programlanmasına esasına dayanır. İlk olarak 1963 senesinde ABD'de uygulanmıştır. Performans bütçe sisteminin geliştirilmiş bir şeklidir. Program bütçe sistemi, muhtelif fonksiyonlara ayrılan kamu hizmetlerinin, bütçede öncelik sırasına göre programlanması esasına dayanır. Programlar; alt programlara, alt programlar ise faaliyet ve projelere ayrılır. Program bütçe, kamu yönetimin belirlenen gayelerine ulaşmak için mevcut kaynakların alternatif programlar arasında tahsisinde, yöneticiler tarafından rasyonel kararların alınmasına imkân sağlayan bir bütçe tekniğidir.

3. Planlama-Programlama-Bütçeleme Sistemi: Program bütçe sisteminin daha ileri ve geliştirilmiş bir safhası, planlama programlama bütçeleme sistemidir. Bu bütçe sistemi isminden de anlaşılacağı gibi, çeşitli safhalardan oluşur. **Planlama**, ilk safhadır. Planlar, uzun vadeli tahminlerdir. Planlama, gelecek bir kaç seneyi (Mesela 5 sene gibi) kapsayan muhtelif gayeleri ve bu gayelere ulaşma yollarını gösteren tahminlerdir. Planda belirtilen gayeler önem derecesine göre sıralamaya tabi tutulur. Belirlenen gayelere ulaşmak için mevcut imkânlar tespit edilir. **Programlama**, planlama ile belirtilen gayelerin gerçekleştirilmesi için yapılacak hizmetlerin belirlenmesi safhasıdır. Programlamada önemli olan, kaynakların belirtilen gayeleri gerçekleştirmek için en etkin tarzda kullanılmasını sağlamaktır. **Bütçeleme** ise, belirlenen kamu hizmetleri için ödenek ayırma işlemidir.

4. Performans Esaslı Bütçe Sistemi: Kamu idarelerinin performansını ölçme ve değerlendirmeyi hedefleyen bir bütçe tekniğidir. Buna iş bütçesi veya başarı bütçesi de denir. Performans bütçe, kıt olan kaynaklarla en fazla kamu hizmeti üretimini hedefleyen bir bütçe tekniğidir. İlk olarak 1912 senesinde ABD'de geliştirilmiştir. Önemli olan yapılan harcamanın miktarı değil, harcamaların sonucunda elde edilen ürünlerin sağladığı faydadır. Sayısal verilerden faydalanmak suretiyle yapılan matematiksel analizlerle çeşitli kamu hizmetlerinin sağladığı faydalar ölçülmeye çalışılır.

5. Analitik Bütçe Sistemi: Bu sistem, kamu harcamalarını; kurumsal, işlevsel ve iktisadi açılardan sınıflandırarak ölçme ve analiz etme imkânı sağlayan bir bütçe sistemidir. Analitik bütçe sistemi, kamu mali istatistiklerini esas alan bir sınıflandırmaya dayanır. Analitik bütçe, kamu harcamalarının analiz edilmesine imkân sağlayan istatistikî veriler oluşturan modern bir bütçe tekniğidir.

4. TÜRKİYE'NİN BÜTÇE SİSTEMİNDE YER ALAN TEMEL BÜTÇELER

Genel yönetim kapsamındaki idarelerin bütçeleri; merkezî yönetim bütçesi, sosyal güvenlik kurumları bütçeleri ve mahallî idareler bütçeleri olarak hazırlanır ve uygulanır. Kamu idarelerince bunlar haricinde herhangi bir isim altında bütçe oluşturulamaz.

2003'te kabul edilip 2004'te yürürlüğe giren 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na göre Devlet Bütçesi beş farklı bütçe çeşidinden oluşur. Merkezî yönetim bütçesi, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa ekli (I), (II) ve (III) sayılı cetvellerde yer alan kamu idarelerinin bütçelerinden oluşur. Bunlar:

4.1. Genel Bütçe

Genel bütçe, devlet tüzel kişiliğine dâhil olan kamu kurumlarının bütçesidir. Bunlar, 5018 sayılı Kanuna ekli (I) sayılı cetvelde yer alan her bir kamu idaresinin bütçesidir.

TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, (Tüm Bakanlıklar), Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Jandarma Genel Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı ve benzeri gibi bütçeler.

4.2. Özel Bütçe

Özel bütçe, bir bakanlığa bağlı veya ilgili olarak, belirli bir kamu hizmetini yürütmek üzere kurulan, gelir tahsis edilen, bu gelirlerden harcama yapma yetkisi verilen, kuruluş ve çalışma esasları özel kanunla düzenlenen ve 5018 sayılı Kanuna ekli (II) sayılı cetvelde yer alan her bir kamu idaresinin bütçesidir.

YÖK-Yükseköğretim Kurulu, Türk Dil Kurumu Başkanlığı, TÜBİTAK-Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, TSE-Türk Standartları Enstitüsü, TOKİ-Toplu Konut İdaresi Başkanlığı vb. gibi kuruluşlar özel bütçeli kuruluşlardır.

4.3. Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar Bütçesi

Düzenleyici ve denetleyici kurumlar bütçesi, özel kanunlarla kurul, kurum veya üst kurul şeklinde teşkilatlanan ve 5018 sayılı Kanuna ekli (III) sayılı cetvelde yer alan her bir düzenleyici ve denetleyici kurumun bütçesidir.

RTÜK-Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, SPK-Sermaye Piyasası Kurulu, BDDK-Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu vb. gibi kurumların bütçeleri bu türdendir.

4.4. Sosyal Güvenlik Kurumları Bütçesi

Sosyal güvenlik kurumlar bütçesi, sosyal güvenlik hizmeti sunmak üzere, kanunla kurulan ve 5018 sayılı Kanuna ekli (IV) sayılı cetvelde yer alan her bir kamu idaresinin bütçesidir. Sosyal Güvenlik Kurumu ve Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü bütçesi bu türdendir.

4.5. Mahalli İdare Bütçesi

Mahalli idare kapsamındaki kamu idarelerinin (belediyeler, il özel idareleri ve mahalli idare birlikleri) bütçesidir.

5. BÜTÇE SÜRECİ

Bütçe süreci, hazırlık, kanunlaşma, uygulama ve denetim olarak temel dört safhadan oluşmaktadır.

Tablo-8.1: Bütçe Süreci Takvimi

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Çerçevesinde Merkezi Yönetim Bütçesi Hazırlık ve Kanunlaşma Süreci			
SÜREÇ	YETKİLİ MERCİ	TARİH	FAALİYETİN NİTELİĞİ
Orta Vadeli Program	Kalkınma Bakanlığı hazırlar. Bakanlar Kurulu kabul eder.	En geç Eylül ayının ilk haftası sonuna kadar	Kalkınma planları, stratejik planlar ve genel ekonomik şartların gerekleri doğrultusunda makro politikaları, ilkeleri, hedef ve gösterge niteliğindeki temel ekonomik büyüklükleri kapsar.
Orta Vadeli Mali Plan	Maliye Bakanlığı hazırlar. Yüksek Planlama Kurulu karara bağlar.	En geç Eylül ayının onbeşine kadar	Orta vadeli program ile uyumlu olmak üzere, gelecek üç seneye ilişkin toplam gelir ve gider tahminleri ile birlikte hedef açık ve borçlanma durumu ile kamu idarelerinin ödenek teklif tavanlarını içerir.

Bütçe Çağrısı ve Eki Bütçe Hazırlama Rehberi	Maliye Bakanlığı	En geç Eylül ayının onbeşine kadar	Bütçe tekliflerinin hazırlanmasına esas olmak üzere, kamu idarelerince uyulması gereken genel ilkeleri, nesnel ve ölçülebilir standartları, hesaplama yöntemlerini, bunlara ilişkin olarak kullanılacak cetvel ve tablo örneklerini ve diğer bilgileri içerir.
Yatırım Genelgesi ve Eki Yatırım Programı Hazırlama Rehberi	Kalkınma Bakanlığı		
Kamu İdarelerinin Bütçe ve Yatırım Tekliflerinin Gönderilmesi ve Görüşülmesi	Harcamacı Kuruluşlar bütçe tekliflerini Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğüne, yatırım tekliflerini Kalkınma Bakanlığına gönderilir	Orta Vadeli Mali Planın Yayımlı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununun TBMM'ye Sevki	Gelir ve gider tekliflerinin hazırlanmasında; Orta vadeli program ve mali planda belirlenen temel büyüklükler ile ilke ve esaslar, Kalkınma planı ve senelik program öncelikleri ile kurumun stratejik planları çerçevesinde belirlenmiş ödenek tavanları, Kamu idarelerinin stratejik planları ile uyumlu çok seneli bütçeleme anlayışı, İdarenin performans programı ve performans hedefleri, dikkate alınır. Bütçe teklifleri Maliye Bakanlığına verildikten sonra Harcamacı Kuruluşların yetkilileriyle gider, gelir ve performans programı teklifleri hakkında bütçe görüşmeleri yapılır.
Yüksek Planlama Kurulu (Ypk)	Kalkınma Bakanlığı	En geç Ekim ayının ilk haftası	Merkezi yönetim bütçe kanunu tasarısı Bakanlar Kurulunca TBMM'ye sunulmadan önce Yüksek Planlama Kurulu toplanarak makro ekonomik göstergeleri ve bütçe büyüklüklerini görüşür.
Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısının Hazırlanması	Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü	15 Eylül-17 Ekim	İlgili kurum ve kuruluşların görüş ve önerileri ile belirlenen maliye politikaları doğrultusunda merkezi yönetim bütçe kanunu tasarısı ve bağlı cetvelleri hazırlanır.
Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısının T.B.M.M' Ye Sevki	Bakanlar Kurulu	En geç 17 Ekim	Makro ekonomik göstergeler ve bütçe büyüklüklerinin Yüksek Planlama Kurulunda görüşülmesinden sonra, Maliye Bakanlığınca hazırlanan merkezi yönetim bütçe kanun tasarısı, mali sene başından en az 75 gün önce Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'ye sunulur.
Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Tasarısının TBMM' De Görüşülmesi	T.B.M.M. Plan ve Bütçe Komisyonu T.B.M.M. Genel Kurulu	17 Ekim – 31 Aralık	Merkezi yönetim bütçe kanunu tasarısı 17 Ekim'i takip eden 55 gün içinde Plan ve Bütçe Komisyonunda, sonraki 20 gün içerisinde ise Genel Kurul'da görüşülür.
Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Tasarısının Kanunlaşması	T.B.M.M. ve Cumhurbaşkanı	En geç 31 Aralık	TBMM tarafından kabul edilen merkezi yönetim bütçe kanunu Cumhurbaşkanı tarafından onaylandıktan sonra mali sene başından önce Resmî Gazete'de yayımlanır.

Yürürlük	Maliye Bakanlığı Merkezi Yönetim Kapsamındaki Kamu İdareleri	1 Ocak 31 Aralık	Mali yıl
Kaynak: http://www.bumko.gov.tr/TR,41/butce-hazirlama-sureci.html - Erişim tarihi: 09.05.2018			

5.1. Bütçenin Hazırlanması

Bütçe, esas itibariyle bir kanun olmasına karşın bütçe kanun tasarısının hazırlanması, mecliste görüşülmesi ve kanunlaşması açısından özellik arz eden bir kanundur.

Bütçe kanunu kamu yönetiminin faaliyetlerini hukuki normlara bağlayan bir kanundur. Devlet bütçesi kanuni dayanağını Anayasa ve 5018 sayılı Kanundan almaktadır. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile devlet bütçesinin esas ve şekle ait hükümlerini, hazırlama esaslarını ve bütçenin uygulanmasını esaslı bir şekilde tespit edip kanuni ilkelerini belirlemiştir.

Bütçe hazırlık sürecinin; Orta Vadeli Program ve Orta Vadeli Plan olarak iki temel dokümanı vardır:

5.1.1. Orta Vadeli Program

5018 sayılı kanununun 16'ncı maddesi uyarınca, çok yıllık bütçe hazırlık süreci Bakanlar Kurulunun en geç Eylül ayının ilk haftası sonuna kadar makro politikaları, ilkeleri, hedef ve gösterge niteliğindeki temel ekonomik büyüklükleri de kapsayacak şekilde Kalkınma Bakanlığınca hazırlanan orta vadeli programı kabul etmesiyle başlamaktadır.

Orta Vadeli Program, bütçe sürecini başlatarak stratejik hedefler temelinde kamu politikaları ve uygulamalarını şekillendirecek ve kaynak tahsisini bu çerçevede yönlendirecektir. Aynı zamanda, kamu ve özel kesim için öngörülebilirliği artıracak bir yol haritası niteliğinde olan bu Program, son senelerde sosyal ve ekonomik alanda sağlanan gelişmelerin daha sağlam bir zeminde sürdürülmesiyle güven ve istikrara katkıda bulunacaktır.

Orta vadeli program, muhtelif alanlarda birbirleriyle tutarlı bir gaye, politika ve öncelikler seti sunmakta ve makro politikaların yanı sıra, temel gelişme eksenlerini ve ana sektörleri kapsamaktadır. Bakanlık ve kurum bütçelerinin hazırlanmasında, idari ve kanuni düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde, kurumların karar alma ve uygulama süreçlerinde Programın gaye ve öncelikleri esas alınacaktır.

Dinamik bir yapı arz eden ve üç senelik perspektife sahip olan Program, senelik uygulamaların sonuçları ve genel şartlardaki değişimler dikkate alınarak, her sene yenilenmektedir. Bu kapsamda, Program uygulamaları ile Programı etkileyebilecek dışsal gelişmeler etkili bir şekilde izlenecek ve değerlendirilecektir. Programda yer alan gaye ve öncelikler bakımından uygulamanın izlenmesi, değerlendirilmesi ve Bakanlar Kuruluna bilgi sunulmasından Kalkınma Bakanlığı sorumlu olmaktadır.

Orta vadeli program içeriği:

1. Kamu ve özel kesim için öngörülebilirliği artıracak bir yol haritası niteliğindedir.
2. Çeşitli alanlarda birbirleriyle tutarlı bir gaye, politika ve öncelikler seti sunmaktadır.
3. Makro politikaların yanı sıra, temel gelişme eksenlerini ve ana sektörleri kapsar.
4. Uzun vadeli gayelere katkıda bulunacak şekilde, üç senelik dönemde üzerinde yoğun olarak durulacak öncelikleri tespit eder.
5. Uygulamaların sonuçları ve genel şartlardaki değişimler dikkate alınarak, her sene yenilenecek dinamik bir yapı arz eder.
6. Üç senelik perspektife sahiptir.

5.1.2. Orta Vadeli Mali Plan

Bütçe hazırlık sürecinde yer alan ikinci doküman Orta Vadeli Mali Plandır. 5018 sayılı Kanuna göre Orta Vadeli Mali Plan, Orta Vadeli Program ile uyumlu olmak üzere, gelecek üç seneye ilişkin toplam gelir ve gider tahminleri ile birlikte hedef açık ve borçlanma durumu ile kamu idarelerinin ödenek teklif tavanlarını içeren bir belgedir. Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan Orta Vadeli Mali Plan, en geç Eylül ayının onbeşine kadar Yüksek Planlama Kurulu tarafından karara bağlanarak Resmî Gazetede yayımlanmaktadır.

Bu maksatla hazırlanan orta vadeli mali plan, orta vadeli programda belirlenen temel gaye ve politikaların hayata geçirilmesine yönelik olarak hazırlanan, merkezi yönetim bütçe büyüklüklerini ve kurumsal bazda ödenek teklif tavanlarını belirleyen bir belge niteliğindedir.

Genel ve özel bütçe kapsamındaki idareler, Orta Vadeli Program ve Orta Vadeli Plan dan oluşan bu iki belge ile belirlenen sınırlar içinde kendi kurumsal önceliklerini tespit ederek bütçelerini hazırlayacaklardır.

Bütçenin hazırlanması ve uygulanmasında etkinliğin artırılarak mali disiplinin güçlendirilmesi, kamu maliyesi politikası hedeflerinin başında gelmektedir. Bu kapsamda ilk defa uygulamaya konulacak çok yıllık

bütçeleme anlayışı, bu gayeye ulaşma çabalarına mühim bir katkı sağlayacaktır.

Diğer taraftan, uygulanan politikaların başarıya ulaşması, katılımcılığın artırılarak toplumda geniş bir destek görmesine ve bu politikaların tasarlanmasında ve uygulanmasında kamu idareleri arasında yeterli düzeyde iş birliği ve koordinasyonun sağlanmasına bağlıdır. Bu destek ve iş birliği, bütçe yönetiminde saydamlık ve hesap verilebilirliğin artırılmasına da yardımcı olacaktır.

Orta Vadeli Mali Planda yer alacak en önemli unsur Mali Planda yer alan politika öncelikleri ve makroekonomik göstergelere dayanarak ekonomik sınıflandırma bazında yapılan merkezi yönetim bütçe ödenek teklif tavanlarıdır. Belirlenmiş olan tavan; söz konusu kurumun verebileceği hizmetler için ayrılmış olan maksimum kaynağı ifade etmekte olup, kurumun bütçe teklifinde belirteceği hizmetlere ihtiyaç duyulup duyulmamasına göre bu kaynağın tamamı tahsis edilebilir veya edilmeyebilir.

5.1.3. Bütçe Çağrısı ve Bütçe Hazırlama Rehberi

Orta vadeli program ve orta vadeli mali plan yayımlandıktan sonra kamu idarelerinin bütçe tekliflerini ve yatırım programını hazırlama sürecini yönlendirmek üzere; Bütçe Çağrısı ve eki Bütçe Hazırlama Rehberi Maliye Bakanlığınca, Yatırım Genelgesi ve eki Yatırım Programı Hazırlama Rehberi ise Kalkınma Bakanlığınca hazırlanarak en geç Eylül ayının onbeşine kadar Resmî Gazetede yayımlanır.

Bütçe Hazırlama Rehberi ile Yatırım Programı Hazırlama Rehberi, Bütçenin hazırlanmasında izlenecek yol ve yöntemler teknik detay ve standartlar ve hazırlanması esnasında kullanılacak formları içerir.

5.1.4. Bütçe Tekliflerinin Hazırlanması

Gelir ve gider tekliflerinin hazırlanmasında;

1. Orta vadeli program ve malî planda belirlenen temel büyüklükler ile ilke ve esaslar,
2. Kalkınma planı ve senelik program öncelikleri ile kurumun stratejik planları çerçevesinde belirlenmiş ödenek tavanları,
3. Kamu idarelerinin stratejik planları ile uyumlu çok seneli bütçeleme anlayışı,
4. İdarenin performans hedefleri, dikkate alınır.

5.1.5. Genel ve Özel Bütçe Kapsamındaki Kamu İdarelerince Yapılacak Bütçe Hazırlık Çalışmaları

Kamu idareleri, stratejik planları ile Bütçe Hazırlama Rehberinde yer alan esaslar çerçevesinde, bütçe gelir ve gider tekliflerini gerekçeli olarak hazırlar ve yetkilileri tarafından imzalanmış olarak en geç Eylül ayı sonuna kadar Maliye Bakanlığına gönderir. Kamu idarelerinin yatırım teklifleri, değerlendirilmek üzere aynı süreçte Kalkınma Bakanlığına verilir.

Kamu idareleri, gider tekliflerini hazırlarken katılımcı bir yaklaşım benimseyecekler ve merkez dışı birimlerinin ödenek taleplerinin de tekliflere yansıtılmasını sağlayacaklardır.

Özel bütçe kapsamındaki kamu idareleri, gider teklifleri yanında ilgili sene ve takip eden iki seneye ilişkin gelir tekliflerini de hazırlayarak en geç Eylül ayı sonuna kadar Maliye Bakanlığına (Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğüne) göndereceklerdir.

Genel bütçe gelir teklifi ise Maliye Bakanlığınca hazırlanacaktır.

Gider teklifleri, Maliye Bakanlığınca belirlenmiş kurumsal, fonksiyonel ve ekonomik sınıflandırma esasına (analitik bütçe sınıflandırması); gelir teklifleri ise ekonomik sınıflandırma esasına uygun olarak hazırlanacaktır.

Bütçe gelir ve gider teklifleri gerekçeli olarak hazırlanacak ve yetkilileri tarafından imzalanacaktır.

5.1.6. Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar Tarafından Yürütülecek Bütçe Hazırlık Çalışmaları

5018 sayılı Kanuna ekli (III) sayılı cetvelde yer alan düzenleyici ve denetleyici kurumlar, bütçelerini üç senelik bütçeleme anlayışına uygun olarak kurumsal, fonksiyonel ve ekonomik sınıflandırma sistemine göre hazırlayacaklardır.

Söz konusu kurumlar, bütçelerini Eylül ayı sonuna kadar doğrudan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, bir örneğini de Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısına eklemek üzere Maliye Bakanlığına (Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü), yatırım tekliflerini ise Yatırım Programı ile ilişkilendirilmek üzere Kalkınma Bakanlığına göndereceklerdir.

5.1.7. Maliye Bakanlığında Yapılacak Bütçe Görüşmeleri

Harcamacı kurum tarafından oluşturulan bütçe teklifine son şekli Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğüne verilir. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğünde gelen bütçe tekliflerinin Bütçe çağrısı ve bütçe hazırlama rehberinde belirtilen ilke ve standartlara uygun hazırlanıp hazırlanmadığı ödenek istemlerinin yasal dayanaklarının ve ekonomik gerekçelerinin yeterli olup olmadığına bakılır. Bu safhada Maliye Bakanlığı ile Kalkınma Bakanlığı sıkı bir koordinasyon içinde çalışmaktadır.

Bütçe hazırlık sürecinin diğer aşamaları:

1. Bütçe kanun metni çalışmaları; Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

2. Yatırım büyüklükleri koordinasyon toplantısı; Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı

3. Yüksek Planlama Kurulu toplantısı

4. Kamu kurum ve kuruluşlarına ait bütçe tekliflerine son şeklinin verilmesi; Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Kalkınma Bakanlığı

5. Bütçe kanun tasarısına son halinin verilmesi

6. Bütçe kanun tasarısının TBMM' ye sevkî; Bakanlar Kurulu

Merkezî yönetim bütçe kanun tasarısına (TBMM de görüşülmesi sırasında dikkate alınmak üzere);

1. Orta vadeli malî planı da içeren bütçe gerekçesi,

2. Senelik ekonomik rapor,

3. Vergi muafiyeti, istisnası ve indirimleri ile benzeri uygulamalar nedeniyle vazgeçilen kamu gelirleri cetveli,

4. Kamu borç yönetimi raporu,

5. Genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin son iki seneye ait bütçe gerçekleştirmeleri ile izleyen iki seneye ait gelir ve gider tahminleri,

6. Mahallî idareler ve sosyal güvenlik kurumlarının bütçe tahminleri,

7. Merkezî yönetim kapsamında olmayıp, merkezî yönetim bütçesinden yardım alan kamu idareleri ile diğer kurum ve kuruluşların listesi, eklenir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Sayıştay ile Düzenleyici ve denetleyici kurumlar, bütçelerini Eylül ayı sonuna kadar doğrudan Türkiye Büyük Millet Meclisine, bir örneğini de Maliye Bakanlığına gönderirler.

5.2. Bütçenin Kanunlaşması

5.2.1. Plan Bütçe Komisyonunda Görüşülmesi

Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'ne sunulan bütçe kanun tasarısı; Meclis başkanı tarafından Plan ve Bütçe Komisyonuna gönderilir. Bu komisyon bütçe kanun tasarısı üzerinde teknik incelemeyi yapan komisyon olup, buradaki çalışmaların 55 gün içerisinde tamamlanması gerekir.

Plan Bütçe Komisyonunda 25 iktidardan olmak üzere toplam 40 üye bulunmaktadır. Üyeler komisyon gündemindeki bütçe tasarısı üzerinde öneriler verip, kabul edilmesi halinde, değişiklik yapma imkânına sahiptirler.

Komisyon, merkezi yönetim bütçesine dâhil kuruluşların bütçe tasarılarını tek tek görüşür. Tasarı, program bazında onaylanıp gerekli değişikliklerle kabul edildikten sonra yapılan değişiklikleri ve ekleri içeren bir komisyon raporu ile birlikte T.B.M.M Genel Kurulu'na sunar.

5.2.2. Bütçe Kanun Tasarısının T.B.M.M. Genel Kurulunda Görüşülmesi

Genel Kurulda bütçe görüşmelerine, Maliye Bakanı'nın konuşmasıyla başlanır. Bütçenin Genel Kurulda görüşülmesi için 20 günlük süre vardır.

Bütçenin bütünü üzerine yapılan görüşmelerden sonra, merkezî yönetim bütçe kanun tasarısının metnini maddeler, gider ve gelir cetvellerini kamu idareleri itibarıyla görüşür ve bölümler halinde oylar. Genel Kuruldaki görüşmeler sırasında, milletvekilleri, Anayasanın 162 inci maddesi gereğince gider arttırıcı veya gelir azaltıcı tekliflerde bulunamazlar. Genel Kuruldaki bütçe görüşmeleri, gelir bütçesi ve kanun tasarısının diğer maddelerinin de görüşülüp oylanması sonucu sona erer.

5.2.3. Bütçe Kanun Tasarısının Mali Yıl Başlangıcından Önce Onaylanması ve Yayınlanması

Genel Kuruldaki görüşmelerin bitiminden sonra bütçenin tümü açık oya sunulur. Kabul oyları red oylarından fazla ise bütçe, T.B.M.M.'nce kabul edilmiş olur.

T.B.M.M. tarafından kabul edilen kanun tasarısı onaylanmak üzere Cumhurbaşkanlığı'na gönderilir. Cumhurbaşkanı, Anayasanın 89 uncu maddesi gereği, bütçe kanununu yeniden görüşülmek üzere T.B.M.M.'ne iade edemez. Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan merkezî yönetim bütçe kanununu malî yılbaşından önce Resmî Gazetede yayımlanarak mali yılbaşında; 1 Ocak'ta yürürlüğe girer.

Yasama organının bütçeyi reddi durumu da olabilir. Bütçenin yürütme organının gelirleri toplamasına, giderleri yapmasına yetki ve izin veren bir kanun olması red kararının önemini büyük ölçüde artırır. Bütçenin reddi veya fevkalade durumlarda "geçici bütçe" uygulaması ile devlet faaliyetleri devam ettirilir.

Geçici bütçeye başvurma sebepleri:

1. Süresinde kanunlaşamayan bütçeler, mali yıla yetişemeyebilir.

2. Yasama organı, bütçeyi reddedebilir.

3. Seçim takvimi ile bütçe takvimi birbirine uymayabilir.

Geçici bütçe; yıllık bütçe kabul edilip uygulamaya konuluncaya kadar belirli bir süre ile sınırlı olmak üzere gelirlerin toplanması ve giderlerin yapılmasına yetki ve izin veren bir kanundur.

Geçici bütçe kanunu ile hükümete belli bir süre için gelirleri toplamasına devam etme izni verilmekte; giderlerle ilgili olarak da harcama birimlerine geçen sene bütçe üzerinden toptan ödenek verilmesi yoluna gidilmektedir.

Genellikle geçici bütçeler bir aylık yapıldığı için bunlara “onikide bir bütçe” de denilmektedir. Böylece geçici bütçeler ya geçmiş bütçenin onikide bir tutarına veya toplam bir tutar hâlinde ödenek verir ve gelirlerin toplanmasına devam edileceğini belirtir.

Geçici bütçe, devlet faaliyetlerinin akışının sürdürülmesi bakımından gerekli olduğu için zorunlu bir uygulama niteliğindedir. Bununla birlikte geçici bütçe uygulamasında bölüm itibariyle onama yapıldığı ve toptan ödeme ayrıldığı durumlarda meclis denetimi zayıflamış olmaktadır. Aynı şekilde yeni bütçe ile yapılması tasarlanan yenilikler, tasarruflar düzeltmelere gecikmiş olacaktır. Karışıklık ve gecikmelere sebep olabilir. Bütçenin zamanında yetiştirilememesi veya reddedilmesi ile geçici bütçe uygulamalarına icabında başvurulmaktadır.

5.3. Bütçenin Uygulanması

Bütçenin hazırlanması ve kanunlaşması aşamalarından sonra bütçenin uygulama aşaması başlar.

Bütçenin uygulanması, bir taraftan gelirlerin toplanması, diğer taraftan harcama yapılması demektir. Bu iki işlemin birlikte yürütülebilmesi ve gelirlerle giderler arasında yer ve zaman bakımından uyum sağlanması için yapılan işlemlere de hazine işlemleri denir.

Bütçe, hükümet tarafından görevli kuruluş olan maliye bakanlığı aracılığı ile uygulanır. Bütçenin uygulamaya girmesiyle faaliyetlerin yürütülebilmesi için gelirler toplanacak giderler ödenebilecektir.

Bütçenin uygulanmasında; gelirlerin toplanması ve giderlerin yapılması olarak iki yol takip edilir:

5.3.1. Gelirlerin Toplanması

Genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin gelirlerinin kanuni dayanakları bütçelerinde gösterilir. Bütçelerde yer alan gelirler, ilgili kanunlarında belirtilen usullere göre tarh, tahakkuk ve tahsil edilir. Genel bütçe gelirlerinin tarh, tahakkuk ve tahsili Maliye Bakanlığı veya tarh ve tahakkuka ilgili mevzuatına göre yetkili idareler tarafından yapılır.

Kamu geliri: Kanunlarına dayanılarak toplanan vergi, resim, harç, fon kesintisi, pay veya benzeri gelirler, faiz, zam ve ceza gelirleri, taşınır ve taşınmazlardan elde edilen her türlü gelirler ile hizmet karşılığı elde edilen gelirler, borçlanma araçlarının primli satışı suretiyle elde edilen gelirler, sosyal güvenlik primi kesintileri, alınan bağış ve yardımlar ile diğer gelirleri ifade eder.

Özel gelir: Genel bütçe kapsamındaki idarelerin kamu görevi ve hizmeti dışında ilgili kanunlarında belirtilen faaliyetlerinden ve fiyatlandırılabilir nitelikteki mal ve hizmet teslimlerinden sağlanan ve genel bütçede gösterilen gelirleri ifade eder.

Gelirlerin toplanmasında aşağıdaki ilkelere uyulur:

a) Maliye Bakanlığı, gelir politikaları ve uygulamaları konusunda ilkelerini, gayelerini, stratejilerini ve taahhütlerini her mali yılbaşında kamuoyuna duyurur.

b) Mükellef ve sorumlulara vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerini kolayca yerine getirebilmeleri için gerekli hizmetler sağlanır.

c) Mükellef ve sorumluların vergiye uyumu teşvik edilir.

d) Hakların korunması ve yükümlülükler konusunda mükelleflerin bilgilendirilmesi için ilgili idareler tarafından gerekli tedbirler alınır.

Kamu gelirlerinin tarh, tahakkuk, tahsiliyle yetkili ve görevli olanlar, işlemlerin noksansız yapılmasından sorumludur. Yeni hazırlanan analitik bütçe sınıflandırmasına göre gelir kodları aşağıdaki gibidir;

Gelirin ekonomik kodlaması: (Tabloda yer alan gelir kalemleri)

01 Vergi Gelirleri

02 Sosyal Güvenlik Gelirleri

03 Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri

04 Alınan Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler

05 Diğer Gelirler

06 Sermaye Gelirleri

08 Alacaklardan Tahsilât

09 Red ve İadeler (-)

01-Vergi gelirleri: Vergiler Devletin; kamu otoritesine dayanarak ve kamu gayeleri için, zorunlu, karşılıksız ve geri ödemesiz olarak yaptığı tahsilâtlarını içermektedir. Vergi gelirleri, vergilerden alınan cezalarla birlikte, cezaların ödenmemesinden veya geç ödenmesinden doğan faiz ve cezaları da kapsar. Ancak,

yeni bir düzenleme yapıncaya kadar uygulama problemleri sebebiyle vergilere ilişkin cezalar ve faizler ayrı bölümlerde izlenecektir.

02-Sosyal güvenlik gelirleri: Sosyal güvenlik gelirlerinin alt detay kodlaması, gelirin ekonomik sınıflandırma listesinde yer almakla birlikte, 31/5/2006 tarihli 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu hükümleri çerçevesinde bütçe görüşmelerinde revize edilerek değiştirilecektir.

03-Teşebbüs ve mülkiyet gelirleri: Bu bölüm, Devletin sahip olduğu mülklerden, teşebbüslerden, mali veya gayri maddi aktiflerden sağlanan gelirlerden, idarelerin sundukları belirli hizmetler karşılığında tahsil ettikleri gelirlerden, malların kullanma veya faaliyette bulunma izni karşılığı tahsil edilen gelirlerden, mal satış (sermayeye dâhil olması gerekenler hariç) gelirlerinden, KİT ve kamu bankaları gelirlerinden, kira gelirlerinden ve bunun gibi diğer gelirlerden oluşur.

04-Alınan bağış ve yardımlar ile özel gelirler: Alınan bağış ve yardımlar, karşılıksız, geri ödemesiz ve zorunluluk esasına dayanmayan tahsilâtları kapsar. Alınan bağış ve yardımların kredilerden farkı belirli bir vade sonunda geri ödeme yükümlülüğü getirmemesidir. Aynı olarak edinilenler bütçe geliri olarak kaydedilmeyecektir. Ayrıca, Genel bütçe kapsamındaki idarelerin kamu görevi ve hizmeti dışında ilgili mevzuatında belirtilen faaliyetlerden sağlanarak aynı mevzuatla belirlenen hizmetlerde kullanılmak üzere tahsis edilen ve bütçelerinde karşılığı "6-Özel ödenekler" finansman tipi kodla gösterilen kaynaklar bu bölümde "04.6 Özel Gelirler" başlığı altında izlenecektir.

05-Diğer gelirler: Faiz gelirleri, kişi ve kurumlardan alınan paylar, para cezaları, diğer muhtelif gelirlerden oluşur.

06-Sermaye gelirleri: Devleti sahip olduğu sabit sermaye varlıklarının, stokların, arsa, arazi ve gayri maddi varlıkların satışından elde edilen gelirler sermaye geliri olarak bu ana bölümde sınıflandırılacaktır.

08-Alacaklardan tahsilât: Devlet tarafından kamusal gayelerle bir mali hakka veya taahhüde dayalı olarak verilen krediler, alınan hisseler borç verme bölümüne kaydedilecek, diğer taraftan verilen bu borçlara karşılık daha sonra devlete yapılan geri ödemeler, satılan hisselerinden elde edilen gelirler ise bu bölüme dâhil edilecektir. Verilen borçlar harcamalar bölümünde sınıflandırılırken geri ödemeler ise gelirler bölümüne dâhil edilecektir. Bu kapsamda, ikraz ve tavizlerden geri tahsil edilen tutarlar da (sadece anapara) bu bölüme kaydedilecektir.

09-Red ve iadeler (-): Analitik bütçe sınıflandırmasının program bütçe sınıflandırmasından ayrıldığı önemli noktalardan birisi de red ve iadeler bölümüdür. Program bütçede red ve iadeler için bütçede ödenek bulundurulur ve yapılan red ve iadeler bütçeye gider kaydedilirdi. Ancak, bu ödemeler niteliği itibariyle gider kabul edilebilecek ödemeler olmadığından bütçelerde bu ödemeler için ödenek tahsis edilmeyecek ve iadesi gereken tutarlar muhasebe sisteminden yapılacaktır.

Diğer taraftan, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu gereğince, genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin topladığı vergi, resim, harç ve benzeri gelirlerden diğer idare, kurum ve kuruluşlara verilecek paylar ile kullanılmadığı veya gaye dışı kullanıldığı için geri istenilen bağış ve yardımlar, bütçeye gider kaydıyla ödenir.

5.3.2. Giderlerin Yapılması

Kamu gideri, kanunlarına dayanılarak yaptırılan iş, alınan mal ve hizmet bedelleri, sosyal güvenlik katkı payları, iç ve dış borç faizleri, borçlanma genel giderleri, borçlanma araçlarının ıskontolu satışından doğan farklar, ekonomik, malî ve sosyal transferler, verilen bağış ve yardımlar ile diğer giderlerini ifade eder.

Bütçeden bir giderin yapılabilmesi için iş, mal veya hizmetin belirlenmiş usul ve esaslara uygun olarak alındığının veya gerçekleştirildiğinin, görevlendirilmiş kişi veya komisyonlarca onaylanması ve gerçekleştirme belgelerinin düzenlenmiş olması gerekir.

Harcama birimi; kamu idaresi bütçesinde ödenek tahsis edilen ve harcama yetkisi bulunan birimi ifade eder.

Giderlerin gerçekleştirilmesi; harcama yetkililerince belirlenen görevli tarafından düzenlenen ödeme emri belgesinin harcama yetkilisince imzalanması ve tutarın hak sahibine ödenmesiyle tamamlanır.

Elektronik ortamda oluşturulan ortak bir veri tabanından faydalanmak suretiyle yapılacak harcamalarda, veri giriş işlemleri gerçekleştirme görevi sayılır. Gerçekleştirme görevlileri, bu kanun çerçevesinde yapmaları gereken iş ve işlemlerden sorumludurlar. Ödeme belgelerinin şekil ve türleri; kamu borç yönetimine ilişkin olanlarda Hazine Müsteşarlığının uygun görüşünün alınması kaydıyla, merkezî yönetim kapsamındaki kamu idareleri için Maliye Bakanlığınca, mahallî idareler için İçişleri Bakanlığınca, sosyal güvenlik kurumları için de bağlı veya ilgili oldukları bakanlıklar tarafından, Maliye Bakanlığının uygun görüşü alınmak suretiyle çıkarılacak yönetmeliklerle belirlenir. Analitik bütçe sınıflandırması birinci düzey gider kodları şöyledir;

Giderin ekonomik sınıflandırması:

- 01 Personel giderleri
- 02 Sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri
- 03 Mal ve hizmet alım giderleri
- 04 Faiz giderleri
- 05 Cari transferler
- 06 Sermaye giderleri
- 07 Sermaye transferleri
- 08 Borç verme
- 09 Yedek ödenekler

Yukarıdaki tabloda II, III ve IV grup giderlere fazla olduklarından yer verilmemiştir. Sadece I grup gider kalemlerinin açıklanması yeterli görülmüştür.

01-Personel giderleri: Bu bölüm, kamu personeli ile kamu personeli olmasa bile bunlar gibi çalıştırılan veya hizmetinden faydalanan kişilere veya diğerlerine bordroya dayalı olarak nakden yapılan ödemeleri kapsar.

02-Sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri: Sosyal güvenlik kurumlarına ait devletin sağladığı primlerden oluşan giderlerdir.

03-Mal ve hizmet alım giderleri: Faturalı olarak veya ilgili mevzuatına uygun şekilde belgelendirilerek alınan mal ve hizmet bedellerini kapsayacaktır. Devletin karşılığında herhangi bir mal veya hizmet almadığı karşılıksız ödemeler ile sermaye giderleri kapsam dışındadır. Bu bölüm, büro malzemesi alımları, kira, yakıt, elektrik ödemeleri ile parasal limitlere bakılmaksızın rutin bakım-onarım ödemelerini, telefon vb. haberleşme giderlerini, yolluk giderlerini, taşıma giderlerini, düşük değerli veya bir seneden az kullanım ömrü olan ekipmanlar için yapılan ödemeler ile çeşitleri ve izahları ekli listelerde ve bu rehberin ilerleyen bölümlerinde ifade edilen benzeri giderleri kapsar.

04-Faiz giderleri: Faiz, ödünç alınan paranın kullanımı karşılığında yapılan ödeme olarak tanımlanır. Bu itibarla, faiz ödemeleri finansman bölümünde sınıflandırılan borç alınan paranın anapara geri ödemesinden ve borçlanma için ödenen komisyon ve ihraç giderlerinden ayrılır.

05-Cari transferler: Sermaye birikimi hedeflemeyen ve cari nitelikli mal ve hizmet alımını finanse etmek gayesiyle karşılıksız olarak yapılan ödemelerdir. Transferler kimin faydalandığına göre değil, kime ödendiğine göre sınıflandırılmalıdır.

06-Sermaye giderleri: Sermaye harcamaları, sabit sermaye edinimleri, gayrimenkuller veya gayri maddi aktiflerin edinimi için yapılan ve Devlet mal varlığını artıran ödemelerdir. Ayrıca, taşınmaz mal yapımı ile bakım-onarımının gerektirdiği yıkım ve enkaz temizleme işleri de bu kapsamda değerlendirilecektir. Bu ödemeler, her sene bütçe kanunlarıyla belirlenecek asgari limitin üzerinde olmalıdır ve kullanım ömürleri bir sene veya daha uzun olmalıdır.

07-Sermaye transferleri: Bütçe dışına sermaye birikimi hedefleyen veya sermaye nitelikli mal ve hizmetlerin finansmanı gayesiyle yapılan karşılıksız ödemelerdir. Transferin cari nitelikli mi yoksa sermaye nitelikli mi olduğunu belirlemek için cari harcama-sermaye harcaması ayrımında kullanılan kriterler dikkate alınmalıdır.

08-Borç verme: Bir mali hakka dayanan veya devletin teşebbüs mülkiyetinde hisse (sermaye) katılımına sebep olan ve likidite yönetimi veya kazanç sağlama gayeleri haricinde kamuya ait gayelerle yapılan ödemeleri kapsar. Devletin verdiği borçların geri ödenmesinden (diğer bir ifadeyle borçların tahsilâtından) veya devletin elindeki hisselerin satışından elde edilen gelirler ise verilen borçlardan düşülerek kaydedilmeyecek, gayrisafilik prensibine göre “gelirlerin ekonomik sınıflandırması” bölümünde ayrı olarak izlenecektir.

09-Yedek ödenekler: Bütçede başlangıçta öngörülemeyen hizmetlerin karşılığı olmak üzere veya sene içi gelişmeler neticesinde yapılan tahminlerde sapmalar olması ihtimaline karşılık hizmetleri aksatmamak gayesiyle ihtiyat olarak ayrılan ödeneklerdir. Merkezi yönetim bütçesi için sadece Maliye Bakanlığı bütçesinde yer almaktadır. Merkezi yönetim bütçesinin haricinde kalan idareler ise kendi bütçeleri içinde yedek ödeneklere yer verebileceklerdir.

5.3.3. Hazine İşlemleri

Bütçenin uygulanması, bir taraftan gelirlerin toplanması, diğer taraftan harcama yapılması demektir. Bu iki işlemin birlikte yürütülebilmesi ve gelirlerle giderler arasında yer ve zaman bakımından uyum sağlanması için yapılan işlemlere hazine işlemleri denir. Hazine işlemlerini hazine yapar.

Hazine; devletin altın, döviz, bono ve nakit işlemlerini maliye ile birlikte düzenleme görevini üstlenen makamdır. Hazine, bütçenin gelirlerini toplayarak bunları muhafaza etmek, bunları işletmek, 124

gerekirse borç para bularak bütçenin giderlerinin gereken yerde ve zamanda ödenmesini sağlamakla görevli soyut bir kasadır.

Bütçede, özellikle gelir gider denkleğinin sağlanmasında ve bütçenin sağlıklı uygulanmasında hazinenin mühim bir görevi olması sebebiyle, bütçenin uygulamasında vazgeçilmez bir araçtır.

Hazine işlemleri; yer bakımından hazine işlemleri, zaman bakımından hazine işlemleri olarak ikiye ayrılır.

1.Yer bakımından hazine işlemleri, kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde bölgeler arası ortaya çıkan mali uyumsuzlukları gidermeye yöneliktir. Bir bölgede gelirler, giderlere göre az ise ve bu nedenle ödeme zorluğu çekiyorsa geliri giderine göre fazla olan yerden bu bölgeye T.C. Merkez Bankası ve T.C. Ziraat Bankası gibi bankalar aracılığıyla gelir transferi yapılır. Böylece ödeme gücünü ortadan kaldırılmış olur.1931 senesinde bütün para nakil işleri T.C. Merkez Bankasına yapılmaya başlandı. Halen devletin bütün gelirleri, esas itibariyle Merkez Bankasında toplanmakta ve ödemeler buradan yapılmaktadır.

2. Zaman bakımından hazine işlemleri, kamu gelirlerinin giderlere uyumlu olarak toplanmadığı zamanlarda yapılan işlemlerdir. Gelirlerin toplanmadığı dönemlerde yapılan kamu harcamalarının finansmanını sağlamak için hazine, bazı borç kaynaklarına başvurur. Kısa vadeli veya dalgalı borç olarak da isimlendirebileceğimiz bu borç kaynakları şunlardır; Merkez Bankası avansları, adi emanetler ve hazine bonusu.

Merkez Bankası avansları, hazinenin gelir gider uyumsuzluğunu gidermek için alınan kısa vadeli borçlardır. 1211 sayılı T.C. Merkez Bankası Kanunu'nun 50. madde hükmüne göre cari sene genel bütçesi ödenek toplamının %15'ini geçmemek üzere Merkez Bankası, hazineye kısa vadeli avans hesabı açar. Böylece hazine, devlet gelirlerinin düşük olduğu zamanlarda gerekli harcamaları yapabilir. Gelirlerin fazlaştığı dönemde ise aldığı borcu Merkez Bankasına geri öder. Borcun ödenmesi, aynı bütçe senesi içerisinde olmalıdır. Uygulamada, özellikle açıkla kapanan bütçelerde, zamanında geri ödeme yapılamadığı için Merkez Bankasından alınan bu kısa vadeli borç, uzun vadeli borç hâline gelmekte; üstelik enflasyon gibi ekonomik sorunlara da neden olmaktadır. 1211 sayılı Kanun'un 53. maddesine göre hazine, altın vererek de karşılığında Merkez Bankasından avans alabilir. Emanet paralar, kanuni zorunluluklar nedeniyle gerçek veya tüzel kişilerce Hazineye yatırılan paralardır. Teminat akçeleri, depozitolar, hakemlik ve bilirkişi ücretleri emanet paralara birer örnektir. Emanet paralar, hazine tarafından gelir ihtiyacını karşılamak için kullanılır ve faiz hesaplanmaz.

Hazine bonoları ile bankalar, mali kuruluşlar, firmalar ve gerçek kişilerden en çok bir sene vadeli borç alınır. Hazine bonolarının ihracı (çıkarılarak piyasaya sürülmesi) ya özel kanun ile veya bütçe kanununa dayanılarak yapılır. Hazine bonolarının miktarını, satış usul ve şartlarını tespiti; hazine bonolarını satmaya ve satın almaya Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının bağlı olduğu bakan yetkilidir. Genellikle bankalar ve büyük firmalar tarafından satın alınan hazine bonoları, her türlü vergi ve resimden muaftır. Bunların yanı sıra bir de kamu iktisadi teşebbüsleri ile iktisadi alanda faaliyet gösteren dairelerin ham madde ve mahsul alımı için mevsimlik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hazine kefaletine sahip bonolar vardır ki bunların süresi en çok dokuz aydır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre para basma yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisine aittir. Bu yetki ilk olarak, 11 Haziran 1930 tarih ve 1715 sayılı Kanun ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası unvanı altında özel hukuk tüzel kişiliğine sahip ve özel sermayenin de katıldığı bir anonim şirket olarak kurulan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasına devredilmiştir. Özel hukuk tüzel kişiliği ile devletten ayrı ve bağımsız olduğu hususuna özel bir önem verilmiştir. 14 Ocak 1970 tarih ve 1211 sayılı Merkez Bankası Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte, 1715 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. 14 Ocak 1970 tarih ve 1211 sayılı Merkez Bankası Kanunu'nda değişiklik yapan 21 Nisan 1994 tarih ve 3985 sayılı Kanun ile Merkez Bankasının banknot ihracı yetkisine ilişkin süre sınırlaması tamamen kaldırılmıştır. Türkiye'de Türkiye Büyük Millet Meclisine ait olan para basma yetkisi Meclis tarafından süresiz olarak Merkez Bankasına devredilmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye'de banknot basma ve ihraç imtiyazı tek elden MB'ye aittir. Madeni para basma yetkisi ise Hazine Müsteşarlığına bağlı Darphane'ye verilmiştir. Merkez bankasının bastığı kâğıt para, " Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası " yazar, aidiet belirten " i " harfi yoktur. Devlete ait darphanede basılan madeni para ise " Türkiye Cumhuriyeti " yazar, burada aidiet belirten " i " harfi bulunmaktadır.

Haziran 1930'da anonim şirket olarak kurulan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası; sermayesinin %51-55 arası hazineye ait ve geri kalan kısmının kimlerde olduğu net bilinmeyen anonim şirket olması hasebiyle tam bir devlet bankası değildir. Diğer ortakları, Rotschild hanedanına bağlı uzantılar olduğu iddiaları bile dillendirilmektedir. Yürürlükteki 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanununun 1. maddesinde de bankanın anonim şirket ve özel hukuk tüzel kişiliği ile unvanı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası olarak aynı şekilde korunmuştur.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, temel olarak ülkede para ve kur politikalarını yönetmeden sorumlu kurumdur. Bu bağlamda banka, fiyat istikrarını sağlamak için finans sisteminde istikrarın sağlanması ve para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirleri almakla görevlendirilmiştir.

Merkez Bankası temel görev ve sorumlulukları beş temel alana ayrılır:

1. Fiyat İstikrarı: Merkez Bankasının temel gayesi, fiyat istikrarını sağlamaktır. Fiyat istikrarı ile ekonomik kararlarda dikkate almayı gerektirmeyecek ölçüde düşük bir enflasyon oranı kastedilmektedir. Banka, bu hedef doğrultusunda uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı araçları doğrudan kendisi belirler, bir başka deyişle araç bağımsızlığına sahiptir.

2. Finansal İstikrar: Finansal istikrar, Merkez Bankası için destekleyici gaye özelliğine sahiptir. Bu kapsamda Banka, Türkiye'deki finansal sistemin istikrarı için para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirleri almakla sorumludur.

3. Döviz Kuru Rejimi: Ülkemizdeki döviz kuru rejimini Hükümet ile birlikte belirlemek, şekillendirmek ve uygulamak; Bankanın bir diğer görevidir. Bunun yanında, Türkiye'deki altın ve döviz rezervlerini saklamak ve ülke menfaatleri doğrultusunda yönetmekten sorumlu kurum, yine Merkez Bankasıdır.

4. Banknot Basma ve İhraç İmtiyazı: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 87. maddesine göre para basma yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisine (TBMM) aittir. Ancak TBMM banknot basma ve ihraç yetkisini süresiz olarak Merkez Bankasına devretmiştir.

5. Ödeme Sistemleri: Merkez Bankası; fonların ve menkul kıymetlerin güvenli ve hızlı bir şekilde aktarılması ve mutabakatının gerçekleştirilmesi için yeni sistemler kurmak, kurulmuş ve kurulacak sistemlerin kesintisiz işlemlerini sağlamak, gözetimini gerçekleştirmek ve gerekli düzenlemeleri yapmakla yükümlüdür.

Bir ülkede kâğıt para, tahvil ve bono, hisse senetleri gibi değerlerin ilk defa piyasaya sürülmesine **emisyon** denir. **Emisyon hacmi** ise, Merkez Bankası tarafından ihraç edilen (piyasaya sürülen) banknotların toplam tutarını ifade etmekte ve 'Tedavüldeki Banknotlar' olarak da isimlendirilir.

Devlet para basarken karşılığında altın tutmak zorunda değildir. Ülkeler iktisadi güçlerine göre para basabiliyorlar Paranın gücü, ülkenin gücü ile doğrudan alakalı olup hükümet politikaları ve MB hareketlerine dayanır. ABD, 1971'de doların altın karşılığını kaldırınca dünyadaki bütün kâğıt paralar karşılıksız kaldı. Günümüzde kâğıt paraların karşılığı yalnızca devletin itibarıdır. Toplum, eski uygulamadan kalma alışkanlıkla kâğıt paranın hala bir altın karşılığı olduğunu zanneder.

Merkez Bankası'nın Altın Rezervi

Ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı bir soru üzerine TCMB'nin 490 ton altını olduğunu, bunun aşağı yukarı 40 tonluk bölümünün TCMB kasa dairesinde saklandığını, kalan altınların İngiltere Merkez Bankası'nın ve ABD Merkez Bankası FED'in altın deposunda koruma altında olduğunu açıklamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında bazı ülkeler altın rezervlerini kendi ülkeleri dışında özellikle bu konuda geniş imkânı olan ve dünyanın en güvenli kasa dairelerinden birisi olarak kabul edilen İngiltere Merkez Bankası'nın altın deposunda saklama kararı aldı. Bu ülkelerden bazıları (Hollanda ve Almanya) global kriz sonrasında ihtiyaç duyulabileceği gerekçesiyle altınlarının bir bölümünü İngiltere'den ülkelerine taşıma kararı aldılar. Ülkelerin altın rezervlerini İngiltere ve/veya ABD (Fed) Merkez Bankası altın deposunda saklamasının temel sebebi bu ülkelerin kasa dairelerinin dünyanın en güvenli altın deposu kabul edilmesidir.

Saklanan bu altınlar ülkenin herhangi bir borcu karşılığı veya güvencesi için rehin bırakılmamıştır. Saklamadan çok daha fazla öne çıkan mesele rezerv yönetimi meselesidir. Çünkü Merkez Bankası Kanunu'nun 53'üncü maddesinin b bendinde şu hüküm yer alıyor: "Banka, ülke altın ve döviz rezervlerini para politikası hedefleri ve uygulamaları çerçevesinde yönetir. Bu amaçla Banka, sırasıyla güvenli yatırım, likidite ve getiri önceliklerini dikkate alarak belirleyeceği usul ve esaslara göre yurt içi ve yurt dışı piyasalarda vadeli ya da vadesiz altın, döviz, menkul kıymet, türev ürün alım satım, borçlanma ve borç verme işlemlerini de içeren tüm bankacılık faaliyetlerinde bulunabilir."

TCMB, İngiltere'de veya ABD'de tutulan altın rezervleriyle swap (takaslama) işlemleri yapabiliyor. Altın rezervleri, döviz ihtiyacı halinde swap yapılarak belirli vadeyle döviz alınıyor, vade dolduğunda tersi yapılarak döviz verilip altınlar geri alınıyor. Merkez Bankası bu yolla bütün diğer merkez bankalarının yaptığı benzer işlemleri yaparak ihtiyacı olan döviz, ihtiyaç duyduğu süreyle elde etmiş oluyor. Altın swapı yapılırken altınların fizikî olarak aynı depo içinde yer değişimi yapılıyor. Altınları veren ülkenin deposundan alınıp altınları kabul eden ülkenin deposuna taşınıyor. Bu taşıma bilgisi İngiltere Merkez Bankası tarafından ilgili ülkelere bildirildikten sonra swap işlemi gerçekleşiyor. İngiltere Merkez Bankası burada iki tarafın da güvendiği bir yeddiemin (trustee) görevi görmüş oluyor. TCMB, altınları Türkiye'de tutsa bu altınlar yastık altında tutulan altından farklı bir konumda olmuyor. Oysa bunları İngiltere'de tuttuğunda swap işlemi yaparak ihtiyacı olduğunda dövizle değiştirebiliyor zamanı gelince de döviz iade edip altınları geri

alabiliyor. Geri alındığında aynı taşıma işlemi bu kez ters yönde tekrarlanıyor. Kaynak <http://www.mahfieligilmez.com/2017/12/merkez-bankasnn-altinlar-nerede.html> - Erişim: 09.05.2018

Altın tutmak aynı zamanda bir güvenlik meselesini de beraberinde getirdiğinden herkes altınını en güveneceği yerde tutmak istese de altın stoklama ve altın emanetçiliği eğilimlerinde değişim yaşanıyor. Bir ülkenin en çok hangi ülkeye güvendiğini anlamak istiyorsanız altınlarını nereye emanet ettiğine bakın. Zira bu davranış savaş gibi en zor zamanlarda dahi bu altınlara rahatça erişebileceğine olan güvenin yansımasıdır. Altınlarının büyük bölümünü İngiltere’de ve küçük bir bölümünü de FED ’in kasalarında tutan Türkiye fizikî altınları geri çağırma yönünde henüz bir politika ilanı yapmamış olsa da bu yönde bazı adımlar olabileceğinin ilk işaretini 2015 yılında verdi. TCMB, bankalardan topladığı altın bazlı zorunlu karşılık rezervlerinde biriken altının bir bölümünü Bank of England’taki emanet kasasında tutmak yerine Borsa İstanbul’un kasalarında tutmaya başladı. Kaynak: <http://www.derinekonomi.com/rapor/turkiyenin-altinlari-nerede/> Erişim: 09.05.2018

Global ölçekte ticarete geçerli tek bir rezerv para birimi olan doların ABD tarafından bir silah olarak kullanılmaya başlandığında, ülkeler, bu durumun getireceği kur farklılıklarından olumsuz etkilenmemek için İkili Para Takası (Swap) Değiş/Tokuş Anlaşması imzalayabilirler. **Swap**, finans piyasalarında iki tarafın belirli bir zaman dilimi içinde bir varlık veya yükümlülüğe bağlı olarak farklı faiz ödemelerini veya döviz cinsini karşılıklı olarak değiştirdikleri bir takas sözleşmesidir. Bu anlaşmayla, iki ülke arasında yerel para birimleri üzerinden gerçekleştirilen ticaretin kolaylaştırılması ve ülke rezervlerinin güçlendirilmesi ile finansal istikrarın desteklenmesi hedeflenir.

Paranın üretim maliyeti ile üzerinde yazılı değer arasındaki fark olan senyoraj gelirini; (100 doların maliyeti; 14-18 sent) para arzını artırarak büyük miktarlarda artırıyor. Rezerv para birimi olan ABD doları emisyonunun ne kadar olduğu 2006’dan itibaren resmi emisyon (sürüm) miktarını açıklamadığı için bilinmiyor. Doları’nın rezerv para olmaktan çıkabileceği, IMF’nin hesap birimi olarak kullandığı özel çekme hakkının (SDR, sepet para) rezerv para olarak kullanma imkânı var. Eğer bir ülkenin parasına talep var ise o ülkenin para basmasının yolu da açılmış demektir.

5.4. Bütçenin Denetimi

Bütçenin denetimi, bütçenin uygulamalarına ilişkin işlemlerin mevzuata uygun bir şekilde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin araştırılmasıdır. Bütçenin denetimi Sayıştay tarafından yapılır.

Mali sene içinde devlet gelirlerinin toplanması ve harcamaların yapılması sırasında bütçe denetimi yapıldığı gibi bütçe yılı bittikten sonra toplanan gelirlerin ve yapılan giderlerin kanunlara ve bütçeye uygunlukları araştırılmaktadır.

Türkiye’de bütçe denetimi iç ve dış denetim olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

5.4.1. İç Denetim

İç denetim; kamu idaresinin çalışmalarına değer katmak ve geliştirmek için kaynakların ekonomiklik, etkililik ve verimlilik esaslarına göre yönetilip yönetilmediğini değerlendirmek ve rehberlik yapmak gayesiyle yapılan bağımsız nesnel güvence sağlama ve danışmanlık faaliyetidir.

İç denetim faaliyetleri, idarelerin yönetim ve kontrol yapıları ile mali işlemlerinin risk yönetimi, yönetim ve kontrol süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek cihetinde sistematik, sürekli ve disiplinli bir yaklaşımla ve genel kabul görmüş standartlara uygun olarak gerçekleştirilir.

İç denetim, iç denetçiler tarafından yapılır. Kamu idarelerinin yapısı ve personel sayısı dikkate alınmak suretiyle, İç Denetim Koordinasyon Kurulunun uygun görüşü üzerine, doğrudan üst yöneticiye bağlı iç denetim birimi başkanlıkları kurulabilir.

İç denetim aşğıdaki birimlerden oluşur;

1. Harcama birimleri. Harcama birimlerinde işlemlerin gerçekleştirilmesi aşamasında yapılacak asgarî kontroller, malî hizmetler birimi tarafından ön malî kontrole tâbi tutulacak malî karar ve işlemlerin usul ve esasları ile ön malî kontrole ilişkin standart ve yöntemler Maliye Bakanlığınca belirlenir. Kamu idareleri, bu standart ve yöntemlere aykırı olmamak şartıyla bu konuda düzenleme yapabilir

2. Muhasebe. Muhasebe hizmeti; gelirlerin ve alacakların tahsili, giderlerin hak sahiplerine ödenmesi, para ve parayla ifade edilebilen değerler ile emanetlerin alınması, saklanması, ilgililere verilmesi, gönderilmesi ve diğer tüm malî işlemlerin kayıtlarının yapılması ve raporlanması işlemleridir. Bu işlemleri yürütenler muhasebe yetkilisidir. Memuriyet kadro ve unvanlarının muhasebe yetkilisi niteliğine etkisi yoktur. Muhasebe yetkilisi namına ve hesabına para ve parayla ifade edilebilen değerleri geçici olarak almaya, vermeye ve göndermeye yetkili olanlar muhasebe (yetkilisi) mutemedidir. Muhasebe (yetkilisi) mutemetleri doğrudan muhasebe yetkilisine karşı sorumludur.

3. Malî hizmetler. Alım, satım, yapım, kiralama, kiraya verme, bakım-onarım ve benzeri malî işlemlerden;

idarenin tamamını ilgilendirenler destek hizmetlerini yürüten birim, sadece harcama birimlerini ilgilendirenler ise harcama birimleri tarafından gerçekleştirilir.

4. Ön malî kontrol. Ön malî kontrol, harcama birimlerinde işlemlerin gerçekleştirilmesi aşamasında yapılan kontroller ile malî hizmetler birimi tarafından yapılan kontrolleri kapsar. Ön malî kontrol süreci, malî karar ve işlemlerin hazırlanması, yüklenmeye girişilmesi, iş ve işlemlerin gerçekleştirilmesi ve belgelendirilmesinden oluşur.

Kamu idarelerinde ön malî kontrol görevi, yönetim sorumluluğu çerçevesinde yürütülür. Harcama birimlerinde işlemlerin gerçekleştirilmesi aşamasında yapılacak asgarî kontroller, malî hizmetler birimi tarafından ön malî kontrole tâbi tutulacak malî karar ve işlemlerin kurallar ve ilgili standartlar Maliye Bakanlığınca belirlenir. Kamu idareleri, bu standart ve yöntemlere aykırı olmamak şartıyla bu konuda düzenleme yapabilir.

5.4.2. Dış Denetim (Sayıştay Denetimi)

Sayıştay tarafından yapılacak harcama sonrası dış denetimin gayesi, genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin hesap verme sorumluluğu çerçevesinde, yönetimin mali faaliyet, karar ve işlemlerinin; kanunlara, kurum gayeleri, hedef ve planlara uygunluk cihetinden incelenmesi ve sonuçlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine raporlanmasıdır.

Dış denetim, genel kabul görmüş uluslararası denetim standartları dikkate alınarak;

a) Kamu idaresi hesapları ve bunlara ilişkin belgeler esas alınarak, malî tabloların güvenilirliği ve doğruluğuna ilişkin malî denetimi ile kamu idarelerinin gelir, gider ve mallarına ilişkin malî işlemlerinin kanunlara ve diğer hukuki düzenlemelere uygun olup olmadığının tespiti,

b) Kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli olarak kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesi, faaliyet sonuçlarının ölçülmesi ve performans bakımından değerlendirilmesi,

Suretiyle gerçekleştirilir.

Dış denetim sırasında, kamu idarelerinin iç denetçileri tarafından düzenlenen raporlar, talep edilmesi halinde Sayıştay denetçilerinin bilgisine sunulur.

Yargı denetiminin ağırlık noktası, sayman hesapları üzerinedir. Saymanlar, kendi dönemlerine ait hesapları mali yılı izleyen yedi ay içinde Sayıştaya göndermek zorundadır. Bu hesapları önce denetçiler inceler. İlgililerin savunmaları alınarak rapor düzenlenir. Bunlar Birinci Başkanlığa sunulur ve yargılanmak üzere dairelere gönderilir, üyelerine dağıtılır. Bunları üyeler inceler ve Daire Başkanı'na geri verirler. Sonra da hesapların yargılanmasına geçilir. Yargılama sonunda beraat, tazmin veya zimmet kararı verilebilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Sayıştayın denetlenmesi, TBMM tarafından bütçenin uygulanmasından sonra yapılmaktadır. Sayıştayın denetlenmesi, her yıl Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı tarafından görevlendirilen ve gerekli meslekî niteliklere sahip denetim elemanlarından oluşan bir komisyon tarafından, hesaplar ve bunlara ilişkin belgeler esas alınarak yapılır.

Sayıştay'ın üç ayda bir bütçe uygulanması hakkında TBMM'ye rapor vermesi, hükümetin de her bütçe için uygulamadan sonra bir Kesin Hesap Kanun Tasarısı hazırlayıp TBMM'ye sunması gerekir. Kesin Hesap Kanun Tasarısı, ilgili olduğu sene içinde elde edilen gelirler ve giderlerin gerçekleşmiş tutarını gösterir. Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan ve ilgili mali yılın bitiminden itibaren bir sene içinde TBMM'ye verilmesi zorunlu olan Kesin Hesap Kanun Tasarısına Sayıştay'ca hazırlanacak Genel Uygunluk Bildiriminin eklenmesi gerekir. TBMM Kesin Hesap Kanun Tasarısını onaylamakla hükümeti aklamış olur.

Sekizinci Bölüm Değerlendirme Soruları

1. Bütçe ve bütçe hakkı nedir?
2. Bütçenin tarihi gelişimini açıklayınız.
3. Bütçenin genellik ilkesini açıklayınız.
4. Bütçenin birlik ilkesini açıklayınız.
5. Bütçenin ön izin ilkesi ve yıllık olma ilkesini açıklayınız.
6. Bütçenin açıklık ilkesi ve doğruluk ve samimilik ilkelerini açıklayınız.
7. Bütçenin klasik işlevlerini sıralayarak, açıklayınız.
8. Bütçenin modern işlevlerini sıralayarak, açıklayınız.
9. Klasik bütçe sistemi ve modern bütçe sistemi nedir? Açıklayınız.
10. Türk bütçe sisteminde yer alan temel bütçe çeşitlerini sıralayarak açıklayınız:
 1. Genel bütçe:
 2. Özel bütçe:
 3. Düzenleyici ve denetleyici kurumlar bütçesi:
 4. Sosyal güvenlik kurumları bütçesi:

5. Mahalli idareler bütçesi:

11. Bütçe sürecinin aşamalarını sıralayarak açıklayınız:

1. Bütçenin hazırlanması:
2. Bütçenin kanunlaşması aşaması:
3. Bütçenin uygulanması aşaması:
4. Bütçenin denetimi aşaması:

12. Hazine işlemlerini genel olarak açıklayınız.

13. Merkez Bankası altın rezervlerini nasıl yönetiyor?

DOKUZUNCU BÖLÜM MALİYE POLİTİKASI

Bu bölümde maliye politikası konuları incelenmektedir.

1. Maliye Politikasının Gelişimi ve Tanımı

Maliye politikası, devletin temel iktisadi ve sosyal gayelerini gerçekleştirmek için mali araçlarla ekonomiye yaptığı müdahaleleri ifade eder.

Her ülke, dünya ve kendi iç ekonomik şartlarını dikkate alarak bir ekonomi politikası geliştirir. Belirlenen ekonomi politikasının temel gayeleri ve araçları bulunmaktadır. Ekonomi politikasının gayeleri; tam istihdam, fiyat istikrarı, ekonomik büyüme ve adil gelir dağılımıdır. Ekonomi politikasının araçları ise para politikası, maliye politikası ve dolaysız kontrollerdir.

Maliye politikasının asıl önemi 1929 iktisadi buhranı sonrasında ortaya çıkmıştır. Söz konusu dönemde yaşanan iktisadi durgunluğun giderilmesinde maliye politikasından geniş ölçüde faydalanılmıştır. Günümüzde ise, bilhassa enflasyonun önlenmesi, ekonomide belli bir büyüme hızının sağlanması ve gelir dağılımının düzeltilmesi bakımından maliye politikası büyük önem taşımaktadır.

Buhran dönemine kadar geçerli olan klasik iktisat anlayışı; devlet ne kadar çok harcama yaparsa, o kadar fazla vergi almak zorunda kalır. Fazla vergi bu anlayışta, serbest piyasa düzenini bozan en önemli faktördür.

Klasik iktisat görüşünü savunanlar, devletin iktisadi hayata müdahalesine şiddetle karşı çıkarlar. Devlet faaliyetlerinin çok sınırlı tutulmasını isterler.

Klasik iktisatçılara göre devletin temel işlevleri:

1. Milli savunma ve ülke içi asayiş hizmetleri,
2. Adaleti sağlama,
3. Toplumsal mal ve hizmetler üretme,

Klasik iktisatçıların devlete yüklediği işlevlerin kamu maliyesine yansımaları:

1. Kamu harcamaları hacim itibarıyla dar olmalıdır.
2. Devlet bütçesi mutlaka denk olmalıdır.
3. Kamu harcamaları mümkün olduğu ölçüde dolaylı vergi gelirleri ile finanse edilmelidir.

Klasik anlayış, devleti kıt kaynakları tüketen, israf eden ve verimsiz alanlarda kullanın bir yapı olarak telakki etmişler ve bundan dolayı devletin iktisadi hayatın işleyişine müdahale, yüksek vergi almasına, kamu harcaması yapmasına veya başka alanlarda faaliyet yürütmesine karşı çıkmışlardır.

Maliye politikası; belirli iktisadi ve sosyal hedeflere ulaşmak gayesi ile kamu hizmetlerinin, kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin iktisadi etkilerini uygun yönde değiştirmek için bu değişkenlerin büyüklük ve bileşiminde yapılması gereken ayarlamaları tayin eder.

Maliye politikası; devletin maliye politikası araçları olan kamu harcamaları, vergiler, kamu borçlanması ve devlet bütçesini kullanarak ekonominin tam istihdama, iktisadi dalgalanmaları en aza indirmek, adil bir servet ve gelir dağılımını sağlamak için uyguladığı yol ve yöntemler denir.

Maliye Politikası aracılığıyla kamu kesimi, bir yandan yaptığı harcamalar ile geliri artırıcı etki yaparken bir yandan da topladığı vergiler ile geliri düşürücü bir etkiye sahiptir.

Devlet maliye politikası aracılığı ile işsizlik ve enflasyon gibi, iktisadi meselelerin çözümüne iktisadi gelişmenin ve tam istihdamın sağlanmasına katkıda bulunacak bir kamu gelir ve harcama politikasının izlenmesini sağlar.

2. Maliye Politikasının Konusu ve Amaçları

Maliye politikası, 1929 Büyük İktisat Buhranı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Buhran maliye politikasını ortaya çıkaran en temel sebeptir.

Maliye politikası, maliye biliminin mali olayları politik yönden inceleyen koludur.

Maliye politikasının konusu; devletin vergi, borçlanma ve kamu harcamaları gibi, temel mali araçlarla temel iktisadi gayeleri gerçekleştirmeye yönelik aldığı tedbirler ile yaptığı uygulamalardır. Bu anlamda, ekonomik dengenin devamlılığı ve ekonomide meydana gelen dengesizliklerin giderilmesi ile ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmek ve gelir dağılımını düzenlemek imkânlarını araştırır.

Maliye politikasının temel amaçları:

1. Tam istihdamın sağlanması,
2. Fiyat istikrarının sağlanması ve korunması,
3. Belli bir büyüme hızının gerçekleştirilmesi,
4. Gelir dağılımında adaletin sağlanması,
5. Ödemeler bilançosunda denkliğin sağlanması,

Maliye politikasının hedeflerine ulaşmada izleyeceği temel politikalar:

1. Para politikası,
2. Dış ticaret politikası,
3. Fiyat politikası,
4. İstihdam politikası,
5. Sanayileşme politikası,
6. Ziraat politikası,

Sıralanan bu farklı politikalardan da anlaşılacağı gibi, maliye politikası, iktisat politikasının bir alt bölümü niteliğindedir.

Müdahaleci devlet anlayışının bir ürünü olarak gelişen maliye **politikasının temel gayelerini**, iktisadi istikrarın ve büyümenin sağlanması ve gelir dağılımında adaletin gerçekleştirilmesi şeklinde belirlemek mümkündür.

Klasik iktisatçılar ekonominin, sürekli tam istihdamda ve denge halinde bulunduğu kabulünden dolayı iktisadi istikrarı sadece fiyat istikrarı açısından değerlendiriyorlardı. Ancak, bu ön kabulün doğru olmadığı iyice anlaşılınca ve ekonominin eksik istihdamda hatta aşırı istihdamda dahi dengeye gelebileceği ortaya konulunca, iktisadi istikrar kavramı yeni bir mana kazanmıştır.

Bir ekonomide istikrardan söz edildiğinde, tam istihdam ve fiyat istikrarının birlikte gerçekleştirilmesinin anlaşılması gerekmektedir.

3. Maliye Politikasının Araçları

Maliye politikası, devletin temel iktisadi ve sosyal gayelerini gerçekleştirmek için mali araçlarla ekonomiye yaptığı müdahaleleri ifade eder. Tam istihdamın sağlanması, fiyat istikrarının sağlanması ve korunması, belli bir büyüme hızının gerçekleştirilmesi, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve ödemeler bilançosunda denkliğin sağlanması olarak ifade edilen maliye politikasının temel hedeflerine ulaşmak için bazı araçları kullanması gerekir.

İktisat politikasının bir alt bölümü niteliğinde olan maliye politikasının belirlenecek mali hedeflere ulaşabilmek için kullanacağı araçlar vardır. Kullandıkları araçlar sayesinde her politika gayelerine ulaşabilmektedir.

Maliye politikasının temel araçları:

1. Kamu Harcamaları Politikası: Devletin, belirli bir dönemde ekonomik, sosyal, siyasi ve idari faaliyetlerini gerçekleştirmek için yapmış olduğu mal ve hizmet satın almak için sarf ettiği harcamaların tümüdür. Bazı durumlarda kamu harcamalarının kısıtlanması devleti gayelerine ulaştırırken, bazı durumlarda artırılması hedefine ulaştırmaktadır. İçinde bulunulan zamanın ekonomik şartları bu durumu belirleyecek olan etkindir.

2. Kamu Gelirleri: Devlet veya diğer kamu kuruluşlarının, kamu ihtiyaçlarından doğan harcamalarını karşılamak için gerek vergilendirme yetkilerine dayanarak gerekse özel mülk ve teşebbüsleri dolayısıyla elde ettikleri bütün iktisadi değerlerdir. 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu, geliri; kamu geliri ve özel gelir olarak ikiye ayırıyor. **a. Kamu geliri:** “Kanunlarına dayanılarak toplanan vergi, resim, harç, fon kesintisi, pay veya benzeri gelirler, faiz, zam ve ceza gelirleri, taşınır ve taşınmazlardan elde edilen her türlü gelirler ile hizmet karşılığı elde edilen gelirler, borçlanma araçlarının primli satışı suretiyle elde edilen gelirler, sosyal güvenlik primi kesintileri, alınan bağış ve yardımlar ile diğer gelirleri,” olarak tarif eder. **b. Özel gelir:** “Genel bütçe kapsamındaki idarelerin kamu görevi ve hizmeti dışında ilgili kanunlarında belirtilen faaliyetlerinden ve fiyatlandırılabilir nitelikteki mal ve hizmet teslimlerinden sağlanan ve genel bütçede gösterilen gelirleri,” şeklinde tarif eder. Vergileri karşılıksız alınan kamu geliri sınıfına girer ve dolaylı ve dolaysız yollardan alınabilir. Vergi politikası, belirli iktisadi ve sosyal gayelere ulaşabilmek için, vergilerin miktar ve bileşimlerinde yapılan ayarlamaların tümüdür. Vergi politikasının temel gayesi; gelir dağılımındaki dengesizlikleri azaltmak, kamu harcamalarının finansmanını sağlamak, ödemeler dengesi açığını azaltmak, ekonomik kalkınmayı sağlamaktır.

3. Borçlanma: Vergi ve diğer gelirlerin yetersiz kaldığı durumda devlet, artan kamu harcamalarını finanse edebilmek için hazine bonusu, devlet tahvili ve benzeri menkul kıymetler veya dış kredi sözleşmeleri yoluyla borçlanmasıdır. Ülke içinden veya dışından sağlanmasına göre farklı özellik ve etkiler gösteren bir kamu finansmanı şeklidir. Borçlanma, verginin tersine geçici bir özellik taşıyan ve faiz yükü getiren bir gelir kaynağıdır.

4. Kamu Bütçesi: Bütçe politikası, hükümetlerin genel iktisat politikalarının bir aracı olarak bütçe konusundaki yaklaşımına ve uygulamasını gösterir. Denk bütçe politikasında hükümetler gelir ve giderlerin

eşitliğini hedefler. Hükümetler bu politikaları genişletici veya daraltıcı olabilir. Genişletici iktisat politikası uygulamakta olan bir hükümet büyük bir ihtimalle açık bütçe politikasını tercih edecektir. Genişletici maliye politikasını ekonomide canlılığa ihtiyaç duyulduğunda uygular. Kamu harcamaları arttırıldığında, vergiler düşürülerek bütçe açığı oluşturma isteği genişletici maliye politikası alanına girmektedir. Daraltıcı maliye politikasının gayesi, enflasyon oranını düşürmek için kamu harcamalarını kısmak veya vergileri arttırarak bütçe fazlalığı oluşturarak daraltıcı maliye politikası izlenmektedir.

Bütün bu araçlardan, her birinin etki alanı ve derecesi birbirinden farklıdır. Söz konusu araçların tercih ve kullanım şekli ulaşılmak istenen hedeflere göre değişiklik gösterir.

4. Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılandırma

Kamu, bir ülkedeki halkın tamamı, halk, amme anlamlarına gelirken; kamu yönetimi bu bütünün sevk ve idaresi manasına gelmektedir.

Kamu yönetimi; işlev anlamında kamu politikalarını belirleme ve uygulama, yapı anlamında ise devletin organizasyon yapısını ifade eder.

Kamu yönetimi, faaliyet, disiplin (bilim) ve bir meslek niteliği taşır. Disiplinler arası bir nitelik taşımasıyla, çeşitli bilimlerden gerekenleri alır ve kamudaki meselelerin çözümüne uygular.

Kamu yönetimi; kamu politikalarının planlanması, oluşturulması, organizasyonu, sevk ve idaresi, koordinasyon ve kontrol faaliyetleri bütünüdür.

Latince kökenli “politika” ile Arapça kaynaklı “siyaset” kelimeleri Türkçede aynı manada kullanılmaktadır.

Siyaset; devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayışı ifade eder.

Siyaset, etimolojik köken itibariyle seyislik ile aynı kökten gelir. Seyis, atları ve ahırını yönetir, fakat atların ve ahırın bir sahibi vardır, o da seyisi yönetir. Siyasetçi de devleti, devletin kurumlarını yönetir, lakin o devletin de bir sahibi var, o da millettir. Millet, seçtiği vekiller aracılığı ile devleti yönetir. Aile, işyeri bir yönetim birimi olurken, apartman, dernek ve devlet bir yönetim birimi değildir. Devleti oluşturan ve seçmen denilen vatandaşlar yöneticiyi seçer, denetler, değiştirir. Vatandaşların seçtiği yöneticilerin görevi vatandaş yönetmek değil, vatandaşın hizmetini görmek üzere kurulan ve yürütme organı denilen teşkilatın çalışanlarını yönetmektir. Dolayısıyla, devlet yöneticileri devlet aygıtını vatandaşlar namına yönetir. Burada yöneten ve yönetilen ilişkisi aile veya patronun işyerindekine benzemez, vatandaş burada yönetilen değildir.

Önceleri siyaset bilimi içinde incelenen kamu yönetiminin ayrı bir disiplin olarak incelenmesini ilk olarak Thomas Woodrow Wilson dile getirmiş, yazdığı Yönetimin İncelenmesi isimli makalesiyle kamu yönetiminin ayrı bir disiplin olarak gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Kamu yönetimi İngilizcede "Public Administration" kelimesi ile karşılır. Türkiye'de TODAİE (Türkiye Ortadoğu Amme İdare Enstitüsü) bu alanda inceleme ve faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir birimdir.

Yönetim bilimi; yönetimin nasıl olduğu, nasıl olması gerektiği ve nasıl olacağını inceler ve muhtelif disiplinlerce geliştirilen bilgileri ve analitik (çözümleyici) yöntemleri birleştirerek uygulanmasını ifade eder.

Yönetici, organizasyonu bölümleriyle birlikte bir bütün olarak ele almak, değişik bilgi ve teknikleri mevcut şartlara göre kullanmak ve uygulamak durumundadır.

Global ölçekte ortaya çıkan meselelerin çoğunun altında yönetim beceriksizliği bulunmaktadır. Denge ve denetim mekanizmalarının olduğu yönetim sistemleri daha başarılıdır. İyi bir yönetim sistemi; bir şekilde yönetme hakkını elde eden yönetim becerisine sahip olmayan insanın verdiği zararın en az olduğu sistem olduğu söylenebilir. Bir yönetim ne kadar fazla denetleme ve denge mekanizmasına sahipse o kadar iyi bir yönetimdir. Dünyada artan hürriyet talepleri ve öz yönetim becerisine sahip insanların artık yönetilmek yerine bulunduğu organizasyonları birlikte yönetmeyi istemektedir. Küçük ve ayrıcalıklı bir grubun iktidarda olduğu yönetim şekli olan **oligarşi** kurum yönetimlerinde her zaman mesele olmuştur. Oligarşik yönetim himayesinde gelişen servetinin kaynağı karanlık iş adamları grubu olan **oligarklar** ile oligarşi çoğu zaman güç birliği ile kurumları istedikleri şekilde yönlendirmektedirler. Tüm bu durumlar da kamu yönetiminde olumsuzlukları gündeme getirmekte; bu meselenin çözümüne dönük arayışlar artmaktadır.

İnsan tek başına kaldığında bile yine yöneten durumundadır; bu kez de kendini yönetir. Günümüz demokratik organizasyon yönetimlerinde yöneten ve yönetilenin karşılıklı etkileşimli bir şekilde modern bir yönetim yaklaşımı olan yönetişim kavramı çıkmış ve yönetim yerine kullanılmaktadır. **Yönetişim**, bir organizasyon içerisinde tüm süreçlerde yönetenle yönetilenin interaktif (etkileşimli = istişareli) ve katılımcı bir şekilde buldukları modern bir yönetim yaklaşımını ifade eder. Yönetişimin temel unsurları; (1) katılımcı, (2) şeffaf, (3) hesap verebilir, (4) cevap verebilir, (5) eşitlikçi, (6) etkin, (7) hukukun üstünlüğünü gözetken ve (8) stratejik vizyona sahiptir. Tüm kişi ve kuruluşlar tarafından günümüzde, şeffaf ve katılımcı bir yönetim anlayışı ulaşılmak üzere belirlenmiş bir hedef olarak konulmuştur.

Kamu yönetiminde bir işlev olan karar vermede önemli iki husus, karar verme sürecinde uzmanların ve ilgili olabilecek diğer kişilerin görüşlerinin (istişare) alınması ve alınan karar ile ilgili olarak yöneticinin sorumluluğudur. Uygun zamanda ve şekilde verilmeyen kararlar belli bir sorumluluk gerektirir. Karar alınmadan önce konunun uzmanı olan birçok kişinin görüşü alınmış olabilir, kararın alınmasında bu kişilerin önemli katkıları bulunabilir, fakat karar alındıktan sonra, bunun sorumlusu kararı alan yöneticidir. **Sevad-ı azam**, iktisadi manada birbirine yakın insanlar topluluğu veya milletin kahir ekseriyeti manasında kullanılmıştır.

Yönetimde reform veya yeniden yapılanma ise, yönetim sisteminin yapısında, hizmet tercihlerinde, personel rejiminde, iş görme zihniyeti ve yöntemlerinde, karar verme sürecinde, siyasi sistemle olan ilişkilerinde ve sistemi harekete geçiren unsurlarda köklü değişiklikler demektir.

Yeniden yapılanma; belirli gayelerle girilen planlı ve bilinçli değiştirme hareketi, köklü reform girişimi olarak ifade edilir.

Yeniden yapılanma, kamu kurumlarının sınırlı kaynaklarla gayelerini en rasyonel, en verimli ve en etkili şekilde nasıl organize edilmesi gerektiği sorusunu cevaplar. Diğer yandan yeniden yapılanma kısaca toplumun değerlerindeki ve tercihlerindeki değişiklikleri tespit etme faaliyeti olarak da görülür. Bunun için öncelikle, devleti, demokratikleştirerek denetlenebilir hale getirip, milletin sistem üzerindeki kontrolünü artırmak gerekir.

Kamu yönetiminde reform yapma düşüncesi, belli ihtiyaçtan kaynaklanır ve bu ihtiyaçlar aynı zamanda reformun sebeplerini oluşturur.

Kamu yönetiminde yeniden yapılanma sebepleri:

1. Kamu ve özel kesiminin bütünlüğü ve karşılıklı etkileşimi
2. Kamu yönetiminde verimliliği artırma
3. Geleneksel kamu yönetiminin karşılaşılan meseleleri aşmada yetersizliği
4. Vatandaşların temel hak ve hürriyetleri ve kaliteli hizmet talepleri
5. Değişim karşısında ayakta kalabilme arayışları
6. Özelleştirme hareketlerinin yaygınlaşması
7. Tasarrufun ve verimliliğin artırılması ihtiyacı
8. Nitelikli personel istihdamına duyulan ihtiyaç
9. Siyasi ve idari karar mekanizmalarına katılım talepleri,

Kamuda etkinliği ve verimliliği artırmak için, ihtiyaç duyulan her alanda reform ve yeniden yapılandırma çalışmaları sürekli yapılmalıdır. Bu noktada; düzenleme ve denetleme kurulları, faal bir piyasa ekonomisinin ihtiyaçları gereği farklı piyasa türlerinin düzenlenmesi ve kontrolü için oluşturulmuştur. Türkiye'deki önemli kuruluşlardan bazıları şunlardır: (1) Rekabet Kurumu, (2) Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, (3) Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (4) Türkiye Sermaye Piyasası Kurulu, (5) Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, (6) Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu ve (7) Özelleştirme İdaresi

Kamu kesiminde istihdam edilen insanların verimliliğini artırma noktasında temel ve değerler eğitimine önem verilmelidir. Bu açıdan personel eğitiminin temel gayesi, çalışanın işini daha iyi yapmasını sağlayacak; beceri geliştirme, liderlik, takım oluşturma ve etkili iletişim gibi, işletmeyi tanıtmaya, misyon, vizyon ve kültürünü aktarmaya, kalite bilinci yerleştirme gibi, faaliyetleri yerine getirmeye katkı sağlamayı kapsar. Kurum çalışanlarının toplum değerlerine sahip olma ve bunu kurum içerisinde etkili kullanabilmesi için ayrıca değerler eğitimine de tabi tutulması gerekir.

Vatandaşın, kamu harcamalarına katılım payları adil bir şekilde düzenlenmelidir. Vergide adalet; harca yandan değil, daha çok kazananın alınmasıdır. Tüm vatandaşlardan toplanılan vergilerle devletin sunduğu sosyal destekler, bir şahsın veya grubun yardımı olmadığı ve bu kaynaklarının birilerinin elinde baskı unsuru olmaktan çıkarılması gerekir. Başta mahalli idareler olarak devletin en temel görevi aç ve açıktaki insanlara hizmettir. "Bazı insanlar, ihsanlarını muhtaçlara çok pahalıya satarlar." Tamircilerin azaldığı ve fakat tahripçilerin çoğaldığı zamanımızda vatandaşın görevi, siyaset müessesini daha güçlü ve liyakatli olmasını sağlayarak, kamu kaynaklarının etkin yönetimini gerçekleştirmek olmalıdır. Toplumsal rahatsızlığın artışı gösteren toplumsal hareketlilikteki artış zamanında yöneticiler, zalime karşı izzetli, mazluma karşı merhametli olmalıdır. Tüm toplumun değeri olan önceki kuşakların biriktirdiği iktisadi değerleri verimli kullanmak gerekir. Devleti yeniden yapılandırma sürecinde yoksulluk üreten değil, yoksulluğu ortadan kaldıracak uygulamalara ihtiyaç vardır. Kendi bürokrasi ve burjuvasını oluşturan kirli ve kimliksiz insanların yapılanmalarına müsaade etmemek gerekir.

Dürüstlük, adalet, demokrasi, sevgi, saygı, hürriyet, ahlâk, fazilet, estetik ve vicdan gibi cihanşümül (evrensel) değerlerin ve bunların alt başlıklarının “etkinlik temelli” bir eğitim uygulaması ile kişilere kazandırılmasını ifade eden **değerler eğitimi** kişi ve kurumlar açısından önemli hale gelmiştir. Toplumu yönlendiren; iyi-kötü gibi ahlâkî, doğru-yanlış gibi mantıki, sevap-günah gibi dini ve güzel-çirkin gibi estetik değerler vardır. Değerler eğitimi ile eleştirel düşünme, sorgulama, sentez yapabilme, problem çözebilme ve sebep sonuç ilişkisini kestirebilme gibi özellikler kazandırılabilir. Eğitim; maddi ve manevi olarak çift kanatlı olmalı ve sistem, vasıflı insan, işi ehline veren, yeterlilik, liyakate uygun terfi ettirmeyi esas alan ve bulunduğu makamda yetersiz olanı bir alt kademeye alabilecek anlayışlı insanlar yetiştirmelidir.

5. İş Başarısı

Başarıda; her şeyde bir şey bilen değil, bir şeyde çok şey bilen insan olmanın önemi gün geçtikçe artıyor.

Başarı; bir iş için gerekli zihni ve fiziki enerji gayeye uygun, bezginlik göstermeden, ekonomik ve etkin olarak kullanma azim ve becerisidir.

İş için gerekli enerji, insan gücü, makine ve bilgi olabilir, önemli olan, başarı için gerekli enerji kullanımı doğru organize edilmelidir. Başarı iyi bir plan ile gerçekleşir ve sabırla elde edilir. Başarıda; ne istediğini bilmek, harekete geçmek, yapılanın sonuçlarını öğrenmek ve hedefe varana kadar davranış değiştirmeye hazır olmak vardır. Sürdürülebilir bir başarı için beyin, akıl, kalp ve gönül birlikteliği gerekir.

Toplumların yapılarına bağlı olarak; ekibe bağlı, lidere bağlı ve sisteme bağlı başarı tipleri mevcuttur. Sürdürülebilir başarılar, daha çok sisteme bağlı başarı tipleri olduğu gelişmiş toplumlardan anlaşılabilir. Başarının da kendine özgü bir eko sistemi var ve bu yolda referans olan rol modeller önemlidir. Rol modeller sert ve naif olabilir. Anadolu'nun geçmiş rol modelleri; Hz. Mevlâna, Ahi Evran, Yunus Emre ve Hacı Bektaş Veli gibi naiftir. Başarı zamana ve medeniyetlere bağlı olarak da değişebilir. Dolayısıyla günümüzde başarı için; ayak sesleri, alın teri daha az önemli iken akıl teri daha fazla önemli hale gelmiştir. Yaşanan her yeni zaman beraberinde yenilikleri de getirir. Dolayısıyla yeniliklere uyum noktasında; “Eski hâl muhal ya yeni hâl ya izmihlal (yıkılma)” sözüyle de başarı için yapılacak bellidir.

Ferdî ve içtimaî başarılarda mutlaka bir başarı ahlâkî oluşturulmalıdır. Çok çalış, hedef koy ve hedefe ulaşmak için her şey mubah anlayışı ahlâkî değerlerden uzaktır. Eleştiriye açık, mukayese imkânı veren, adaleti ve liyakati esas alan aynı zamanda vicdan eğitimini temel kabul eden bir değerler yapısı belirlenmelidir. “İlmi ile amel etmeyen” ferdî başarı bir mana ifade etmez. “Muhalefet muvazene-i adalettir.” “Esnemeyen kırılır.” “Eleştiri, geliştirir.” Başkasının omuzlarına basarak bir yerlere yükselmek bir başarı değildir. “Kaş yaparken, göz çıkarılmaz.” Ziya Paşa “Ayinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz, şahsın görünür rütbe-i akli eserinde” der.

Bazı toplumlarda, iletişimin dili kapalı ve dolaylıdır; “kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla” gibi, bazılarında ise doğrudan ve açık dili kullanıyor. Dolayısıyla toplumların medeniyet tasavvurları, başarıya büyük etki yapmaktadır. Doğu'dan Batı'ya olan medeniyet taşıma ve Batı'dan Doğu'ya teknoloji ve yenilik taşıma hareketi Anadolu toprakları üzerinden sürmektedir. Tarihte, bazı ideolojilerin varsaydığı “üstün milletler” yoktur. Tarihin her döneminde ortaya çıkan, çeşitli başarılar gösteren ve karşılaşılan meseleleri bütün insanlığı da ilgilendiren cevaplar vermeyi başaran milletler olmuştur. Bu seçkin bir üstünlük olduğu anlamına gelmez. Devletin zenginliği hazinenin doluluğu ile ölçüldüğü zamanlardan milletin zenginliği ile ölçülen zamanlara gelinmiştir. Ekonomiyi geliştirme başarısında istikrar; toplumların kendi dinamiklerini ve potansiyellerini harekete geçirecek alanlara yapılan yatırımlarla gerçekleşir. Yakıncı insan ve yönetici tipleri her şeyden yakını, başarıları görmez ve başarmak için de bir şey yapmaz.

Kuruluşların bünyesinde başarıyı olumlu veya olumsuz etkileyecek birçok faktör vardır. Merkeziyetçilik, kısa vadeli düşünme, acelecilik, üretkenliği kaybetmek, gelişime açık olmama, isteksizlik, önceliklerin belirlenemeyişi, güven eksikliği, iletişim kopuklukları ve liderlik eksikliği gibi faktörler başarıyı olumsuz etkiler. Kurumlarda iç inceleme ve soruşturma süreçleri başarısızlığın sebeplerini tespit etmede önemlidir.

Başarıyı engelleyen temel unsurlar:

1. Tembellik: Yapılması gerekene karşı gönülsüz olma, bir iş yapabilecekken bundan çekinme, bir faaliyet için gayret göstermeme ve harekete geçmeme halidir. Miskinlik, uyuşukluk, haylazlık, aylaklık, avarelik, kaytarıcılık ile yakın anlamda bir sıfat olarak, muhtelif din ve görüşlerce yerilmiş bir davranıştır.

2. Özgüven eksikliği: Kendinden şüphe duyma, sosyal çevreden uzaklaşma, başaramama korkusu ve içe kapanıklık gibi kompleks hali gösteren psikolojik bir mesele olarak başarısızlığa sebep olmaktadır.

3. Açgözlülük: Gözü doymazlık, harislik, tamahkârlık gibi ihtiyaç olmayan şeylere muhtaç olunduğu inancında ve eldekilerin kaybedilme korkusundan doğan ve başarıyı olumsuz etkileyebilen bir durumdur.

4. Hırs: İhtiras boyutunda, aşırı güçlü bir istek, irade ve kanaatleri aşarak insanı başarısız kılabilir.

5. Kıskançlık ve haset: Bir kimse bir üstünlük gösterdiğinde veya sevilen birisinin, başkası ile ilgilendiği kanaatine varıldığında çekememe ve gıpta etme gibi başarıyı olumsuz etkileyebilen bir tutum ve tavrıdır.

6. Öfke: İstenmeyen sonuçlara, karşılanmayan istek ve beklentilere verilen insani bir duygu temelli tepkidir. İnsanı ele geçirip başarı isteğini kırabilir. “Öfkene esir olma”, “Öfke ile kalkan, zarar ile oturur”.

7. Gurur ve kibir: Kendini beğenme, övünme ve başkalarını dinlememe, onların tecrübelerinden faydalanmama halidir. Yaptığı küçük işleri büyük göstererek kariyer yapmaya çalışırlar. “Bin de bilsen, bir bilene sor” sözüyle bu durumdan uzaklaşılabilir.

Bu noktalar gözden geçirilirse, başarılı olma ve toplum hayatında ayağa kalkma ihtimalinin ileri seviyede artacağı anlaşılır. Verimli çalışmanın bedeni, hissi ve aklı olarak üç esas şartı vardır. Çalışmanın bedeni şartı, sağlık ve sağlamlık ve hissi şart, çalışmayı sevmek, akli şartı da çalışmanın usul ve yolunu bilmektir. Erteleme veya geciktirme davranışı özel ve iş hayatına kadar hayatın her alanını olumsuz etkiliyor. İş yaparken başkasına zahmet vermemek gerekir ve hiç kimseyi başkasının arkasında bıraktığını toplamaya zorlamamak gerekir.

Başarı için, insanın eşya ve teknoloji ile muhataplığı, ona esir değil, istifadeye dönük olmalıdır. Başarılı olabilmeyenin sırları, şartları konusunda pek çok şey söylenmiştir. Çalışma hayatında kişilerin başarılı olup/olmadığını belirlemede kullanılan; (1) iş bilgisi, (2) yapılan işin kalitesi, (3) araştırma ve üretkenlik, (4) işe ilgi ve devamlılık, (5) müşterilerle ilişkiler, (6) sorumluluk alma ve (7) amirler ve diğer çalışanlarla iyi ilişkiler geliştirme gibi temel ölçüler bulunmaktadır. Bu ölçülere sahip çalışanlar işlerinde başarılı olurlar.

Başarının kendine özgü uyulması ve bulunması gereken birtakım temel şartları bulunmaktadır.

Başarının temel şartları:

1. Güçlü bir niyete sahip olma ve temel kuralları bilmek,
2. Olumlu düşünmek (pozitif olmak) ve kendi kendini motive etmek,
3. Sorumluluk duygusuna sahip olmak ve kendini sorgulamak,
4. Aceleci değil, sabırlı, sakin olmak ve isabetli karar vermek,
5. Başkalarından faydalanma ve paylaşmayı bilmek,
6. Disiplinli çalışma azmi, işini sevmek ve takip etmek,
7. Yedek plana sahip olmak ve yenilikleri takip etmek,
8. Aşırılıktan ve abartıdan uzak durmak,
9. Yola çıkılanları, yolda bulunanlara tercih etmemek, çevresine vefalı olmak,

Bir iş yerinde verim düşüklüğü veya artışı ile çalışanların moral düzeylerinde, yönetici tiplerinin önemli etkisi vardır. “**Serbest, babacan, sert ve demokrat**” olarak dört yönetici tipinin yönetilenler üzerindeki etkileri de farklıdır. Aralarında en ideal olanı “**demokrat**” yönetici tipinde; çalışanlara kararlara katılma fırsatı verdikleri için iş yerinde güven ve iş birliği unsuru, objektif ve rasyonel yöntemlerin uygulanmasıyla çalışanlarda moral düzeyi yükselir ve verim de artar. Bu yöneticilerin görev yaptığı iş yerlerinde, çalışanlar arasındaki sevgi ve saygı bağları da çok sıkıdır. **Serbest ve babacan yönetici tipi;** iş yerinde, çalışanlarda moral düzeyinin yüksek, ancak verimin düşük olduğu görüşü farklı kaynak ve yazar görüşü olarak ifade edilmektedir. Bu yöneticiler, çalışanlarla aralarındaki arkadaşlık bağlarının kuvvetli olması ve çoğu yanlışların görmezlikten gelinmesi verimi düşürmede önemli etken olduğu iddia edilir. **Sert yönetici de ise** yönetimindeki çalışanlarda moral düzeyi düşük, ancak verim yüksek olmaktadır. Korku ve endişenin hâkim olduğu bu tür çalışma hayatının olumsuzlukları ilerleyen zaman içinde ortaya çıkabilmektedir.

İş başarısı veya kendi alan ve mesleğinde başarılı olan genç ve yaşlı idealist insan örnekleri vardır.

Başarılı olmuş gençler:

1. Şehzade Mehmed, 12 yaşına geldiğinde Sultan Murad, tahttan feragat etti ve yerine; ileride 21 yaşındayken İstanbul'u fethederek çağ açıp kapayacak birini bıraktı.
2. Alparslan 1072'de vefatı ile 18 yaşındaki Melikşah yerine geçti ve Selçuklu en parlak dönem yaşadı.
3. Ünlü fizikçi Isaac Newton, yer çekimi kanununu keşfettiği zaman 24 yaşında bulunuyordu.
4. Ünlü müzisyen Beethoven, ilk eserini 13 yaşında iken besteledi.
5. Napoleon, İtalya'yı zaptettiği zaman 27 yaşında idi.
6. Goethe, ilk şiirlerini, 10 yaşında iken yazmıştı.
7. Mozart, henüz 6 yaşında iken, konser vermeye başlamıştı.
8. Benjamin Franklin, 'Fakir Bir Adamın Günlüğü' isimli ünlü eserini 26 yaşında yazdı.
9. Grekçeyi üç yaşında öğrenmeye başlayan John Stuart Mill, 8 yaşında bu dille yazılmış bütün eserleri okuyacak kadar bu dile vakıf olmuştu.
10. Makedonyalı İskender 33 senelik ömrüne kocaman bir imparatorluk sığdırdı.
11. Edebiyatımızın meşhur iki ünlü ismi, Ömer Seyfettin ve Orhan Veli öldüklerinde 36 yaşlarındaydılar.

12. İspanya Kralı, komşu krala genç bir asilzadeyi elçi olarak gönderir. Genç birini elçi olarak görmekten memnun olmayan kral: İspanya kralının ülkesinde adam yok mudur ki, bana bu sakalsız genci gönderir? der. Genç elçi, krala şu cevabı verir: Efendim, benim kralım, sizin “hikmet ve bilginin ancak bir sakallıda olabileceğini” düşündüğünüzü bilseydi, şüphesiz size, benim yerime bir keçi gönderirdi.

Başarılı olmuş yaşlılar:

1. Harvard Üniversitesi'nin ünlü profesörü Roscoe Paund, 86 ve 89 yaşları arasında ABD adalet sistemi üzerine 5 ciltlik büyük bir eser yazmıştı.

2. Meşhur ressam Titian, Lepanto Savaşı isimli tablosunu ölümünden 1 sene önce 98 yaşında tamamladı.

3. Bismark, Alman birliğini kurduğu vakit, 70 yaşında idi.

4. Goethe 83 yaşında öldü. En büyük eseri olan Faust'u ölümünden 1-2 sene önce bitirmişti.

5. Mimar Sinan, Süleymaniye'yi bitirdiği vakit, 70 yaşını geçmişti.

6. Büyük opera bestecisi Verdi, ünlü eseri Otello'yu bestelediği sırada 75 yaşında idi.

7. Thomas Hobbes, The Odyssey'i Yunanca aslından İngilizce'ye çevirdiği sırada 87 yaşında idi.

8. Don Cainsilman, 58 yaşında Manş Denizi'ni geçen en yaşlı adam unvanını almıştı.

9. Charlie Chaplin (Şarlo), 76 yaşında halen film yönetmenliği yapıyordu.

10. Dört defa İngiltere'ye Başbakan olan William Gladston, 4.defa bu göreve geldiğinde 83 yaşında idi.

11. George Bernard Shaw, piyeslerinden biri ilk defa sahnelendiğinde 94 yaşında bulunuyordu.

Başarı için sağlam bir kişilik ve bunun zaman içerisinde geliştirilmesi gerekir. Bireysel tatmin ile toplumsal faydayı esas alan, hırstan uzak, hayatı iyi kurgulayan, gerçek hedefler belirleyen, yumurtaların hepsini bir sepete koymayan, aşağılık duygusuna kapılmadan, fikir alış-verişiyle kendini geliştiren, yıkıcı ve kırıcı olmayan bir kişilik geliştirilebilir. Kişisel gelişim, ebeveyn (ana-baba), çevrenin olumlu, olumsuz etkisi, karakter özellikleri, tecrübe ve yanımlarla pekiştiği bir süreçtir.

Kişilik; insanın iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer insanlardan ayırt edici, tutarlı, yapılaşmış, kişiye özgü özellik, eğilim ve ilişki şeklidir.

Başarının temelini kişilik oluşturur. 1000:1=Kişilik, 0=Başarı, 0=Tecrübe, 0=Disiplin olarak şekillendiğinde, baştaki kişilik olan 1'silirse geriye bir şey kalmaz.

Kişisel gelişim sürecinde, öğretim ve ona bina edilen eğitim birlikte ele alınır, güven ve temel değerler önemli bir yer tutar. Sahip olunan beceri üzerine bina edilecek değerlilik duygusu ve bilinci ile kişiliği olumlama, kişinin psikolojik gelişimde önemli bir süreçtir. Hayatın akışı içinde dengeyi muhafaza için insan kendisine zaman ayırarak, hobiler geliştirmelidir. Hayatta acılar başarı ve başarısızlıklar insanı olgunlaştırır ve geliştirir. Arzularını tatmin için yaşayanlar başkalarına faydalı olamazlar.

Kişisel gelişimin temelleri; (1) kendine güven, (2) becerilerinin farkında olma, (3)inanç ve değerler, (4) prensipler, (5) alışkanlıklar, (6) kendini motive edebilme kabiliyeti ve (7) toplam kalite yönetimi anlayışıdır.

Kendine güven; kişinin kendi yetenek, beceri ve kapasitesinin farkında olmasını ifade eder.

Kişi gerçekten neyi en iyi yapabiliyorsa bunu bulması gerekir. Toplumda “Ne iş olursa yaparım” düşüncesi artık beceri ve kabiliyet sayılmıyor. Kişinin inanç ve değerlerine ters düşen ortamlarda başarının azlığı, başarı için kurum kültürü ile kişinin değerlerinin uyum içinde olmasını gerekli kılıyor. Kurumun hedefi kişinin prensiplerine aykırı ve alışkanlıkları ile bağdaşmıyorsa yine mesele var demektir. İnsanlar kendini tehdit altında hissederse, bulunduğu ortama güveni sarsar ve endişe yaşamasına sebep olur. Bu tehdit algısı bulunduğu ortamdan uzaklaşmaya yöneltir.

Kişilik tipleri üzerine yapılmış eski ve yeni birçok araştırmada, sosyal ve ekonomik hayat açısından kapsayıcı olan iki farklı insan tipi sınıflaması dikkat çekiyor. Myers-Briggs yaklaşımına göre 16 farklı kişilik tipi bulunuyor ve bu 16 tip, 4 farklı kişilik özelliğinin farklı bileşimlerinden oluşuyor.

Kişilik tipleri I:

1. E (Dışa dönük) / I (iç dönük)
2. S (Duygusal) / N (Sezgilerini kullanan)
3. T (Düşünen) / F (Hisseden)
4. J (Yargılayan) / P (Kavrayan)

Kişilik tipleri II:

1. Mükemmeliyetçi (Kusursuzluk arayan, Reformcu)
2. Yardımsever (Yardımcı)
3. Başarı Odaklı (Başarılı)
4. Bireysel (Trajik-Romantik)
5. Araştırmacı (Gözlemci)
6. Sorgulayıcı (Sorgulayan)
7. Maceracı (Hevesli)
8. Meydan okuyan (Lider ve Güçlü)

9. Barışçı (Uyumlu)

Sanayi devrimi ile köylerinden koparak şehirlerde fabrikalarda çalışmaya başlayan vasıfsız işçiler sanayinin itici gücü oldular. Bu insanlardan düşünmeleri değil kol ve kas güçleriyle iş yapmaları, verilen emirleri sorgulamadan yerine getirmeleri isteniyordu. Henry Ford “Ne zaman iki el istesem yanında bir de kafa geliyor.” diye yakınıyor. Zamanla ekonominin içinde bilgisiyle iş yapan sermayeleri bilgi olan insanların sayısı arttı. Bir konuyu derinlemesine bilen ve kılı kırk yaran uzmanlar sanayi toplumunun kahramanları oldular. Günümüz ekonomik şartları bilgi işçilerinden uzmanlık ve çok yönlü bakabilme becerisine sahip olmalarını istiyor. Artık sadece bir alanda değil, birçok alanda bilgi ve beceri sahibi olmayı gerektiriyor. Yeni ekonomi bilgiye ve üretkenliğe dayalı ve farklı fikirler üretebilme becerisi istenmektedir.

Toplumda, T tipi ve I tipi insan modeli daha sık karşılaşılan ve iş hayatında faaliyet yürüten insan tipleridir.

T tipi insan; bunlar birbiriyle bağlantılı birçok alanda genel bilgi sahibidir. T harfinin gövdesi, uzmanlaştıkları alanı, T'nin kolları da kendilerine seçtikleri diğer ilgi alanlarını simgeler. Bunlar, kendi alanlarında teorik ve pratik bilgiye, güncel gelişmelere hâkimdirler fakat kendilerini sadece uzman oldukları alanla sınırlamadan farklı alanlara duydukları ilgi onları besler ve bu sayede her geçen gün daha fazla ustalaşarak çok yönlü olurlar. Yenilikçilikleri sayesinde kazandığı disiplinler arası bilgi ve tecrübe ile meseleleri daha çabuk kavrar ve hızlı çözüm üretirler.

I Tipi insan; mühendis kafasıyla hareket ederler, bir alana yoğunlaşır, meselenin bütününe hâkimiyetleri zayıftır, resmin bütününe görmekte ve etkili bir iletişimde zorlanırlar. Bunlar, kendi mesleklerinin dışındaki insanlara değer vermez, genelde her kararı kendi aralarında alır ve T tipi insanların tam tersidir.

Günümüz dünyasında birçok mesele ancak bilimler (disiplin) arası dayanışma ile ilgili bilim uzmanları iş birliği ile çözüme ulaştırılabilir. Birçok bilim insanının birlikte çalışacağı çok fazla konu bulunmaktadır. Bu da T tipi insana olan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Farklı bilgi, görüş, beceri ve düşünceye sahip çok yönlü insanların bir araya gelerek birlikte mesai yürüttükleri ve ortak akli esas alan organizasyonlar daha başarılı olurlar. Gelecekte organizasyonların daha fazla T tipi insana ihtiyacı olacağı tahmin edilmektedir.

Kendini tanıma; insanın psikolojik ve fizikî açıdan kendinde bulunanı bilme, farkında olma ve bunları doğru değerlendirmedir.

Bir insanın fizikî özelliklerini, duygularını, düşüncelerini, istek ve ihtiyaçlarını, güçlü ve zayıf yönlerini, gaye ve değerlerini, yeteneklerini ve becerilerini tanıması, bilmesi ve bunların farkında olmasını ifade eder.

Gelişim; belirli bir duruma doğru gerçekleşen olumlu değişim sürecini ifade eder. Kendini geliştirmek ise kişinin olmak istediği ve belirlediği bir durumu elde etmek için gerçekleştirdiği değişim sürecidir.

Kişiler çevredeki obje ve olguları kendine münhasır bir şekilde görme, fark etme eğilimi gösterir ve bunları tanıyarak sürekli kendini geliştirir. İki farklı kişi aynı cisim veya olguyu değişik şekilde yorumlayarak farklı davranış sergileyebilir. Kişiler için “**gerçek**” tamamen kendine münhasırdır ve kişinin ihtiyaç, istek, değer yargıları ve tecrübelerine dayanır. Kişinin bir olguya (duruma) ve objeye (nesne) davranışları ve tepkileri algılamaya bağlıdır.

Algı; kişinin tatma, koklama, duyma, dokunma ve görme gibi beş duyu yardımıyla dış dünyayı tanıma, çevresinde kendisiyle ilgili nesnelere fark etme, idrak etme, organize etme, anlama ve değerlendirme sürecidir.

Kişinin sahip olduğu özellikleri algılamaya etkiler; uyarıcıları seçer, organize eder, yorumlar ve geçmiş tecrübeleri ışığında anlamlar verir.

Uyarıcı; duyu organlarına yönelik herhangi bir girdidir.

Algılamayı etkileyen faktörler; alıcının algılama yeteneği, değer yargıları, gayeleri, ihtiyaçları, eğitim, kültür düzeyleri, duyguları, tecrübeleri, fizikî ve biyolojik nitelikleri.

Kişiyeye ulaşan duygulara ne tür tepkiler vereceği ancak algılama sonrası belirir. Algılama öznel, gerçeklik ise nesneldir. Algıya yön verilebilir fakat gerçeğe yöne verilemez. Algı, kişiyeye özel olduğu gibi topluma da özgü olabilir. İnsan önce algılar, sonra algılarına bağlı içinde bir düşünce oluşturur. Her insanın gerçekleri “kişisel” veya “yönlendirilmiş algılarla” değil, tüm netliğiyle ve nesnel olarak araştırma zorunluluğu vardır.

Duyum ve algı arasındaki farklar ise duyum basit fizyolojik bir olay, algı ise karmaşık psikolojik bir olaydır. Duyumda uyarıcılar tek tek değerlendirilir, algıda ise bir bütün olarak değerlendirilir. Duyum her kişide aynı şekilde gerçekleşir, algı ise kişiden kişiye farklılık gösterir. Duyu organları yoluyla ihtarın alınması, alıcı tarafından değerlendirilmesi, önceki uygulamalarla karşılaştırılması, alıcının kendisine göre uygun diye nitelendirdiği davranışı göstermesine sebep olacaktır.

Algı yönetimi; istihbarat sistemlerinin ve liderlerin resmi tahminleri, dış ilişkileri ve resmi eylemlerini etkilemenin yanında, toplumların duygularını, motivasyonlarını etkilemek amacıyla yapılan yayınlar veya seçilen bilgileri göstergeleri inkâr etme eylemidir. (İlk tanımlayan ABD, Savunma Departmanı).

İnsanın; görme, işitme, koklama, tatma ve dokunma gibi beş duyuya ilave; (1) akıl, (2) hayal, (3) hafıza, (4) zan (vehim), (5) sahiplenme (kullanma), (6) sürükleyen (sevk eden) ve (7) arzulama gibi yedi duyu (hasse) yardımı ile algılaması gelişir. Kişi dünyayı; tüm bu duyu ve duyu organlarıyla algılar. Bu yüzden, görsel algı, işitsel algı ve diğerleri gibi her duyguya ait algılardan bahsetmek mümkündür.

Algılama süreçleri; (1) duyum (hasse), (2) simge yönlü ve (3) duyu yönlü süreçler olarak üç gruptur. Algılama sadece duyuların bir işlevi olmayıp, birbirleriyle etkileşim içinde olan, çevreden gelen ve kişisel etkiler olarak iki tür etki sonucu oluşur.

Kişisel gelişim; kişinin kendisini tanıması ve bilinçli olarak rutinden farklı, kendisini daha iyiye, ileriye götürmek için gerçekleştirdiği pozitif çabaları sonucu gerçekleşen değişimdir.

Kişinin kendini tanıması, eksikliklerini görmeye başlaması ve bu sebeple kendini geliştirmeye karar vermesi gelişimin başladığı anı gösterir. Hedeflerini netleştirme, farklı bir bakış açısına yönelme, zihnini motive etme, öğrenme ve başarıma isteği uyandırmak için gösterdiği gayret kişisel gelişimi ifade eder.

Kişisel gelişim sürecinde, kişi sadece kendi menfaatini düşünür ve bireysellik iddiası ile daha hür ve başarılı olacağını zannederse çevresini ve topluma olan görevlerini ihmal etmiş olur. Bu da kişiyi yalnızlaştırır, toplumdan kopma, fizyolojik, psikolojik dengesinin bozulması ile hastalıklı ve başarısız olur.

Kişisel gelişim yolları:

1. Hiç kimsenin hayalleriyle dalga geçme.
2. Kıyafetlerini denemeden alma.
3. Küçük bir tartışmanın büyük bir arkadaşlığı bozmasına izin verme.
4. Arada bir kuyrukta arkanda duranlara, önüne geçmelerini teklif et.
5. İnsanlara umduklarından fazlasını ver, fakat isteyerek yap.
6. Seni kendine örnek alan biri her zaman olacaktır. Onu yüzüstü bırakma.
7. Müdürüne ne kadar dostça davranıyorsan, odacına da o kadar dostça davran.
8. Biri sana cevaplamak istemediğin bir soru sorarsa, gülümse ve 'Niçin öğrenmek istiyorsun?' de.
9. Yolculuk zamanını yüzde on beş fazlasıyla hesapla.
10. Haklarını koru fakat nezaketi elden bırakma ve unutma, tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.
11. İyi bir fikri, sırf söyleyeni sevmediğin için bir kenara atma.
12. Birinden özür dilerken gözlerinin içine bak.
13. Dua et. Duanın verdiği güç başka hiçbir şeyde yoktur.

Kişisel gelişimde; fikrini kabul ettirme, iyimserlik, istekli olma, sevgi, saygı, hür olma, güven, eleştiriye açık, duyu olgunluğu ve kapasitesini doğru değerlendirme becerisini ifade eden özgüven ve bunu geliştirme önemlidir. Özgüven, kişinin kendisi ve yetenekleri konusunda pozitif ve gerçekçi bir anlayışa sahip olduğunu gösterir.

Özgüven; kişinin kendisini tanıması, iyi ve olumlu duygular geliştirmesi, kendisi ve çevresiyle barışık olması, yapılabileceği veya yapamayacağı şeylerin kararını kendisinin verebilmesi, değerinin farkına varması, cesaretli olması ve kendi analizini yapabilmesidir.

Özgüven sahibi olmak, kişiyi başkalarının yönlendirmesine izin vermemesidir. Abartılı bir özgüven ise aslında özgüvensizliğin kamuflijıdır.

Özgüven patlaması; abartılı, aşırı özgüven, insanın kendi haddini, sınırını aşmasıdır.

Anneler çocuklara özgüven aşılama yerine onların özdenetimlerini güçlendirmeye çalışmaları daha doğru olur. Çünkü aşırı özgüven mutsuz eder, kişiye zarar verir.

Özgüven artırma usulleri:

1. Öz eleştiri yapmak.
2. Kötü şeyler yerine iyi şeylere ağırlık verme ve iyi şeyler düşünme.
3. Tecrübelerden ders çıkarma ve onlardan faydalanma.
4. Gerçekçi hedefler belirleme ve cesaretli olma.
5. Sürekli öğrenme isteği ve faydalı işler yapma.
6. Sadeliğe önem verme ve gelişime yönelme.

Özgüven eksikliği; kendinden şüphe duymak, pasiflik, boyun eğme, aşırı uyum gösterme, yalnızlık, eleştiriye hassas olma, güvensizlik, depresyon, aşağılık duygusu ve sevilmediğini hissetme durumudur. Özgüven azaldığında bunun yeniden inşası gerekir.

Başarı için motive eden sözler:

1. “Çalışanlar, kötülük düşünmeye vakit bulamazlar, çalışmayanlar ise, kendilerini kötülükten kurtaramazlar.” Hz. Ali

2. “Başarı bir son, başarısızlık ise ölüm değildir; önemli olan devam etmeye cesaret edebilmektir.” Winston S. Churchill
3. “Başarı, onu aramaktan vazgeçmeyenlere gelir.” Henry David Thoreau
4. “Ne kadar bilersen bil, söylediklerin karşındakilerin anlayabileceği kadardır.” Mevlâna
5. “İnsanlar sizi severlerse dinlerler, size güvenirlerse sizinle iş yaparlar.” Zig Ziglar
6. “Günün adamı, olmaya çalışma, hakikatin adamı olmaya çalış çünkü gün değişir, hakikat değişmez.” Mevlâna Celaleddin-i Rumî
7. “İncinsen de incitme.” Hacı Bektaş-ı Veli
8. “Değişim fırsatları içerisinde barındırır.” Seth Godin
9. “En iyi dost, bendeki en iyi yönleri ortaya çıkaran insandır.” Henry Ford
10. “İntikam almak için misilleme yaparsam, bundan sonra nasıl hizmet edeceğimi kendim değil, artık düşmanların tayin etmiş olacak.” Luter King
11. “Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz, şahsın görülür rutbe-i aklında eseri.” Ziya Paşa
12. “Terbiye ana kucağından başlar; her söylenen kelime, çocuğun şahsiyetine konan bir tuğladır.” Namık Kemal
13. “Nerede olursanız olun, elinizdekilerle yapabileceğinizi yapın.” Theodore Roosevelt
14. “İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir. Sen kendin bilmezsen bu nice okumaktır.” Yunus Emre
15. “Hayat bisiklet sürmek gibidir. Dengenizi korumak için, devam etmelisiniz.” Albert Einstein
16. “Güzel bir düşünce de ibadet sayılır.” Ahmet İbşihî
17. “Yapmak istediğin her şeyi düşünerek karar ver, verdiğin kararı da mutlaka gerçekleştir.” Benjamin Franklin
18. “Allah’a dayan, sa’ye sarıl, hikmete ram ol, yol varsa budur, bilmiyorum başka yol.” M. Akif Ersoy
19. “Ulaşmak istedikleri bir hedefi olmayanlar, çalışmaktan zevk almazlar.” Emile Raux
20. “Bir gemi doğruya gider, biri batıya. Esen aynı rüzgârla: hangi yöne gidebileceğini belirleyen rüzgâr değil, yelkendir.” Ella Wheeler Wilcox
21. “Aradığını bilmeyen, bulduğunu anlayamaz.” Cladue Bernard
22. “Bazı yenilgilerin sebebi, insanların işi yarıda bıraktıklarında, başarıya ne kadar yakın olduklarını bilememeleridir.” Thomas Edison
23. “Demir mıkna-tısa âşıktır. Hep ona doğru koşar, zaferde sabra âşıktır ve devamlı ona koşar.” Sühreverdi
24. “Hayatta yapabileceğiniz en büyük hata, sürekli bir hata daha yapacağımız korkusudur.” Albert Hubbard
25. “Taşı delen suyun gücü değil, damlaların sürekliliğidir.” Anonim
26. “İnsanın sağlığını koruyan iki faktör vardır; işini sevmesi ve hayatı sevmesi.” Sigmund Freud
27. “Başarı bir yolculuktur, bir varış noktası değil.” Ben Sweetland
28. “Ahlâk konusunda en mühim dersler kitaplardan değil, yaşanan tecrübelerden alınır.” Mark Twain
29. “Duyduğumu unuturum, gördüğümü hatırlarım, yaptığımı öğrenirim.” Çin atasözü.
30. “Başkaları için duyduğun endişe, kendin için duyduğun endişelerin önüne geçtiği zaman olgunlaşmışsın demektir.” John Mac Noughton
31. “Hiçbir zaman risk almak istemiyorsanız sıradanlığı kabul etmelisiniz.” Jim Rohn
32. “Zamanın ters, sohbetin faydasız, her reisin bezgin olduğunu ve her başın bir ağrı taşıdığını görünce, evime kapanıp şeref ve haysiyetimi korudum ve izzet olarak bununla kanaat ettim.” Farabi
33. “Hayatım boyunca büyük resmi görmeyi başaramayan ama büyük ofisleri kaplayan küçük insanlarla karşılaştım.” İmran Han
34. “İyilerin tembelliği, kötülerin hâkimiyetini sağlar.” Mevlâna Celaleddin-i Rumî
35. “İlerlemek için, konfor bölgenizin dışına çıkmalısınız. Gerçek ilerleme için bu kaçınılmazdır.” Michael John Bobak
36. “Kişinin hataya en açık olduğu an, kendisini en güçlü hissettiği andır.” Ali Coşkun
37. “Para her şeyi yapar diyen adam, para için her şeyi yapan adamdır.” Benjamin Franklin
38. “Uyuyan insanı uyandırmak kolay fakat uyuma numarası yapanı uyandırması çok zordur.” Mahatma Gandhi
39. “Cesareti ile yaşayamayan esareti ile ölür.” Yavuz Sultan Selim
40. “Gelecekteki başarıların önündeki en büyük engel bugünkü kaygılardır.” Franklin D. Roosevelt
41. “Bir plandan mahrumsan, başkalarının planını parçası olursun.” Amerikan atasözü

42. “Başlamanın yolu konuşmayı bırakıp harekete geçmektir.” Walt Disney
43. “En büyük başarımız hiçbir zaman düşmememiz değil, her düşüşümüzde yeniden ayağa kalkmamızdır.” Konfüçyüs
44. “Yaptığı işi sevmeyen kimsenin başarılı olması beklenemez.” David Sarnoff
45. “Tüm hayallerimiz, onları takip edecek cesaretimiz olursa gerçekleşebilir.” Walt Disney
46. “Cesaretin korkunun yokluğu değil korkuya karşı alınmış bir zafer olduğunu öğrendim. Cesur kişi hiç korku hissetmeyen değil, korkuyu yenmeyi başarabilendir.” Nelson Mandela
47. “Değerlerden mahrum bir eğitim faydalı olmaktan ziyade, insanı daha zeki bir şeytan yapar.” C. S. Lewis
48. “Yalnızca büyük yenilgileri göze alanlar büyük zaferler yaşayabilir.” Robert F. Kennedy
49. “Güç fizikî kapasiteden değil güçlü bir iradeden gelir.” Mahatma Gandhi
50. “Susunluğum asaletimdendir, her lafa verilecek cevabım var, lakin bir lafa bakarım laf mı diye, bir de söyleyene bakırım adam mı diye.” Mevlâna Celaleddin-i Rumî
51. “Bilmediğini bilen çocuktur; ona öğretin. Bilmediğini bilmeyen cahildir; ondan uzak durun. Bildiğini bilmeyen uykudadır; onu uyandırın. Bildiğini bilen, bilge kişidir; onu takip edin”. Konfüçyüs
52. “Gülmeyi bilmeyen dükkân açmasın.” Çin atasözü
53. “Zor bir iş, zamanında yapılması gerekip de yapılmayan kolay şeylerin birikmesiyle oluşur.” Henry Ford
54. “İnsanlar, görünüşleri ile karşılanır, bilgileri ile ağırlanırlar ve ahlâkları ile de uğurlanırlar.” Mevlâna Celaleddin-i Rumî
55. “Bir şey biliyorum, o da hiçbir şey bilmediğimdir.” Sokrates
56. “Engeller beni durduramaz, her bir engel kararlılığımı daha da güçlendirir.” Leonardo da Vinci
57. “Oğlum, bütün hayatını kolların ve ayakların belirlemeyecek.” Hayatına asıl yön verecek olan beynin ve kalbindir. Bir şeyi gerçekten istiyorsan, bütün engelleri yenip ona ulaşabilirsin.” Shelton
58. “Hata değil, çare bulun.” Henry Ford
59. “Başkası düştü mü, “çürük tahtaya basmasaydı” deriz. Kendimiz düşünce, bastığımız tahtanın çürük çıkmasından şikâyet ederiz.” Cenap Şehabettin
60. “İlk çağlarda güçlü olan, sanayi çağında zengin olan, bilgi çağında ise bilgili olan kazanacaktır.” A. Toffler
61. “İnsanı yaşat ki, devlet yaşasın.” Şeyh Edebalı
62. “Tez elde edilen başarı, insanı kararsız ve maceraperest yapar.” Bacon
63. “Ders alınmış başarısızlık başarı demektir.” Malcom S. Forbes
64. “Başarı insana belki çok şey öğretmez, fakat başarısızlık çok şey öğretir.” Çin Atasözü
65. “İyi bir başlangıç, yarı yarıya başarı demektir.” Andre Gide
66. “Bütün büyük işler, küçük başlangıçlarla olur.” Cicero
67. “Bir milletin büyüklüğü, nüfusunun çokluğu ile değil, akıllı ve faziletli insan sayısı ile belli olur.” V. Hugo
68. “Normal bir insanın elinden geleni yapmaya çalışması, zeki bir insanın tembelliğinden iyidir.” G. Gracian
69. “Bilginin efendisi olmak için çalışmanın uşağı olmak şarttır.” Balzac
70. “Bilgi insanı şüpheden, iyilik acı çekmekten, kararlı olmak korkudan kurtarır.” Konfüçyüs
71. “İyi bir kafaya sahip olmak yetmez; mesele onu iyi kullanmaktır.” Rene Descartes
72. “İnsan beyni sahibinin ihtiyaçlarından fazla gelişmiş bir araca benzer.” A. R. Wallece
73. “Plansız çalışan kimse, ülke ülke dolaşıp hazine arayan bir insana benzer.” Rene Descartes
74. “Rüzgârın yönünü tayin edemeyiz fakat geminin yönünü değiştirebiliriz.” Enaca
75. “Bazı insanları her zaman, bütün insanları zaman zaman aldatabilirsiniz. Lakin herkesi devamlı aldatamazsınız.” Abraham Lincoln
76. “Düşmanımı dost yaparak, onu yok ederim.” Abraham Lincoln
77. “Küçük kafalar kişileri, orta kafalar hadiseleri, büyük kafalar fikirleri konuşur.” Lao Tzu
78. “Bir yıl sonrasını düşünüyorsan pirinç ek. On yıl sonrasını düşünüyorsan meyve fidanı dik. Yüz yıl sonrasını düşünüyorsan insan eğit.” Çin Atasözü
79. “Fikrinden şüphe etmeyen kişi fikrinin sorgulanmasından da rahatsız olmaz. Fikirleri parlatıp koruyan onların yasaklarla desteklenmesi değil, serbestçe tartışılıp değerlendirilebilmesidir.” Mehmet Tikici

80. "Zor zamanlar güçlü insanları yetiştirir, güçlü insanlar çevresine rahat zamanları yaşatır ve rahat zamanlar zayıf insanları çıkarır, zayıf insanlar da zor zamanları getirir." Anonim

81. "Konsantrasyon, bezginlik duymadan fiziki ve zihni enerjiyi tek bir noktaya sürekli uygulama yeteneğidir." Thomas Edison

82. "Esen aynı rüzgâr ile bir gemi doğuya biri batıya gider; hangi yöne gidebileceğini belirleyen rüzgâr değil, yelkendir." Ella Wheeler Wilcox

83. "Gücünü aşan rolü üzerine alan, bu rolü, iyi oynamadığı gibi yapabileceği rolü de terk etmiş olur." Epiktetos

84. "Nerede olursanız olun, elinizdekilerle yapabileceğinizi yapın." Alex Morrison

85. "Bir ülkede akıl ve sanattan çok, servete değer verilirse, bilinmelidir ki orada keseler şişmiş, kafalar boşalmıştır." Büyük Frederich

86. "Parayı köleniz yapın, yoksa efendiniz olur. Para açlığı giderir mutsuzluğu değil, yemek mideyi doyurur ruhu değil." Bernard Shaw

87. "Yüz lira kazanıp yüz lira harcayan sefildir, yüz lira kazanıp yüz bir lira harcayan rezildir, yüz lira kazanıp doksan dokuz lira harcayan zengindir." Anonim

88. "Akıllı insan yaşadıklarından ders olan ve hayatını ona göre düzenleyen, çok akıllı insan ise başkalarının tecrübelerinden de ders çıkarandır." Anonim

89. "İnsanlar bankacılık sisteminin nasıl çalıştığını bilseydi güneş doğmadan devrim yaparlardı." Henry Ford

90. "Sanma ki dert sadece sende var. Sendeki derdi nimet sayanlar da var." Mevlâna Celaleddin-i Rumî

Bir Yönetim Hikayesi

Bir Bilge, konferansında; "insanlar ne kadar az konuşursa o kadar zekidir" dediğinde dinleyicilerden birisi sorar: "Hiç konuşmayanların durumu nedir?" Bilge cevap verir: "O kadar zekisine hiç rastlamadım!" İnsanlar "anlatmayı ve birileri tarafından dinlenmeyi" çok sevdikleri için olsa gerek Marco Paşa'nın yanından ayrılırken "adeta sorunlarına çözüm bulunmuş olmanın huzuruyla" ayrılırlarmış. Bu sebeple "derdini Marco Paşa'ya anlat" sözü, "dinlemeye atfedilen değer" bir ifadesi olduğu söylenir. Yöneticiler bütün dezavantaj ve organizasyonu zarara uğratma pahasına ifade hürriyetini engelleme sebebi genelde cehalettir. İstibdadın olduğu yerde teşebbüs hürriyeti, fikrini açıklama hürriyeti veya bir iş görme becerisi de gelişmiyor. Onun için "doğuyu insanlar batıyı sistemler yönetir" diyorlar. Bu sistem olarak, kurumsal olarak, bir kültür olarak yerleşmesi lâzım. Bunun için herkese düşen sorumluluklar vardır. Müstebit yöneticiler insanların veya personelinin hindi gibi düşünmesini, papağan gibi konuşmasını isterler. Malûm, papağan söyleneni tekrar eder. Baskıcı yönetimde hindi gibi düşünebilirsin, ama insan gibi düşündüğünü konuşamazsın. Fikir hürriyeti için üç unsur gerekiyor: Birincisi üst yönetim böyle bir değişimin gerekliliğine inanacak. İkincisi böyle bir değişimi destekleyecek. Üçüncüsü de bu değişimin yaşanması için katılıp çalışacak. Buna "İnanç, destek, katılım" denir. Kültürün dönüşmesi ve yeni bir kültürün yerleşmesi için o organizasyonun başındaki kişilerin bu kültürel değişimin gerekliliğine inanması şart. Eğitimin ezbere dayalı olduğu yerde sorgulama kültürü gelişmez. Sorgulama kültürü olmayınca da çözüm üretme mümkün olmuyor. Çözüm üretme olmayınca da ilim değerlendirilmiyor. Bunun çözümü için üst yönetim, astlar ve bir de içinde bulunulan şartlar, bu üçü bir arada olursa dengeliyor. Öncelikli görev yukarıya düşüyor. Aşağının da buna hazır olması gerekiyor. Marifet iltifata tabidir. Astlar zorlarsa idareci de değişir aslında. "Fikrinden şüphe etmeyen kişi fikrinin sorgulanmasından da rahatsız olmaz. Fikirleri parlatıp koruyan onların yasaklarla desteklenmesi değil, serbestçe tartışılıp değerlendirilebilmesidir." Mehmet Tikici (Prof. Dr)

Dokuzuncu Bölüm Değerlendirme Soruları

1. Klasik iktisatçılara göre devletin temel işlevleri nelerdir?
2. Maliye politikası nedir ve gelişimi nasıldır? Açıklayınız.
3. Maliye politikasının konusu nedir?
4. Maliye politikasının temel amaçları nedir?
5. Maliye politikasının hedeflerine ulaşmada izleyeceği temel politikaları nelerdir?
6. Maliye politikasının temel araçlarını sıralayarak, açıklayınız.
7. Kamu yönetiminde yeniden yapılandırma nedir?
8. Kamu yönetiminde yeniden yapılandırmanın sebepleri nedir?
9. Başarı nedir? İş hayatında başarının temel şartları nelerdir?
10. Başarıyı engelleyen unsurlar nelerdir? Sıralayarak, açıklayınız.
11. Algılama, kişisel gelişim ve özgüven kavramlarını açıklayarak, özgüven artırma usullerini yazınız.

İŞ AHLAKI VE SOSYAL SORUMLULUKLAR

1. İŞ AHLÂKI

İş, günümüzde birçok sosyal etkileşim sürecini ve birlikte faaliyet yürütülen paydaşları etkileme yeteneğini barındıran karmaşık bir mesleki faaliyettir.

1.1. Toplum Hayatını Düzenleyen Kurallar

Toplumun oluşum, gelişim ve huzur içinde yaşamasında o toplumu meydana getiren insanlar arasında uygulanan ve insan ilişkilerini düzenleyen kurallar önemli bir yer tutar. Dinî kurallar, ahlâkî kurallar, görgü kuralları, örf ve adetler, hukuk kuralları ve insan hakları toplum hayatını düzenleyen temel kurallardır.

Toplumda insan ilişkilerini düzenleyen kurallar:

1. Dinî Kurallar: Din, ibadet, itaat, iman, amel, takva, ahlâk ve tevhit mevzu olarak insanlara Allah tarafından peygamberler vasıtası ile teklif olunan hak ve hakikat kanunlarıdır. Din, insanlara dünya ve ahiret saadetini gösteren Allah ile kul arasında, insanın insanla ve toplumla olan ilişki kurallarını içerir.

Dinin temel işlevleri:

1. Kâinatın ve dünyanın gayesini belirler.
2. Hayatın ve insanın yaratılış gayesini belirler.
3. İnsanın toplum hayatında barış ve kardeşçe yaşamalarını sağlar.
4. Toplumun istikrarı ve devamı için kurallar vazeder.
5. Dua ile ruhî huzur bulmasını sağlar.
6. Ferdî ve toplumsal sorumlulukları belirleyerek insanlar arası ilişkileri düzene koyar.
7. Toplumun dayanışmasına katkı sağlar.

2. Ahlâk Kuralları: Toplumda iyi ve kötü diye nitelenen değer yargılarına göre yapılması veya yapılmaması gereken davranışlara ilişkin insan hayatını düzenleyen ve sürekliliği olan kurallardır. Hukuk, insanın dışa dönük davranışlarına kural koyarken ahlâk ise iç düşünce, niyet ve maksat için kurallar koyar. Ahlâk nesnel ve öznel diye ikiye ayrılır. **Nesnel** (sosyal) **ahlâk**, insanın diğer insanlara karşı olan vazifelerini, **öznel ahlâk** ise kişinin kendi iç dünyası ile ilgilidir. **Kişisel ahlâk**, insan davranışları hakkında iyi veya kötü şeklindeki değer yargılarıdır. **Toplumsal ahlak**, insanların birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerini düzenleyen manevi nitelikteki kurallardır. İnsanların belirli davranışları iyi veya kötü diye nitelemeleri esasına dayalı ahlâkî kurallar aslında din kuralları ile iç içedir. Bazı din kuralları aynı zamanda ahlâk kurallarını oluşturmaktadır.

3. Görgü Kuralları: Toplum hayatında kuşaktan kuşağa geçen, yaptırım gücü olan ve toplum üyeleri arasında manevi bağları güçlendiren her çeşit kültür değeri, alışkanlık, töre, görgü, bilgi, davranış ve a'nane (gelenek) olarak ifade edilir. Görgü, bir toplumda var olan ve uyulması gereken saygı, nezaket ve incelik kurallarıdır. Kişiler karşılaştıklarında nasıl davranmaları gerektiğini belirleyen; konuşma, yeme-içme, giyim, bayram ve düğünlerde nasıl davranılacağını belirleyen kurallardır.

4. Örf ve Âdetler: Belirli alışkanlıkla yapılan davranış şekilleri toplumda yerleşmesi, tekrarlanma zorunluluğu ve inancının yaygınlaşmasıyla örf ve âdet kuralları oluşur. Ahlâk kuralları temelde kişisel değerler olurken, örf ve âdetler toplumsal değerlerdir. **Örf**; yasaklarla belirlenmeyen halkın kendiliğinden uyduğu gelenek demektir. **Âdet (töre)**; bir topluluk içinde öteden beri uyulan ve uygulanan tekrarı ile alışkanlık hâline gelen davranış, kuraldır. Örfün manasında iyilik bulunurken âdetler kötü alışkanlıklar şeklinde de görülebilir. Bu iki kavram arasında fark olmasına rağmen bir arada veya tek başlarına kullanılmaktadır.

5. Hukuk Kuralları: Kişilerin toplumla, birbirleriyle ve devletle ilişkilerini, haklarını, yükümlülüklerini düzenleyen ve uyulması kamu gücüyle sağlanan kurallardır. Kanunsuz suç ve ceza olmaz kuralıyla, toplumun barış, güven huzur içinde yaşayarak devamını hedefler. Din, ahlâk ve hukuk kuralları iç içedir. Hukuk kuralları, ahlâk, örf ve âdetten farkı toplum içinde zamanla oluşmaması, yetkili kamu eliyle yapılmasıdır.

6. İnsan Hakları: Tüm insanların sahip olduğu temel hak ve hürriyetlere insan hakları denir. İnsanın insan olarak dünyaya gelişi ile birlikte elde ettiği haklardır. **Temel insan hakları**; (1) Hayat hakkı, (2) Sağlık hakkı, (3) Eğitim hakkı, (4) Mülk edinme hakkı, (5) Seyahat hakkı, (6) Haberleşme hakkı, (7) Kanun önünde kendini savunma hakkı, (8) Hak arama hakkı, (9) Seçme ve seçilme hakkı, (10) Özel hayatın gizliliği hakkı ve (11) Devlet hizmetlerinden eşit olarak faydalanma hakkı.

İnsan hakları, insanların geliştirdiği ve demokratik devlet yapılarında uygulanması zorunlu evrensel bir değerdir. Bir devletin insan haklarını kabulü o devletin gelişmişlik düzeyini gösterir.

1.2. Ahlâk Kavramı ve Kaynağı

Ahlâk, Arapça kökenli, huy, seciye, mizaç, tabiat, yaradılış ve karakter gibi manaya gelen hulk kelimesinin çoğuludur. Etik ise Latince kökenli; ahlâk bilimi anlamına gelir. Batı'da Almanca moral, Fransızca morale, İngilizce morals olarak kullanılan ahlâka daha çok geleneklerle ve kültürle ilgili bir anlam yüklenirken; ahlâkın

Yunancadaki etik şeklindeki kullanımı daha çok felsefi bir içerik taşır. Ahlâk sözcüğü, etik ve moral diye isimlendirilen ve birbirinden farklı iki içeriği birlikte tanımlanmaktadır.

Ahlâk, için tek bir tanım yok, genel olarak ahlâkın “bir davranış kodu” ve “toplum fertleri için bir rehber” olduğu ifade edilir. Etik ile ahlak kavramı çoğu zaman birbirine karıştırılır. Etik, doğru ve yanlış fiilin teorisi, ahlak ise onun pratiğe dönüşmüş hali gibidir. Etik, felsefenin bir dalı olarak kişilerin sergilediği davranışların hangileri doğru, hangileri yanlış gibi ahlaki sorular ve sorunlar üzerine akıl yürütür.

Ahlâk; kişide devamlılık oluşturan, meleke haline gelen, terki mümkün olmayan huylardır.

Ahlak; toplumda iyi ve kötü diye nitelenen değer yargılarına göre yapılması veya yapılmaması gereken davranışlara ilişkin kurallar bütünüdür.

Ahlak; insanın toplum içinde bir hedefe dönük kendi arzusu ile iyi veya kötü olarak nitelendirilen manevî vasıfları, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlarıdır.

Ahlâk kavramı, dinî, seküler (dünyevi) ve felsefi topluluklarca, insanların sübjektif olarak çeşitli davranışlarının yanlış veya doğruluğunu belirleyen bir hüküm ve kurallar sistemi ve/veya inancı için kullanılır. Tüm dinler önce ahlâk der. Toplum, ahlâk üzerine inşa edilir. Manevi nitelikteki ahlâkî kurullar, insanın kendi iç âleminde tutarlı olmasını hedefleyen, beden ve ruh bütünlüğünü sağlayarak, toplumun birlikte yaşama kültürünü geliştirir. Övülen huyları kazanmak ve yerilen huyları terk etmeyi gerektiren ahlâk, huylara ait bilgi olmasıyla tek bir kişi veya topluluğa münhasır kalmayıp farklı isimlerle de olsa tüm toplumlarda vardır.

Ahlâk felsefesinde, ahlâk hükümleri, normatif (kural koyucu) olarak; iyi, kötü, yapılması veya yapılmaması gerekeni belirtir. Kişinin iyi olana yönelmesi, fazilet, iç muhasebe, hür irade ile ahlâkî kurallara uyma ve davranış gerçekleştirme ahlâkî felsefenin temelini oluşturur.

Ahlâk bilimi; iyi, kötü, doğru ve yanlış gibi meseleleri inceleyen, ahlâkî bir davranış kuralı koyan, neyin yapılması gerektiği, hangi davranışın iyi olduğu ve hayata anlam kazandırdığını gösteren felsefe disiplini.

Ahlâk felsefesi (moral philosophy); insan hayatının ahlâkî boyutu ile ilgilenen ve hayatındaki değerler, kaideler ve yargıları inceleyen felsefe dalıdır.

Ahlâk nesnel ve öznel diye ikiye ayrılır. **Nesnel** (sosyal) **ahlâk**, insanın diğer insanlara karşı olan vazifelerini, **öznel ahlâk** ise kişinin kendi iç dünyası ile ilgilidir. **Kişisel ahlâk**, insan davranışları hakkında iyi veya kötü şeklindeki değer yargılarıdır. **Toplumsal ahlak**, insanların birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerini düzenleyen manevi nitelikteki kurallardır. Toplum içerisinde düzeni sağlayan yazılı kurallar hukuku ifade ederken ahlâk toplumun inanç ve kültürü ile iç içe olan ve kişiye vicdanî mesuliyetler yükleyen yazılı olmayan kurallardır. Ahlâk kuralları dağınık, organize olmamış nitelik taşımasına mukabil, hukuk kuralları toplu ve sistemlidir. Ahlâkın asıl yaptırımı vicdandır, hukukun ise devlet gücü ile uygulanan zorlayıcı yaptırımlardır. Vicdan tefessüh (çürüme) ederse insan ve cemiyet yozlaşır.

Geçmişten günümüze gelen görüşlere göre ahlâk kurallarının ne olduğu ve neye dayandığı, kaynağının ne olduğu kişiden kişiye ve toplumdan topluma değişebilir. Bilim insanlarının bazıları ahlâkın temelini din, kimileri akıl, bazıları da insan tabiatı olduğunu söylemişler. Ahlâk toplumla birlikte bir anlam taşıması sebebiyle, her toplumun adet, gelenek ve düşünceleri farklı olduğu için farklı ahlâk prensiplerini ve göreceli ahlâkî ortaya çıkmaktadır.

Göreceli ahlak; her coğrafi bölge, ırk, tabiat, hayat şekline göre değişiklik gösteren ve bu farklılıkların hiç yadırganmadan o toplum tarafından kabul gördüğü ahlakıdır.

Ahlak konuda insanlık tarihinde üç temel tez vardır. **Birinci tez**, ahlâkı insanın hem yaratılışı, tabiatı veya fitrat kanunları anlamında, hem de peygamberler aracılığıyla gönderilen vahiy kaynaklı kurallar anlamında kabul eden dinlerin tezleridir. **İkinci tez**, ahlâkı akıl referanslı olarak ele alan, onu hem bir metafizik hem de pratik bir insani gerçek olarak gören farklı felsefe doktrinlerinin tezleridir. **Üçüncü tez** ise ahlâkın topluma dönük yönü üzerine geliştirilen antropolojik ve sosyolojik teorilerdir.

Doğu toplumlarında ahlâkın çelişkisiz temel kaynağı din ve dinin fitrata uygun geliştirdiği vicdandır. Kaynağı din olmayan ve insanlar tarafından konmuş ahlâkî kurullar, onun sosyal ve manevi yaptırımının etkisini azaltır, gittikçe kutsal değerlerden uzaklaştırır ve insanı bencilleştirerek yozlaştırır. İnsanı sadece bu dünyada yaşayan, haz ve zevklerini tatmin etmesi gereken bir yapıda gördüklerinden ahlâk teorileri de bu düşünceyi tamamlayıcı unsurlar ihtiva etmektedir. Dini anlamda ahlâk, bir toplumda kabul edilen doğrudan veya dolaylı olarak İlâhî kaynaklı belli kurullar topluluğunu ifade ederken; felsefenin bir dalı olarak etik ise, ahlâkî kavramların çözümlenmesi için, rasyonel, mantıkî ve teorik temelleri bulmaya çalışır.

1.3. Ahlâkın Temel Kaynakları

Ahlâkın farklı kaynakları ile birlikte zamanımızda onu besleyen ve sürekli geliştiren kaynaklar açısından bakıldığında bunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

Ahlâkın temel kaynakları:

1. Din: İbadet, itaat, iman, takva, ahlâk, tevhit, boyun eğme gibi anlamları ihtiva eden, kaideleri Allah tarafından belirlenen ve peygamberler vasıtasıyla insanlara tebliğ edilen, insanlara dünya ve ahirette saadet yollarını gösteren sistemdir. Din, kesin olarak ahlâka temel kaynaklık teşkil eder. Dini mefhumların siyaset için kullanımı birçok insanın dinden uzaklaşmasına sebep olur ve dine büyük zarar verir.

2. Örf ve Adet (töre): Belirli alışkanlıkla yapılan davranış şekilleri toplumda yerleşmesi, bu davranışların tekrarlanması zorunluluğu ve inancının yaygınlaşmasıyla örf ve âdet kuralları oluşur. Ahlâk kuralları temelde kişisel değerler olmasına rağmen örf ve âdetler toplumsal değerlerdir. Örf kavramı, bilmek ve tanımak anlamına, âdet ise izlene izlene alışkanlık hâline gelen davranışları ifade eder. Örfün manasında iyilik bulunurken âdetler kötü alışkanlıklar şeklinde de görülebilir. Bu iki kavram arasında fark olmasına rağmen bir arada veya tek başlarına kullanılmaktadır. Örf ve âdete, duruma göre “töre” de denilmekte ahlâka kaynaklık yapmaktadır. Örf, ahlâkî kuralların belirlenmesi ve gelişmesine önemli katkı sağlar.

3. Gelenek ve Görenek: Toplum hayatında kuşaktan kuşağa geçen, yaptırım gücü olan ve toplum üyeleri arasında manevi bağları güçlendiren her çeşit kültür değeri, alışkanlık, töre, görgü, bilgi, davranış ve anane olarak ifade edilir. Kişiler karşılaştıklarında nasıl davranmaları gerektiğini belirleyen; konuşma, yeme-içme, giyim, bayram ve düğünlerde nasıl davranılacağını belirleyen ve ahlâka kaynaklık teşkil eden kurallardır.

4. Felsefî Kaynaklar: Felsefeciler, insanlar için neyin iyi veya kötü olduğunu her zaman tartışmışlar. Aristoteles, (MÖ 367–MÖ 347) Z, Zenon (MÖ 490-430), Epiküres (MÖ 341-270) gibi eski Yunan felsefecileri kendilerine göre iyiyi kötüyü, fazileti yorumlamıştır. Yine, Sokrates (MÖ 469-399), Platon (MÖ 427-347), Farabi (870- 950), B. Spinoza (1632-1677) ve E. Kant (1724-1804) gibi felsefeciler evrensel ahlâka inanırlar ama kaynağının insanın dışında olduğunu ve kendi bağımsız kuralları olduğunu savunurlar.

Sokrat için ahlâkın kaynağı bilgidir ve insan aklıyla bunu bulabileceğini ifade eder. **Platon**, iki evrenin olduğunu söyler birisi yaşanılan bu evren diğeri ise idealar dünyası olan ezeli, ebedidir ve bunlar görünmez ancak kavranabilir olduğunu söyler. **Farabi**'ye göre evrende tek gerçeklik Allah'tır. İnsana en yüksek mutluluğu veren bilgi de Allah bilgisidir. Evrenin temel kanunları Allah'ın yarattığı kanunlardır. **Spinoza**, Allah-evren-insan ayrımının olmadığını savunur. Allah, evren ve insan; birdir, aynıdır diyerek Panteist bir görüş sergiler. İnsanlar, kendisinin de bir parçası olduğu tabiat düzenini anlayarak ve bu bilgiye dayanarak ahlâkî bir şekilde davranmalıdır. **Kant** ise iyi niyete dayanan ve sorumluluk duygusundan kaynaklanan her fiilin sonucu ne olursa olsun ahlâkîdir demektedir.

Felsefeciler ahlâkın kaynağına dair çeşitli felsefi yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Bunlar:

1. Haz Ahlâkı: Bu anlayışa göre, ahlâkî faaliyetin değeri, fiilin sonucunda oluşan hazdan gelmektedir. Hazcılar, haz duygusunun farklı derecelerde ve kişiye bağlı olmasından dolayı, evrensel ahlâk kanunu reddederler. Bu ahlâkî yaklaşımının iki tipik temsilcisi; **Aristippos** ve **Epiküros**'dur. Aristippos'a göre haz sağlayan şey iyidir, acı veren şey de kötüdür. Epiküros'a göre ise haz, tüm insanların hedeflediği ve yönelmek durumunda olduğu hedeftir.

2. Fayda Ahlâkı: Bu anlayışa göre, kişiye fayda sağlayan şeyler iyi, fayda sağlamayan şeyler ise kötüdür. Bu anlayış ahlâkî fiilin sonucuna değer vermekte, ahlâkî fiilin değerini onun vereceği sonuca bağlamaktadır. Faydayı ve başarıyı iyinin kriteri sayan bu anlayışa göre de evrensel ahlâk kanunu yoktur. Bu bakımdan, faydacılar ile hazcılar fikrî olarak benzer durumdalar.

3. Bencillik Ahlâkı: Bencillik, kişinin kendi kişiliğine ve çıkarlarına düşkünlük göstermesidir. Ahlâkî manada bencillik, kişinin tüm fiillerinin ben sevgisiyle belirlendiğini, ahlâklı olmanın da kendini koruma güdüsünün dışı vurulması olduğunu ileri süren görüştür. Bu sebeple benciller de faydacılar ve hazcılar gibi evrensel ahlâk kanununun varlığını kabul etmezler. Bu anlayışın öncüsü Hobbes'a göre insanı yönlendiren ve harekete geçiren iki önemli saikten biri ben sevgisi diğeri ise kendini korumadır. Hobbes, hayatta en önemli ve değerli şey olarak kişinin kendi başarısı ve mutluluğunu görür.

4. Anarşizm: Anarşistler, hukuk kuralları gibi ahlâkî kuralları da insanın hürriyetini kısıtlayan kurullar olarak görürler. Bu kurallar olmadan, insanın kendini daha iyi ortaya koyabileceğini ve daha iyi bir hayat yaşayacağını ileri sürerler. Bunların felsefesine göre, önemli olan tek şey kişilerin hak ve hürriyetleridir. Bu felsefenin iki tipik temsilcileri; Proudhon ve Stirner'dir.

Proudhon; insanların tabii durumlarının yapay kurumlarla zorlanmaması gerektiğini ve baskıcı kurumların kaldırılmasının insanı mutlu edeceğini ifade eder.

Stirner; insanın kendisi dışında hiçbir şeye ve hiç kimseye karşı sorumluluk altında olmadığı ve "iyinin de kötünün de benim için hiçbir anlamı yoktur." insan fiillerini haklı çıkaran şey, yalnızca kendi kişilik gücü olduğunu savunur.

5. Nihilizm: Bu anlayış mevcut olan görüşlere, değerlere ve düzene karşı hiçbir kaide tanımayan felsefi yaklaşımdır. Bu akımın tipik temsilcisi, **Nietzsche**'dir. Nietzsche, köle ahlâkı olarak nitelediği geleneksel ahlâk anlayışına karşı çıkarak, ahlâk dışı bir öğreti kurmaya çalışmıştır. Ona göre hayatın temel sebebi güçlü olma isteğidir. Mutluluğu hazda değil, güçlü olmada görür. Güçlü insani, gücü sayesinde geleneksel değerleri yenerek kendi değerlerini oluşturabilen insan olarak görür.

6. Öz Ahlâkı: Sartre'in temsilciliğini yaptığı bu anlayışta insan, değerlerini kendisi oluşturur ve yolunu kendisi seçer. Genel bir ahlâkî değer ve dünyada insana yol gösterecek bir işaret olmadığını söyler. İnsanın bu noktada hür olduğunu, kendi kararını kendisi vereceğini, kendi özünü kendi belirleyeceğini ve sorumluluklarına katlanacağını ifade eder.

Ahlâk, beslendiği kaynaklara bağlı olarak farklılıklar gösterecektir. Bu açıdan Asya ve Avrupa toplumlarının ahlâkî değer yargılarının farklılıkları karşılaştırmalı olarak ortaya konması gerekir.

1.4. Evrensel Ahlâk İlkeleri ve Gelişimi

Bugün için felsefecilerin hepsinin ortak kabul ettiği evrensel bir ahlâk kanunu yoktur.

Ahlâkın evrensel olmasını isteyen felsefeciler olduğu gibi ona karşı çıkanlar da vardır. Jean Paul Sartre, Friedrich Nietzsche gibi felsefeciler evrensel ahlâkı kabul etmezler. Kişinin haz alması, faydacı ve bencil olmasının onu mutlu edeceğine inanan felsefeciler de evrensel ahlâkı kabul etmezler. **Epikuros** gibi bazı felsefeciler hayatın gayesini en yüksek hazza erişmek olarak görür. **Stuart Mill** ise insan mutluluğunu sağlayan şeyin ondan insanın faydalanması olduğu esasına bağlar. **Hobbes** ise ahlâkta hâkim olan şeyin kişinin çıkarı olması fikrine sahiptir.

Bazı felsefeciler ise "**hak kuvvettedir**" diyerek ayrı bir ahlâk anlayışı ileri sürmüşler. Alman filozof **Nietzsche**'e (1844-1900) göre toplumda halk ve seçkinler olarak iki tür toplumsal sınıfın varlığını kabul eder. Ona göre halk, sürü durumundadır ve mevcut din ve ahlâk kuralları halk için yeterlidir. Hristiyanlığa düşmandır, ona nefretle bakar ve bu ahlâkın yerine deha yani güç ahlâkını koymak gerektiğini savunur. Bu yeni ahlâkî değerleri, seçkin sınıf arasından yetişecek üst insanlarca üretilecek fikrindedir.

Bergson; akla dayanan topluma ait ahlâk ve sezgiye dayanan evrensel ahlâk diye iki tür ahlâktan söz eder.

Felsefecilerin ahlâka bakışları, bütün tarihî süreçte incelendiğinde sorunlu olduğu, fakat buna inanan ve yolunda giden bir grup insan tarafından uygulandığı görülür. Felsefenin, tüm felsefecilerin günümüz insanına sunabileceği bütün insanlığı kucaklayan ve zamana göre değişmeyen doğruları sunabilecek, onlara barış ve huzur verecek, ortak kurallar bütünü maalesef yoktur. Felsefenin Hz. Adem'den bugüne kadar tarihî seyri içerisinde ortak bir ahlâk üzerinde anlaşabildiği görülmemektedir.

İnsanları Yaratıcıdan bağımsız fertler olarak algılayan ve ona göre prensipler ortaya koyan felsefi ahlâk telâkkileri toplumu huzurlu ve insanları mutlu etmesi imkânsızdır. O halde bütün insanların iki dünyada da mutlu olmaları için ahlâk kodlarını belirlemek gerekir. Bu sadece insanların ortaya koyduğu fikirlerle değil, insanı yoktan yaratan ve ona sayısız duygu ve kuvveler veren Allah tarafından belirlenmelidir. İşte bu ahlâk kodları en gelişmiş ve evrensel bir şekilde dinlerin sonuncusu İslam ve onun kitabı Kur'an'da bulunmaktadır. Bu ilkeleri insan fitratına uygun olduğu için evrensel ahlâka temel teşkil etmektedir.

İlahi dinlerin vazettiği ve gelecekte evrensel ahlâk ilkesi olma potansiyeli taşıyan birçok kural mevcuttur.

İlahi Dinlerin ortaya koyduğu temel ahlâkî ilkeler:

1. Yalan söylememek
2. Adaletli olmak
3. Merhametli ve hoşgörülü olmak
4. Muhtaç olanlara yardım etmek
5. Hiçbir cana kıymamak (öldürmemek)
6. Hak yememek
7. Hırsızlık yapmamak
8. Ana-babaya itaat
9. Küçüklere sevgi ve büyüklere saygı
10. Mülkiyet hakkına ve alın terine saygı
11. Dürüst ve çalışkan olmak
12. Sabırlı ve affedici olmak
13. İffetli ve namuslu olmak
14. Mütevazi ve alçak gönüllü olmak
15. Kanaatkâr olmak
16. Kibirlenmemek ve insanları aşağılamamak

17. Kişi ve toplumu ayırıştıran nefret dilinden uzak durmak

Herkes için geçerli ahlâkî kodlar benimsenmezse, dünyanın içinde bulunduğu durum daha da vahim olur ve dünya yaşanmaz hale gelir. İnsanı dinî değerlerinden uzaklaştıran ahlâk teorileri Avrupa ülkeleri ve onları taklit edenler üzerindeki etkisi hâlâ sürdürmektedir. Dinden uzak felsefenin insana vereceği, ferdiyetçilik, insanın kendi kendine yeterli olduğu düşüncesi tüm insanlığa büyük zararlar vermektedir.

Bu gayr-i İllâhî ahlâk anlayışı etkisinde kalan hiçbir sınır tanımadan herkesin her istediğini yapabilmesini sağlayan faydacı ve zevk ahlâkına uyan kimseler, başkalarına da kendilerine de zarar verir. Evrensel olarak ahlâkın temeli; “kendine yapılmasını istemediğin bir davranışı, sen de başkalarına yapma” anlayışıdır. Ernest Hawingway: “Bir şeyi yaptıktan sonra kendini iyi hissediyorsan o davranışın ahlâkîdir, şayet kendini iyi hissetmiyorsan gayr-i ahlâkîdir.” Diyerek evrensel ahlâkî kodlara katkı sunmaktadır. Bu çerçevede dünyada genel kabul gören ahlâkî prensipler gelişmektedir. Gelecekte müspet hareketi esas alan daha çok prensipte anlaşılması beklenmektedir.

Evrensel ahlâk ilkeleri:

1. Saygı: İnsanların kendisine ve diğerlerine saygı göstermesini, başkalarının fizikî, ruhî sağlığını bozacak davranışlardan uzak durulması ve insani değerlerin kabulünü ifade eder.

2. Güvenilirlik: Her bakımdan doğru, dürüst, güvenilecek bir insan olmayı ve başkalarına da güvenmeyi esas almaktadır.

3. Sorumluluk: İnsanın kendisine, dinine, ailesine, çevresine, arkadaşlarına, işyerine karşı mesuliyetlerini yerine getirmesini, topluma karşı genel olarak iyi olanı yapmasını ifade eder.

4. Adil olmak: Kişinin, başkalarına karşı adil olmayı, herkese eşit şartlarda eşit muamele etmesini ve hukukun üstünlüğünün kabulünü ifade etmektedir.

5. Şefkatli olmak: Esirgeme, sakınma, acıyarak sevmeye, merhamet etme, başkasının kederiyle ilgilenme, yardıma, sevgiye muhtaç olanlara karşılıksız; iyilik yapma, yardıma koşma ve sevgi beslemedir.

Bu beş esasta toplanan evrensel ahlâk kodları zaman içinde daha artma eğilimini gösterecektir.

1.5. Kişi Ahlakı ve Gelişimi

Toplumun sulh ve selameti için kişi; bir yanlış ve haksızlığa rastladığında önce eli ile güç yetiremiyorsa dili ile düzeltme veya engel olmaya çalışmalı, o da olmuyorsa bu adaletsizliğe onay vermemelidir.

Doğru ve iyiyi tavsiye etmek, yanlış ve kötüden uzaklaştırmak ahlâkî bir vazifedir. İnsanın kendine yapılmasını istemediği bir hareketi, başkasına yapmaması ahlâkî olgunluğunu gösterir. Nemelazımcılık, bana değmeyen yılan bin yaşasın, sen çalış ben yiyeyim ve ben tok olayım başkası açlıktan ölürsün gibi bencil anlayışlar toplumu iflâsa götürür. Ahlâk, kimsenin olmadığı, görmediği, duymadığı yerde, aleyhine de olsa doğru olanı söylemek ve yapmaktır. Kişinin kendisinin oluşturdukları ahlâkî duruşunun bazı özellikleri vardır.

Kişi ahlâkının temel özellikleri:

1. Doğrunun sadece zekâdan değil, kişinin içinden geldiği ve kendisine dönmesini sağlayan ahlaktır.

2. Kişinin karşılaştığı durumlarda doğru ve yanlış kararlar vermesi kendi vicdanına bağlıdır.

3. Belli kuralların olamadığı bazı durumlarda, kişiyi gayesine ulaştıracak davranış ahlâkîdir.

4. Kişi bir grupta yer aldığı için, haksızlığa göz yummaz.

5. Kişi hür oldukça kendi ahlâkî standartlarını geliştirir ve kendi çabaları ile olgunlaşır.

6. Kişi yaptığı işi öncelikle ahlaki değerlere göre, sonra kanunlara göre değerlendirir.

Ahlâk, bir bilinç olarak, sosyolojik anlamda insanın iç ve dış dünyaya yansıyan fiillerini düzenler. Nezaket, incelik, zarafet, naziklik gibi güzel ahlâk uygulamaları geneldir. İnhisar, tahsis ve tekfir anlayışına sahip insanlar kötü ahlâkları ile toplumu ifsat ederler. İçteki dünyanın güzelliği, dışa ve diğer insanlarla paylaşma dünyayı yaşanabilir hale getirmek için büyük bir imkân sunabilir. Ahlâk, insan faaliyetlerinin dış âlemde oluşturduğu faydalı, iyi veya kötü sonuçların ancak bir iradeden çıkıp çıkmadıklarına göre değerlendirilir.

Yerine getirilememiş iyi niyet, iyi bir davranışa yönelmiş, fakat gerçekleştirilememiş irade insanı ahlâkî sorumluluktan kurtaramaz. Kötüleri azaltmanın yolu iyileri çoğaltmaktır. İyi ve güzel ahlâk, kişinin kendisi için istediğini başkası için de istemesi, kendine yapılmasını istemediğini başkasına da yapmamasıdır. Kişinin dürüstlüğü çevresine bir kelebek etkisi yapabilir. Bu sebeple toplumda, ahlâk, akıl ve bilgiye dayalı kahramanlıklar iyi örnekler olarak teşvik edilmelidir.

Kelebek etkisi; Linear (doğrusal) sistemlerde başlangıç verilerindeki küçük değişikliklerin büyük ve öngörülemez sonuçlar doğurabilmesine verilen isimdir. Dünyanın bir ucundaki kelebeğin kanat çırpışıyla oluşan rüzgârın, başka bir bölgede kasırga oluşturmasına sebep olabilir.

Kişilerin topluma, toplumun da kişilere karşı dikkate alması gereken temel ahlâkî değerler vardır.

Temel ahlâkî değerler:

1. Doğruluk, dürüstlük, sadakat ve güven,
2. İnsanların hak ve hukukuna riayet etmek,
3. Müspet hareket, kişi zafiyetini istismar etmemek ve tüm işleri adil ve hilesiz yapmak,
4. Hata, suç ve cezanın şahsiliğine, masumiyet karinesine, zedelenmeme hakkına saygı göstermek,
5. Başkasının şeref ve itibarını zedelememek, gıybet ve iftira etmemek,
6. Sevgi, saygı, hoşgörü ve dostluk,
7. İnsanlar hakkında iyi düşünme, saygı gösterme, yardım etme ve vatandaş sorumluluğuna sahip olma,
8. Dayanışma, yardımlaşma ve acısı olanın acısını paylaşma,
9. Başarıların ekibe, başarısızlığın idarecilere verilme prensibinin kabulü,
10. Kaynakların adil dağıtılması ve mükemmeliyeti arama,

1.6. Toplumsal Yozlaşma

Bir toplumun üyesi olmanın ilk şartı, mevcut ahlâkî çerçeveyi kabul etmektir.

Toplumda ahlâkî değerlere uygun davranışın; saygınlık, güven kazanma, iyi bir imaja sahip olma, problem çözümede yardım görme, toplumdaki karışıklığı önlemede rol alma, kabul görme gibi olumlu neticeleri bulunur.

Toplumda herkesin üzerinde anlaştığı, gittikçe genişleyen ortak bir ahlâkî değerler sistemine ihtiyaç vardır. Eğer bu değerler önemsiz hale gelmiş ise toplumda bir yozlaşma başlamış demektir. Bunun için de insanların faaliyetlerinin ahlâkî olup olmadığı da sorgulanması gerekir.

Yozlaşma; bir şeyin gerçek özelliklerinden ayrılması, uzaklaşması özünden ayrılma, yapısında olan iyi şeyleri sonradan kaybetmesi, bir tereddidi ve dejenerasyondur.

Yabancı kültürlerin olumsuz etkisi ve toplumun kendi değer yargılarına sahip çıkmaması sonu meydana gelen kültür alanındaki yozlaşma diğer alanlara sıçramaktadır. Toplumun ümitsizliğe kapılması, duygusuz nesil, adalet namına zulüm, sınırsız kazanıp sorumsuz harcayanların artışı yozlaşmayı tetiklemektedir.

Toplumsal yozlaşma; toplum dâhilinde değer karmaşası oluşması, zamanla faydacılığın her şeyin önüne geçmesi ve ahlâkî kuralların uygulanmasını olumsuz etkilemesine denir.

Toplumsal yozlaşma sonucu değerlerin farklılaşması ile kişiler arasında ve toplum dâhilinde çatışmalar ortaya çıkar. Bu sosyal problemler insanın ruh sağlığını etkiliyor; çaresizlik duygusu psikolojiyi bozuyor ve sosyal ataletle sürükleyerek sosyal patlamalara sebep oluyor.

Sosyal atalet; toplumun önemli bir kısmının gevşemesi, tembelliğe sürüklenmesi, moral, motivasyon ve millî heyecanını kaybetmesi neticesi, sosyal meselelere çözüm bulmada şaşkınlık ve çaresizlik haline denir.

Toplumsal yozlaşma çeşitleri; (1) siyasi, (2) kültür, (3) meslekî ve (4) ahlâkî alanlarda oluşan zayıflama sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal değerler, tüm insanlığı yakından ilgilendiren mübalağasız insani değerleri içerir. İnsani değerler; ahlâkın vazettiği, doğruluk, dürüstlük, adalet, zayıfları koruma, eşitlik, hukuk ve hayat hakkına saygı gibi temel değerlerdir. Bugün dünyada yaşanan muhtelif sıkıntıların temelinde insani değerlerden uzaklaşma vardır. Bu noktada toplumsal yozlaşmanın farklı ve çok muhtelif sebepleri bulunmaktadır.

Toplumsal yozlaşma sebepleri:

1. Kamu yapısından kaynaklanan sebepler: Kamu kurumlarının organize olma şekilleri ve kamuda yerleşen anlayış, kamu mallarına bakış açısı yozlaşmanın belirtilerini oluşturur.

2. Ekonomik yapıdan kaynaklanan sebepler: Bir ülkede ekonominin kötüye gidişi toplumu ve fertleri olumsuz etkilemesiyle ahlâkî yozlaşmanın alt yapısı başlamış olur.

3. Siyasi yapıdan kaynaklanan sebepler: Toplumun farklı kesimlerinin siyasi alanda kendini ifade edememesi, siyasetin dar bir kesimin elinde kalarak ferdi menfaatlere alet edilmesi, taraftarlık ve rüşvet yozlaşmaya sebep olabilir. Siyasi mekanizmada rol alan seçmenler, siyasetçiler, bürokratlar, baskı gruplarının menfaat sağlamak için toplumda mevcut hukukî, dini, ahlâkî ve kültür normlarını ihlal eden davranışlarda bulunmalarına “**siyasi yozlaşma**” denir. Siyasi yozlaşma türleri; (1) rüşvet, (2) ayırmacılık, (3) rant kollama, (4) zimmet, (5) lobicilik, (6) kamu sırlarını sızdırma ve (7) siyasi dalavere olarak sıralanabilir.

4. Bürokratik yapıdan kaynaklanan sebepler: Bürokratik kurumlar aracılığıyla sağlanan hizmetlerde; rüşvet, zimmet, kayırmacılık, rant kollama gibi istenmeyen davranışlar yozlaşmanın bürokratik sebepleridir.

5. Toplum yapısından kaynaklanan sebepler: Toplum içerisindeki eşitliği zedeleyici gelenek anlayışı ve kişilerin kendisini ifade edemeyişin oluşturacağı huzursuz ortam bir çatışma ve yozlaşma oluşturabilir.

6. Tarihi sebepler: Toplumların tarihi süreci içinde yaşanan savaş ve iş kargaşa gibi olaylar, toplumlarda çözülme ve yozlaşma oluşturabilir.

1.7. Güzel Ahlâk

Ahlak, güzel ve kötü olarak ikiye ayrılır. Edep, haya, tevazu ve kerem güzel ahlâk, yalan söylemek, edepten mahrum olmak, riyakârlık, kibir ve cimrilik ise kötü ahlâka örnektir. Güzel ahlak, ilim ve edep öğrenmekle, iyi insanlarla arkadaşlık etmekle elde edilir. Kötü ahlak da bunun tersidir.

“Güzel ahlâk, güler yüzlülük, cömertlik ve kimseyi üzmemek demektir”.

“Güzel ahlâk, genişlikte ve darlıkta insanları razı etmeye çalışmak demektir”.

“Güzel ahlâkın en azı, güçlülere göğüs germek, yaptığı iyiliklerden karşılık beklememek, bütün insanlara karşı şefkatli olmaktır”.

“Güzel ahlâk, yaratıcı düşünerek, yaratılanları hoş görmek, onların eziyetlerine sabretmektir”.

“İyi insan, iyi ahlaklı insan demektir”.

“Başkasında bir ayıp görünce, bunu kendinde aramak, kendinde bulursa, bundan kurtulmaya çalışmalı”.

“Her şeyi, zıddı kırar. Kötü huyları, iyi huylar yok eder”.

“Birin yaptığı hareket bizim hoşumuza gitmiyorsa, onu biz de yapmamalıyız”.

“Biri bizim bir kusurumuzu söyleyince sevinmiyorsak, başkalarının da kusurlarını söylememeliyiz”.

“Biri bizi tenkit edince hoşlanmıyorsak, biz de başkalarını tenkit etmemeliyiz”.

“Bir söz söylerken, kendimizi karşımızdakinin yerine koymalıyız”.

“Sıcak su buzu erittiği gibi, iyi ahlak da hataları eritir”.

-“Güzel ahlak, senden kesilen akrabayı ziyaret etmek, sana vermeyene vermek, sana zulmedeni affetmektir.” Beyhaki

-“Güzel ahlâk, Allah’a karşı isyanların dışında kalan şeylerde, insanlara muhalefet etmemektir”. Hz. Ali

-“Güzel ahlâk, cömertlik, bağışlayıcılık, sabır ve tahammüldür.” Hasan-ı Basri

-“Kötü ahlâklı insan, kırılmış saksı gibidir, ne saksıdır, ne de çamur.” Vehb bin Münebbih

-“Bir insan için Allah’ın en büyük ihsanı iyi ahlâktır. Güzel bir yüz veya nazlı bir davranış bile, kalp kötüyse, fena (kötü) ahlâkı gizleyemez.” Heinrich Heine

-“Her binanın bir temeli var, İslâm binasının temeli de güzel ahlâktır.” İbn-i Abbas

-“Rızk hazineleri, ahlâk güzelliğindedir.” Yahya bin Muaz

-“En büyük şeref, güzel ahlâktır.” Hz. Ali

-“İnsan, temayüllerine (fitratına) zıt hareketlerle ahlâkî yüksekliğe ulaşamaz.” G. Kerschensteiner

-“İnsanın iyisi, ruhunun yeteneklerini mükemmellik ve doğru ahlâkla uyum içinde, sürekli fiile döken kişidir.” Aristo

-“Ahlâksızlara ilim öğretmek, kaplana kanat takmak gibidir.” Hz. Ali

-“Bilgi ve ahlâkı bir arada yoğurup olgunlaşan insan, sermayeden daha önemli bir zenginliğe sahip demektir.” Asson

-“İnsanlar, görünüşleri ile karşılanır, bilgileri ile ağırlanırlar ve ahlâkları ile de uğurlanırlar.” Mevlâna

Güzel ahlâk örnekleri:

1. Yalan söylememek, adil, dürüst ve güvenilir olmak.
2. Anne babaya lâyıkiyle iyilikte bulunmak, akrabayı ziyaret.
3. Verilen sözü yerine getirmek, riya ve gösterişten uzak durmak.
4. Mütevazi olmak, güler yüzlü olmak, kalp kırmamak ve nefsin kötü arzularından kurtulmak.
5. Kin tutmamak, iftira ve gıybet etmemek.
6. Yapılan iyiliği başa kakmamak ve cimrilik yapmadan infak etmek.
7. Kendi nefsinin ayıpları ile meşgul olup başkalarının ayıpları ile uğraşmayı terk etmek.
8. İyiliği tavsiye, kötülükten uzaklaştırmak, insaf ve vicdan sahibi olmak.
9. İnsanların kişilik haklarına saygılı olmak.
10. İnsanların arasını düzeltmek, sır saklamak ve insanlarla iyi geçinmek
11. İstişare etmek, işlerde anlaşmayı ve barışı tercih etmek.
12. Selamı yaymak ve selama önce başlamak.
13. Komşuya ikram, fakire ve fukaraya yardım etmek ve vakar, hayâ ve edep sahibi olmak.
14. Evini ve geçimini düzene koymak.
15. İnsanlara eza vermeyi, sırlarına vukufiyeti, düşmanlığı terk etmek.
16. Temiz olmak, güzel giyinmek ve hoş kokulu olmak.
17. Aileye, çoluk çocuğa harcamada cömert davranmak.
18. Zulümden, yasak olan ve töhmet getirici hallerden uzak durmak.
19. Emaneti, sözü ve ırzı muhafaza etmek.

20. Helal rızık talep etmek, cömert ve kanaatkâr olmak.
21. Tefekkür ve ibret ile bakmayı devamlı kılmak.
22. Müsamahakâr olmak, hüsn-ü zannı esas almak, affetmek, kini ve öfkeyi yutmak.
23. Seciyeli, karakterli, sadâkatli ve vefalı olmak.
24. Hayır işleri bitirmede aracı olmak, muhtaçlara yardım etmek.
25. Yetime kefil olmak, korumak, gözetmek ve yardım etmek.
26. Empati yaparak, karşı tarafın duygu ve düşüncelerini anlık

Kötü ahlâka örnek bazı davranışlar:

1. Yalan söylemek, iftira etmek ve dedikodu yapmak,
2. İnsan öldürmek,
3. İnsanlara karşı kibirli olmak
4. Gayr-ı meşru beraberlik yaşamak,
5. İki yüzlü davranmak,
6. Adaletten ayrılmak ve zulmetmek,
7. Haksız yere başkasının malını yemek, gasp etmek ve çalmak,
8. İnsanların ayıp ve kusurunu araştırmak, bilmemesi gereken şeylerin ardına düşmek,
9. İnsanları halka rezil etmeğe çalışmak,
10. Haset, kin, çekememezlik ve gönül kırıcı olmak,
11. İnsanları yaftalamak,

1.8. İş Ahlakı

Meslek etiği, iş etiği, şirket ahlâkı, firma ahlâkı, işletme ahlâkı, ticaret ahlâkı, esnaf ahlâkı, üretici ahlâkı, işveren ahlâkı vesaire isimler ile ifade edilen iş ahlâkı genel ahlâk içerisinde yer alır.

İş ahlâkı, ahlâk alanının bir alt konusu olarak İngilizcede "Ethics in the Work Place" (İş Yerinde Ahlâk) veya "Business Ethics" (İş Ahlakı) olarak, önceleri "şirketlerin sosyal sorumluluğu" başlığı altında incelenmiş, günümüzde ise ayrı bir başlık olarak incelenmektedir.

İş ahlâkı, sosyal sorumluluğu da içine alan bir anlam taşır. Bir işletme sahibinin doğru olması, sözünde durması, üretim ve satış aşamalarında hile yapmaması, iç ve dış çevreye yönelik görev ve sorumluluklarını bilmesi takdir edilmesi gereken ahlâkî davranışlardır. Yolsuzluk, rüşvet, hırsızlık, kayırmacılık, çetecilik, kapkaççılık gibi suçlar dünyada iş ahlâkının önemini daha da artmaktadır. Bu noktada "kendine yapılmasını istemediğin bir davranışı başkasına yapma" anlayışı ahlâkın temeli olarak daha da önemli hale gelmektedir.

İş ahlâkı; bir meslekle ilgili çoğunluğun benimsediği, genel kabul görmüş ve o meslek mensuplarının ulaşmak için gayret ettikleri, aykırı hareket edenleri kınama, ayıplama, yalnızlığa terk etme gibi yollarla cezalandırdıkları, ideal tavır, davranış, hareket ve düşünce şekline denir.

İş ahlâkı; ekonomik faaliyetlerde güven, doğruluk, saygı ve adil davranmayı kural edinerek mesleğini buna göre icra etmektir.

İş ahlâkı, meslekî rekabeti düzenlemeyi ve hizmet ideallerini korumayı hedefler.

Meslek; belli bir eğitimle kazanılan sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara faydalı ürün üretmek ve tüketicilere sunarak karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş işe denir.

Meslek ahlâkının kapitalist sistem açısından, gündeme gelişi ABD'de 1960'larda başlamış ve 1980'lerde büyük kuruluşların çoğunda "Etik Kuralları" (Code of Ethics), "Etik Komiteleri" oluşmuş. İşletme yüksek lisans programlarında "İş Ahlakı" başlı başına bir ders olarak yer almıştır. Çünkü kapitalizm, insanlığı ahlâk ve maneviyattan tecrit etmesiyle toplum hayatı ve iş hayatında büyük açmazlara sebep olmaktadır.

Her iş ve uğraşı alanının ahlâkından bahsetmek imkânsız olmakla birlikte bunların ortak değerleri üzerinde durulabilir. Tamamı belirli bir işi temsil eden ahlâkî kurallar vardır ve birbirinden farklı ne kadar meslek varsa o kadarda, ahlâkî kurallar olduğu hükmü doğrudur. İş hayatının ahlâkî değerlerden uzaklaşması, genel ahlâktaki bir tedenni ve yozlaşmanın yansıması olarak toplum hayatı için tehlike teşkil etmektedir. Ahlâkın uyaracağı sorumluluk bilincinin vicdanlarda yer etmesi için bu değeri canlı tutma bir organize iş olarak görülmelidir.

Genel ahlâkta olduğu gibi iş ahlâkının gerekleri kanunlarda belirtilmez ve zorlanamaz, fakat bir işletmeden toplumun beklediği davranışlar ve faaliyetler olarak ifade edilir. Bunlar siyasi, ekonomik ve hukuki sorumluluklar dışında tamamen ahlâkî sorumluluklardır. Kurumlarda bazı kararlar için milli veya milletlerarası hukuka dayalı bir kanuni çerçeve söz konusudur. Bazı kararlar ise organizasyon içindeki kişinin hür iradesiyle seçimine bağlıdır. Ahlâk, hür seçimlerin hükmettiği davranışlarla, kanunların hükmettiği davranışlar arasında kalan alandır. Bu alanda spesifik bir kanun bulunmaz fakat ahlâkî davranış konusunda kişi veya kuruma yol gösterecek, toplumda genel kabul gören değer ve ilkelere dayalı davranış standartları bulunur.

Hukuk alanında kanuni standartlar; ahlâk alanında toplumsal standartlar, hür irade ile yapılan seçim alanında da ferdi standartlar söz konusudur. Burada, kişi ve kurumların karşılaştığı mesele, kanuni yükümlülükleri dışındaki karar problemlerini hür irade ile yapılan seçim bölgesinde ele almalarıdır. Bu fikir aslında, onları kanuni olan her şeyin ahlâkî olduğu kabulüne götürür. Oysa bu doğru olmayabilir. Kanuni olan bir faaliyet ahlâkî olmayabilir. Gelişen dünyanın iş hayatında ahlâkî kaideler ve sosyal sorumluluk artan bir şekilde kabul görmekte ve hızla yayılmaktadır. Bu sebeple kurumlar faaliyetlerini yönetmede kendi ahlâkî kodlarını belirleyerek bunu organizasyon kültürüne dönüştürmektedirler.

1.9. İş Ahlakının Temel İlkeleri

Geçmişten günümüze insanoğlunun ihtiyaç duyduğu her türden mal veya hizmet üretimi çeşitli meslek gruplarının doğmasına sebep olmuştur. Muhtelif esnaf, zanaatkârlarca farklı şekillerde kurulmuş, o mesleğin dayanışmasını, kurallarını yansıtan kendine münhasır birtakım kaideleri olan meslek grupları; zamanla organize olarak birtakım ahlâkî ilkeler belirlemiştir. Osmanlı Devleti döneminde kurulan Ahi Birlikleri sağlam ve caydırıcı kuralları olan bir organizasyondur.

İş ahlâkî ilkeleri; iş yerindeki ahlâkî değerleri ve geleneksel ahlâk anlayışını dikkate alıp, gelişmelerle harmanlayarak iş hayatındaki davranışları yönlendiren, rehberlik eden ahlâkî prensip ve standartlara denir.

İnşa edilen iş ahlâkî ilkeleri, ahlâk kuralları olarak ‘meslekî davranış ilkeleri’ ismiyle yazılan bir meslekî grubun; meslek üyelerine emreden, onları belli kurallarla davranmaya zorlayan, ferdi eğilimlerini sınırlayan, yetersiz ve ilkesiz üyeleri meslekten ihraç eden, meslekî rekabeti düzenleyen ve hizmet ideallerini korumayı hedefleyen meslekî ilkelerdir. Emsallerine uygunluk, piyasa teamülleri, ticari hayat basiret ve dürüstlük üzerine kurulur kaidesi, ticari hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Bir meslekî etkinliğin veya hizmetin, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için o meslek alanı dâhilinde oluşturulmuş bir kontrolden geçmesi gerekir. Çünkü bir meslek üyesinin yaptıkları, bir noktadan sonra diğer meslektaşlarını da yakından ilgilendirir. Dolayısıyla bir mesleğin saygınlığını kaybetmesi tüm toplum için bir kayıptır. Meslek ahlâkî, her meslek üyesinin mümkün olduğu kadar iyi olması kaidesine dayanır. Toplum gözünden düşen bir meslek, gelişme potansiyelini de kaybeder ve üyelerine zarar verir.

Esnaf ahlâkında fırsatçılık yoktur. Her meslek erbabından yanlış yapanlar çıkabilir; buna bakarak bir meslek grubunun tamamı suçlanamaz. Meslek ahlâkının, genel ahlâk kurallarından fazlası, meslekî bilgi ve uzmanlık sebebiyle meslek insanına, mesleği yürüten kişiye yüklenen ek bir mesuliyettir.

Meslekî ahlâk kurallarının gayesi; kapsamına giren personelin ve birimlerin performansı, hareket ve davranışları ile ilgili merkeze ve birime münhasır standartları belirlemektir. Bu kurallar görevlerini yerine getirirken iç denetim biriminin bütün mensuplarından beklenen davranış standardını açıklığa kavuşturmayı hedeflemektedir. Bu kurallar iyi ve doğruyu öğreterek kötüyü fark ettiriyor.

Her toplum içinde iyi niyetli ve ahlâkî tutarlılığı olmayan insanlara karşı, aileden başlayarak, okul, işyeri ve toplum o tür insanlara fırsatları kullanmasına izin vermeyecek bir oto kontrol sistemi kurulmalıdır. İyi niyet ve ahlâkî tutarlılık insanın toplum içerisinde olmasının temel şartıdır. Toplum düzeninin rahat işlemesi için ise kişi kendisi ve toplum için yaptığı işleri iyi ve düzgün şekilde yapması gerekir. Kamu kesimindeki çalışanlar için temel meslekî ahlâk kuralları kabul edilmesi ve uygulanması, kişilerin yaptıkları işlere inanç ve güven duyulmasını sağlar. Genel anlamda iş ahlâkının belirli kuralları bulunmaktadır.

İş ahlâkının temel ilkeleri:

1. Doğruluk ve güvenilirlik
2. Hukukun üstünlüğü ve tarafsızlık
3. Liyakat ve mesleğe bağlılık
4. Adalet, demokrasi, şeffaflık, insan hak ve hürriyetleri
5. Tasarruf ve sorumluluk
6. Sevgi ve hoşgörü
7. Emegin hakkını verme

İşletmelerde ahlâkî çatışma sebeplerinin başında, ferdi değer hükümleri ile çalışılan işin ve yaşanılan toplumun değer yargıları arasındaki çatışma gelir. Kuruluşlar günümüzde artık bilânçoları, kârları gibi mali sermayeleri ile değil, itibarına, dürüstlüğüne, temizliğine, duyarlılığına, yardımseverliğine ilişkin imajları olan sosyal sorumlulukları ve ahlâk sermayeleri ile değerlendirilir hale gelmiştir. Ürün fiyatlarını makul düzeyde tutma, fırsatçılıktan, rakiplere karşı haksız rekabetten ve yanıltıcı reklamlardan uzak durma, alacaklılara karşı dürüst davranma ve benzeri konular da iş ahlâkının içerisinde yer almaktadır.

İş ahlâkî, işletmede çalışan personelin terfi, ücretlendirme ve özlük haklarında adil davranma, çocuklu hanımlar için kreş açma, hastalar için evde çalışma imkânı sağlama, mahkûm, engelli ve çevre halkına iş

alanları sağlama gibi hususları kapsar. İşletme, çevresindeki kişi kurum, devlet ve belediyelere karşı vergi yükümlülüklerini yerine getirmelidir. Müşterilerin, satıcıların, haklın, mali destek sağlayan kişi ve kurumların, sendikaların isteklerini, ihtiyaçlarını insana saygı ve birlikte yaşama zorunluluğunu dikkate alma mecburiyeti, iş ahlâkıyla ilgilidir. "Ahlâklı kuruluş", "temiz kuruluş" imajı verebilen kuruluşlar başarılı olmuşlardır.

İş hayatında, ekonomik faaliyetlerin yürütülmesi esnasında hem bazı üretici ve tüketicilerin ahlâkî olmayan işlem ve davranışlar sergilemeleri mümkündür.

Bazı üretici/pazarlamacıların sergilediği ahlâkî olmayan davranışlar:

1. Ürün, fiyat, promosyon, dağıtım ve paketleme aldatmacaları,
2. Reklam yoluyla yanlış bilgi verme,
3. Reklamlarda rakiplerin kötülenmesi,
4. Kalitesiz ürünü kaliteli olarak göstermeleri,
5. Ürünün gönderilmemesi veya geç gönderilmesi,
6. Ürünle ilgili bütün bilgilerin tam olarak yazılmamış olması,
7. Web sitesinde tanıtılan üründen, farklı bir ürünün gönderilmesi,
8. İndirim kampanyaları aldatmaları; (kış sezonu 14 Ocak-1 Mart, yaz sezonu, 15 Temmuz-1 Mayıs),
9. Tasfiye sebebiyle indirim aldatmaları; (tasfiye sebebiyle satış izni alımından itibaren 6 ay içinde indirimli satışlar başlar ve 2 ay ile sınırlıdır.),
10. Tavşan ürün uygulaması ile ürün fiyatını düşük tutarak tüketicileri kendi mekânına çekmek. (Tavşan üründe fiyat gerçekten ucuz, hatta bazen maliyetinin bile altında, fakat yanında mesela 25 liralık ürün 29.90'a satılıyor. Bu tüketici için bir tuzaktır.).

Bazı tüketicilerin başvurdukları ahlâkî olmayan davranış ve işlemler:

1. İşletmelerden ürün çalmak ve etiketleri değiştirmek,
 2. Giyilmiş elbiseyi ve zarar verilmiş ürünü, defolu diye iade etmek,
 3. İndirimli satışta alınmış ürünün iade edilerek tam fiyattan iadesini istemek,
 4. Sergilenen ürünün parçalarını çalmak,
 5. Elbiselerin veya eşyaların düğmelerini koparıp almak,
 6. Ürün üzerine özür yapmak ve indirimli fiyat istemek,
 7. Telif haklarına uymamak ve garanti haklarını kötüye kullanmak,
 8. Ödeme yapılmadığı halde yapılmış gibi gösterme,
- İş ahlâkına aykırı olarak ürünlerde yapılan hile ve tağşiş ürün güvenliğini bozarak tüketiciye telafisi mümkün olmayan zararlar verebilmektedir. Ayrıca, intihalde bir tür sahtekarlık ve hırsızlıktır.

Hile; birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzendir.

Tağşiş; bir ürünün tabiliğini, içine başka bir şey karıştırarak bozmaktır.

Etiketinde beyan edilen maddelerden farklı maddelerin gıdaya katılmasını tanımlayan bir hile olan tağşiş gıda güvenliğini ortadan kaldırmakta ve toplum sağlığına büyük zararlar vermektedir.

İntihal; bir kişinin eserinde başka kişilerin ifade, buluş veya düşüncelerini kaynak göstermeksizin kendisine aitmiş gibi kullanmasına denir.

İntihalın en bilineni alıntı ifadeler ve fikirler için kaynak göstermemektir. İntihal üzerinden iş modeli kurmak ahlâkî bir davranış değil, bu bir emek hırsızlığıdır. Toplumun huzur ve güveni açısından paylaşılması düşünülen her bilgi ve haberin doğruluğu mutlaka teyit edilmelidir. Çünkü doğrulanmamış bir haber veya bir bilginin yayımlanması ahlâkî değildir. 'Baş belirsiz, meydan ıssız' olursa kötü niyetli ve fırsatçı kişiler halkın sağlığı ile oynar. Buna meydan vermemek için oto kontrol sistemi ile birlikte resmi kontrollerinde yapılması şarttır.

İş hayatında artan problemlerden dolayı ahlâkî olmayan iş ve meslek anlayışı sorgulanır hale gelmiştir.

Ahlâkî olmayan iş anlayışının sorgulanma sebepleri:

1. Hürriyetlerin gelişmesi ve ferdi ve toplumda artan bilinçlenme,
2. İnsan hayatına ve sağlığına verilen değerin artışı,
3. Yolsuzluk, rüşvet ve bunlara bağlı skandalların medyada yer almasındaki sıklık,
4. Çevreye duyulan ilginin artışı,
5. Global meselelerdeki artışlar ve gelir dağılımı adaletsizlikleri.

Global boyutta artan sorunların çözümü için 1999 Dünya Ekonomik Forum'unda, BM "Binyıl Kalkınma Hedefleri" doğrultusunda iş dünyası liderlerini, evrensel çevre ve sosyal ilkeleri desteklemek için, şirketleri, BM'i, işçi sendikaları ve sivil toplum kuruluşlarını bir araya Küresel İlkeler Sözleşmesi' nin 10 ilkesi, insan hakları, işçi hakları, çevre ve yolsuzlukla mücadelede evrensel olarak kabul gören beyannamelerden alınmış ve şirketlerden bu ilkeleri kavrama, destekleme ve uygulamaları istenmektedir.

İnsan Hakları:

1. Ülke: İş dünyası, ilan edilmiş insan haklarını desteklemeli ve bu haklara saygı duymalı
2. Ülke: İş dünyası, insan hakları ihlallerinin suç ortağı olmamalı

Çalışma Standartları:

3. Ülke: İş dünyası, çalışanların sendikalaşma ve toplu müzakere özgürlüğünü desteklemeli
4. Ülke: Zorla ve zorunlu işçi çalıştırma uygulamasına son verilmeli
5. Ülke: Her türlü çocuk işçi çalıştırılmasına son verilmeli
6. Ülke: İşe alım ve işe yerleştirmede ayrımcılığa son verilmeli

Çevre:

7. Ülke: İş dünyası çevre sorunlarına karşı ihtiyati yaklaşımları desteklemeli
8. Ülke: Çevresel sorumluluğu arttıracak her türlü faaliyet ve oluşuma destek vermeli
9. Ülke: Çevre dostu teknolojilerin gelişmesini ve yaygınlaşmasını desteklemeli

Yolsuzlukla Mücadele:

10. Ülke: İş dünyası rüşvet ve haraç dâhil her türlü yolsuzlukla savaşmalı

1.10. Meslekî Yozlaşma

Kişi ve kuruluşlar, faaliyetlerini yürütürken, çalışanına, tüketiciye, çevreye ve topluma zarar vermeden ve bunlara azami fayda sağlayarak, iş ahlakına uygun görev ve mesuliyetlerini yerine getirmelidir.

Artan dünya nüfusuna oranla yeterli istihdamın sağlanamaması ve adil olmayan gelir dağılımı düşük gelirli kesimlerin artmasına sebeptir. Bu kesimlerin artan zenginlikten pay alabilmeleri için şiddete başvurmaları kaçınılmaz olacaktır. Artan bu sosyal ve ekonomik meseleler ile bölüşüm adaletsizliği, meslekî yozlaşmalar ve iş hayatına özel konular iş ahlakına olan ihtiyacı sürekli arttırmaktadır.

Yozlaşma; bir şeyin gerçek özelliklerinden ayrılması, özündeki iyi şeyleri sonradan kaybetmesi halidir.

Meslekî yozlaşma; iş hayatı dâhilinde değer karmaşası oluşması ve zamanla faydacılığın her şeyin önüne geçmesiyle meslekî ahlak kurallarının uygulanmaması durumuna denir.

Toplumda oluşan yozlaşma hayatın her alanını olduğu gibi iş hayatını da etki altına almakta ve meslekî yozlaşma sonucu değerlerin farklılaşması ile çatışmalar ortaya çıkmaktadır.

Sosyal hayatı temelden ilgilendiren bazı meslekler ve icra edenler için bağlayıcı kurullar getirilmelidir. Belirli kişi veya organizasyonların kontrolüne geçen iş ve mesleklerde uygulanan tekelcilik ve istibdat toplumda o mesleğin icrasında büyük hak kayıplarına sebep olmaktadır. Sahip olduğu gücü iş ahlakına aykırı şekilde kötüye kullanabilmektedir. Meslek erbabının güçlerini kötüye kullanmalarını önlemek için; personelin **“hedef manyağı”** olmaktan ve **“başkalarının kaybetmesi sayesinde kazanmak (asimetrik kazanç)”** anlayışından uzaklaşmak ve müşterinin bilgi ve güç eksikliğinden istifadeyi önlemek gerekir. **“Sen çalış ben yiyeyim”** kolaycılığı veya **“ben tok olduktan sonra başkası açlıktan ölse bana ne”** bencilliği devam ettiği sürece sosyal barış gerçekleşemez. Belirli meslekler, gücüne dayanarak kanun tanımazlığı ve **“dokunan yanar”** hale gelişi ile piyasada **“iktisadi sabıkalı güvenilirmezler”** in sayısını arttırmaktadır.

Popüler kültürün kurguladığı hayata dair genç kuşakta bir eğilim ve özlem beliriyor. Bu özlem iş hayatında insanları çoğu zaman ahlâkî kodlarından uzaklaştırarak toplumsal barışı bozmaktadır. Medeniyet inşa eden bir milletin kadim kültüründe mayalanmış ahlâkî değer yargıları yeni meslek elemanlarına aktarıldığında; iş hayatında fakir, fukara, garip/guraba ezilmeyecek, kendini güvende hissetmeyen yeni bir sosyal tabaka ortaya çıkmayacak ve çalışma hayatında beklenen soysal barış sağlanacaktır.

Toplum hayatında meslekî yozlaşmanın muhtelif sebepleri bulunmaktadır.

Meslekî yozlaşmanın sebepleri:

1. Aşırı hırs, bencil ve aç gözlü davranma,
2. Yeterli hassasiyetin gösterilmemesi, eksik değerlendirme ve plansızlık,
3. Kendisini ve iyi niyetle arkadaşlarını koruma duygusu,
4. Kanun, kural ve yöntemlerin bilinmemesi,
5. İş hayatında teknolojik ve sosyal gelişmelere paralel kanuni düzenlemelerin gecikmesi,
6. Maddi ve manevi tatminsizlik ve servet açlığı,
7. İdeolojik veya siyasi ayrımcılık.

Üretimde iş ahlakına aykırı; gıda maddeleri içeriğinde insan sağlığını bozucu katkıları, kullanıma uygun olmayan hileli ürünler artmakta, fikri mülkiyet hırsızlığı olan intihal ve marka taklidi yaygınlaşmaktadır. Dayanıklı tüketim ürünlerinde, **taammüden hurdalaştırma** olan **“kasıtlı eskitme”** uygulaması ile belli sayıda işlem sonrası cihazı kilitleyen minik çipler yerleştirilerek ürünün ne zaman hurdaya çıkacağı önceden planlanıyor. 1929 ekonomik buhranda Bernard London isimli emlak simsarı, her ürüne bir son kullanma tarihi

verilmesini ve bu süre dolduğunda ürünler tüketilemez ve kullanılamaz hale getirilmesini tavsiye ediyor. Bu fikirden hareketle, 1950'lerden sonra iş ahlâkına aykırı olan taammüden hurdalaştırma birçok alana yayılarak devam ediyor. Bu tür üstünkörü iş yapma, görevi kötüye kullanma ve ihmalinin bahanesi ve mazereti olamaz. Bu örnekler de iş ve meslek alanında ahlâkî değerlere duyulan ihtiyacın giderek arttığını göstermektedir.

İş ahlâkının önem kazanma sebepleri:

1. Yeni geliştirilen biyolojik ve askeri teknolojilerin iş dünyasının kontrolünde olması,
2. Globalleşme ile çok milletli kuruluşlarda farklı kültürden çalışanlar yeni ahlâkî meseleler çıkarması,
3. Tüm dünyada daha fazla demokrasi ve insan haklarına talep artması,
4. Etnik köken, dil, din, mezhep ve cinsiyet konularında ayırım yapılmaması isteği,
5. Artan çevre kirliliği, çevre konularına duyarlı bir toplum yapısını ve iş dünyasını zorunlu kılması,
6. Farklı dinlerin iş dünyasındaki değerleri ve kültürleri nasıl etkilediğinin önem arz etmesi,
7. Gelişmekte olan ülkelerdeki yolsuzluklara karşı mücadele ihtiyacının sürekli artması,
8. Çalışanların ahlâkî birikim ve felsefelerini kontrol zorluğu, kurum değerler sistemini önemli kılması.

Gelişmemiş toplumların müşterek özelliklerinden birisi, ya ahlâkî kuralların çözülmesi veya ahlâkî tarifindeki ideal olma vasfını ve dinamizmini kaybedip çürümesi ve birtakım katı ve anlamsız kurallar haline dönüşmeleridir. “Kaynakları kıt ve bu kaynakları iyi tanımlamadıkları problemler uğruna heba eden toplumlara gelişmemiş toplum denir.” (BM'nin gelişmemiş toplum tanımı). Böyle toplumların yeniden canlanıp hayatıyet kazanmaları, ahlâkî kavramların ideal ölçülere kavuşturulması ile mümkündür. Sürekli tüketen, partiyi seven, eğlence düşkünü ve geleceği düşünmeyen insan tipleri krizler ve sosyal çalkantılar sebebiyle artık, ihtiyata, dürüstlüğe ve izzetli hayata daha fazla değer verir hale geliyorlar.

İş hayatında ihtiyaç olan ahlâkî kodları kazandıran eğitim sistemi; akıl ve kalp dengesini kurabilen, kişiye analitik (çözümleyici) düşünme, sentez, tahlil (analiz) yapabilme ve fikir yürütme yeteneği kazandırmalıdır.

Analitik düşünme; bir problem veya konuyu çözmek için bilgileri ayrıştırıp problemi çıkaran unsurları dikkate alarak sonuçlandırmak için yürütülen sistematik düşünme kabiliyetidir.

Konuları küçük parçalara ayırıp bilgiyi sorgulama gayesi, parçadan yola çıkıp bütünü çözümleridir. Bu yeteneğe sahip kişiler, karmaşık yapılar karşısında pratik çözümler üretebilen sorgulayıcı ve araştırmaya yatkındır. Analitik mantıkla sorgulayarak öğrenme, doğru ve ahlâkî kodları barındıran bilgiye ulaşma ve kalıcı bir öğrenme metodudur. İnsanın, fikir üretme ve düşünce açılımı sağlayacak mantık, felsefe, hukuk, siyasi sistem bilgisi, toplum ve ideoloji, edebiyat ve iletişim gibi konularla bilgilenmesi gerekiyor. Kelime olmadan duygu ve düşünce anlatılmaz, karşı tarafa iletilmez. Müfredata ve okula bağlı kalmadan hayat boyu öğrenme sürecini kişi günlük hayatında, iş ortamında erişimin her zaman mümkün olduğu dijital kütüphaneler ve diğer platformlar aracılığıyla bilgiye ulaşımını sürdürebilmektedir.

Öğretim ile eğitimin birbirini tamamladığı maarif sisteminde, insana bir şey vermek ve davranış değişikliğini kalıcı kılmak, öğretim (talim) ve eğitim (terbiye) ile gerçekleşir. Öğretim sürecinde belirli bilgiler verilir, sonrasında eğitim gerçekleşir. Eğitimde; “hiçbir balık uçmaya, hiçbir kuş yüzmeye zorlanamaz” ve ‘babamdan ileri, oğlumdan geriyim’ anlayışı hâkim olmalıdır. Din ilimleri insanlara ahlâkî değerler kazandırarak vicdanın kaynağı olan kalbini besler, fen ilimleri ise akıl ve mantığını geliştirir. Bu ikisinin birleşmesi ile insan akıl ve kalp dengesini kurar, böylece hakikate ulaşır. Bunlardan birisi eksik olduğunda denge bozulur. Dini ilimlerden ayrıldığında hile ve şüphe, fen ilimlerinden ayrılırsa taassup ortaya çıkar. Din ve fen ilimlerinin birlikte okutulduğu Medrese modeli günümüze uyarlanarak; insanlığın ihtiyacı olan akıl ve kalp dengesini kurabilen; ideal, özgüven, ahlâk, tevazu ve saygı aşılardan ve her alanda ihtiyaç olan insanı yetiştirmek mümkündür. Bu anlayış insana ihtiyaç olarak hissettirilmeli, çünkü ihtiyaç hissettiğinde öğrenme düzeyi yükselir ve bunu başkasına öğretecekse daha iyi öğrenir. Eğitimi, eleştirel bilgi yanında medeniyet ve inanç meselesi olarak görmeli, çünkü insanlar ve sistemler eleştiriye açık olduklarında kendilerini geliştirerek mükemmelle ulaşırlar.

Ahlâkî değerlerle mücehhez bilgi; akla, kalbe, vicdana ve duygulara hitap ederek insanlığı geliştirir. Bilginin toplum ile buluşturulması ve yaygınlaştırılması, bilginin etkileşimli uygulamalarla anlaşılır bir şekilde kazandırılması, belirli otoritelerin kontrolünden kurtarılarak hürriyetine kavuşturulması gerekir. Ahlâktan uzak bilgi ve bilim insanları; klasik, nükleer ve biyolojik silahlar ile tüm canlılara zarar veren yıkıcı teknolojiler üretebilirler. Yapay zekâlı robotların karaborsaya düşmesi geleceğin Mihail Kalaşnikov'ları olabilir. Başta iş hayatı olmak üzere sosyal hayatın siber ortama yönelmesi bu alanda siber saldırı, tehdit ve zorlamaları gündeme getirmiştir. Bu saldırılara karşı, kişi ve kurumlar veri tabanlarında topladıkları bilgilerin güvenliği için siber savunmaya yönelik yeni tedbirler almaları gerekmektedir. Ahlâkî ölçülerden mahrum, bilgiyi üreten ve elinde bulunduran otoriteler, bunu bir silah gibi kullanabilmektedirler. Yapay ve artırılan gerçeklik sistemi bilgisayarın 4. devresinin gelişimi ile kişi ve kurumların kozmik odalarındaki bilgilere ulaşarak, bunlar farklı işletme ve

ülke istihbaratlarına servis edilip haksız kazanç veya siyasi ve ekonomik üstünlük sağlanabilmektedir. Siber saldırılar dijital ekonomi ve her türlü dijital platformlarda potansiyel bir tehlikedir. Eğer bu konularda uluslararası iş birliği olmazsa, gelişen teknoloji insanlığı tehdit edecektir. Evet, “eğri ok ile doğru hedef vurulmaz” ahlâkî değerlerden mahrum bir anlayışla doğru işler yapılamaz. Çünkü insanî ve ahlâkî değerlerden mahrum yetişen meslek elemanları faaliyet icralarında çok acımasız olabiliyorlar.

Demir medeniyetinin yerini data medeniyetinin alması sonrası; yapay zekâ ve büyük veri kütleleri ortaya çıktı. Dijital bilgi ve delillerin önemli hale gelmesiyle de elektronik dönüşümde, ürün odaklı kodlama, robot teknolojisi, algoritmalar ve güvenlik ve mühendislik yazılımlarına olan ihtiyacı karşılayacak yetenekli ve ahlâkî değerlerle donanmış kuşaklar yetiştirilmelidir. Ahlâkî değer yargılarından mahrum bilgi ve teknoloji toplum hayatında yıkıcı bir etki yapıyor. İş hayatının adil, etkin ve verimliliği için faal bir iş ahlâkı oluşturmada değişik tavsiyeler yapılmaktadır. Kuruluşlar ahlâkî değerlere uygun çalışma ortamını gerçekleştirme ve iş ahlâkını oluşturulma ve sağlam bir yapıya kavuşturulması için adımlar atılması gerekir.

İş ahlâkı olgusunun kurumsallaşması (sistemleştirilmesi) belirli bir süreçte gerçekleşir. Sistemleşme, hangi tür bir hareket kodunun uygulanması gerektiği ile ilgili düşünce, değer ve prensipleri açıklamayı içerir. Muhataplara verilen sözün zamanında yerine getirilmesi, iş ile ilgili yalan ve yanıltıcı bilgi verilmemesi, işi zamanında teslim ve ödeme gibi oturmuş bir davranış kalıbı sergilemektir.

İş ahlâkının kurumlaşması için gerekli adımlar:

1. Kurum misyonunun temeli olan felsefe belirlenerek iş ahlâkına nasıl yansıtacağı netleştirilmeli.
2. Ahlâkî kaideler belirlenip açık olarak ilan edilmeli ve bu konuda tutarlı olunmalı.
3. Kurum yöneticileri ahlâkî değerlere bağlı kalarak örneklik oluşturmalı.
4. Tespit edilen ahlâkî kodların işletmedeki diğer süreçlerle uyumlu hale getirilmesi.
5. Çalışanlar iş ahlâkı konusunda bilgilendirilerek kanuni haklardan faydalanmaları sağlanmalı.
6. İletişim imkânları desteklenmeli.
7. Bir ahlâk kurulu oluşturulmalı.
8. Bir mesleğin itibarını öncelikle o mesleğin müntesipleri korumalı, geliştirmelidir.

Ahlâk anlayışına uygun şartların sağlanması iş yerinde verimi ve kaliteyi artırmasıyla kârlılığı yükseltir. Zaman içerisinde kültür, bilim, ekonomik ve teknoloji alanındaki gelişmelere bağlı olarak meslekler de değişime uğramaktadır. Toplumun meslek ahlâkıyla ilgilenmeyişi sonucu meslek ahlâkını oluşturacak ve işlemlerini sağlayacak birtakım meslek gruplarının organize olmasını gerekli kılmıştır. Mesleklerin işlevlerine göre ayrılmaları çok çeşit meslek ahlâkı doğmasına sebep olmaktadır.

İş hayatında ahlâkî değerlere uygun davranışların muhtelif olumlu ve olumsuz neticeleri vardır.

İş hayatında ahlâkî davranışların olumlu sonuçları:

1. İş ortamında saygınlık, güvenilirlik kazanmak ve iyi bir imaj elde etmek,
2. İş âleminde karşılaşılabilecek problemlerin çözümünde kolaylık görme,
3. Yönetim alanlarına yardımcı olma,
4. Kurumların sosyal sorumluluklarını düzenli bir şekilde yerine getirmesini sağlama,
5. Haksız rekabetin engellenmesini sağlama,

Genelde iş hayatında ahlâkî ilkeler birbirine benzer özellik taşır. Ancak muhtelif meslek gruplarında farklılıklar görülebilir. Bu ahlâkî ilkeler, günümüzde bazı meslek gruplarıncı kurulan dernekler tarafından yazılı hale getirilmiştir. Bir meslekî görevi yerine getirmede yapılan hata, o meslek çevresinin dışında; o mesleğin gereken sorumluluklarını bilmedikleri için pek eleştirilmez.

Toplumun genel değerlerindeki erozyon ve bunun iş hayatındaki dejenerasyonu ve bir anlamda her alandaki “ahlâksızlığın” maliyeti sürekli artmaktadır. Bu durum ahlâkî ilkelerin geliştirilmesinin aciliyetini göstermektedir. Zaman içinde birtakım siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel değerlerde ortaya çıkan değişim zamanında ve doğru algılanarak gerekli tedbirlerin alınması gerekir.

1.11. Yönetim Ahlâkı

İlerlemek isteyen bir toplum, kendi tarihi, sosyal ve kültürel değerlerinden hareketle, kendi “ideal” ahlâkını oluşturmaya çalışmalıdır.

Yöneticiler kurumda; planlama, organizasyon, sevk ve idare, koordinasyon ve kontrol olarak yönetimin işlevlerini uygularlar. Bunlar yönetimin temel işlevi olarak yöneticinin varlık sebebidir. Yönetici, sınırsız yetki sahibi değil, yetkileri; bu yetkiyi veren güç tarafından denge ve denetim mekanizmasına bağlı olarak sınırlandırılır ve kontrol edilir. Yönetici, demokratik yapı içerisinde her eylem ve işlemi sonrası hesap vermek zorundadır. Kamu yönetiminde de anayasa hükmü gereği idarenin her tür işlem ve eylemi yargı denetimine açıktır.

Demokrasi; siyasi denetimin doğrudan halkın veya hür iradesiyle seçtiği temsilcileri elinde bulunduğu, organizasyon veya devletin politikasını şekillendirmede tüm vatandaşların eşit sayıldığı yönetim şeklidir.

Demokrasi; halk hâkimiyetine dayanan, temel hak ve hürriyetleri ve eşitliği sağlayan yönetim şeklidir.

Hürriyet; her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi ve ne kendine ne başkasına zararı dokunmamaktır.

İnsanın en temel haklarından birisi yaşama hakkı diğeri ise hürriyet hakkıdır. Hürriyet, hürce düşünebilme, fikrini beyan edebilme ve başkasına zarar vermeden istediği gibi hareket edebilme hakkıdır.

İnsan haklarının, devletin, vatandaşına sunduğu bir lütuf değil, insanların doğuştan sahip olduğu kabul edilen haklarıdır. İnsanlar hukuk çerçevesinde meşru dairede kaldıkça, rahatça fikrini beyan edebilmeli, istemediği bir şeye zorlanmamalıdır. Bu hürriyet insanın kabiliyetlerini inkişaf ettirir, bu da gelişme ve kalkınmayı hızlandırır. İnsanların gönül ve fikir dünyalarına zorla değil; ilimle, irşatla, tatmin edici açıklamayla ve ikna ile girilir.

Yöneticileri seçme ve yönetim işleri birer emanettir; en ehil ve adil kişilere verilmesi gerekir. Kurnaz, otoriter yönetimler yeni teknolojileri kullanarak internet üzerinde binlerce kişilik hiyerarşik trol orduları kurarak muhalif düşünceleri susturabiliyor. Bu durum demokrasi içinde adil bir yönetime büyü zarar veriyor. Oysa; muhalefet meşru ve samimi bir muvazene-i adalet unsurudur. Fikirlerin karşılıklı çarpışması ve farklı akıllardan parlak hakikat ortaya çıkar. Muhalif görüşler yönetimde bir hizmet aracı ve adalet terazisidir. Yönetici mevcut hukuk düzeni kuralları içinde kalacak, keyfi hareket etmeyecek ki yönetilenler ona uyması gereksin. Demokrasi ile yönetilen insanlar daha çok fikir ve keşif çıkardıkları için daha hızlı gelişiyorlar.

Güvenlik hürriyet için feda edilirse kaosa, hürriyet güvenlik için feda edilirse otoriter anlayış hâkim olur. Buna meydan vermemek için hürriyet ve güvenliğin mutlaka dengede tutulması gerekir. Toplumun bütün kesinlerini eşit anayasal vatandaşlıkta buluşturan, etnik köken, din-mezhep, cinsiyet, siyasi görüş ayrımı gözetmeden herkesi kucaklayan, ayrıştırıcı ve ötekileştiren söyleme prim vermeyen anlayış benimsenmelidir.

Yönetici, demokrasiyi kurumunda uygulayan, hak ve hukuku esas alan, keyfi uygulama, zulüm, tahakküm, istibdat ve kibirden uzak, fikirlere değer veren, farklı ortamlara uyum sağlayan bir vizyona sahip olmalıdır. Yöneticiler insan olarak hata yapabilir, hatadan dönmek bir fazilettir. Demokrasilerde, vatandaş devletin sahibidir ve devletin mülkiyetine ortaktır. Kuruluş yöneticilerinin iş ahlâkını oluşturmada isteksiz davranmaları veya yönetilenlere karşı ahlâkî olmayan davranışlar sergiledikleri görülebilmektedir.

Yönetimde ahlâkî olmayan davranışlar:

1. Ayrımcılık: Ön yargılı tutumlarla davranarak bir grup insana karşı, adaletsiz ve zarar verecek şekilde her türlü davranıştır.

2. Kayırma: Aile, akrabalık bağları gibi maddi olmayan etkileme araçlarını kullanarak, kamu görevlilerinin, bazı kişilere kamu işlemlerinde ayrıcalık (torpil) tanınmasıdır.

3. Rüşvet, yolsuzluk ve zimmete para geçirmek: Rüşvet; kamu görevlilerinin maddi menfaat karşılığı bunu sağlayana ayrıcalıklı bir kamu işlemi ile menfaat sağlamasıdır. Yolsuzluk; maddi veya başka bir değer karşılığında, kamudan kaynaklanan yetkileri kanun dışı kullanımı ile menfaat sağlamadır.

4. Mobbing (şiddet, baskı, saldırganlık): Yıldırma ve korkutma gibi sosyal kabadayılık ve korkmaz, yılmaz görünerek çevresine meydan okuma davranışı ile astlarını yıldırmaya çalışma ve taciz etmedir.

5. Sömürü (istismar): İnsan veya nesnelere menfaat sağlamak için adaletsiz kullanımıdır.

6. İhmal: Hangi sebeple olursa olsun görevin savsaklanması ve geciktirilmesi veya üstü tarafından verilen emirlerin geçerli bir sebep olmadan yapılmamasıdır.

7. Bencillik: Bencillik, yöneticinin başkalarının faydasını düşünmeden; kimi zaman onlara zarar vererek, davranışlarını yalnız kendi ihtiyaçlarını karşılayacak, kendine menfaat sağlayacak şekilde yönlendirmesidir.

8. İşkence (eziyet): Bir insana maddi-manevi olarak yapılan fizikî ve psikolojik acı yaşatan eziyettir.

9. Yaranma-dalkavukluk: Rahatsız edici ve sahtekârlık olmasına rağmen yöneticiye yaranma ve dalkavukluk yapmanın, başarı için ödenmesi gereken bir bedel olarak görülmesi yaygın bir davranış şeklidir.

10. Kötü alışkanlıklar, dedikodu ve yobazlık (bağnazlık): Bu türden davranışlar da yönetimde ahlâkî olmayan ve sıkça görülen davranışlardır.

Toplum hizmetinde olan kamu kurumlarının hizmetlerinde uyması gereken ahlâkî ilkeler belirlenmiştir.

Kamuda ahlaki davranış ilkeleri:

1. Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci
2. Halka hizmet bilinci
3. Hizmet standartlarına uyma
4. Gaye ve misyona bağlılık
5. Dürüstlük ve tarafsızlık

6. Saygınlık ve güven
7. Nezaket ve saygı
8. Yetkili makamlara bildirim
9. Çıkar çatışmasından kaçınma
10. Görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması

Kamu Etik Kurulu tarafından yönetmelikle belirlenen bu ahlâkî ilkelerin, büyük bir kısmı halen yürürlükte olan 657 sayılı DMK'nda hükme bağlanan devlet memurlarının görev ve sorumlulukları ile paraleldir. Bunlar:

Kamu hizmetinin her türlü özel çıkarın üzerinde olduğu ve kamu görevlisinin halkın hizmetinde bulunduğu bilinç ve anlayışıyla;

1.Halkın günlük hayatın kolaylaştırmak, ihtiyaçlarını en etkin, hızlı ve verimli şekilde karşılamak, hizmet kalitesini yükseltmek ve toplumun memnuniyetini artırmak için çalışmayı,

2.Görevimi insan haklarına saygı, saydamlık, katılımcılık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu faydasını gözetme ve hukukun üstünlüğü ilkeleri doğrultusunda yerine getirmeyi,

3.Dil, din, felsefi inanç, siyasi düşünce, ırk, yaş, bedeni engelli ve cinsiyet ayrımı yapmadan, fırsat eşitliğini engelleyici davranış ve uygulamalara meydan vermeden tarafsızlık içerisinde hizmet gereklerine uygun davranmayı,

4.Görevimi, görevle ilişkisi bulunan hiçbir gerçek veya tüzel kişiden hediye almadan, maddi ve manevi fayda veya bu nitelikte herhangi bir çıkar sağlamadan, herhangi bir özel menfaat beklentisi içinde olmadan yerine getirmeyi,

5.Kamu malları ve kaynaklarını kamusal gayeler ve hizmet gerekleri dışında kullanmamayı ve kullandırmamayı, bu mal ve kaynakları israf etmemeyi,

6.Kişilerin dilekçe, bilgi edinme, şikâyet ve dava açma haklarına saygılı davranmayı, hizmetten faydalananlara, çalışma arkadaşlarıma ve diğer muhataplarıma karşı ilgili, nazik, ölçülü ve saygılı hareket etmeyi,

7.Kamu Görevlileri Etik Kurulunca hazırlanan yönetmeliklerle belirlenen etik davranış ilke ve değerlerine bağlı olarak görev yapmayı ve hizmet sunmayı taahhüt ederim. (Resmî Gazete 13.04.2005 sayı: 25785).

Herkesin hakkının eşitlik prensibine göre gözetilmesi ve adaletin yaygınlaşması olan sosyal adaleti sağlamada ahlâkî prensiplerin büyük katkısı vardır.

Sosyal adalet; herkese kabiliyetine uygun yükselme imkânı tanınması, insanın doğuştan olan yeteneklerinin gelişmesine fırsat hazırlama, herkesin ürettiği hizmet ve yaptığı görev karşılığı hak ettiği maddi ve manevi mükâfata kavuşturulması, nimet ve külfetin hakkaniyete uygun dağıtılmasını ifade eder.

Devlet ahlaki ve hukuki açıdan; güçlünün haklı olduğu değil, haklının güçlü olduğu bir ahlak ve hukuk anlayışını vatandaşına eğitimle kazandırmalı ve böyle bir düzeni kurulmalıdır.

Devletin temel görevleri:

1. Adaleti sağlamak
2. Temel hak ve hürriyetleri güvence altına almak
3. Güvenliği sağlamak
4. Sağlık ve eğitim hakkı sağlamak
5. İnsan haklarını güvence altına almak
6. Sosyal ve kültürel gelişimi sağlamak
7. Ekonomik gelişmeyi sağlamak
8. Refah düzeyini yükseltmek

Anayasa hükmü gereği kamu idaresinin her tür işlem ve eylemi yargı denetimine açıktır. Eleştiri hakkı, ifade hürriyetinin ayrılmaz bir parçasıdır. Hakkını kullanana ne cezaî ne idarî ne de tazminat yaptırımını uygulanamaz. Kamu idaresini, harcamaları dahil tüm işlem ve eylemleri bakımından sorgulamak ve eleştiride bulunmak vatandaşın temel hakkıdır. Bu eleştiriler ceza hukukunun konusu olamaz. Vatandaş bu eleştirileri sebebiyle soruşturmaya tâbi tutmak hukuka aykırıdır, lekelenmeme hakkını da ihlal eder.

Hizmet sunumunda kamu idaresinin uyması gereken temel ilkeler:

1. Şeffaflık ilkesi
2. Sosyal devlet ilkesi
3. Adalet ilkesi
4. İfade hürriyeti ilkesi
5. Eleştiri hakkı ilkesi
6. Muhalefet hakkı ilkesi

Körü körüne taklit ve itaat hataları göstermez ve sorgulatmaz. Ahlaki ve hukuki açıdan, devlet kendine yönelik işlenen suçları affedebilir, kişilere karşı işlenen suçlar ancak onun muhatabı olan kişiler affedebilir. Bu noktada devletin dini adalet olmalıdır.

İbn-i Haldun (Tunus,1332-1406): İslam bilimlerinin temel dallarından, tabii ve sosyal bilimlere kadar, birçok konuda önemli tahliller yapmış. Tarih Felsefesi ve İktisat Bilim'inin kurucusu ve insanlık tarihinin ilk toplum bilimcisi ve sosyoloğudur. Sosyolojinin birçok temel prensiplerini Batılı bilim insanlarından yüzlerce sene önce ortaya koydu. Tarih, siyaset ve sosyal psikoloji alanlarında İtalyan Makyavelli'ye; sosyal düzenin genel esaslarında Montesqu'ya; tarih felsefesinde Rosseau ve Ouguste Comte'ye; devletlerin çöküşü ilkesinde İngiliz Tarihçi Gibban'a; pedagojide William James ve Spencer'e ışık tutan metotlar geliştirdi.

İbni Haldun, siyasi bir hâkimiyetin kurulma, gelişme ve çözülme sürecinde siyasi liderden ziyade grubunun önemli olduğuna inanır. Siyasi liderin özellikleri ne kadar gelişmiş olursa olsun ekibini oluşturamadığı sürece kesin olarak başarıya ulaşamaz. Aynı şekilde, devletlerin çözülme sebeplerini yönetenlerin kusurlarında aramak da yanlıştır. İbni Haldun'a göre Devlet siyasi bir Hanedan niteliğindedir. Bir devletin ortaya çıkması, gelişme ve zirveye ulaştıktan sonra çözülmesi bir siyasi hanedanın çıkış, gelişim, yükseliş ve çözülmesi arasında paralellik kurar. Her devlete ortalama; 120-130 yıllık bir ömür tanır ve her devletin 5 aşamadan geçtiğini savunur:

1. Kuruluş Devresi: Her türlü karşı koymanın bastırıldığı, daha önce onu elinde tutan hanedandan zorla alınması devresidir. Ele geçiren grupta canlılık ve etkinlik en üst düzeydedir. Siyasi lider henüz geleneksel alışkanlıklarını kaybetmemiş, mütevazı ve kanaatkâr ve kendisini vatandaşlarından ayrı tutmaz.

2. Otorite Devresi: İktidarı elinde tutan lider kendi grubu üzerinde otoritesini tesis eder, mülkü ve nimetleri kendisi için istemeye başlar ve rakip olacak ileri gelenleri yönetimden uzaklaştırır, itaatkârları yönetime getirir.

3. Rahatlık Devresi: İktidarın meyveleri toplanır, servet genişletilir, şan ve şöhret ön plana geçer, kendini ebedileştirecek eserler meydana getirilir. Siyasi liderin hem kendi grubunu hem de diğer grupları egemenliği altına aldığı dönemdir. Güçlü ordu, iyi çalışan sivil bürokrasi ve düzenli toplanan vergiler vardır.

4. Taklit Devresi: Siyasi iktidar, atalarının bıraktığını yeterli görmeye başlar. En doğru yolun kendisine miras bırakılan yolu takip etmek olduğuna inanır. Taklitçilik ve gelenekçilik, yenileşmenin önünü kapatır.

5. İsrâf Devresi: Siyasi iktidar, atalarından kalan mirası arzu ve hevesine göre israf etmeye başlar. Devlet yönetimine ehliyetsiz kişiler geçirilir. Böylece devletin çözülme ve yıkılma süreci başlar. Ordusunu, memurunu besleyemez ve giderlerini karşılayamaz hale gelir ve yıkılır.

İbni Haldun, devletin çözülmesinde dış faktörlerden ziyade iç sebeplerin öncelik taşıdığı, ortadan kalkışı bir dış saldırıyla olacağını ve yıkılışında; lider, ekonomi ve ahlâk olarak 3 temel sebep bulunduğunu ifade eder.

Devletin yıkılışının temel sebepleri:

1. Lider sebebi; devletin kurulma safhasında grubuyla ahlâkî bir otorite ilişkisi içindedir. Zamanla otoritesini paylaşmak istemez. Liderin kibir, bencillik ve başkalarına hâkim olma duygusu öne geçer ve ona göre siyasetin kendisi de Tek Bir Hâkim olmayı gerektirir.

2. Ekonomik sebep; asker ve para olarak güç iki temele dayanır. Devletin kuruluş safhasında fazla paraya ihtiyaç olmaz ancak zamanla devlet büyüyüp geliştikçe paraya olan ihtiyacı da ortaya çıkarır. Yönetimin tek para kaynağı vergilerdir. Vergilerin devamlılığı içinse sağlam ve gelişen bir ekonomik yapı gerekir. İbni Haldun, ekonominin kendine has kanunları olduğunu belirtir ve herhangi bir zorlama ekonomik hayatı alt-üst eder der. Ekonomik gelişmenin bir üst sınırı vardır ve ondan sonra duraklama ve gerileme başlar. Tahrik edilen insani ihtiyaçların artma hızı, bunları karşılayacak kazanç ve gelirlerin artış hızından fazla olduğu için bir noktada yetersizlik başlar. Bu noktada Devlet, ya giderlerini kısmak veya gelirlerini arttırmak şeklinde iki yoldan birini seçme durumundadır. Rahatlığa alışmış olanlar kemer sıkamayacakları için bu noktadan sonra bu iki yol da başarıya ulaşamaz. Devlet gelirleri arttırmak için ya var olan vergileri artırır veya yeni vergiler koyar. Oysa vergi ile kazanç arasındaki sınır aşılırsa teşebbüs arzusu zayıflar. Vergi ile gelir sağlayamayan devlet, bu defa ekonomik hayata girmek ister; üreticiden ürünü değerinin altında alıp tüketiciye fahiş kârla satmaya çalışır. Bunun sonucu üretici üretimden, tüccar ticaretten vazgeçer. Devlet bunun da fayda etmediğini görünce, önce yakınındaki varlıklı kişilerden başlayarak herkesin mal ve mülküne el koyar. Bu da vatandaşların yönetimden yüz çevirmesine, dış güçlerle ittifaka, ekonomik hayatın durma ve devletin ortadan kalkmasına yol açar.

3. Ahlaki sebep; ahlak ilkesinin medeniyetin (ilim, sanat, şehir hayatı, zenginlik ve konfor gibi) gelişmesine paralel olarak bozulup bozulmadığı tarih boyunca tartışma konusu olmuştur. Eski Atina'dan başlayarak Rönesans'a kadar pek çok düşünür, ahlâkî yozlaşmanın bir devletin çöküşünde önemli bir etken olduğunu savunur. Berkeley; "Büyük Britanya'nın çöküşünü önlemek üzerine yazdığı düşüncelerinde, İngiliz halkının maddi heveslerinin artışından ve ahlâkî niteliklerini kaybedişinden önemle bahseder. Kurtulmak için Hristiyan ahlâkının ilkelerinin yeniden saygınlığa kavuşturulması gerektiğini belirtir. Aynı şekilde Fransa'da J.J.

Rousseau; "Medeniyetin gelişmesinin ahlâkın bozulmasına yol açtığını" savunur. Spengler; Batının çöküşünü incelediği eserinde gelişmeyle birlikte ahlâkî değer ve kurumların yozlaşmasından söz eder. Mesela; saygı ve gelenek yerine, soğuk olgusallık; halk yerine, kitlesellik; gerçek değerler yerine, para ve soyut değerler; devlet ve toplum yerine, milletlerarası toplum değerleri hâkim olur. İnsanlar; kanaatkâr, dayanıklı, kendine güvenen, cesur, yardım sever, namuslu, dindar olmak yerine, haris, mağrur, korkak, tembel, bencil, müsrif, rahatına düşkün, dini değerlere lakayt hale gelirler. Doymak bilmeyen ihtiyaçlarını meşru yollardan tatmin edemeyenler, gayri meşru yolları zorlar ve ahlâkî değerleri yıkarlar. Devletin sunduğu konfora alışan idareciler bunu kaybetmemek için işi saltanata dönüştürebilir. Hürriyetçi ve demokratik bir hukuk sisteminin inşası yerine içine kapanan, komplolara sarılan ve fevkaladelik psikolojisi ile lider kültüne teslim olan yapılar çökmeye maruzdur.

Çözülme sürecinde; Devlet bütün vatandaşlarına karşı adil değildir. Halk bireyselleşir, gayri meşru ilişkiler yaygınlaşır, din ve ahlâk duyguları zayıflar. Bilim üretenler, bilim gücünü emperyalizmin emrine vermiş veya emperyalizm bilim camiasını elde ederek kendisine hizmet ettirir. Kapitalist anlayış ticarileştiremeyeceği ilmi bir araştırma ve ilerlemeyi desteklemez. Bunlar sihirli kelime "değişim" ile toplumları ahlâkî değer yargularından uzaklaştırıp onları yönetir. Emevîler, İslâm Dinini, İspanya'dan Avrupa'ya taşıyarak Fas, Kurtuba ve Gırnata'da kurdukları üniversiteler ilim ve fen ışıkları ile Hristiyanlık âlemini uyandırmış. Avrupa, İslam medeniyetinden istifade ile bugünkü gelişmişliklerine ulaşmıştır.

Kamu kaynakları, tüm milletin sahip olduğu değerlerdir. Kamuda görev alanlar kaynak kullanımında azami dikkatli olmalı, faaliyetleri hakkında halkı sürekli ve doğru bilgilendirmeleri ahlâkî sorumluluktur. Bunun için devleti, demokratikleştirerek denetlenebilir hale getirip, milletin sistem üzerindeki kontrolünü artırmak gerekir.

1.12. Ahi Ahlâkı

İş hayatında rüşvet, vurgun peşinden koşma, kalitesiz ürün üretme, vergi kaçırma, aşırı kâr isteği, hayali ihracat, gibi temel meseleler iş ahlâkının üzerinde durduğu ve çözmeye çalıştığı olaylardır.

Geçmişten devralınan değer hükümlerini zamanın icaplarına göre yeniden tevîl ederek bunlara yeni anlamlar ve yeni işlevler yükleyip yepyeni bir iş ahlâkı ve müteşebbis ideolojisi oluşturulmalıdır. Toplumumuzun ahlâk anlayışının temelinde Ahilik vardır. Ahlâkî eğitimi kazandırmak için Ahilikte uygulanan; tedrici, sorgulama, örnek şahsiyetler gösterme, nasihat etme, telkin, darb-ı mesel (misal olarak söylenen meşhur söz) ve emr-i bi'l-maruf, nehy-i an'il-münker (iyiliği emretme ve kötülükten men etme) gibi metotların önemi büyüktür.

Ahilik; iyi ahlâk, adalet, kardeşlik ve yardımseverlik meziyetini birleştiren sosyal ve ekonomik düzendir.

Kardeşlik esasına dayanan ahilik teşkilatının kurucusu Ahi Evran (1171-1262), Horasan'dan Anadolu'ya göç etmiş, önce Kayseri, bilahare Kırşehir'e yerleşmiş, orada Ahiyan (kardeşler) ve hanımı da Bacıyan (bacılar) meslek teşkilatını kurmuş. Yerleşik Bizans esnafıyla 13. yy. rekabet edebilmek için Müslüman esnafın kendi aralarında oluşturdukları dayanışma ve mali sistem olan "ortasandık" bir ahilik müessesidir.

Ortasandık; üyelerin bağış ve aidatları ile biriken fon zora düşen ve çiraklık ve kalfalık safhalarını geçerek ustalığa yükselip kendi işini kurmak isteyenlere faizsiz kullandırılan sermayedir. Ahilik insanı iki küreklilik bir kayığa benzetir; bir kürek ekonomi, ticaret ve sanat gibi işleri temsil eder, diğeri ise insani ilişkileri ve ahlâkî değerleri oluşturur. Sistem, mensuplarının meslekî tecrübelerini geliştirir ve güzel ahlâk ile teçhiz eder.

Ahi ahlâkını oluşturan kurallar; (1) iyi huylu ve güzel ahlâklı olmak, (2) iş ve hayatında doğru, güvenilir olmak, ahinde ve sevgisinde vefalı olmak, (3) hizmette ayırım yapmamak ve yaptığı iyilikten karşılık beklememek, (4) güler yüzlü ve tatlı dilli olmak, hataları yüze vurmamak ve dostluğa önem vermek, (5) kötülük edenlere iyilikte bulunmak, kötü söz ve hareketlerden sakınmak, (6) tevazu sahibi olmak ve kimseyi azarlamamak, sabır ehli ve öfkesine hâkim olmak, (7) anaya ve ataya hürmet etmek, (8) dedikoduyu terk etmek ve komşularına iyilik etmek, (9) insanların işlerini içten, gönülden ve güler yüzlü yapmak, (10) başkasının malına ihanet etmemek, cömert, ikram ve kerem sahibi olmak, (11) sır saklamak, içi, dışı, özü, sözü bir olmak, gelmeye gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek ve (12) mahiyet ve hizmetindekileri korumak ve gözetmek gibi Ahiliğin 124 tane altın kuralı bulunmaktadır.

1.13. Global Ahlâkî Sorumluluklar

Dünyada insan ihtiyaçlarını karşılayan kaynaklar bilinen kadarıyla sınırlı olması sebebiyle güçlülerin sahip oldukları kaynakları inhisar altına alarak, diğer insanları mahrum bırakmaları ahlâkî değildir.

Tüm insanlığın serveti olan kaynakların belirli ellerde temerküzü dünyada sosyal kargaşaları başlatır. Tüm kaynaklar israf edilmeden ekolojik dengeyi gözeterek kullanılmalı ve gerekli tasarruf tedbirleri ile insanların faydasına arz edilmesi gerekir. Bu olmadığı takdirde küresel sosyal kargaşalar artacaktır.

Toplum büyük bir israf tuzağında maddî ve manevî pek çok imkân yerli yerinde kullanılmadığı için ağır bedeller ödeniyor. Kişiler, özel sektör ve devlet idarecileri imkanları israfa ileri giderek, artık yapılan israflar israf olarak görülüyor. Bir şeyin gereksiz yere harcanması olan **israf** kanuni değil daha çok ahlaki ve vicdani

bir sorumluluktur. Millet fakr-u zaruret için de yaşarken hiçbir kişi ve kurum istediği gibi saçıp savuramaz. Bu kaynaklar tüm toplumdur. Toplum bunlardan mahrum bırakılamaz. Her parası olan istediği gibi sorumsuzca harcayıp tüketemez, çünkü yapılan tüketimle başta çevre olmak üzere birçok insanın da bu imkanlardan mahrum bırakılmasına sebep olmaktadır. “Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar.” Herkesin faydalanabileceği şeyden bazıları mahrum bırakılırsa büyük kavga çıkar.

Tasarruf; insan hayatının devamı için insan ve diğer canlıların kullandığı, hayatın vazgeçilmez maddelerinin kullanım ve tüketiminde dikkatli davranma ve yeteri kadar kullanımına denir.

Tasarruf, değeri olan her şeyi idareli kullanmayı ifade eder. Bir geliri olan herkesin tasarruf etme potansiyeli vardır. Gelirden daha az gider varsa tasarruf mümkün olur. Tasarruf eğilimi ise kişinin gelirinden tüketmediği bölümünün, toplam gelire oranını ifade eder. Hayatın her merhale ve her tülü faaliyette tasarruf yapılabilir.

Güç otoriteleri, hukuk, adalet, demokrasi, barış, medeniyet ve insan hakları gibi prestijli kavramları bir paravan yaparak kendilerini perdeleyip kişi, toplum ve ülkeleri aldatmaktalar. Üretim araçlarını ellerinde bulunduranların oluşturduğu kentsoylu toplum sınıfı olan burjuvaziye hizmet eden, diğer toplumları Oryantalist bakış açısıyla değerlendiren kehanet ve Kabbala gibi ezoterik (gizemli) bir öğreti ve sembollerle mesaj veren anlayışların artık global ölçekte sorgulanması gerekir. Emperyalist anlayışın inşa ettiği ve globalleştirdiği ekonomik ve siyasi sistem, ahlaktan mahrum olduğu için insanlığa büyük zarar vermektedir. Ahlaktan mahrum bu tür yapıların deşifre edilerek, masum ve mazlumların kandırılması önlenmelidir.

Dünyada hızla çözülmesi gereken global ahlaki sorunlar artmaktadır.

Global ahlaki sorunlar:

1. Ekonomik sömürü
2. Adil olmayan gelir dağılımı
3. Kişi, kurum ve devletlerin ödeme gücü üzerinde borçlandırılması
4. İlmî ve teknolojik istibdat
5. Askeri ve idari baskılar
6. İnsanları, toplulukları ve devletleri birbiri ile çatıştırma
7. Dış ticarete dövizin bir silah gibi kullanılması
8. Tüketimin bir kültür haline getirilmesi
9. Emek sömürüsü
10. Din, inanç, ırk ve milliyet istismarı

Kapitalist anlayış, toplumun fitri yapısı içinde gelişen her yeni bilim, buluş ve anlayışa bir şekilde sızarak kendi lehine kullanır. Birçok alanı, bilimi, kuruluşu ve araştırmayı destekler, ona sponsor olur ve böylece kendi aleyhine olabilecek sonuçları başta bertaraf eder. Kapitalizm, fakirden zengine servet aktararak toplumda ekonomik eşitsizlik oluşturur, bu da ileride biyolojik eşitsizliğe sebep olur. Dolayısıyla hayata zenginler devam eder, fakirler ise bertaraf olur. Bu anlayış gelişmiş ülkelere münhasır değil; kişi ve kurumlarda kapitalist mantığa sahip olabilir ve güçleri nispetinde sömürürler. Bu yapılar kendine hizmet etmeyen, ortak akli esas alan demokratik gelişimleri engeller.

Dünyada sosyal ve ekonomik eşitsizliğin temel sebepleri:

1. Tüm insanlığın ortak serveti olan kaynakların belirli ellerde temerküzü
2. Bilimin endüstri hakimiyetine girmesi
3. Sömürü zihniyeti ve düzeni
4. Ülkelerin ödeme güçleri üzerinde borçlandırılması
5. Bankaların belirli ölçekten fazla büyümelerine izin verilmesi
6. 'Sen çalış ben yiyeyim' anlayışının yaygınlaşması
7. Maharet ve liyakatten mahrum yönetici zümresinin yönetim gücünü elinde tutması
8. Liberal ve devlet kapitalizminin ahlâkî olmayan uygulamaları
9. Adil olmayan ticari uygulamalar
10. Para üzerinde yapılan manipülasyonlar
11. BM'ye bağlı kuruluşların etkisizliği
12. Aşırı tüketim ve israf

Bu devirde sömürü o dereceye vardı ki bir sermayedar, kendi yerinde oturup bankalar vasıtasıyla bir günde bir milyon kazandığı halde; bir biçare işçi, sabahdan akşama kadar zor şartlarda çalışıp zaruret derecesinde geçinebilecek bir ücret kazanıyor. Şu hal, müthiş bir kin, bir gücenme, kırılma verdi ki halk tabakası zengin üst tabakaya isyan eder hale geldi. Bütün ihtilal ve fesatların sebebi sömürü zihniyeti ve düzeninin yaydığı iki kelimedir:

Birisi: “Ben tok olayım da başkası açlığından ölürse ölsün, bana ne.”

İkincisi: “Sen zahmetler içinde boğul ki ben nimetler ve lezzetler içinde rahat edeyim.”

Bu iki açmazın sebep olduğu ve insanların ilerlemesine engel olan isyanlardan, ihtilâllerden, ihtilâflardan meydana gelen felâketlerin tiryaki ve ilâcı insanlar arası yardımlaşmadır. Bu yardımlaşma dini, ahlaki, gelenek ve kültürlere bağlı geliştirilen müessese ve uygulamalarla mümkündür. Toplum hayatını koruyan düzenin en büyük şartı, insanların tabakaları arasında boşluk kalmamasıdır. Üst kesimi halktan, zengin kısmı fukaradan ayıracak derecede uzaklaşmamaları gerekir. Bu tabakalar arası iletişimi temin eden, zekât ve yardımlaşmadır. Bu olmadığında tabakalar arası gittikçe gerginleşir ve aradaki bağ kopar. Bu sebeple alt tabakadan yukarı tabakaya ihtiram, itaat, muhabbet yerine ihtilal sedaları, haset çığlıkları, kin ve nefret feryatları yükselir.

Böylece, yüksek tabakadan aşağı tabakaya merhamet, ihsan, taltif yerine zulüm ateşleri, tahakkümler, şimşek gibi tahkirler yağıyor. Maalesef, üst tabakadaki meziyetler, tevazu ve merhamet etmeye sebep iken, kibirlenme ve gurura dönüşüyor. Fakir tabakadaki acizlik ve fakirlik, ihsan ve merhamet gerektirirken, esaret ve sefaleti netice veriyor. Bunlar için en iyi şahit dünyadaki mevcut baskın medeniyettir. Sonuç olarak tabakalar arası sulhun temini ve yakınlığın tesisi, ancak İslam'ın beş temel şartından birisi olan zekât ve zekâtın yavruları olan sadaka ve bağışlar toplum hayatında yüksek bir düstur kabul edilmesiyle olur.

Dünyadaki çarpık ekonominin düzelmesi için Asya'nın kadim kültüründe mevcut adalet ve merhameti esas alan Homo-İslamicus insani temelli kanaat ekonomisi bir alternatiftir.

Kanaat ekonomisi; hayatı bir bütün gören, emeğe önem vererek her faaliyetinde insanı merkeze alan, faizin olmadığı, kâr-zarar ortaklığına dayalı, çevre ve tabi kaynakları emanet gören, kâr hadlerine spekülasyon dışında müdahale etmeyen, aldatma ve haksız kazanca yol vermeyen, her alanda israfı engelleyecek ve tasarrufu esas alan, diğer toplumlarla adil ticaret yürüten, her türlü sömürü, hamaset, istismar, spekülasyon (vurgunculuk) ve iddihara (saklama) müsaade etmeyen adil bir iktisadi hayatın kurulmasını öngören teorik ve patik kurallar belirten ekonomik bir sistemdir.

Kanaat ekonomisi, insani değerleri öncelemesi, toplumun mutluluğunu esas alması ve paylaşımcı ve imece yaklaşımı sebebiyle paylaşım ekonomisi, dayanışmacı ekonomi, insani değerler ekonomisi veya mutluluk ekonomisi isimleri de verilmektedir. Kanaat ekonomisi, insanı ve insani değerleri önceleyen, büyüme odaklı politikalar yerine yardımlaşmayı öne alan, aile dostu, çevre odaklı politikalar ile vatandaşın beden ve ruh sağlığını önceleyen gayri safi yurtiçi hasıla ile toplumun sadece ne kadar zengin olduğuna değil daha çok sosyal göstergeleri dikkate alan, mevcut ve gelecek neslin mutluluğuna odaklanan ekonomik bir modeldir.

Paylaşım ekonomisi; sahibinin seyrek ihtiyaç duyduğu bir aracı veya hizmeti kullanılmadığı zamanlarda ihtiyacı olan başka kullanıcılara karşılık beklemeden veya uzmanlaşmış bir pazarlayıcı tarafından sunulması ve kullanıcının ödediği kullanım ücretinden pazarlayıcının bir pay alması temelli alışveriş düzenidir.

Paylaşım ekonomisi yeniden keşfedilip kullanılan bir yöntemdir. Bu sistemde bedel istenilmeden kullanıma arz edilmesi temel de bir imece usulüdür. İmece, toplumu yükselten ve ekonomiyi canlandıran bir aktivitedir.

İmece; birçok kimsenin toplanıp el birliğiyle bir kişinin veya bir topluluğun yardımlaşarak işini görmesi ve böylece işlerin sıra ile bitirilmesi.

İmece; birçok kimsenin toplanıp el birliğiyle bir kişinin veya bir topluluğun yardımlaşarak işini görmesi ve böylece işlerin sıra ile bitirilmesi.

İngiltere merkezli uluslararası yardım kuruluşu Oxfam, Ocak 2020'de yayınladığı raporda; 2 bin 153 milyarların, dünya nüfusunun yüzde 60'ını oluşturan 4,6 milyar kişiden daha zengin olduğu belirtiliyor. Büyük işletmeler, sıradan insanların sırtından para kazandığı, zengin kişi ve şirketlerin son derece az vergilendirildiği ve bunun sonucu kamu hizmetlerine daha az kaynak ayrıldığı vurgulanıyor. Eşitsizlikleri yok etmenin, yoksullukla mücadelede ekonomik büyümeden daha etkili olduğu belirtilen raporda, son (2010-2020) 10 yılda milyarlar sayısının ikiye katlandığı ve zengin ve fakir arasındaki ara, eşitsizlik giderici politikalar uygulanmadan kapatılamayacağı ortadadır. (<https://www.oxfam.org/en/research/time-care>)

Dünyadaki, savaş, kargaşa ve fakirliğin temel sebebi ahlaktan mahrum sömürü düzenidir. Dünya barışı için medeniyetler arası çatışma değil, medeniyetler arası anlaşma, kaynaşma ve sentezleme esas olmalıdır.

Global ahlaki sorunların çözümü için yapılması gerekenler:

1. Adalet, demokrasi ve eşitliği esas almak
2. Sosyal sorumluluk ve ahlâkî değerlere dönüş
3. Emanetin emin ellere teslimi ve “milletin efendisi, millete hizmet edendir” anlayışı yerleşmeli
4. Üstünlerin hukuku değil, hukukun üstünlüğünü esas almak
5. Sevgi, saygı, hürriyet, ahlâk, fazilet, estetik ve vicdan gibi evrensel değerleri geliştirmek

6. İyi-kötü gibi ahlâkî, doğru-yanlış gibi mantıkî, sevap-günah gibi dinî ve güzel-çirkin gibi estetik değerler gelecek kuşaklara aktarmalı

7. Eleştirel düşünme, sentez yapabilme, sebep sonuç ilişkisi kurabilmeyi topluma kazandırma

8. Duygu ve vicdanları geliştirmeyi esas alan eğitim anlayışı yerleştirilmeli

9. Vasıflı insan, işi ehline veren, yeterlilik, liyakate uygun terfi ettirmeyi esas alan sistem kurulmalı

10. İstismar, duygu sömürüsü, hırs ve şöhret düşkünü tiranlar (siyasi güç sahibi) bertaraf edilmeli

11. İfrat ve tefrite kaçmadan vasatı esas alan ve istişareye önem veren anlayışın yerleştirilmesi

12. Meselelerin çözümünde sivil diplomasiye inisiyatif verilmeli

13. Linç kültürü, nefret söylemi, tezyif ve tahkirle kutuplaştırmadan asgari müşterekler sağlanmalı

14. Yardımlaşma ve dayanışma esas alınmalı.

Sömürü anlayışı gelişmiş ülkelere münhasır değil; kişiler ve organizasyonlarda kapitalist mantığa sahip olabilir ve güçleri nispetinde etraflarını sömürürler. Her yenilik ve gelişimi kapitalizm tuzağı, onun eseri görmek, göstermek kolaycılığı, ona psikolojik üstünlük ve güç verir. Yenilik, gelişim gibi kavramlarla insan, işletme ve devletleri dönüştürür kendine hizmet ettirir. Bu sebeple, toplumu istediği yönde dönüştürmeye çalışan, sömüren kapitalist anlayış ile her insan ve kurumun mücadele etmesi ahlâkî bir sorumluluktur.

Her yeniliği, gelişimi kapitalizmin tuzağı, onun eseri görmek, göstermek kolaycılığı, ona psikolojik üstünlük ve fizikî bir güç verir. Yenilik, gelişim gibi kavramları kullanarak, insanları, organizasyonları ve devletleri dönüştürür kendine hizmet ettirir. Bu sebeple, toplumu istediği yönde dönüştürmeye çalışan, onu sömüren kapitalist anlayış ile her insan ve her organizasyonun mücadele etmesi ahlâkî bir sorumluluktur.

Ahlâkî açıdan sorgulanması gereken global konular:

1. Sessiz silah olarak görülen ve dünyayı kontrol etmede kullanılan paranın dili, dini ve rengi var mıdır?

2. Bankaya yatırılan paralara nasıl takla attırılarak, sanal paralar oluşturuluyor?

3. Paranın üretim maliyeti ile yazılı değer arasındaki fark olan senyoraj (paranın üzerinde yazılan değerden para basım maliyeti düşüldükten sonra kalan) geliri kime kalıyor?

4. Rezerv para birimi olan Dolar emisyonunun ne kadar olduğunun bilinmesi (2006'dan beri resmi emisyon miktarı açıklanmıyor) niçin istenmiyor? Doları yerine ortak bir para rezerv para olamaz mı?

5. BM, Güvenlik Konseyi; Çin, Fransa, Rusya, Birleşik Krallık ve ABD'den müteşekkil beş daimî ve seçilmiş on üye ile temsilde sağlanamayan adalet uygulamada nasıl sağlanacak?

6. Yahudilerin seçilmiş ırk olduğu, insanlığın kurtuluşu için Mesih'in geri gelip Yahudi ve Hristiyanların liderliğine geçerek kötülüğü yeneceğine inanan ABD merkezli Evanjelistler BOP'la ne yapıyorlar?

7. Matruşka modeli ile birbiri içine giren şirket ve sivil toplum kuruluşları aracılığı ile finans piyasasına hâkim paranın gizli sahipleri olan oligartlar bu parayı nasıl yönetiyorlar?

8. Kapitalist anlayışın desteklediği bilimsel araştırmalar ne kadar bağımsız olabilir?

9. Emperyalistlerin gece kurtla beraber sürüye saldırıp, gündüz ise çoban ile yas tutmaları nasıl anlaşılır?

10. Seçilmiş ırk mitine dayalı seçkinlerin kurduğu global kapitalizm ülkeleri nasıl sömürüyor?

11. Faizci kesimin, ülkeleri borçlandırıp, borç sarmalına düşürerek sömürsünden nasıl kurtarılabilir?

12. Ülkelerin bekası için maddi terakki yanında şart olan manevi terakki niçin ihmal ediliyor?

13. Dev ilaç firmaları ve tohum bankalarının insan sağlığı üzerindeki operasyonları nasıl önlenebilir?

14. Dünyanın gizli tarih ve ajandasında söz sahibi, dünya kaynaklarını kontrol eden aileler kimlerdir?

15. İnsanları sömürmede kullanılan; din, değişim, ümit ve algı yönetimi bunların elinden nasıl alınabilir?

16. Yeni bir düzen kurmak için bir kaosa mı ihtiyaç var? Kaos olmadan adil bir düzen kurulamaz mı?

17. "Hangi din, hangi ırk ve renkten olursan ol, sizi ben yöneteyim" anlayışı niçin sonlandırılmıyor?

18. Emperyalistlerin, paralı askerlerle kurdukları terör yapıları ile sömürmek istedikleri ülkelerde devletler savaşı yerine sınıf savaşlarını tetikleyerek hâkimiyetlerini devam ettirmeleri nasıl önlenebilir?

19. Sosyal medya ve elektronik sistemlerle, insanları yönlendirme operasyonları nasıl bertaraf edilebilir?

20. Dünyanın belirli yerlerinde niçin off-shore hesap ve bankacılığıyla vergi cennetleri oluşturuluyor?

21. Casusluk faaliyeti yapan istihbarat servislerinin, dünyada büyük şirketlere sahip olma sebepleri nedir?

22. Dünyadaki uyuşturucu sevkiyatında hangi yapılar ve istihbarat servisleri etkilidir?

23. Besin zincirinin tepesindeki insanın, ekolojik dengeyi bozması niçin engellenemiyor?

24. Papalık ve Evanjelistler, İslam'ın kalem ve kılıcı gördükleri Türkiye üzerine planları nedir?

25. Suç işleyenleri mahkeme huzuruna çıkarmak, adalette esas bir kaide olarak nasıl sağlanacaktır?

26. Emperyalistlerin İslam coğrafyasını kontrol için selefi geleneği, ehlişünnet omurgası üzerine inşa çalışmaları nasıl sonlandırılır?

27. Kalkınma için yatırım güvenliğinde temel gösterge; şeffaflık ve öngörülebilirlik nasıl sağlanabilir?

28. İnsanlık aleyhine faaliyet yürüten işletme ve sivil toplum kuruluşları nasıl zaptı-rap altına alınacak?
 29. Anti depresan ilaç kullanımındaki artışın sebebi nedir ve niçin kontrol edilemiyor?
 30. Kapitalizm, üretim artışını sağlayacak yatırımlar için müteşebbisi bankalara niçin mecbur bırakıyor?
 31. Emperyalist ülkeler arasındaki örtülü savaşta hangi devlet ve terör örgütleri vekâleten kullanılıyor?
 32. Kudüs merkezli tek dünya devleti, tek dünya dini ve tek dünya tüketicisi dayatmasını kimler yapıyor?
 33. Güç olarak kabul edilen bilginin seçkin azınlığın kontrolünden nasıl kurtarılabilir?
 34. Global güvenliği bozan ego-eksantrik ve fanatiklerin beslendiği fikir kaynakları nasıl kurutulabilir?
 35. Ülke gücünü elde eden seçkinlerin hedeflerine ulaşmada kamu imkânlarını kullanmaları nasıl önlenir?
 36. Her ekonominin bir siyaseti, her siyasetinde bir ekonomisi vardır. Ekonomi bir bilim olmasının yanında aynı zamanda bir siyasettir ve siyasette bir sanattır gerçeği nasıl anlaşılmalıdır?
 37. Modern ülkeler meselelerini hurafelerle değil, müzakerelerle çözer anlayışı nasıl yerleştirilmelidir?
 38. Eğitim kurumlarında verilen derslerin hâkim ideolojilerin aktarımına alet olmaktan nasıl kurtarılır?
 39. Söylemin dönüştürücü gücü ile nüfuz alanını genişletme, retoriği abartarak, yeni beklentiler oluşturma ve bunları yönetmede karşılaşılan meseleler nasıl aşılabılır?
 40. Devlet ve ekonomi yönetimi; donanım ve liyakat ister. İlmî olmayan yollarla ve hamasetle başarı sağlanamaz. Liyakat sistemi ile marifete dayalı işi ehline veren bir sistem nasıl yerleştirilebilir?
 41. Laboratuvarda üretilen virüsü bir biyolojik silah haline getirip biyolojik savaş mı sürdürülüyor?
 42. Otoriter kapitalist uygarlığın devamı için psikolojik ve biyolojik savaş yöntemleri nasıl önlenebilir?
- Çok kültürlü, hukuklu farklı toplum mozaığıyla zengin hoşgörüyü sahip coğrafyaların modern akademik bilgileri ve kadim (eski) bilgilerini de elde eden emperyalistler yeni sömürü yöntemleri geliştirmektedirler.

Kapitalistlerin sömürü yöntemleri:

1. Devletler arasına ihtilaf sokmak
2. Din, inanç, mezhep ve meşrep farklılıklarını kullanma
3. Irk ve dil farklılıklarını kullanmak
4. Ülkeleri aşırı borçlandırma
5. Demokrasinin gelişmesini engellemek,
6. Gerçek bilgiye ulaşmalarını engellemek
7. Otoriter kapitalist uygarlığın devamı için psikolojik ve biyolojik savaş yöntemleri geliştirmek
8. Kendi menfaatlerini kollayan paravan sivil toplum organizasyonları kurmak.

Toplumları geri bırakan, atalete uğratan, yozlaştıran, hayat dinamiklerini parçalayarak, erozyona uğratan, her yönden gelişimlerini engelleyen ve sömürüye hazır hale getiren pek çok sebep bulunmaktadır.

Toplumların ahlaki açıdan geri kalma sebepleri:

1. Toplumun büyük şahsiyetlerine karşı hürmetin kırılması
2. Dini ve ahlaki değerlerden uzaklaşma
3. Adalet ve emniyetin zaafa uğraması
4. Aile hayatının dejenere olması
5. Kurumlara güvenin sarsılması
6. Kültür erozyonu
7. Değişim ve dönüşümle asimile olma
8. Globalleşme ile tek para, tek dil, tek din, tek tip tüketici ve dünya devleti anlayışının yaygınlaşması
9. Toplumda duyarsızlık, umursamazlık, nemelazımcılık ve şahsi menfaatin toplum menfaati önüne geçmesi
10. Sorgulama ve eleştiri kültürünün gelişmemesi

Dünyanın sosyal ve ekonomik döngüsünde; Zor zamanlar güçlü insanları yetiştirir, güçlü insanlar çevresine rahat zamanları yaşatır ve rahat zamanlar zayıf insanları çıkarır, zayıf insanlar da zor zamanları getirir.

Her iki Dünya Savaşını kapitalist sistemin temsilcileri başlattı; Avustralya'da 20 milyon Aborjin'in katli, Hiroşima ve Nagazaki'de 250 bin kişiyi öldüren nükleer bombalar, Kuzey Amerika'da 100 milyon Kızılderili katli, 180 milyon Afrikalının köleleştirilmesi. Avrupalı, Asyalı, Hristiyan veya Müslüman kötü bir şey yaptığında ayırım yapmadan fiilinin karşılığı verilmeli, bir çifte standart olmamalı.

Dünyada, her ne kadar global ölçekli askeri, siyasi ve ticari operasyonlar artıyor gözükse de aslında; devletler ve milletler arası savaş, yerini artık sosyal tabakalar arasındaki "sosyolojik savaş"a bırakıyor.

2. SOSYAL SORUMLULUK

2.1. Sosyal Sorumluluk Kavramı

İş ahlâkı ve sosyal sorumluluk, kişi ve kuruluşların önemli sorumluluk alanlarını oluşturur.

Sosyal sorumluluk, iş ahlakı içinde yer alan ve işletmenin ekonomik ve kanuni şartlara, iş ahlakına, organizasyon içi çevresindeki kişi ve kurumların beklentilerine uygun bir çalışma stratejisi ve siyaseti takip etmesine, insanları memnun etmesine yönelik bir kavramdır.

Sosyal sorumluluk kavramını oluşturan “sosyal” kelimesi, toplumla ilgili ifadelerini kapsar. Sorumluluk ise kişinin kendine ve başkalarına karşı yerine getirmesi gerekenleri zamanında yerine getirmesini ifade eder.

Günümüzde organizasyonlarının kuruluş ve faaliyette bulunma sebepleri geleneksel anlamda sadece kâr gayesiyle değil, topluma hizmet gayesiyle, müşterilerin taleplerine uygun nitelik ve miktarda mal ve hizmet üretmeleri gerekir. Ürettikleri bu ürünleri, müşterilerin taleplerine uygun miktar ve yerlerde, onların ödeme güçlerine uygun fiyat ve zamanda sunmaları sonucu oluşacak tüketim ve sağlanacak fayda, aynı zamanda toplumun refah düzeyini de gelişmesini sağlayacaktır. İşletmelerin bu gayeyi benimsemeleri, onların sosyal mesuliyetlerinin bilincine varmaları şeklinde açıklanabilir.

Sosyal sorumluluk; bir kişi ve organizasyonun ekonomik ve kanuni şartlara, iş ahlakına, işletme dışı ve içi çevresindeki kişi ve kurumların beklentilerine uygun siyaset takip etmesine yönelik görevlerdir.

Sosyal sorumluluk; kişi ve kurumların ekonomik faaliyetlerini, çalışanlar, müşteriler hissedarlar, tedarikçiler, tabii çevre, toplum ve devlet gibi tüm tarafların menfaatlerine zarar verilmeden yönetilmesidir.

Ahlâkî, kanuni ve ekonomik boyutta; çevreyi koruma, müşteri tercihini dikkate alarak kaliteli ürünler sunma; personelin temel hak ve hürriyetlerine saygı gösterme; işletmeyi ortakların haklarını koruyacak ve kârlı şekilde yönetme, faaliyetlerle ilgili doğru bilgi sunma ve toplumun refah seviyesini yükseltecek eğitim, sağlık ve sanat etkinliklerini destekleme birer sosyal sorumluluk faaliyetidir.

Ekonomi bilimi, işletmeleri ekonomik sistemin temel parçası sayarak kıt olarak bilinen kaynakları birleştirerek fayda oluşturan ekonomik birimler olarak kabul eder. Ülke ekonomik sistemine bağlı faaliyet gösteren işletmeler, müşterilerin muhtelif ihtiyaçlarına cevap vermede, toplumun genel ahlakına uygun, kişilere, çevreye ve devlete karşı görevlerini içine alan sosyal sorumluluklarını yerine getirmeyi esas alırlar. İşletmelerin gelişerek güçlenmeleri ülkenin ekonomik ve sosyal yapısının güçlenmesini sağlar.

Yöneticilerin karar alma sürecinde rehberlik edecek etkenlerin başında onun ahlâkî değeri gelir. Toplumda yöneticiler, sosyal refahı sağlamadan sorumlu kişilerdir. İşletmede yer alan kişiler veya karar veren yöneticiler işlemlerinde ahlâkî değerleri dikkate almaları gerekir. Kuruluşlar işlerini yaparken, çalışanına, tüketiciye, çevresine ve topluma, iş ahlakına uygun fayda sağlayacak görev ve sorumlulukları yerine getirmelidir.

2.2. Kurumların Sosyal Sorumlulukları

Yöneticilerin uzmanlaşması, işletmelerin büyümesi, çok ortaklı hale gelmeleri, rekabet ve çevre meselelerinin artışı, iyi imaj oluşturma istekleri ile meslek kuruluşlarının, işçi sendikalarının ve tüketici organizasyonlarının güçlenmesi ve baskıları, ülkenin sınırlı kaynaklarının verimli kullanılması hususunda alınan tedbirler gibi sebepler kurumsal sosyal sorumluluk bilincinin artmasında etkili olmuştur.

Kurumsal sosyal sorumluluk; kuruluşların bir kurum vatandaşı olarak işlerini, paydaş ve çalışanları ile sosyal, ekonomik, kültür ve çevre konularında hassas, ahlâkî sorumluluk sahibi kendi istekleri ile gönüllük anlayışla gerçekleştirmeleri ve toplumun ihtiyacı olan konulara yatırım yapma sorumluluğudur.

Kurumsal sosyal sorumluluk, kurumun kanunlara uymayı değil, kendi istekleri ile gönüllü olarak gerçekleştirdikleri uygulamaları ihtiva eder. Sorumluluk sahibi olmayan ve görevlerini zamanında yerine getirmeyip ihmal eden kişi ve toplumlar ağır bedeller öderler. Kurumsal sosyal sorumluluk, kurumsal vatandaşlık anlayışı üzerine bina edilir. Verimliliğe odaklı, riskleri önceden tespit ederek tedbir alan, sınırlı kaynakları basiretli değerlendirerek etkin kullanma ve sürdürülebilirlik yaklaşımı ile kalıcı değerler üretebilmeyi hedefleyen insan unsuruna ihtiyaç vardır. Kurumsal sosyal sorumluluğun gereği, toplumun değerlerine katkı vermek, onları geliştirmek, sivil toplum kuruluşları ile iş birliğine giderek belirli gönüllülük projelerine destek (sponsor) olmaktır. Çalışanların beklentileri, toplumun kuruluştan beklentileri birbiriyle uyumlaştırılarak; çalışanların mutluluğu ve toplumun da huzuru sağlanmış olur.

İş hayatı ve ticari faaliyetlerde Türkçe kelimeler yerine uydurukça veya yabancı kelimeleri Türkçe gibi kullanma lisanı olan plaza dili bir toplumsal yozlaşmadır. Kurum çalışanlarının kendi aralarındaki sohbetlerde, e-posta mesajlarında kullanılan dilin her geçen gün değişerek yeni uyduruk bir lisan olan **plaza** (beyaz yakalı) dilini ortaya çıkarmaktadır. Meslekî, sosyal ve toplumsal yozlaşmayı getiren bu durumun bertaraf edilmesi kurumsal sosyal sorumluluk anlayışı çerçevesinde bir görev olarak görülmesi gerekir.

Kurumsal sosyal sorumluluğun organizasyonlara sağladığı birçok fayda yanında bazı görüşlere göre de birtakım mahzurları da barındırmaktadır.

Kurumsal sosyal sorumluluğun organizasyona faydaları:

1. İtibar ve risk yönetimi,

2. Çalışanların tatmini,
3. Yenilik ve öğrenme,
4. Sermayeye rahat ulaşım,
5. Mali performans artışı,

Kurumsal sosyal sorumluluğun organizasyona olabilecek bazı mahzurları:

1. Organizasyon kârının düşüşü,
2. Organizasyon maliyetlerinin artması,
3. Organizasyon gayesinden uzaklaşma,

Sosyal sorumluluk çerçevesinde kuruluşlar birçok alanda topluma hizmet sunmaya yönelirler. Sosyal ve kültürel hizmetler prestij kazandıran faaliyetler olduğu için iş insanları kendi isimlerini taşıyan okul binaları, üniversiteler, vakıf ve dernekler gibi gönüllü teşekküllerle erozyonu önleme, sosyal problemlere çareler bulma gibi faaliyetleri yürütüyorlar. Müşterisine, çevreye, çalışanlarına ve topluma saygılı kuruluş görüntüsü oluşturulmakta ve bu faaliyetler için yapılan harcamalar da itibar kapitali olarak değerlendirilmektedir.

İşletmeler, sosyal sorumluluklarını yerine getirmede; toplumun ihtiyaçlarını tespit eder, üretir ve tüketime arz ederek ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi gelişimine katkı sağlar. Devlete karşı mali yükümlülüklerini yerine getirerek vergi ve sosyal adaletin gerçekleşmesi, demokrasinin gelişmesi ve toplumun müşterek değerlerini gözeterek daha etkin ve uzun ömürlü olmasına katkı sunar. Tasarrufları verimli alanlara yatırarak sürdürülebilir kalkınma anlayışıyla ekolojik dengeye duyarlı, çevreye saygılı, sosyal ve kültürel faaliyetlere katkılarla toplumun gelişimini ve refahını sağlar.

Sosyal sorumluluk çerçevesinde; devletin sosyal barışı ve adaleti sağlamak gayesiyle sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini gerekli ve meşru gören, ekonomik ve sosyal alanlarda fertlere sosyal güvenlik, adalet sağlayıcı politikalar üreten devlet modeli olan **sosyal** (refah) **devlet** anlayışı ülke kalkınması için özel sektöre de yer verir. Kurumlar, karşılıklı kazanma ve tanınmaya veya kalıcı ilişki ağlarına sahip olmaya bağlı mevcut ve potansiyel kaynakların toplamı olan **sosyal sermayeye** büyük katkılar sağlarlar.

Kurumların temel sorumlulukları:

1. Çalışanlara karşı sorumlulukları: Bu konuda düzenlenen “Sosyal Sorumluluk 8000 Standardı”nın iş yerinde uygulanması gerekir. Çalışanlara karşı sorumluluklar; (1) iş güvenliği tam olarak sağlanmalı, (2) çalışanlarının sağlığı için muhtelif tedbirler alma, (3) liyakat kuralını uygulamalı, (4) çalışanın özel hayatına saygılı davranılmalı ve (5) çalışanın iş hayatından tatmin olabilmesi için kariyer planlaması gibi tedbirler alınmalı. İşletmede yöneticiler zaman zaman çalışanlara ahlâkî olmayan; (1) ayrımcılık, kayırma, yaranma ve dalkavukluk, (2) şiddet, baskı, saldırganlık, hakaret ve küfür, (3) zimmet, rüşvet ve yolsuzluk, (4) sömürü ve işe siyaset karıştırma, (5) ihmâl ve dedikodu, (6) bencillik, korkutma, taciz ve işkence ve (7) görev ve yetkinin kötüye kullanımı gibi davranışlar sergileyebilmektedirler.

2. Müşterilerine karşı sorumlulukları: Ürün güvenliği ve kalitesi sağlayarak garanti süre ve şartları bakımından aldatıcı olmamalı. İşletmeler, yanıltıcı; paketleme, reklam ve pazarlama yapmamalı ve müşterilerine “daha kaliteli ve güvenilir ürünler sunma” mesuliyetini vurgulayan ISO 9000 ve tabii çevreye karşı olan sorumluluğunu düzenleyen ISO 14000 serileri gibi standartları yerine getirmelidir. Gıda kökenli hastalıkların önüne geçebilmek ve tüketici sağlığını korumak gayesiyle bilhassa kolay bozulabilen; su, süt ve et ürünleri tesislerinde HACCP sistemi uygulaması zorunlu hale getirilmiştir. Bu sorumluluklar; (1) müşterilerin şartsız tatmini, (2) ürün güvenliği ve kalitesi sağlamalı, (3) garanti süre ve şartları bakımından aldatıcı olmamalı, (4) reklamlarda yanıltıcı olmama, çocuklara yönelik reklam yapmama ve (5) yanıltıcı paketleme, aldatıcı pazarlama yapmamalı şeklinde sıralanabilir.

3. Tabii çevreye karşı sorumlulukları: İşletmelerin kurulu buldukları tabii çevreye karşı birtakım mesuliyetleri bulunmaktadır. İşletmeler bu mesuliyetlerini çevre yönetim sistemine uygun hareket ederek yerine getirir. TS EN ISO 14001:2005 Çevre Yönetim Sistemi: Bir işletmenin çevreye dair zorunluluklarını yerine getirmesi için yaptığı faaliyetlerin planlanması, uygulanması ve gözden geçirilmesini ifade eder. İşletmenin çevreye karşı sorumlulukları; (1) canlılara ve tabiata zarar vermemeli, (2) çevre kirliliğine yol açmamalı, (3) tabii kaynaklara zarar vermemeli ve (4) çevreye saygılı davranmalı şeklinde sıralanabilir.

Flora; bir ülkede veya bir bölgede yetişen bitkilerin tamamı.

Fauna; belli bir bölgede yaşayan hayvanların tümü.

Yerleşim yerlerindeki elektrik akımı taşıyan kablolar, radyo frekans dalgaları yayan; radyo ve televizyon vericileri, cep telefonu baz istasyonları, yüksek gerilim hatları, trafolar, mikrodalga yayan ev aletleri gibi araçların canlılar üzerinde bozucu etkiler yapan elektromanyetik dalgalar **elektromanyetik kirliliğe** sebep olmaktadır. Elektronik pus olarak da isimlendirilen ve gözle görülmeyen bu kirlilik, bazen cep telefonunun

çalmasıyla televizyonda karlanma yaparak, bazen ise yüksek gerilim hatları yakınında uçan helikopterleri bile düşürerek kendini gösterir. Tabiatta da var olan bu manyetik alanlara insan yapımı olanlar da eklenmesiyle bu manyetik dalgalar insan organizmasında karışıklığa sebep olarak; vücudun molekül ve atom dengelerini bozmakta, biyo-kimyevi işlevleri etkilenmekte ve elektriksel dolaşımı zarar görmektedir.

4. Hissedarlara karşı sorumlulukları: İşletme yönetimi, işletmenin ortaklarına karşı hesap verme, bilgi verme ve hisselerine oranla dönem sonunda kardan pay verme gibi temel görevleri bulunmaktadır.

5. Tedarikçilere karşı sorumlulukları: İşletmeler üretim için gerekli tüm girdileri tedarikçilerden temin ederler. Bu açıdan kaliteli bir üretim için işletmeye hammadde girişinin temin edildiği tedarikçilerle iyi ilişkiler kurup geliştirmelidirler.

6. Topluma ve devlete karşı sorumlulukları: Toplum hayatını zenginleştirecek sosyal-kültürel-sportif faaliyetlere katkıda bulunarak devletin koyduğu kurallara uymalı ve vergisini ödemelidir. Bu sorumluluklar; (1) aile hayatına saygı (2) cinsiyet ayrımcılığına duyarlı olma, (3) devletin kanun ve yönetmeliklerine uyma, (4) vergisini ödeme, (5) toplum meselelerine duyarlı olma ve çözümüne katkı sağlama ve (6) kültür ve sanat faaliyetlerini destekleyerek toplum hayatını zenginleştirme.

7. Rakiplere karşı sorumlulukları: Aynı piyasada faaliyet gösteren ve aynı ürünü üretilip satan rakip kuruluşlar kendi aralarında birbirlerine karşı muamelelerinde saygılı ve dürüst olmalıdırlar.

Fikir, kurum ve sistemlerin bekası, ancak adaletle mümkündür. Bu yapılar çevresine, çalışanına ve topluma karşı faaliyet ve ilişkilerinde adaleti esas almalıdır.

2.3. Global Sosyal Sorumluluk

Global sosyal sorumluluk, kişi ve kurumların topluma karşı sorumluluklarını global anlamda birbirine bağlayan bir kavramdır.

Global sosyal sorumluluk; bütün canlılara, tabiata ve bunların bir bütün olarak meydana getirdiği dünyaya karşı sulh, güvenlik, iklim, enerji, ekonomi, kültür ve diyalog alanlarında her kişi ve organizasyonun üzerine düşen görevleri yerine getirme sorumluluğudur.

Sosyal sorumluluğun globalleşmesi ve daha geniş düşünülmesiyle kapsamı genişlemiş ve toplum meselelerinin çözümüne yönelik sorumluluklar global meselelerin çözümüne doğru büyümüştür. Global meselelerde sivil toplum kuruluşlarının önem ve sorumluluğu büyüktür. Kurum içi sosyal sorumluluk ile işletmenin kârlılığı ve verimliliği arasında iki yönlü bir ilişki vardır. Kurum dışı sorumluluk olan; topluma, devlete ve tabi çevreye sorumluluk ise kurum gayesi ile daha fazla çatışır. Burada kuruluşun asıl gayesi ile çatışsa da sosyal sorumluluk ahlâkı iş ahlâkının önemli ve ayrılmaz bir parçasıdır.

Servet, makam ve mevki elde eden ve temel değerlerden mahrum, herhangi bir ideali olmayan, günü/anı yaşayanlar topluma yüküdür. Tarihte 21. asır emsali görülmemiş gelişimler sebebiyle insanlar olup biteni ahlâkî açıdan sorgulamaya fırsat bulamıyor. Cerbeze, sahtekârlık, taciz, yıldırma, tahammülsüzlük, hoşgörüsüz, menfaatçi, görevi kötüye kullanan, çocuk ve kadına artan şiddetin çözümü, toplumların temel değerlerine dönmesidir. Kapitalist sistemin inşa etmeye çalıştığı kapitalist insan modeli için öngördüğü seküler ahlâkın toplumları çökertmesine ve fütursuzca istilasına dur demek bir insanlık vazifesidir.

Dünyada sosyal ve ekonomik eşitsizliğin temel sebepleri; insanlığın ortak kaynaklarının belirli ellerde temerküzü, bilimin endüstri hakimiyetine girmesi, ülkeleri ödeme güçleri üzerinde borçlandırma, bankaların aşırı büyümelerine izin verilmesi, maharet ve liyakatten mahrum yönetici zümresinin yönetim gücünü elinde tutması, liberal ve devlet kapitalizminin ahlâkî olmayan uygulamaları, adil olmayan ticari uygulamalar, para üzerinde yapılan manipülasyonlar, BM'ye bağlı kuruluşların etkisizliği ve aşırı tüketim ve israftır.

Sömürgeciler, zengin kaynaklara sahip coğrafyalarda asırlarca kardeşçe yaşayan toplumları entrikalarla çatıştırıyor. Konvansiyonel (klasik) nükleer ve kimyevi silah ticaretini artırmak için değişik yerlerde savaşlar çıkarıyorlar. Gücün zehrine ve iktidar sarhoşu güçler hâkimiyetlerinin devamı için sosyal sorumluluktan uzak ve ahlâkî olmayan milletlerarası uygulamalarla “yenidünya düzeni bir krizden doğar” görüşü ile krizler çıkarıyorlar. Global işletmeler ve kurdukları sivil toplum kuruluşlarının sözde insani projeleri aracılığı ve kolonyal politikalar ile egemenlik kurarak sömürüyorlar. Batı 17. asırda elde ettiği bu güç ile diğer medeniyet ve coğrafyaları sömürgeleştirip, zihinlerini iğdiş ederek, onları aşağılık kompleksine mahkûm etti. Bu toplumlar, onların kavramları ile kendi dünyalarını kuramazlar, bunlar ahlâk ve kültürlerine uygun kavramlar geliştirmeliler. Dolayısıyla, kiralık kapital ile kapitalizm, ithal felsefe ve sosyoloji ile hürriyet olmaz. Bilimin kolektif yapılabildiği dünyamızda toplumlar çevreden kopmadan dünya merkezli bir bakış açısı geliştirmelidir.

Amerika kıtasının Avrupa'dan gidenlerce işgali yerli Astek, Maya ve İnka Medeniyetlerinin imhası keşif değil, bir işgaldir. Elli birinci bölge efsaneleriyle her alanda üstünlüğünü kabul ettirmek ve dünya jandarmalığı için birçok coğrafyada manevralarla ekonomik kaynaklarını çarçur eden ABD, nüfusunun (300 milyon) 40

milyonu gıda yardımı karnesi ile yaşamaktadır. Sıcak denizlere inme rüyasını gerçekleştirmek ve bir dünya gücü olarak hâkimiyetini devam ettirmek isteyen Rusya sınır ötesi operasyonlar yürütmektedir. Çin de kendi bölgesinde hakimiyetini pekiştirmek için çevre operasyonlarını yürütmektedir. Avrupa'nın, ekonomik olaylara pozitivist yaklaşarak, merhameti göz ardı ettiğine vatandaşlarının karne ile yaşayanları en iyi örnektir.

Artan dünya nüfusu karşısında gıda maddeleri ihtiyaçları uzun süre ve yeterli derecede karşılamayacağı endişesiyle Thomas Robert Malthus: (1766-1834 İngiliz nüfus bilimci, ekonomi politik teorisyeni); nüfusun geometrik, üretimin ise aritmetik arttığı ve gelecekte insanlığın açlıktan öleceğini ileri sürmüştü. Hızla artan dünya nüfusuyla doğru orantılı artan ve yeni gelişime bağlı yeni ihtiyaçlar dâhil olmasına rağmen, gıda maddelerinin nüfus artışından daha hızlı artışı karamsar bir düşünce olan bu teori geçerliliğini kaybetmiştir.

Güç otoriteleri, iklim değişikliği, kimyasal püskürtme, insan soykırımı; elektronik cihazlarla, ürün genleriyle (GSO) ve gen bombası gibi stratejik çalışmalar yürütmektedirler. Kaynakları sömürmek için nüfus seyreltme siyaseti ve vekâlet savaşları ile yürütülüyor. Gıdalar üzerinde "Gıdayı yönetirseniz, insanları yönetirsiniz" anlayışı ile dizayn ediliyor. Metafizik; beyin kontrolü, kara bügü ve cinleri kullanarak topladıkları istihbaratlar ile istedikleri ülke ve grupları kontrol ediyorlar.

Neocon ve neoliberalizm ittifakıyla öncülüğünü Evanjelistler ile Huntington'un dünyanın sonuna doğru dizayn ettiği BOP'u gerçekleştirmeye çalışıyorlar.

Neocon (yeni muhafazakâr); ABD'de klâsik sağda yer alan, dış politika konsepti eksikliğini değerlendirerek Amerikan paranoyasının yardımı söz sahibi olmuş imparatorluk taraftarı kıymeti kendinden menkul entelektüel, köşe yazarı, think-tank analisti ve acar politikacıdan oluşan bir ekiptir. "Amerikan değerlerini" dünyaya yaymak için Amerikan gücünü kullanarak, aha agresif bir dış politikanın benimsenmesi ve ABD'ye yönelik tehditlere yeterince sert şekilde karşı konulması taraftarı olanlardır.

Evanjeliyon; Yunanca "iyi haber, genel olarak kabul edilen gerçek" manasındadır. **Evanjelizm**; Kitab-ı Mukaddes'e dönme, yönelmektir. **Evanjelist**; "Hristiyanlık bildirisini vaaz eden, yayan kişi" anlamına gelir. **Evanjelik**; Protestan Kilisesi'nin muhafazakâr kesimini nitelemek için kullanılır. Evanjelikler, ABD'yi kuran ve tutuculuğuyla bilinen Protestan mezhebi Puritanlar'ın devamıdır.

Uluslararası sistemin başlangıcı kabul edilen Vestfalya Barışı'ndan (1648) itibaren krallar, milletler ve ideolojiler arasında süren mücadeleler; uluslararası politikanın odak noktası olmuştur. Samuel Huntington'un Medeniyetler Çatışması Tezine göre; bu mücadeleler sonrası, sıra medeniyetler arası mücadeleye gelmiştir. Soğuk Savaş'tan sonraki çatışmaların temel kaynağı ideoloji ve siyasi görüşlerden ziyade din ve kültür farkı olacaktır. Dünyada çatışması en muhtemel iki medeniyet; askeri ve ekonomik anlamda üstün olduğu kabul gören Batı medeniyeti ile onun askeri üstünlüğüne meydan okumak için iş birliği yapması ihtimali olan Konfüçyüs ve İslam medeniyetleridir.

Rio de Janeiro'da 1992'de yapılan Dünya Çevre Zirvesi'nde siyasi bir ideal ve kalkınmada yeni bir boyut olarak benimsenen **sürdürülebilirlik**; sisteminin odak noktası global eko-sistemlerin üzerindeki yükün nasıl kaldırılabilirliği ve çevre meselelerinin en büyük müsebbibi olan sanayileşmiş ülkelerin tabii hayat şartlarının korunmasında özel bir sorumluluk üstlenmeleri gerektiği kabul edilmiştir. BM genel sekreteri António Guterres, insanların siyasî kurumlara inancını kaybettiği, kutuplaşma ve popülizmin arttığına dikkati çekerek: "Bugün, dünya düzeni oldukça kaotik, güç ilişkileri karışık ve evrensel değerler aşınıyor. Demokratik ilkeler kuşatma altında. Hukukun üstünlüğü zayıflıyor. Suçlar cezasız kalıyor. Liderler ve devletler içeride ve uluslararası arenada sınırları zorlarken bir dizi paradoksla karşı karşıyayız. Çok uluslu sistem en fazla ihtiyaç duyulduğu bir dönemde tehlike altında." dedi. Bencillik, aç gözlülük, kapitalizm, para, israf, çevre kirliliği, çöp, aşırı enerji tüketimi, iklim değişimi dünyanın geleceği için kötü durumlardır.

Bilim ve teknolojinin gücü arttıkça insanların hayatları kolaylaşmaktan ziyade ölümler kitlesel halde artıyor. Dolayısıyla bugünkü ahlaki telakkisi olmayan bilimin neye hizmet ettiği ve sermayenin güdümünde insanlığı nereye doğru ittiği konusunda global ölçekte bir sorgulamaya ihtiyaç vardır.

Global olumsuz ve karamsar tabloya rağmen dünyada sürekli bir iyiye gidiş vardır. Dünyanın gelecekte barış içinde, adil paylaşım, huzurlu şekilde yaşayacağına yönelik olumlu gelişmeler de bulunmaktadır.

Dünyanın geleceği ile ilgili olumlu öngörüler:

1. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler toplumların bilinç seviyesini yükseltmektedir.
2. Toplumlarda gerçeği arama eğiliminin yükselmesi
3. Demokratik hak ve hürriyetlere olan ihtiyacın şiddetle hissedilmesi
4. Adil bir paylaşım ve gelir dağılımında adaletle olan ihtiyacın daha çok hissedilir olması
5. Anlaşmazlık ve çatışmaların barışçıl yollarla çözümüne olan eğilimin artması
6. Medeniyetler arası çatışma yerine, yardımlaşma ve dayanışmanın öne çıkması

7. Artan bilinçlenme ile otoritelerin ve rejimlerin sorgulaması
 8. Foton Kuşağı teorisine göre 1960'lardan itibaren güneş sistemi yüksek enerjili bir foton kuşağına girişiyse, dünya bol enerji, hammadde ve gıda maddesi dönemine doğru yol alması
 9. Güneş, rüzgâr, nükleer ve yenilenebilir enerji, yeraltı ısı kaynakları devreye girmesiyle, ucuz, havayı kirletmeyen bol enerji sağlanması
 10. Yeni teknolojiler, sonsuz kâinata, istiflenmiş, sayısız madde ve enerji kaynaklarından ilmi, teknolojik inkişafı istifade artacak, gelecekte dünyada kıtlık yaşanmaması
 11. Manyetik kaymaya giren dünyanın kuzey kutbunda (Arktrik Bölgesi) buzul erimeleri ile ortaya çıkacak yeni münhasır ekonomik bölge ve yeni ticari ulaşım yolları dünyaya yeni imkanlar sunması
 12. Dünyada artan birleşmelerle dünya hükümeti kurulduğunda orduya, silaha, harbe ihtiyaç kalmayacak, bunlara sarf edilen paralar kalkınmaya aktarımıyla dünya yüksek hayat seviyesine kavuşması
 13. Evrenin tabii enerji kaynağı olan hidrojenin kullanımının artışı ile dünyanın refahının yükselmesi
 14. Temel değerlerini Hıristiyanlıktan alan ikinci Avrupa'nın değerleri, İslam'da olan şükür, tevazu, yardımlaşma, birlik beraberlik ve kardeşlikle uyumlu evrensel değerlerin dünyayı gelecekte aydınlatması
 15. Bilinçli insan, kendisi, diğerleri ve tabiatla bilinçli ilişkisi dünyanın geleceğine olumlu katkı sağlar
- Kötü yönetim, adil olmayan paylaşım ve kaynakların israfı suni bir kıtlık oluşturabilir.

Foton Kuşağı Teorisi; güneş sistemi eni iki bin ve çapı iki bin ışık yıl olan yüksek enerjili bir foton kuşağına girmektedir. İngiliz gök bilimci Edmond Halley'in bu teorisine göre, güneş sistemi 1962'de bu kuşağın sınır noktası olan 1., enerji seviyesine girdi. 2. enerji seviyesine ise 1987'de, 3. ve son enerji seviyesine ise 2012'da girdi. Bu tarihten sonra yüksek enerjili bir devre yaşanıyor. Böylece dünya daha temiz, daha yeşil bir çevreye, daha güzel ve iyi insanların önde olacağı barış ve huzur dolu bir dönem olacağı söylenen Foton Kuşağı teorisi ispatlanmış bir teori değildir.

Arktrik (Kuzey Kutup) **Bölgesi;** Kanada'nın herhangi bir kanuni tanımlanmamış, farklı şekilde sınıflandırılan, siyasî ve coğrafi tanımına göre farklılaşan alanlara verilen isimdir.

Hidrojen; 1500'lü yıllarda keşfedilen, 1700'lerde yanabilme özelliği belirlenen evrende en çok bulunan elementi ve temel enerji kaynağı, renksiz, kokusuz havadan 14.4 kez hafif ve tamamen zehirsiz bir gazdır.

Tabii çevrenin kirlenmesi, global ısınma, ozon tabakasının incilmesi, elektro manyetik tehlike, silahlı çatışmalar, kötü alışkanlıklar gibi dünyayı tehdit eden büyük meseleleri çözme, global sosyal sorumluluğu kişiliğinin bir parçası haline getiren ve bunu fiiliyata dönüştürebilen insanlarla mümkün olabilir. Global meselelerin çözümü için her ferdin yerine getirebileceği mutlaka birtakım sorumlulukları vardır.

Global sosyal sorumluluklar:

1. Yaşam hakkını sağlama ve gıdaya ulaşımı kolaylaştırmak.
2. Devletler ve gruplar arası anlaşmazlıkları barışla çözmeye çalışmak.
3. Dünyadaki her nesne üzerinde diğer insanların hakkı olduğunu düşünerek hareket etmek.
4. Mahalli tüketici anlayışından dünya tüketicisi anlayışına geçilerek tüketicinin korunması.
5. Kaynakları geçmişten miras değil, gelecekte emanet anlayışı ile verimli bir şekilde kullanmak.
6. Global gelir dağılımında adaleti sağlama ve dış ticarete adil ticaret hadlerini uygulamaya çalışmak.
7. Az gelişmiş ülkelerde sürdürülebilir bir ekonomik yapı geliştirmeye katkı sağlamak.
8. Birleşmiş Milletler ve ona bağlı kuruluşların şeffaf olarak görevlerini yerine getirmelerini sağlamak.
9. Çevre bilinci oluşturarak, global çevreyi korumak.
10. Her türlü istibdat ve inhisarcı yaklaşıma karşı koymak.

Kuruluşlar; 'her canlının temel ihtiyaçlarının karşılanabilir olması gerektiği inancı ile yaşama, barınma, beslenme, sağlık ve eğitim alanlarında sosyal sorumlulukları yerine getirmek için sürekli çalışma yapmaya söz veriyor ve bunun ile gurur duyuyoruz' gibi taahhütlerle örnek bir sosyal sorumluluk bilinci beyan etmiş olurlar. İşletmeler, sosyal sorumluluk projelerini yardım kuruluşları aracılığı ile yürütürler.

İnfak (Allah rızası için fakirlere yardım, sadaka) ve Osmanlı'nın sadaka taşı, günümüz işletmelerinde "askıda ihtiyaç maddeleri" şeklinde benzer uygulamaları ifade eder.

Sadaka taşı; Osmanlıda, cami, imaret gibi sosyal hizmet mekanlarında 1,5/2 metre yüksekliğinde üstü oyuk taşlara zenginler kimse görmeden sadaka bırakır, ihtiyaç sahibi buradan kimse görmeden ihtiyacı kadar alır.

Onuncu Bölüm Değerlendirme Soruları

1. Toplum hayatını düzenleyen kuralları sıralayarak açıklayınız.
2. Ahlâk nedir? Açıklayarak, ahlâkın temel kaynaklarını sıralayınız.
3. Ahlâk konusunda felsefi yaklaşımları değerlendiriniz.
4. İlâhi Dinlerin ortaya koyduğu temel ahlâkî ilkeler nelerdir?

5. Yaşanabilir bir dünya için evrensel ahlâk ilkeleri neler olmalıdır?
6. Kişi ahlâkının temel özellikleri nelerdir?
7. Toplumsal yozlaşma nedir? Açıklayarak, toplumsal yozlaşma sebeplerini yazınız.
8. Temel ahlâkî değerler neler olmalıdır? Yazınız.
9. Güzel ahlâk nedir? Açıklayarak, güzel ahlâka örnek olarak beş davranış yazınız.
10. İş ahlâkı nedir? Açıklayarak, iş ahlâkının önem kazanma sebeplerini yazınız.
11. Meslekî yozlaşma nedir? Açıklayarak, meslekî yozlaşma sebeplerini yazınız.
12. Yönetimde ahlâk dışı davranışlar nelerdir?
13. Kamuda ahlaki davranış ilkeleri nelerdir?
14. Demokrasi ve hürriyet kavramlarını açıklayarak, muhalif görüşlerin yönetimde adaleti sağlamada etkisini değerlendiriniz.
15. Adil bir yönetim için hangi ahlâkî kurallar yerine getirilmelidir?
16. Hizmet sunumunda kamu idaresinin uyması gereken temel ilkeler nelerdir?
17. Kapitalistlerin sömürü yöntemleri nelerdir?
18. Global ahlâkî sorunlar nelerdir?
19. Dünyadaki sosyal ve ekonomik eşitsizliğin temel sebepleri nelerdir?
20. Toplumların ahlaki açıdan geri kalma sebepleri nelerdir?
21. Bütün ihtilal ve fesatların temel sebebi sömürü zihniyeti ve düzeninin yaygınlaştırdığı iki kelime nedir?
22. Global ahlaki sorunların çözümü için yapılması gerekenler nelerdir?
23. Ahlâkî açıdan sorgulanması gereken global konular nelerdir?
24. Sosyal sorumluluk ve kurumsal sosyal sorumluluk kavramları ne ifade etmektedir?
25. Kurumsal sosyal sorumluluğun kuruluşlara sağladığı fayda ve mahzurlar nelerdir?
26. Kurumların temel sosyal sorumluluk alanlarını yazınız.
27. Dünyanın geleceği ile ilgili olumlu öngörüler nelerdir?
28. Global sosyal sorumluluk nedir? Açıklayarak, bu sosyal sorumlulukları sıralayınız.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- AKDOĞAN Abdurrahman: Kamu Maliyesi, Gazi Üniv. Yay. No:67, İ.İ.B.F. Yay. No: 34, Ankara, 1985.
- ARSLAN Metin: "Global Pazarlama" Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik, 2016
- ARSLAN Metin: "İşletme Yönetimi-1" Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik, 2016
- ARSLAN Metin: "İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon" Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik, 2016
- ARSLAN Metin: "Hizmet Pazarlaması" Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik, 2011.
- ARSLAN Metin: "İşletme Becerileri ve Grup Çalışması" Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik, 2011.
- ARSLAN Metin: "Marka ve Marka Stratejileri" Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik, 2011.
- ARSLAN Metin: "Müşteri İlişkileri Yönetimi" Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik, 2014.
- ARSLAN Metin: "Tüketici Davranışları" Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik, 2014.
- AYDIN, Ahmet Hamdi: www.yeniasya.com.tr/ahmet-hamdi-aydin/kamu-yonetimi-ve-danisma-istisare
- BAKIRTAŞ Hülya: Müşteri İlişkileri Yönetimi, 1. Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2013.
- BALÇIK Bahaettin: İşletme Yönetimi. 5. Baskı. Nobel Yayınları, Konya, 2005.
- BATTAL Ahmet: http: www.yeniasya.com.tr/ahmet-battal/yoneten-yonetilen-ve-adina-yonetilen_380497
- ÇETİN Canan: Temel İşletmeciliğe Giriş, Beta, 1.Baskı, Yay. No:3132, İstanbul, 2014
- EFİL İsmail: İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon, 11.Baskı, Dora basım, yayım, dağıtım, Bursa, 2010.
- EKER Aytaç ve TÜĞEN, Kâmil: Kamu Maliyesine Giriş, 2. Baskı, Aklıselim Ofset Tes., İzmir, 1989.
- EKİCİ M. Sena: İktisada Giriş, Siyasal Kitabevi, 2, Baskı, Ankara, 2001.
- EKİCİ M. Sena: Kamu Maliyesi, Kavram Yayınları, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1996.
- ERGİNAY Akif: Kamu Maliyesi, 12. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 1987
- http://www.bumko.gov.tr/TR,7044/temel-ekonomik-buyuklukler-2000-2017.html E. tarihi: 28-02-2017
- http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/81,butcehazirlamarehberipdf.pdf?0&_tag1=F5E2C129A0D67C4A9C4BC300651F25B327815157 (Erişim tarihi: 01-03-2017)
- http://www.mta.gov.tr/mevzuat/duyurular/duyanalitik-butce-3.pdf (Erişim tarihi: 01-03-2017)
- http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170205M1-1.pdf (Erişim tarihi: 09-02-2017)
- http://aa.com.tr/tr/dunya/8-milyarderin-serveti-dunyanin-yarisina-esit/728261 (Erişim tarihi; 19-01-2017)
- https://www.sipri.org/ (Erişim tarihi: 01-03-2017)
- https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Sikca-Sorulan-Sorular/AB-tanimli-borc-stoku-nedir-Ulkemiz-acisindan-neden-onemli-bir-gostergedir (Erişim tarihi: 14-02-2017)
- http://aa.com.tr/tr/dunya/8-milyarderin-serveti-dunyanin-yarisina-esit/728261 (Erişim tarihi; 19-01-2017)
- https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Sikca-Sorulan-Sorular/AB-tanimli-borc-stoku-nedir-Ulkemiz-acisindan-neden-onemli-bir-gostergedir (Erişim tarihi: 14-02-2017)
- http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/hizmetTicareti/uluslararasıİlişkilerH-HizmetTicaretiAnlasmaları- (Erişim tarihi: 13-02-2017)
- http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa (Erişim tarihi: 13-02-2017)
- http://kdk.gov.tr/sayilarla/turkiyenin-imfye-olan-borcu-bitti/18 (Erişim tarihi: 13-02-2017)
- KARA M. Ali: İşletme Becerileri Grup Çalışması, 6. Bsk. Murathan Yayınevi, Mart 2008
- KARAHAN Kasım: Hizmet Pazarlaması, Beta Basım Yayım Dağ. Birinci Baskı, İstanbul, 2000.
- KOZLU M. Cem: Uluslararası Pazarlama, İş Bankası Yayınları, 6. Baskı, 1998.
- MUCUK İsmet: Temel İşletmecilik Bilgileri, Türkmen Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 2005.
- NADAROĞLU Halil: Kamu Maliyesi Teorisi, Ankara, 1992
- ÖZTÜRK Ayşe: Hizmet Pazarlaması, 2. Baskı Detay Kitap ve Yayın. Eskişehir, 2000.
- PEHLİVAN Osman: Kamu Maliyesi, Derya Kitabevi, Trabzon 2008
- ZAİM Sebahaddin: İslamın İktisadî Görüşü, Mülakat: Burhan Bozgeyik, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul, 1981.